K2.005
2
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

9/47.922

ქართლის ცხოვრება.

სასწავლებელში მყოფთ მოწაფეთა და ყოველთა ქართველთა საკითხავად.

მოკლედ შედგენილი

მესხის იოანე მღვდლის გვარამაძისაგან.

(ნაწილი პირველი.)

ძველი მოთხრობა შეიცავს ჩვენ წინა-პართა ცხოვრებას ქრისტე-მაცხოვრებას **393** წლამდის.

2005
1235
3702

ტფილისი **1882**.

ა. ღრეზინისა და ი. კალანდაძის სტამბა ლორ.-მელიქ.

V, (9-276), (17x14), (9. ძ)

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საჯ-2000
შემოწმებულია

Дозволено цензурою. Тифлисъ 31 марта 1882 г.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

წინა-სიტყვაობა.

ღმერთმან დაჰბადა კაცი თავის სახე ხატზედა, თავის-უფლებით, გონიერებით და უკვდავებით შემკული, მარად საქებ სადიდებელად მისი მიუწდომელის სახიერი მოწყალებისა: მით კაცის უპირველესი მოვალეობად ითვლება პირველად ღვთის მსახურება, მეორედ თავის თავისა და მესამედ მოყვასთა. ეს პრინციპნი (დასაწყისნი მიზეზნი) ისე მჭიდროდ დაკავშირებულ არიან ერთი ერთან, რომ უამათოდ მოკლებული იქმნება კაცი ყოვლი ბედნიერებისაგან; როგორც, უჰაეროდ, უმიწაწყლოდ და უსაზრდელოდ კაცს არ შეეძლება ცხოვრება არაოდეს!

კაცს რიგიანი ცხოვრება ეჭირვება ამ ქვეყანაზედ სადაც იყოს, ან თავის სამშობლო მამულში. გონიერება მოითხოვს, კაცს თავის სამშობლო მამული ყოვლის ფრით შემუშავებული, წარმატებული და აღყვავებული უნდა ჰქონდეს, რომ ამ წუთისოფლის ყოველს ავ-კარგს შემთხვევაში სიადვილით შეეძლოს დაცვა თავის თავისა, თავის მოყვასთა და თავის ქვეყნის ინტერესებისა!

კაცის კეთილ ცხოვრების ფიზიკებრივ უპირველეს საჭიროებად სარჩოსა და სამოსსა გარდა, უეჭველად ითვლება სადგომი სახლი, სადაც სიცხე სიცივეში და ავდრის დღეებში თავი შეფარებული უნდა ჰქონდეს! ასრევ ჩემის აზრით თვითეულ გვარს, გონების სავარჯისო სახლ-სამყოფად ეჭირვება ერთი რიგიანი საგვარ-ტომო ისტორია (მოთხრობა) თავ-შესაფარად სამშობლო მამულის წვრილ-შვილთა, რომელსაც მეტად დი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დი გავლენა ექმნება იმათ მოძრაობისა ბიჯსა. უამისოდ კი
ყოველი მათი შეგონება, წინ წაძღომა და ცდა ან დიდს არა-
ფერს არ ასარგებლებს იმათ და ან სულ უქმი უნაყოფო იქმნება
უფრო მრავალ ჯერ!

რიგიანი სახლის ასაშენებლად, პირველად კარგი მასალა
ეჭირება კაცსა მზად ჰქონდეს; მის დაგვარ შვენიერი მდებარე-
ობა ადგილისა ზომიერის სივრცით და კარგი პლანი (გეგმი).
რომ ისე ხელი ახლოს შენობასა. რა დაიწყობს, სიმაგრისთვის
ღრმად ჩააგდებს საფუძველსა, ამოიტანს საძირკვლამდის, მას
ამოაყოლებს მტკიცე კედლებს კარ სანათურებით მოწყობილსა
და ეგრედ გარდახურამს ზედ საყარ-ჭერსა, შემდგომ როგორც
მოემარჯვება, ეგრედ გამართავს, განაწყობს გარეგანის და ში-
ნაგანის შემკობილებითა! მაშინ ყოველიფერი დაჰშვენდება კაცსა,
ეზოც, ხეივანიც, ბაღიც, ვენახ-ნამყენიც, ყანა, ჭალა და ტყე-
ღრეცა!

ჩვენი ისტორიაც ამ რიგად უნდა ყოფილიყო მომზადებუ-
ლი, შედგენილი ჩვენთვის და ჩვენთა მომავალთა, რომ გამო-
სადეგი ყოფილიყო საზოგადოდ ყველასთვის, მაგრამ სამწუხა-
როდ დღემდის მოკლებული ვართ. ის (ქართლის ცხოვრება)
ისეთი ახორხლილი ფაცხა გახლავსთ, რომ არც სიცხე სიცივეს
დაიჭერს და არცარა წვიმა წვეთსა.

ქვეყანაზედ, რაც ცვლილების მიმდე არის, ყოველივე ის
ტორიის წყაროდ თუ მასალად ითვლება, როგორც დედამიწის
მდებარეობა, ზღვა ხმელეთითა, კლიმა, მცენარეულობა, ცხოველნი
და უფრო კაცთ ნათესავთ მოდგმა, დროება, ცხოვრება, და სხ.
დროება ცხოვრების უპირველესი მოწამენი არიან სამახსოვ-
რონი და დავედრებანი! სამახსოვროს წარმოადგენენ კლდე-ბა-
ლავარნი, სვეტ-პირამიდნი, კედელ-ციხენი, აკვეჯეულობა, სა-
ჭურჭლენი, (იარაღნი), სამკაულნი, ნაწერ-ნახატნი, ძეგლები,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბეჭდები და სხ. ხოლო დავედრება არის ზეპირად გარდმონაცემი სიტყვები ადგილზედა, როგორც არიან გეოგრაფიული სახელ-წოდებანი, ზღაპრები თუ ჭორად დაშთენილი თქმულებანი და მისთანანი. სამოქალაქო ისტორიისათვის არა ეს ყოველნი მიუცილებლად საჭიროებენ, არამედ ზოგიერთნი ამათგანნი შეადგენენ უმთავრესს წყაროთა.

ყოველ ისტორიებრივ წყაროთა, გარდა ზღაპარ-ჭორთა, შეიცავს თავსში საღმთო წერილი (ბიბლია) სისრულითა, რომელს არც ერთი მსოფლიო და არცა რა საკუთარი საგვარ-ტომო ისტორია ვერ შეედრება ღირსებითა. პირ-იქით ის არის სინათლის მომფენი ყოველ ქალდეურ, ასორულ, ეგვიპტურ და მათთანა ძველ ისტორიათა. მაშა-სადამე, როგორც სხვათა, ამას რომ დავუმატოთ საზოგადოდ წყაროდ მიღებული საგვარ-ტომო დავედრებანი, ადგილობრივი სახელ-წოდებანი, ზღაპარ-ჭორნი და ძეგლ-წერილნი, აღებულნი სხვა და სხვა უძველეს გვართ საგვარ-ტომო ისტორიებისაგან, ვგონებ, რომ მივაწიოთ უფრო უახლოესად ჩვენის სურვილის საზღვარსა.

ყოველი კაცისათვის დიდად სასურველი არის, რომ იცოდეს ნამდვილ ისტორიით თავის გვარ-ტომის ჩამომავლობა, თუ ვინ იყო მისი წინა-პართ მამა-მთავარი? სად სცხოვრებდა? რა ენაზე ლაპარაკობდა? რა შედეგი მიეცა მის შთამომავალთა? ვინ ჰყავდათ გმირნი თუ მეფეები? რა სარწმუნოებამ დააჯილდოვა ისინი? ვისთან? როგორ? ან რა ნაირი მდგომარეობა მიიღეს წარჩამატებელი და როგორ სცხოვრობდნენ ქვეყანაზედა?!

კაცის ესრეთი სურვილი აღვიძებს ნელ ნელა საზოგადოდ თავის გაცნობის ხნიდგან, უფრორე მეტად მაშინ, როცა სრულს კაცობაში ფეხს ადგამს, გაუვლია მის ყრმობას, ყმაწვილ

კაცობას, სიჭაბუკეს და შესულა დაბრძნილობაში, ამ დროს უფრო ბეჯითად თავის გონების თვალით ავლებს წარსულ დროთ ცხოვრებასა, რადგან დარწმუნებით იცის, რომ ვიდრე კაცი თავის სათავე გვარ-ტომის მომდინარე მოდგმობას რიგიანად არ გაიცნობს, ძველსა და ახალს ცხოვრებას, ერთ მეორეს არ შეადარებს, არ შეუძლია იმას თავის სრულ კაცობის ღირსების დაფასება.

ამ საგანს, რომელიც დაახლოვებით და გარკვევით გაიცნობს კაცი, იმდენი უფრო გამხნევდება, სიცხოველე მოემატება და მოულოდნელ შვება სიხარულს მიეცემა მისი გული. მით უფრო მომეტებულ ენერგიით (ხალისით) მოჰკიდებს ხელს ყოველ თავებ საქმეს თავის ცხოვრების წარსამატებლად და გასაუმჯობესებლად მსოფლიოში. ამ გვარ მიმართულებას ისეთი ძლიერი გავლენა აქვს კაცის ცხოვრებაზედ, რომ მეტი არ შეიძლება.

თუნდ მაგალითად ავიღოთ: რომელსამე უმეცარს თავადიშვილს ანუ აზნაურიშვილს, ფარსაგი სწავლით, რომ გააგებინოთ თავის კეთილ-შობილური მაღალი ღირსება, ის სხვანაირის აზრისა და თვისებისა გახდება მაშინვე. ... იმ ჩაგონების წამითგანვე გამოდის მდარე მჩაგვრელის თვისებითგან და მდაბიურთ ცხოვრების გარეთ კეთილ-შობილურს დამატ-კბობელ აზრებში შედის.

ესევე შედეგი აქვს საზოგადოდ თვითოეულ გვარ-ტომ მოდგმის რიგიან შესწავლასა ყოველი სამშობლო მამულის შვილისათვის. როგორც სხვათა ყოველთა, ისე ჩვენ ქართველთათვისაც დიდად სასიამოვნო და სასარგებლო არის ნათესაურად ჩვენი გვარ-ტომობის გაცნობა.

ამისთვის ვიშრომე შეძლებისამებრ, შევკრიბე საქრისტიანო-წყარონი და შევანაწევრე საღმთო წერილის მოწმობაებითა, გარეშე ისტორიკთა, და დაგედრებათა და ზღაპრულის თქმულებებითა. იმედი მაქვს მისაღები იქმნება ჩვენის კეთილის მოყვარე მხურვალე ქართველთ ერობისაგან ხელსამძღვანად კეთილ-წარმატებისა ჩვენს ცხოვრებაში საქებ სადიდებლად ღვთისა. ამინ.

1881 წელს.
სოფელი ხიზაბავრა.

მღ. ივ. გვარამაძე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ქართლის ცხოვრება.

გარჩევა მესხ-ქართველთა და ჯავახიანების ტომისა.

I.

ჩვენი ქართლის ცხოვრება თუმც გვიწერს, იაფეთის შვილის გამერის მის თარგამოსისაგან ჩვენს გვაროვნულს მომდინარეობასა ჯავახიანებთან ერთად; მაგრამ ესრეთი წინადადება სიმართლისაგან ისე შორს არის, როგორც ცა ქვეყნისაგან. არც ერთი ისტორიული დასამტკიცებელი ფაქტი არა გვაქვს ჭკუა გასაჭრელი, რომ შესაწყნარისი და მისაღებელი იყოს.

ამ თავის სისუსტეს ჩვენი ისტორია დასაწყისშივე აღიარებს ესრედ: «პატიოსანო და დიდებულნო ქართველნო! «ქართლის ცხოვრება» გარყვნილი იყო! რომელიმე მწერალთა მიერ და რომელიმე ჟამთა ვითარებისაგან აღარ წერებულ იყო: ხოლო მე-VI ვახტანგმან შეჰკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხვნა, საცა რამ ქართლის ცხოვრებაები ჰპოვნა: კვალად გუჯარნი მცხეთისა, გელათისა, მრავალთა ეკკლესიათა და დიდებულთანი შეამოწმეს, რო-

მელიც გარყვნილი იყო—განმართეს და სხვათაცა წერილი მოიხვნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისა-გან გამოხვნეს და ესრედ აღიწერნეს» [1]).

ნეტავი ვიცოდეთ, მართლა გამართეს და გაასწორეს რიგიანად ქართლის ცხოვრება თუ უფრო შეშალეს და აურ-დაურიეს ბაბილონის მრავალ რიცხველი შერყვნულის ენებივითა? არა მგონია, სომხურის და სპარსულის ისტო-რიებითგან გამოკრებული წყაროები, რომ ყოფილიყვნენ სასარგებლო და გამოსადეგი ჩვენის ისტორიისა. უთუოდ ერთიცა და მეორეც ძალის ძალად მიმთვისებელი იქმნე-ბოდენ ქართველობისა თავიანთკენ! ამას ბევრი სჯა და გამოკვლევა აღარ უნდა, რომ ეს. ესრედ იქმნებოდა!

«პირველად ვახსენოთ ესრედ რამეთუ სომხეთა და ქართველთა, რანთა და მოვაკნელთა, ჰერთა და ლეკთა, მეგრელთა და კავკასიათა ამათ ყოველთა ერთი იყო მამა სახელით თარგამოს: ესე თარგამოს იყო ძე თარშისა, ძისა ავანანისა ძისა იაფეთისა და ძისა ნოესი» [2]).

ჯერ აქ ეს უნდა ვიცოდეთ, რომ იაფეთის ძის ავა-ნისაგან იყვნენ იონელნი (ბერძენნი) და ავანის ძის თარ-შისაგან კილიკელნი. თარგამოსი იაფეთის უმფროსი ძის გამერის შვილი იყო და არა თარშისა: ხოლო რაც შეეხება ჩვენს თარგამოსიანობას, მოგახსენებთ: ჩვენი ქართველობის თარგამოსიანობა არც აბბას-მიდს დაუწერია,

---

[1]) ქართლის ცხოვრების 15 გვერდი.

[2]) იქვე.

არც მოსე ხორენელს, არც ელიშეს, არც ლაზარ ფარპელს და არცა რა სხვა სომხის შესანიშნ მომთხრობთა. ეს დაწერა პირველად მეათე თუ მეთერთმეტე საუკუნოებში მხითარ ანელმან, როცა ქართველთ მეფეები ძლიერდებოდნენ, სომხის მეფობა ეცემოდა და სომხები ქართველების მფარველობის ამარას რჩებოდნენ.

580. ქართველების კირიონ [1]) კათალიკოზმან ქალკიდონის წმიდა-კრება, რომ მიაღებინა ქართველთ მართლმადიდებლობად, როგორც თავითგან მესხებს მიეღოთ, მაშინდელმა სომხის კათალიკოზებმა, როგორც აბრამმან და სხვათ, ისე შეაჩვენეს ქართველობა, რომ არამც თუ მარტო მმახლობა, ნათლიობა, მეჯვარობა და მეზობლური განწყობილება, არამედ ვაჭრობაც აღუკრძალეს სომხებს ქართველებთან. ამის გამო დიდი სიმძულვარე ასტყდა ამ ორ-გვარს შუა. კირიონმან აცნობა ეს კოსტანტინეპოლის მავრიკ კეისარსა, იმანაც კრება მოახდინა კოსტანტინეპოლს და თავის მფლობელობის ქვეშ მყოფ სომხებს იოანე კათალიკოსი დაუდგინა. მართლმადიდებლობით ავანის დაბას [2]) მხითარ ანელმან თარგამოსიანად დასწერა ქართველები სომხებთან ერთად, რომ მათსა და სომხებ შუა ძმური სიყვარული ჩაენერგა: მოაწყო ქართლი, ბარდო,

---

[1]) კირიონი იყო მესხი ყუდრის სოფლიდგან ფოცხევისა, ამან იცოდა ზედ მიწევნით ბერძული, პარსული, სომხური და ქართული.

[2]) ჩამჩიანის გ. წიგ. 47.

მოვაკან, ლეკოს,. ჰერო, კავკასო და ეგრო, ჰაოსის ძმებად. მიხითარ ანელის შედგენილი ისტორია (1123 წ.), ხოლო სომხებს გარდმოჰყვათ საქართველოში. ეს შემდგომ მეცამეტე საუკუნოების დასასრულს ნაწყვეტ ნაწყვეტად ჩაუვარდა ხელში სივნელ სომეხს სტეფანე ეპისკოპოსს ორბელიანსა, იმან გადასთარგმნა შეაწყო და გარდმოსცა ქართველებს ისტორიად:

ა) როგორც სომხის ისტორია სწერს ჰაოსი თავისი მონათესავე თარგამოსიანებით ბაბილონს ყოფილა. გოდოლის აშენებისა და ენების შერყევის შემდგომ ისინი გამრავლებულან დიდ სათათროში: «გომერ და ყოველნი გარემოისნი მისნი სახლი თერგამო დასასრულისაგან ჩრდილოსა და ყოველნი სიმტკიცენი მისნი და ნათესავნი მრავალნი მისთანა». 1) მაშა სადამე თარგამოს ჩამომავალთ საბინაო იყო კასპიის ზღვის აღმოსავლეთით როგორც არიან, თურქები, თურქმნები, თარაქამები და ჰაოსინები დიდ სათათრეთს და სკვითებს შუა. ევსებიო, თეოდორეტ და წმიდა ისიდორეც ამტკიცებენ, რომ თარგამო ჰაოსიანების მამა-მთავარი იყოვო: გარნა იოსებ ებრაელი, იერონიმე და ბოშარი ფრიგიელების მამა-მთავრად ამბობენ. ჩემის აზრით ეს ორივე წინადადება მისაღებელია: პირველი მისთვის, რომ ჩრდილოეთის დასასრულს გამრავლებულ არიან სულ პირველად;

1) ეზეკიელის ლხ. ნ.

მეორე რომ არაბების მტერე ასიად მოეცნის შემდგომ თერიგიელნი იქ დაბინავებულან, სადაც გვაჩვენებს ძველი-ლანდქარტს რუკა.

ბ) თუ ქართველების მეზობლები ყოფილიყვნენ ჯოსიანე-ბი როდისმე, უთუოდ გვეცოდინებოდა ჩვენ იმათი ჯოსი-ანობა; ქართველნი იმათ საზოგადო სახელს სომეხს (სუმი-ტელს) უწოდებენ, იმ სომხებისას (სუმიტელებისას), რო-მელნიც თავითგანვე ჩვენი მეზობლები ყოფილან დიდ-ხანს, ერთად თანამკვდარნი ყოველ ჭირს და ლხინსა შინა ამ წუთის სოფლისა; ხოლო საკუთარ სახელს კი ჰოიას ეძახდენ ქართველები დასაწყისითგანვე. იმ სახელს და სა-ხელითაც იწოდება ინდოეთის მხრის ცხელი ქვეყნების ერთ-ნაირი გველეშაპი ბოია. იქმნება იმ მხრიდგან გარდ-მოსულნი იყვნენ არიანებთან ერთად და დასახლებულიყვნენ თავიანთ მოძმე თერიგიელებთან! ეს უფრო იქიდგან მტკიცდება, რომ ჩვენ ქართველებს ისინი არ იხსენიებენ ქართველებად ან ტიბარენებად და არც მესხებს მოსუნესუ-ბად ძველი ტომების ნაირად, არამედ ორსავ ძმათ მოდ-გმათ თობალისა და მოსოხისას ვირქებად გვიხსენიებენ თავიანთ წიგნებში.

გ) თუ ჩვენი თანა მოძმენი ყოფილიყვნენ ჩვენი და იმათიგან ერთი იქმნებოდა, როგორც მესხების და ქარ-თველების ენა ერთი არის დღემდის, ან ჩვენი ან-ბანი და მათი ერთნაირი იქმნებოდა. ჩვენ (ჰ) ასო გვაქვს, ძვე-ლის ძველ გვარების ქალდეველთა ასოთა და არაბების

მსგავსად არიან; ჭაოსიანებს კი არა აქვსთ და ვერც გამოსთ-ქმენ წესიერად; ან მაინც გრამმატიკული თვისება რამ დაშთებოდა მათი ქართულს ენაში, ზმნები სულ უკანონო არიან ზოგიერთ გარდა და ჭაოსიანების (სომ-ხების) ზმნები დიდი ნაწილი კანონიერნი არიან! ანუ თუ ჭყვარებიათ და მათი გვაროვნული ზნე ხასიათი, მიმართულო-ბა ერთნაირი იქმნებოდა, რომელიც სრულიად დაშორე-ბულია ერთი მეორისაგან. ქართველთ საზოგადოდ ერთობა ჰქონდათ და სომხები კი საზოგადოდ შეუერთებელნი ყოფი-ლან. ქართველნი საზოგადოდ გულუხვნი ყოფილან და ისინი ძუნწ-კუწუნწრახნი; ქართველნი მხედრობაში უშიშარნი და თავ-განწირულნი ყოფილან, ისინი საზოგადოდ მშიშარნი და მხრდალნი; ქართველნი სამშობლო მამულის მეტად მოყვარულნი ყოფილან, იქამდის, რომ ყოველ ტანჯვას, ჭირს, ჩაგვრა-მწუხარებას ითმენდენ, ოღონც არ მო-შორებოდენ მის ნიადაგსა; მით სადაც მათ მამა პაპას, მამა-მთავართ უცხოვრიათ, ჩვენც იმავ მიწა წყლის ნიადაგ-ზედ ვსცხოვრობთ; გარნა სომეხნი კი სრულიად სულ მოკლე არიან: ტანჯვა ჩაგვრას ვერაოდეს იტანდნენა; მი-ტომ სულ ხშირად სტოვებდენ თავიანთ სამშობლოს მიწა-წყალს და მაწანწალაობით მრთელ ქვეყნის მხარეს დაბ-ნეულნი იყვნენ. სომხები საზოგადოდ მეშურნენი იყვნენ, არ გაიტანდნენ თავიანთ მოთავე წინამძღვარს და არცარა სხვათა, ქართველნი კი უშურნო; გულმართალნი და სხვათაც გამტანნი ყოფილან. სომეხნი საზოგა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დიდ მატყუარნი ყოფილან, ალებ-მიცემობა და მძარცველნი ვიდრე არც თავიანთ მოგვარე კაცთა დაზოგვდენ: ქართველნი კი საზოგადოდ სიმართლის მოყვარულნი ყოფილან და მალე კაცის შემბრალებელნი. სომხები ჯნა ტანია, მაბეზღარნი გამცემნი ყოფილან საზოგადოდ კაცისა, ქართველთ შორის კი იშვიათია ამ ნაირი ყოფა ქცევა; მაშა სადამე ქართველები სხვა გვარნი არიან და სომხები სულ სხვა. [1])

II.

ქვეყნის დაარსება — სკმელების ცნობანი და მათთან ყოფილი ჩვენი კავშირი.

სასოფლო ძველის ძველს ისტორიებში მარტო საღმთო წერილია დაშთენილი ღვთის განგებით სასხოვრად კაცობრიობისა, როგორც ერთად ერთი ძვირფასი ძეგლწერილი აღწერილი სიმართლით მოსესაგან, წინასწარ-

[1]) აქ საზოგადო ლექსის ხმარება ნიშნავს მომეტებულ ნაწილსა და არა ერთიან მრთელ გვარსა, თვარემ კეთილ სინიდისიანი კაცნი ყოველ ტომში და სომხებშიაც არიან. ჩვენს ქართველობაშიც მრავალნი ცუდნი კაცნი არიან, მაგრამ უფრო უმრავლესნი კარგი კაცნი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მეტყველთა და ბრძენ მწერალთა, გასაცნობ შესასწავლე-ლად ღვთიურის შემოქმედებისა. ასე იწყობს მოსე და-ბადებასა:

«დასაბამად ჰქმნა ღმერთმან ცა და ქვეყანა: ხოლო ქვეყანა იყო უხილავ და განუმზადებელ: ბნელი იყო უფსკრულსა ზედა». ა დღესა ნათელი გააჩინა სიტ-ყვითა; ბ დღეს ცანი სამყაროით დაარსა; გ დღეს მიწის გუნდი გამოდის ზღვისაგან, იმოსება ბუნებითი ყო-ველი მალით და მცენარეულებით; დ დღეს წესდება მზე და მთვარე მნათობებით ღამისა; ე დღეს იბადება წყლით-გან ყოვლნაირი თევზი, მცურავნი ცხოველნი და ფრინ-ველნი ცისა; ვ დღეს ხმელეთის ყოველ-გვარი ცხო-ველნი, სრულ ბოლოს ჰბადამს ადამს მიწისაგან სრულ-ჰაცად, ადამისგანაც აჩენს ევასა, მოჰყავს ადგენს ედემის სამოთხეში და ზ დღეს უწოდს თავის განსასვენებლად, რომ სრულ ჰყო გაჩენილნი.

ა. მოსე ორ-გვარ დაარსების შესწავლას გვაჩვენებს: ა) ცა ქვეყნისას მათის სხეულებით და ბ) დაარსებულთ ხელ-მეორ ბუნებითს წესზედ დადგინებასა ექვს დღემდის.

ბ. მოსემ იწყო მხოლოდ ჩვენის ქვეყნის სხეულზედ საუბარი და არა თუ ცრუ ყოველ სხეულებზედ რა რიგი შემთხვევაც მოხდა ჩვენი ქვეყნის გუნდზედ, შეიძლება იმ-გვარივე შემთხვევანი მომხდარიყვნენ ციურთ სხეულებზედ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გ. მიწის მეტყუელნი (გეოლოგნი) მოსესგან მოხსე-ნებულს ქვეყნის დაარსებას ექვს დღეთა, ზოგნი ღვთის სიტყვად ჰარცხვენ, ზოგთ ესმისთ ნამდვილ დღედ სი-ტყვა სიტყვად მოსეს აღწერისა ებრ და სხვანიცა იმ დღეთ სთვლიან განუსამზღვრელ საუკუნოებებად, რომლებში მოხდენილიყოს, როგორც აჩვენებენ სხვა და სხვა ფაქ-ტებით დიდ-დიდნი ცვლილებანი.

დ. შეიძლება ვსთქვათ: ქვეყნის მოყვანა ცხოველს მყოფელს სისრულეში არ მომხდარიყოს, ნელ-ნელა ბუ-ნებრივის წესითა, როგორც ჰგონებენ: არამედ ღვთიური მიუწდომელის ძლიერებით მოხდა, ისე, როგორც ჩვენი პირველ მშობელნი ადამ, ევა დაჰბადა სრულ კაცად ყოვე-ლი გონებითის და სხეულის ორგანოებით შემკული და არა თუ ჩჩვილი ყრმასავით ნელ-ნელა!

ე. თუ მივიღოთ გეოლოგების წინა-დადება დღე დროდ: მაშინ უნდა ვსთქვათ, უსაცილოდ ანუ აწინდელი მცენა-რენი და ცხოველნი მაშინდელი (იმ ვ. დღეთ) გარდასუ-ლის მოდგმისაგან მომდინარეობენ და ან თუ მოსემ დაბადებაში (in biblia) ქვეყნის დაარსების აქეთი ყოვე-ლი საუკუნოები არ აღგვიწერა: არამედ მხოლოდ იმ უკანასკნელი შესანიშნ დროთ ცვლილება, რომლით მო-ვარგდა ქვეყანა კაცის საცხოვრებლად! მაშა სადამე სხვა არის ქვეყნის ცხოვრება და სხვა კაცისა, რომელზედაც გვაქვს ჩვენ სიტყვა.

საკვირველად ეთანხმება მ. ეს საღმთო წერილს

ტფილისი

ქალდეველების მოხთრობანი: «ამბობენ: [1]) განაპო ბელმა და განჰყო ერთ მეორისაგან ცა და ქვეყანა, ისე მოაწყო მორითო ქვეყანა ბრწყინვალებითა, რომ მხეცთ ველარ შეუძლეს დადგომა სინათლის ძალსა და ამოწყდნენ! რანახა ბელმან ქვეყანა უდაბნო ნაყოფიერი, უბრძანა ერთს ღმერთთაგანს, თავის თავისაგან ჩამოსჭრილს სისხლისაგან აესვარა მიწა და გააჩინა კაცნი... აგრეთვე შექმნა ბელმა მზე, მთვარე და ხუთნი ვარსკვლავნიო;

«და დანერგა ღმერთმან სამოთხე ედემს აღმოსავლით და დადვა მუნ კაცი, რომელი შექმნა. ხოლო მდინარე გამოვალს ედემით მორწყვად სამოთხისა: მიერ განიყოფის ოთხ თავად:

სად უნდა ყოფილიყო მოსეს მოხსენებული ედემის სამოთხე? თუ დავაკვირდებით ასორების საბინაო ქალაქ დაბებს და ებრაელების ნამგზავრ ქვეყნებს, ადვილად შევვიძლიან ამის პოვნა: ასორებს ჩვეულებად ჰქონდათ ტიგრის მდინარის იქით მხარს დასავლეთად ჰრაცხდნენ და აქეთი მხრის ქვეყნებს აღმოსავლეთად, ამასვე ამტკიცებს შუა მდინარე (ჯახისა) ასორთა, რომ სადმთო წრეილში მრავალგან მოხსენებულია. აქეთგან ცხადად სჩანს, რომ ედემის სამოთხე ჩვენს ქვეყანას იყო ჯარინის თემში, სითგანაც გამოდიან ოთხი მდინარენი. როგორც აზუქითებენ სხვათა შორის უფრო მეცნიერნი: ფუნალდი, კალმეთი, ბაზინი, პერთი, ნივოლა მოთარ-

[1]) ევსების ქორონიკონის ა. ტომ (რვეულ). ბერეს.

გმნე, მარტინი საღმრთო წერილის განმარტებელი, ლუშ-ლინ გელოგრათი და სხ.

«სახელი ერთისა ფისონ: ესე გარემოვლის ყოველ-სა ქუეყანასა ევილადისასა: მუნ უკვე არს ოქრო, ანთ-რაკი და ქვა მწვანე; ფისონი ეწოდა ზისონ მცენართ სიმრავლისგამო მის მახლობელ ნაპირებზედ, მით დღე-საც წმინდა ლარისა თუ აბრეშუმეულსა ზისონის ვეტყვით. შემდგომ ეწოდა ამ მდინარის ჭოროხი, რადგან ჭარო-მთვრანველი ბევრია, ქორს ჰგავს თევზის მტაცავი. ქვეყანას ევლადი ეწოდა დედა ევის გამო, სადაც და-მარხა, აქედგან წარმოსდგა ქვეყნის სახელი ჩვენი დედა მიწა, აქვე არის სპერი, რომ მოსე სოფირად სწერს (გუმუშხანა), სითგანაც სოლომონ ბრძენს მიჰქონდა ოქრო ვერცხლი იერუსალიმის ტაძრისათვის, ამბობს კალ-მეთი: წითელის ზღვით გარდმოდიოდნენ პარსთ ზღვაში, იქიდგან ტიგრის ევფრატით მოდიოდნენ სოფირშიო, მაგრამ შავი ზღვითაც შესაძლებელი იყო, რომ მოსულ-იყვნენ; რადგან არგონავოსანთ შემდგომ ხშირად მგზა-ვრობდნენ ფინიკელები და სხვანი.

«სახელი მეორისა მდინარისა გეონ; ესე გარე მოვ-ლის ყოველსა ქუეყანასა ეთიოპიისასა. [1]) «მესამე ტიგრ და მეოთხე ესე ევფრატ».

სამოც და თორმეტ მოთარგმნეთ ებრაულითგან ქუში ეფიოპიად უთარგმნიათ, ძლიერ ჭკუა გასაჭრელია, რომ

[1]) შესაქმ. ბ.

მოსეს დროს ეგვიპტის მეფეები უფლობდნენ მცირე არიაზედ და გეონის ნაპირებზედ, ეთიოპელები დასახლებინოსთ, როგორც კაპადუკიად კაპადუკნი დაასახლეს და ჯანეთისკენ მეგრები. მისთვის მოსე ეთიოპის ქვეყანას ამლევს მიმდინარეობას გეონისა (არაზსა). ეს მდინარე ფართოდ და ჩქარა რომ მიდის, ამისგან ალებით ბირფართე შუბს გეონს ვეტყვით დღესაცა ჩვენ!

ამბობენ მეცნიერნი: ღმერთმან ადამი ბაბილონში დაჰბადა, იქ სადაც შემდგომ ნებროთმან ციხე-გოდოლის შენება იწყო და გარდმოიყვანა ედემის სამოთხეში და დაადგინა! 1) თუ დაეცვათ, ღვთის ბრძანება, არ ეჭამათ იმ შლილის ხილისაგან, მეორედ მოსვლამდის განმრავლდებოდნენ თავიანთ მოდგმით და შემდგომ სულით და ხორცით მიმინებულნი გარდაიცვლებოდენ ზეცას სასუფეველში. გარნა რა შესცდა, გამოიდევნა იმ უკვდავების სამოთხიდამ და დასახლა ჩვენს სპერში: იქ შეეძინა პირმშო ძე კაენი და შემდგომ აბელი, ერთი იყო გლეხი (მიწისმხვნელი) მეორე მეცხვარე, ამათ ერთ დღეს შესწირეს ღმერთს მსხვერპლი თავიანთ მონაგარითგან, კაენმან ჭინახული და აბელმან ვერძი, კაენისა კვამლად დახჩოლდა არ მიიღო ღმერთმან და აბელისა კი მიიღო ბრწყინვალე ნათლად, ამის გამო შური ჩაიგდო გულში კაენმან თავის ძმას აბელს ზედ, ერთ დღეს გაიტყუილა მინდორში ეცა, შემცრად

1) Geografia universale MDCCXCI in venetia 193 p.

და მოჰკლა თავის ძმა აბელი! ამისთვის დასწყევლა ღმერთმან კაენი, სიკვდილამდის სინიდის დატანჯული უნდა ყოფილიყო და ვინც იმას მოჰკლავდა შვიდ შურის მიეზას დახსნიდა, დარღვევდა! ა. შურის მიეზა იყო, რომ უკარგისი მდარე იყო მისს შესაწირავი და არცარა კარგის გულით სწირევდა! ბ. ბოროტ-მოყვარული იყო, შურიანი და თვალ-ხარბი გ. ბარბაროსულის მზაკრობით დედ-მამის უცოდნელად დაიტყუილა და მოჰკლა. დ. არც ღვთისა შეიშინა და არც მიხედა სინიდისის მხილებასა; გაცობრიობითგან გარე გასულმან მოჰკლა თავის ღვიძლი ძმა და არა სხვა! ე. რომ მშობელნი აღავსო გამოუთქმელის მწუხარებითა. ვ. იქამდის დაჰბნელებოდა გული სიბოროტით, რომ ღვთის კითხვა: სადარის შენი ძმაო? შეურაცჰყო, არ ვიცობაში მისცა თავი, იმისი მცველი და დარაჯი ხომ არა ვარო! ზ. შურის მიეზაც ის იყო, რომ ისმინა ღვთისაგან თავის ცოდვის გარდასახადი და არ მოიქცა, არ შეინანა: არამედ იგისრა რისხვა და განეშორა მშობელთა ნაიდს და იქ გამრავლდა თავისი ბოროტის მოდგმითა!

ადამს აბელის მაგიერ შეეძინა მე სეითი, ამ სახელს ფილონ ებრაელი სთარგმნის მორწყულად, ხოლო ქართულად უფრო შვენიერად გამოდის, ზეითი და წვეთი ღვთისა კურთხევისა, რომ მისგან განმრავლდა ღვთის მსახური ერი. ადამს თუმც მრავალი შვილები ჰყავდა, გარნა არ იყვნენ ჩინებულნი აბელისა და სეთისავით, მამა-

ადამის მსგავსნი. რომ ღირსნი ყოფილიყვნენ მისი მეკვიდრობისა: მით მოსცე ადამის ყოველს შთამომავალს და იხსენიებს, არამედ მოკლედ მხოლოდ ათ თავობასა წარღვნამდის, რომელიც შესანიშნი იყვნენ და გამოხდენი თავის მოთხრობისა!

სწერს იოსებ ებრაელი: საწყაო, საწონ სასწორი და ფული კაენისგან განწესდა. კაენის შვილმა ენოხმან შემოიღო კალამი, წერილი. მიწის ზომელობა და ნემსიოკერვა კითხვაზედ მეტი არ არის. «წინასწარმეტყველთა მათვის მეშვიდემან ადამისგან ენოქ და თქვა: აჰა ესე რა მოვალს უფალი ბევრეულითა წმიდათა მისთათა, ყოფად სასჯელისა ყოვლისათვისვე და მხილებად ყოველთა უღმრთოთა მათ, ყოველთათვის საქმეთა უღმრთოებისა მათისათ, რომელ უსჯულოებდეს». 1) წინასწარმეტყველი წერილით იქმნება და არა თუ სიტყვითა მარტო. წერილით დანაშთიენს წინასწარმეტყველობა ჰქვიან და ზეპირად გარდმოცემს მამა პაპით, დავერება. ქრისტეს მოსვლა ადამითგანვე დაველრებოდათ კაცთა, ვიდრე წარმართთაც იცოდნენ ბჟუტად ზეწარ-ქვეშ, მის გამო ყოველ გმირ-ნიჭიერი აღმერთებდნენ. გარნა ებრაელებს წინასწარმეტყველნი მას ცხადად სწერდენ და ჰქადაგებდნენ, ამ ნაირი მიმართულება აქვს ენოქის წინასწარმეტყველებასაც!

ვიცით დაბადებითგან, რომ ლამექის შვილმან ერთმან

1) იუდა მოციქ. კათოლიკ. ა. 14. გ.

თობალმა შემოიღო კარავი და მეორე იობელმან მოლექ-სობა და საკრავები, მესამე თობელმან რკინა სპილენძის მჭედლობა და დამ მისმა ნოემამ ქსლის მქსოველობა, კვა-ლად ამბობს იოსები: «წყალ-რღვნის წინად კაცთაგან ციუ-რი სხეულების მნათობთ მოქცევის მოხაზულობა დამ-თენილ იყო ორს სვეტზედა, მათგანმა ერთმან ჩვენს დრომ-დინაც მოაწია».

გამოცდილებით ვიცით და დღე ყოველ თვალითაც ვხედამთ, რომ ხორციელი სწავლა, მეცნიერება სიადვილე თავისუფლებას ავრცელებს საზოგადოებაში, თავის უფ-ლება თვით-მნებლობას ჰბადამს კაცის სრწნილს უძლურს ბუნებაში, რომლითაც ადვილად ირყვნება გაცოხრობა, ჰკარგამს ყოველ მალ ღონე ნიჭიერებას და უგანასკნელ-ეცემა; ასრე მოსვლიათ ეგვიპტელთა, ბერძნებსა, რო-მაელთა და სხვათაც.

«და იყო რაჟამს იწყეს კაცთა განმრავლებად ქვეყა-ნასა ზედა და ასულნი იშვნეს მათდა, ხოლო იხილეს რაი ძეთა ღვთისათა ასულნი კაცთანი, რამეთუ შვენიერ-არიან, მიიყვანნეს თავთა თვისთა ცოლად ყოველთაგან, რომელნი გამოირჩივნეს... და შემდგომად ამისა ვითარცა შევიდოდეს ძენი ღვთისანი ასულთა მიმართ კაცთასა და შობდეს თავთა თვისთად, იგინი იყვნენ გმირნი საუკუ-ნითგან კაცნი სახელოვანნი». შესაქ. ვ.

ჭკუა გასაჭრელია, ღმერთს დაუმალოს სეთის ჩამო-მავლობისათვის თავითგანვე, არ დამზახლებულ-იყვნენ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

კაცნის ჩამომავალთან: როცა არ იყვნენ განმრავლებულნი, დაშორებულ-იყვნენ საზღვრებით ერთ-მეორისაგან და ერთობაც ჰქონოდათ თავიანთ სჯულ-კანონის დაცვაზედა, მით აღგენდნენ ცალკე ღვთის მსახურის ერობასა, რომლის გამოც იწოდნენ ·ძედ ღვთისა; გარნა რა განმრავლდნენ ორნივე ჩამომავლობით, დაუახლოვდნენ ერთი ერთს მოსაზღრობითა, ცხოვრებითა და ამღებ მიმცემლობითა! ამისთანა პოლიტიკური დაახლოებანი თავს თვისით რომ არა ვითარ ვნებას არ მოუტანდნენ კაცობრიობასა, სარგებლობის მეტსა, უკიცად სხვა მახლობელი დამქცევ ამკლები მიზეზი წარმოსდგა შუათგან, შემგიზგიზებელ შემაგულიანებლად პირველსავით! როგორც ქვის მედიდურების მოყვარულობით წარმოსდგა ღთის ბრძანების გარდამავლობა, ისე აქაც კაცნიანთ ქალის შვილების შვენიერებით, იქამდის აღიტაცა სეთიანთ ახალ-თავობის მოტრფიალთა უმაწვილ კაცობა, რომ აღარ მიხედეს სჯულ კანონს, არც თავიანთ უმფროსთ დარიგებასა და არცარა მომავალ უბედურ ხვედრსა, არამედ აღირნიენ მათ ქალიშვილებთან, რომლითაც დაირღვა შუა ყოფილი ზღუდე კეთილთა და ბოროტ ჩამომავლობათა და გარდაიმალა წინ ფართოობის სარბევი გასარყვნელად კეთილ-მობილის ტომისა, უხვ-მოსავლიანობა და დღეგრძელობაც ხომ უფრო აშორებდა მათგან ღვთის უშიშრობასა, ამისთანა უგუნებელი გახრწნა გარყვნილების შედეგი იყო, შეჭველად ღვთის რისხვა, რომ მოსპობილ-იყვნენ ერთიან წყალრღვნით!

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ამ გვარი აღრევისაგან ამბობს მოსე, ჩამოვიდა უზ-
მიერსი თავობა დიდ-ტანნი, მოტლექნილნი, ძვალ-მსხვილ-
ნი და მეტად ძალ-ღონიერნი: თავიანთ ჭკუვა ცნებას,
მალე ღონესა ხმარობდნენ ღვთიურ და კაცობრიულ სჯულ-
კანონის გარდამავლობა-ზედა, არც თვისი იცოდნენ,
აღარც ნათესავი და არც არა სხვა. აი რასა სწერს ასური
ლუკიანო ფილოსოფოსი: «პირველნი კაცნი იყვნენ მე-
ტად გლისპნი, სჯულის წინამდეგ ავკაცობაში დახე-
ლოვნებულნი, არ დგებოდნენ ფიცს ზედა, არ წყნარე-
ლობდნენ სტუმართა, არც იკითხამდნენ უცხოთა და
არცა რა ვის გაჭირებულთ მიინდობდნენ; მისთვის მოა-
წია მათზედ საშინელმა უბედურებამან, მიწითგან ამო-
სკდა წყალი უზომო სიდიდითა, ციდგანაც ჩამოდიოდა
შეუღებელი წვიმა და მეტად ამაღლდა ზღვა მიწის გუნდს-
ზედა, ვიდრე ყოველი ფერი წარღვნა წალეკაო».

წყალ-რღვნის ას-წლის წინად უბრძანა ღმერთმან მო-
სეს, ალეგო ოთხ-კუთხი კიდობანი ძელთაგან 300 მხა-
რის სიგრძით 50, მხარის განით და 30 მხარის
სიმაღლით. შიდ სამ სართულად გამართული, რომ
ქვეყანა უნდა წარღვნა, და თვითან თავის სახლობით
ყოველ-გვარის ცხოველ მფრინველებიანად იქ შეეფარა
თავი წყალ-რღვნისაგან მოსარჩენლად. ეს ღვთის
ბრძანება რა მიღო ნოემ, იწყო შენება იმ კი-
დობნისა, სადაც ამუშავებდა ისევ იმ უღვთო კაცთა,
მუდამ ასწავლიდა უქადაგებდა მომავალს ღვთის რისხვას,

მაგრამ იმათ სრული არ შეესმათ. ამბობენ მეცნიერნი, რომ [illegible] ცა ძელების შესაწყობლად სცემდნენ ხურონი ურო ნაჯახთა, მათი ხმაურობა საშინელის ჭექა ქუხილივით მრთელ ქვეყნის ოთხ-ყურედ განისმოდა, რომ ეგებ ჰგრძნოთ ღვთის მოწყალება და მოენანათ თავიანთ ცოდოება, მაგრამ ყურადღება სრული არავინ არ მიაქცია!

კვლავ წყალ-რღვნის ერთი კვირის წინ განუცხადა ღმერთმან ნოეს, შეეყვანა ყოველ ცხოველთაგან ხმელეთის თუ ცისა შვიდ შვიდნი მინაურნი და ორ-ორი გარეული მხეცნი ნადირნი და მფრინველნი, არც ამ ცხოველთ გონიერებას მიჰბაძეს ავ-კაცთა, რა შევიდა უგონელი ქვე-მძრომი. მწყერი, მხეც-ნადირნი, პირუტყვნი და მფრინველნი. შევიდა ნოეც თავის სამის შვილებით, ცოლით და თავისი სამის სძლებით, სწერს ფილონ ებრაელი: «ნოემ თავისთან კიდობანში შეიტანა ადამის გვამსა ხერხემლი ტურობისნადო». აგრეთვე ამბობენ სწავლულნი, ვითამ შესულ იყვნენ ნოესთან, კიდობნის მკეთებელი თავის ცოლშვილით და მისი მზახლები ყოველი მისიანებითა, რომ მოსე არ აცხადებს! თუ მივიღოთ წინადმდეგი არ იქმნება მართლმსაჯულობისა; რადგან ისრაელთ ეგვიპტითგან გამოსვლისა წითელ ზღვაში მრავალნი ეგვიპტელთ მსახურ მოახლენი გამოჰყვნენ და არ დაიღუპნენ ფარაონივით! ქრიოს დაქცევისა, რახაბ მეძავმან რა თუ მარტო თავის სახლეულება დაიცვა! არამედ თავის ნათესავნი-

ცა! აგრეთვე ქანანელებში, გაბაონელნი თავის მოსა-წყლებით გარდარჩნენ გაწყვეტისაგან. 1)

შესანიშნია რომ ქალდეველნიც ადამითგან წყალ-რღვნამდის მოსცეს აღწერის ნაირად ათ თავობას წინარო-ლობენ, რომ ჩვენის 72. მთარგმნელთ ანგარიშით 2262. წელი არის. ხოლო ქალდეველნი ათ თავობას 120. წყობად ჰყოფენ, თვითოეული წყობა მათის აზრით შეიცავს 3600, წელსა, რომელთაც ნახევარ მილიონ წლამდის გამოჰყავან წყალ-რღვნა.

«ხოლო ნოე იყო ექვსასთა წელთა და წყალ-რღვნისა იყო ქვეყანასა ზედა. ამას დღესა შინა გამოეცნეს წყარონი უფსკრულისანი და საქნელნი ცისანი განეხვნეს და იქმნა წვიმა ქვეყანასა ზედა და იტაცებოდა კიდობანი წყალთა ზედა, ათთ-ხუთმეტ წყრთა ზედა კერძო ამაღლდა წყალი და დაჰფარა ყოველნი მთანი და მოკვდა ყოველი ხორცი მოძრავი ქვეყანასა ზედა მფრინველნი, პირუტყვნი, მხეცნი და ყოველი ქვე-წარმავალი და ყოველი კაცი». 2)

უფრო შესანიშნია ბეროსო (ბიურო, ბერო) ქალდეველის აღწერა: «კრონუმან უთხრა იმას (ქსისუთრას, ნოეს) მძინარეს სიზმარში ცხადად, მე 15. დღეს დესიოს (დეი-

1) ნოემ თავის ცოლშვილთ გარდა შეიყვანა თავის ქალიშვილი, ნავის ამშენებელი ცოლშვილითა და მის მეგობრებითურთ; ევსებიო და სხვანი.

2) დაბად. ზ. კა. კბ. გ.

ნობის) წყალ-რღვნით მოსპობა კაცთა: ყოველნი მფრინველნი, საშვალო და ბოლო მატიანნი, უბრძანოს შეინახონ სპარელთ მზის ქალაქში (სპერის დედა ქალაქს). კიდობანი ააშენოს და შევიდეს შიდ თავისი ნათესავებით და მოყვარე მეგობრებით, შეიტანოს, შეილაგოს სარჩო-სასმელი, თან შეიყვანოს მხეცნი, ოთხ-ფეხნი და მფრინველნი და ყოველის საზრდელითა მზად იყოს ზღვაში გასამგზავრებლად! შეჰკითხა სითკენ უნდა ემგზავრა? გარნა პასუხად მიიღო: ღმერთებთან ელოცათ, რომ კარგი საქმე მოსვლოდათ კაცთა; თვალყურიანად ყოფილიყო, არ შეეშალა შენებაში კიდობნის გეგმი, რომლის სიგრძე იყო 15. უტევანი და სიგან 2. მოამზადა მოაწყო ისე სრულიად, როგორც უბრძანებოდა! ცოლშვილი და მოყვარე მეგობრები შიდ შეასხა»!

«რა იქმნა წყალ-რღვნა, განავლინა ქსისუთრამ რალაც მფრინველი, რომ ვერ იპოვნა საზრდო და ვერც ფეხის მოსაკიდი ადგილი, უკუ მობრუნდა და შეიყვანა კიდობანში, რამდენიმე დღის მერმე განაფრინა სხვა მფრინველნიც და ისინიც უკან შემობრუნდნენ, კლანჭები ტალახში ჰქონდათ გასვრილი: კვალად მესამედაც გაუშვა მფრინველი და უკან აღარ შემოქცეულან, მაშინ სცნა დედამიწის გაშრობა, გაალო ერთი მხარი ჭერისა და ნახა გამდგარ იყო კიდობანი ერთს მთას ზედა; გამოვიდა ცოლშვილით ერთის ასულითურთ და ნავის მაშენებლითა, დავარდა დედა მიწაზედ თაყვანის საცემლად, აღაგო ბო-

მონი და შესწირა მსხვერპლი ღმერთებსა! შემდგომ გაუ-ჩინარდა თავისთან გასულებითა! ვინც არ გაჰყვნენ მაშინვე ნავითგან, შემდგომ გამოვიდნენ, ეძებდნენ და უძახდნენ სახელადობრ, მაგრამ ვეღარა სად ნახეს ქსისუთრა! მხოლოდ ხმა მოესმათ ცისაგან: ასე არის ღმერთების ბრძანება, წასულ იყვნენ სპარელთ ქალაქად, მოთხრად ამოეღოთ მატიანენი და გარდაეცათ კაცთათვის! ის ადგილიც სასომხეთო არის». [1])

შესწავლა.

1. მეცნიერნი ამბობენ ადამ ევა სამოთხეში სრულ ცოტა ხანს დაშთაო, ზოგნი 6 დღეს ან 8 დღეს ჰგონებენ; ზოგი 40, დღეს და ზოგნიცა სხვა და სხვა აზრისა არიან, შეიძლება ვსთქვათ, რომ 33. წელი დაშთენილი-ყვნენ, რა ხანიც დაჰყო იესო ქრისტემ ამ ქვეყანაზედა, და თუ მრავალი წელნი მივაწეროთ არ შევსცოდებით; რადგან იმ უცოდველ ცხოვრებაში ეგრედ დატკბარიყვნენ, რომ ერთ დღედ არც კი მიაჩნდათ ათასი წლები?

2. ამბობენ სინკელო და სხვანი, რომ ღმერთმან ადამი ისეთი დიდის ტანისა დაჰბადა, რომ ფეხზედ დადგომისა ცას შესწვდა; ვიდრე ანგელოზნიცა გაჰკვირდნენო, მერმე ხელი დაადვა თავზედ ადამს და დაამდაბლა ათასი მხრის სიმაღლე დაშთაო: სხვანი ამბობენ სამასი

---

[1]) ევსების კრონიკონის ა. ტომ. დამზადება სახარებისა თ. 12. გ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მხარისა! ამ-გვარივე ყოფილან წყალ-რღვნის დევ-გმირნი, რომელთ დროსაც მოხდა წყალ-რღვნა!

3. უწინდელი ქვეყნის მდებარეობა შეიძლება ვსთქვათ მომზადებული-იყო ეგრედ, რომ სამოთხის ოთხს მდინარეთაგან მოირწყვებოდა ყოველი მხარე ქვეყნისა, მაშინ ოკიანეს მეტი ზღვის ტოტი არ იყო შემოსული ხმელეთის გულში არსად; გარნა რა წაიყვანა, შეცვალა საგრძნობად პლიკი (ფორმა) გუნდი იქამდის, რომ ამოსკდნენ ბევრგან წყარო წყლები. ჭოჭნარი, ტბორე ჯამჯამნი და ტბები, რომელთაგან შესდგნენ მდინარენი და ამათგან ხმელეთის შუა ზღვა, შავი ზღვა, მეოტისა, კასპისა, პალთიკისა, გაჰგლიჯეს სრუტები შეუერთდნენ ოკიანეს და იქმნენ კანონიერ ზღვებად ესრეთი დიდ-რუიანი ტბანი, ხოლო სამოთხის მდინარნიც დაშთნენ სამარადისო სახსოვრად და მასთან სამოთხის ნაადგილევი ღვთის უზომო კაცთ მოყვარებასა.

4. გეოლოგნი წყალ-რღვნას ზოგნი ქვეყნის ერთ მხარედ ამბობენ და არა მთელ ქვეყანაზედა! ზოგნიც და ლუქისავით ცდილობენ დაამტკიცონ, ვითამ ეგრეთი საზარელი ცვლილება მოხდინოს წყალრღვნას, რომ აწინდელი მთის წვერები, მაშინდელი კუნძულნი იყვნენ და ახლანდელნი კუნძულნი უწინდელი მთეები: ერთის სიტყვით ზღვა ხმელეთი და ხმელეთი ზღვად ყოფილიყოს! რადგან ამბობენ: კლდოვან მთის წვერებზედ არა-ვითარი ზღვის ცხოველი არ მოიძევა: მთის კალთების გარემოს

გი კიდის გორები არიან ადრინდელი ზღვის წარათისა-გან შემდგარი: აგრეთვე ადამიანის ძვლები არსად არა ჰსჩანს, რომ თავითგანვე მიწაში (ახლანდელ ზღვებში) ემარხიათ, გაქვავებული ხეები და ცხოველების სხოცარი ძვლები მრავალი მოიძევა ხმელეთითგან ზღვაში (აწინდელ ხმელეთზედ) შემოტანილი!

კარგი მაგრამ მოსეს აღწერილ ედემის სამოთხის ნაადგილევს და მის ოთხ მდინარეთა ეფრატს, ტიგრის, ფისონს და გეონს რა ვუთხრათ, რომელსაც თვალ წინ გვაჩენებს, რომელნიც დაცულ არიან მოწმად ღთიურის საკვირველებისა? ა. უნდა ვიცოდეთ, რომ საქვეყნო იყო წყალ-რღვნა 15. წყრთა (მხარი) შევლო წყალმან უმაღლესი მთის წვერებ ზემოდ, რომლით მოიშთო ყოველი სულდგმული კაცით უკანასკნელი ცხოველამდის, წაირღვნა სამოთხე და ბევრგან ხევ-ღელე, გორა, ბორცვ სერები გაჩნდნენ, მით ყოველგან ცხადად სჩანს, ზომიერად მოხდენილი ცვლილება და არა თუ საფუძვლიან შერყევა დედა მიწის გუნდის ზღვა ხმელეთად და ხმელეთი ზღვად! უნდა ვსთქვათ: ბ. ადრინდელი ზღვის ხასიათებითგან შემდგარი კარის გორები, რომელნიც ჰგონია, ყოველგან მოიძევა, სად დარჩა მისთანანი. ზღვისგან უფრო ხმელეთს ეკუთვნიან, რადგან ბევრგან წყობ წყობად შენგვრეულ არიან ხმელეთიერ ცხოველთა და მცენარ ნერგეულთ ნაშთნი. გ. იმ დევ გმირულ ცხოველთ ყოფილ ძვლებსა და გაქვავებულ ხე ნერგთა, სწავლულთ

დიდი ნაწილი ქვეყნის დაარსების ჰქვს დღეში გაჩენით და გარდასულ ცხოველთა აწერს. დ. თუ მივიღოთ წყალ-რღვნის დრო ის ცხოველთა ძვლებად და მცენარეებად, მაშინ უთუოდ ეს უნდა ვსთქვათ, რომ წყალ-რღვნის წინად მკვდართა სწვამდნენ, როცა განმრავლდნენ ჯვარის სიწმინდისათვის, არა თუ ახალთა; არამედ ძველ მიცვალებულთა სასაფლაოთაც ეგრეთი ძალა ღონე დააყენეს!

III.

ნოეს და მისი შვილების ჩამომავალთ ადგილთ-სადგომთ ახსნა.

ნოე 600 წლისა იყო, რომ შევიდა კიდობანში 27, გიორგობისა და სრულ ერთ წელს დაშთა და მერმე გამოვიდა კიდობნითგან და გამრავლდა თავის ჩამომავლობით ქვეყანაზედა. წარმართნი ნოეს, კრონოს, სატურნოს უძახდნენ, ქალდეველნი ქსისუთრასა, მის შვილთ სემს, ზრუნას, დიოს და პლუტონს უწოდნენ, ქამს ზოგნი დიოსს, იოვის, იუპიტერს. ამონს და არმაზს უწოდებდნენ. იაფეთს პორიდონს და ნეპტონს უწოდნენ. ნოემ იცხოვრა ჩვენს ჯავახეთს და მის შვილის შვილნი განმრავლდნენ პირველათ კავკასიაში და მის მახლობლადი. ამას ამტკიცებს ადგილებრივი სახელ-წოდებანი. სომეხთ ხუცესი სამოელი სწერს: ნოეს ცოლს ნოემზარა ერქვა,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნემზარა სოფელი ახალ-ქალაქის მახლობლად არის. სჩანს იქ უცხოვრია პირველშივე ნოეს, იქვე დაუსაფლავებია თავის ცოლი, რომლის გამოც დაშთენია მისი სახელ-წოდება, შემდგომ გარდასულა აბასტუმნისაკენ, იქ უცხოვრია თავის შვილს იაფეთთან და იქვე დასაფლავებულა სიკვდილის შემდგომ, რომლისათვის სწოდებია ადგილს, ზადენ გორა (სატურნოს გორა), შემდგომ კერპი აუშარ-თიათ ზადენისა და უმსახურიათ ჩვენ წარმართ წინაპართა. ზადენ-გორის მახლობლად არის საბუზარა, სადაც უცხოვრიათ კერპის მღვდლებსა.

აქედგან სჩანს, რომ პირველჯერ ვაზი სამესხეთში გააშენა ნოემ, დაწურა მაჭარი, სვა და დათვრა, ამის გამო დღემდის დაშთა ჩვენში ღვინის სახელი ნუნუა და ხომალდისა ნავი, რომელიც ხმარებულია იაფეთის ტომებში ზევრგან. სემს უცხოვრია არარატისკენ, მით სწოდებია მის სადგომს სიმის მთა; აქედგან წარმომდგარია ადგილებრი წოდება სომხეთი, სადაც გამრავლებულან მისი შთამომავალნი. სემის პირველი შვილი ელამი გამრავლდა სპარსეთისკენ, მეორე-ასური-ასურეთისკენ. მესამე არფაქსად მასისიდგან სპერამდის არფაქსადის შვილის სალასაგან იშობა ებერი, მამა მთავარი ებრაელთა, ამის სადგომს ეწოდა იბერ-ხევი (იმერხევი). ეს ებერი თავის შთამომავლობით იქამდის განმრავლდა, რომ ჩვენ არტაანამდის მოაწია. არტანის ნაქალაქევ ურიის სოფელში დაბადებულია თარსა მისი შვილი აბრაამითურთ და

აქეთგან არის აბრამი წასული ღვთის ბრძანებით პალეს-ტინისაკენ, რა ცნობებიც ქვეყნის დაარსებაზედ და წყალრღვნაზედ გაუტანია ჩვენის ქვეყნითგან, ის ცნობები შემდგომ დაუწერია მოსეს სამღვთო წერილად. ამ ურიის ქასხელი [1]) ჩვენის დაბადების და სომხურის მთარგმნელთ ერთს სოფლად აღუწერია და მეორეს ქვეყნად ქალდეველთა. მეოთხე შვილს არამს შუა მდინარისაკენ უცხოვრია, მით ყოველნი ქვეყნის ტომნი სომხითის არამენიას უძახიან. მეხუთე შვილს ლუდს ლიდიად უცხოვრია, მეექვსე შვილს ტარბანს კავკასის მთათ აღმოსავლეთით კასპიის ზღვის პირას უცხოვრია, მით სწოდებია დარბანდი, ულუმპიადორ ფილოსოფოსი სწერს, რომ ტარბანმა ტარონს იცხოვრა და იქვე განმრავლდა თავის შვილებითა, როცა ამის შვილები არ დადგნენ ერთად და გაიყარნენ, უწოდა მათ ცრუნი: მის გამო ადგილსაც ცრონი ეწოდაო, შეიძლება მერმე აქეთ გარდმოსულიყოს.

ქამს უცხოვრია კახეთისაკენ, მით სწოდებია მის სადგომს უტი (უნდი, უსანდომო.) მისი ზნე წამხდრობისათვის, ქამის ძე ხუსმან იცხოვრა არცახში, მით მის სადგომს ეწოდა ქუსტი: აქეთგან არიან ჩვენი კავკასიის ქუშები (ქისტები). ხუსის ძემ ნებროთმან იცხოვრა ჩვენ მცხეთის მახლობლად, მით ეწოდა ადგილს არმაზი.

---

[1]) Martmrpue erat ante thare patrem suum in terra naivitatis suae in ur chaldecrum. XI. 28—31.

ნებროთის ძმებს სავას [1]) უცხოვრია ჩვენი ხეობის სა-ჯანიხევს და ქვლას, აწყვერის მახლობლად კოპაძის გვერ-თიდ ქლაზსა. ქამის მეორე ძეს ქანანს უცხოვრია ჩვენ გატეხილ ხიდთან თბილისის ქვემოდ, მით სწოდებია ხუნანი. ქანანის ძეს ქეტურას ჩვენი აჭარის ქედას უც-ხოვრია. ჩვენ ქვეყანას დაბადებულ ნებროთის შვილებს თორგმენის ასულის ილარასაგან ჰრქმევია ერთს დიდიო, მით სწოდებია მის სადგომს ლეკეთში დიდო, და მეო-რეს ტანტალო, ამასაც ჩვენს აჭარას უცხოვრია: მით დარქმევია ადგილ სადგომს დანდალო. ამათი დედა სადაც მომკვდარა აფხაზეთისკენ და დასაფლავებულია სწოდებია ილორი.

იაფეთის უცხოვრია პირველად წყალ თბილისაკენ, მით მის სადგომს დარქმევია აბათ-ხევი (იაფეთ-ხევი). მერმე ოცხეს გარდასულა იქავ, მით სწოდებია დაბას აბასტუმანი (ია-ფეთუბანი). იაფეთის ჰყოლია ხ. შვილი, ა. გამერს უც-ხოვრია ჯავახეთისკენ, მით მის სადგომს დარქმევია გომარეთი; რადგან სწერს იოსებო ებრაელი, გამერს პირ-ველად გომარი ერქვაო, საცა გამრავლებულა მისი ნათე-სავი სწოდებია გუმრი (კიმერელთ სავანე). გომარის ძეს აშქანას უცხოვრია ჩვენი გურიისკენ, მის ძმას რიფათს ჩილდირის რაბათში. თორგომს (თარგამოს) ჩვენი კლარჯეთის თოლგომს, ბ. მაგოგს უცხოვრია, როგორც

[1]) სავას შემოლებულია კლდეში გამოქვაბულ, რომლით ეწოდა სავანე.

სწყრის ბოლოში პლინისაგან და სტრაბონისაგან მოხსენე-ბულ გუგარში ქ. ი. ჯავახეთის და მიდამოებს მისსა-ზღვრის მოდგმა არიან რუსეთის თათრები და სათათრე-თის ქვემოურნი მანჩუნი და მოღოლები. ზოგნი ამათა-გან ამობებენ კელტებსაცა. გ. მადასაგან არიან მიდები. დ. თარშისისაგან ლაზისტანის მოსაზღვრე თრაკიელნი და ტნესდელ მდინარის გაყოლება მცხოვრებნი. ე. ავანისა-გან არიან იონელნი, ელისასაგან ელინები, თარსისაგან რომელმანც დააფუძნა ტარსონი არიან კილიკელები, კი-ტიმისაგან პელასგელნი და დოდამისაგან ეპირს დოდო-ნელნი. ვ. თუბალისაგან არიან ტიპარენები პონტოდ და კილიკიად. თუბალის პირველ სადგომს ეწოდა თბილისი (თობალისი), ამას 9 შვილი ჰყავდა: ა. თემისი, რომელიც დადგა კავკასიის მთებ-შუა, მით მის სადგომს ეწოდა თემი, ეს სახელოვანი იყო რიგ განონებით. ბ. ორიონი დადგა იორის მდინარით შუა, მით ამისი, ეს სახელი დაშთათ მდინარეთა, გ. მანგო, ამან ცხოვრა წალკის მხარეს, მით ეწოდა დაბას მანგლისი, ამის შემოღებუ-ლია მანგალი. დ. ურბანო, ამის სადგომს ეწოდა ურბ-ნის, ამან შემოიღო სამოქალაქო წყობილება, მით ეწოდა თვითოეულ განყოფილებას უბანი. ე. უბო, ამის სად-გომს ეწოდა უბისი. ვ. ბოლნო, ამის საბინაოსაც ეწო-და ბოლნისი. ზ. დომანო, ამის სადგომს ეწოდა დმანისი. ჱ. რუო, ამის დაბას ეწოდა რუისი, ამან იწყო პირ-ველად რუსხმულის ხმარება, მით ეწოდა ამის სახელზედ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რუ. თ. მოსოხი, დაესახლა ახალციხის მახლობლად ალმოსავლით, მით ქწოდა ადგილ სადგომს მესხი. ამას ჰყავდა თურთმეტი შვილი ა. რუსო, რომელიც დადგა მამის მახლობლად, მით ქწოდა მის სამყოფს რუსთავი: ამან მოაკვდინა მამა მისი, მით სადმთო წერილი იხსენიებს როსმოსოხად მოსოქს, ამის ჩინებულობით. მოსოქის ჩამომავლად ამბობენ მწერალნი მოსკოველებსა. მაშ რუსებიც ამ რუსოსაგან უნდა იყვნენ. ბ. ჩისორო, ეს დადგა ასპინძის ზემოდ ჩისორისს—ამან შემოიღო საომარი სიმაგრე, მით ქწოდა ჯიხური. გ. გოგი, ეს დადგა ჯავახეთის, მით ქწოდა ამის სამყოფს გოგია. ეს სამხედრო ვარჯიშობით ისე გაძლიერდა, რომ ნებროთი გასდევნა კავკასითგან და იუფლა კავკასის მცხოვრებლებზედ, მის გამო ეზეკიელი მაგოგებს იხსენიებს გოგ მაგოგებად ე. ი. მათ მოთავედ. ლდ. ამისგან ქწოდა ჯავახეთს გუგარი, შემდგომ გოგია გიორგიად გარდაკეთდა: მით მრავალი ტომნი დღესაც საქართველოს გიორგიად უწოდებენ. დ. საქრო! დაესახლა საქრისს (აწყვერს). ე. ტატანო, ახალციხის მახლობლად ტატანისს დაესახლა, ეს იყო ვარსკვლავთ მისანი, მით მცდარ მნათთ ქწოდა ტატანი. ვ. სხვილო, სხვირისს დადგა. ზ. ლეკო, ხერთვისის ხეობის შეყოლება ვარძიის მხარეს დადგა, მით ქწოდა ლებისი, ეს იყო მეტად ხელოვან ძლიერი, მისგამო სილას ლები ქწოდა. ჱ. თუხარის (არტანუჯ) დადგა. თ. ასო, ასიზსა, ი. სულო, სულესა შავშეთისკენა და ია.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მოროხოზს დაბინავდა. ეს საშინელი მეომარი ყოფილა, ამისთვის დასდებია წოდება მეტად აქოთავებულ აყრილ დაყრილ ნივთთა მოროხილ! მოსოქისაგან ეწოდა მცირე კავკასიის მთებს ყარსიდგან გაყოლება კაპადუკიამდის და ტავრის მთამდის მესხეთის მთები, ევსებიო კილიკიელებსაც მესხების განაყოფად ამბობს.

ნოეს ამ სამ შვილთ გარდა ჰყავდა კაცი ოსრი და ასული ისირი, ერთმან იცხოვრა გურიას, მით მის სადგომს ოსირო ეწოდა, შემდგომ არიანებმა უწოდეს ოზურგეთი (ოსუგერტი), მეორე ახალციხის წნისს იცხოვრა. ესენი სიმშვენიერისათვის გაალმერთეს ეგვიპტელებმან შემდგომ. ამბობენ მეცნიერნი: ქამის ძე ქანანმან იწყო მკურნალობა, გარნა საზოგადოდ მიღებულია უფრო მანეთონის და დიოდორ სიცილიელის აზრი, რომ სატურნოს ასულმა ისისმა შემოიღო მკურნალობა პირველად წყალრღვნის შემდგომად. ბერძენნი კი აპოლონს აწერენ მკურნალობასა, თქმა არის, დედისაგან ნასწავლი რაც ჰქონდა, ამას უფრო სისრულეში მოუყვანია. მართლა რომ დავაკვირდეთ ასირის სადგომს სოფელს წნისს, ცნობის ლექსითგან წარმომდგარია. მით დაშთა ჩვენში მკურნალობის მრავალნი ცნობანი ზეპირად მცენარეულთა, რომელნიც შეჰკრიბა ჩვენმა მირდატ ევპატორმან შემდგომ. ისირს (ვენერას) შვილები იყვნენ აპოლონი და მისი და არტემი, ერთმა იცხოვრა ჯავახეთს, მით მის სადგომს ეწოდა აბული, რომ შემდგომ ამართეს მისი კერ-

ჰი ჩვენ წინაპართა, დღესაც ეწოდება იმ ადგილს აბულის მთა. მაგრამ იცხოვრა კლარჯეთს, მისთვის ეწოდა მის სადგომს არტვინი, იქაც ამის გერპს ჰმსახურეს, შემდგომ ჩვენ წინაპართა. აპალონის მე იყო ლინო გოლხიდელი, განთქმული პოეტობაში, შობილი მგოსანის გალიოპე-ფერისაგან, რომ თებაელნი ყოველ-წლის თავს მის დღესასწაულს ასრულებდნენ დიდის ავლა დიდებითა, სტრაბიო, ბერძნის პოეტს თავის მეცხვარეულს შაირებში დაუტოვებია სახსოვრად მისი შაირი 12. სტრიქონი და 200. სტრიქონიც თქმული ღმთიულს მღიერებაზედა, ჩაურთავა თავის შაირებში. პავსანიოც ამბობს: ლინოს გალექსილია არტემის და პოსიდონის ხარითიანთ (მადლებთ) ზედა.

აგრეთვე უცხოვრიათ სხვა მრავალ გმირთაც ჩვენს საქართველოში, რომელნიც შემდგომ გაუღმერთებიათ ბერძნებსა და სხვათ, როგორც ღვინის გარგად შემმუშავებელ ბახუსს უცხოვრია ბაქოს, ბრძოლაში სახელოვან არისს (მარსს). უცხოვრია არსიანის მთას, მით შეჭედილი ჰქვიან დღესაც, სადაც მისი გერპი ყოფილი ამართული! მიწის შემუშავებაში დახელოვნებულს დემეტრის უცხოვრია იმერეთს, მით ჰსწოდებია ადგილს სადემეტრო. პალლას, უცხოვრია ჩილდირს, მით მას დარქმევია პალლაკატიო. ამისაგან იყვნენ პელასგელთ წინაპარნი, ამათმა ერთმა შტომ ერთ ხანს გარინს იცხოვრა, მით ეწოდნენ გარიელნი. დორიას უცხოვრია ჯავახეთის თო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რიას, ფოკას ფარვანის ტბის პირს და სხვაც მრავალთა, რომელთ აღწერა მომეტებული იქმნება!

სწერს ულიმპიადორ ფილოსოფოსი: «როცა ზრუანი, ტიტანი (არმაზი) და აპეტო გარდიკიდნენ, მამა მათის ქსისუთრას ხელმწიფობის შესაკუთრებლად, მაშინ და მათა ჩადგა მათ შუა მაშვალად და შეარიგაო». ეს იმისთვის, რომ ნოემ თავის სიმთვრალეში გაკიცხვისათვის ქამის ჩამომავალნი დასწყევლა, ყმად გაუხადა სემის და იაფეთის ჩამომავალთა, მით სიმძულვარე კამშვი და ერთმანერთში ცილობა ბჭობა არ აკლდათ, უნდოდნენ განდგომილების მოხდენა, გარნა ნოეს სიცოცხლისა ვერ ჰბედავდნენ, ნოეს სემი და იაფეთი იქამდის მიაჩნდა, რომ დალოცა პირველად ერთი და მერმე მეორე, მათი პატიოსნებისათვის ამ სიტყვით: «კურთხეულ არს უფალი ღმერთი სემისა და იყოს ქანან ყმა მონა მისსა. განავრცენ ღმერთმან იაფეთ და დაემკვიდრნენ საყოფელთა შინა სემისათა და იქმენინ ყმა მონა მისსა».

ნოემ წყალრღვნის შემდგომ 350 წელი კიდევ იცოცხლა, იქამდის განმრავლდნენ მისი შთამომავალნი კავკასში, რომ დატევნა აღარ შეიძლებოდა. რა ნოე მოკვდა 950 წლისა, მაშინ მიეცათ ფართო გზა ქამის ჩამომავალთა ყოველ გვარი უწესობის მოხდენისა; მაგრამ სემის და იაფეთის შთამომავალთ გმირებს რას დააკლებდნენ? იმ ხანებში გამოვიდა ხურის ძე ნებროთი მეტად გმირი, მალ ღონიერი, ხელოვანი მონადირე, ეხა პირო-

სანი, მოგვარილი და გამჭრიახი ყოველ სამოქალაქო მმარ-თვაში: ამან მიიზიდა დიდი ნაწილი, ერობა ენა ტკბილობით თავისკენ და მოინდომა გახელმწიფება კავკასიაში; მაგრამ ამ ბრძოლის ატეხის დროს, გოგის მოთავობით ხმლიერს სჯულებთან შერთებულით თუბალის და მოსოხის გმირებმან და განსდევნეს კავკასიითგან სრულიად!

ამ შემთხვევაში ბერძნების ზღაპარ (mythe) ორიოდე მაგალითით გვიხსნის: «არმაზის ძე ტიტიო, (დიდო) ნაშობი ილარასაგან, რომც სრულ ჭასავში მოვიდა სარო-ცარის ტანისა იყო, რომ მიწს გაწოლის დროს ცხრა საყანურს დაიჭერდა; ეს ეტროვიალა ლეტოვა (ორსს) აპა-ლონის და არტემის დედასა, ჩაავლო ხელი რიდე საყუბ-ურში თუ არა, დაესხნენ მისი შვილები: აპოლონი და არტემი დაუშინეს ისარ ბოძლები და მოჰკლეს იქავე» სწერს ნონო! აგრეთვე: «არმაზის ძე, ტანტალო, მისი სიბოროტისათვის დაისაჯა ჯოჯოხეთში მწყურვალებითა»

«ოსიონი იყო განთქმული მონადირე ამხანაგი არ-ტემისა, ეს მოკლა დაშხამული ორიონგალისაგანაო». ქართლის ცხოვრება გაჩიანს უწოდებს სანადირო ქალა-ქად, უთუოდ ეს უნდა იყოს ორიონის სანადირო ქა-ლაქი! [1]) აქ დიდოს ტროვიალება ორს ზედ, გვაჩვენებს ნებროთის ხმარებულ ლონის მიყბას კავკასის მხარების დასაჭერად, მისი მის დიდოს სიკვდილი და მისი ძმის ტანტალოს დასჯა მწყურვალებით ნიშნამს მათ დამარც-

[1]) დაბად. თ. ია.

ჩუბისა და კავკასიითგან განდევნას ურწყულ ცხელ ქვეყნები-საკენ! აგრეთვე ღრიანკალი ნებროთის წარმომადგენელია და მისი შხამი უკიცრად ატეხილის მისი ომ ბრძოლე-ბისა!

«და იყო მკრასა მათსა აღმოსავლით გამო, პოვეს ველი ქვეყანასა სენაარისასა და დაემკვიდრნეს მუნ» [1]. გამგზავრდა დამარცხებული ნებროთი თავისთან შეერ-თებულის ერითა ბაღდადის მხარედ ასურეთისკენ, იქ სენაარს ველზედ იწყო შესანიშნი გოდოლ ცისის აშენე-ბა, სადაც ღმერთის გაჰჩინა ადამი თიხის თბისაგან, როგორც დავედრება ჰქონდათ 40, წელს მოუნდნენ თურმე მის შენებას, [2] როგორც ამბობს წმიდა ერო-ნიმე 4. მილის სიმაღლეზედ აიტანეს, გარნა მიწის ნძრე-ვით, ქარიშხალ გრიგალით და მეხების კვეთებით დაიქცა ის საოცარი ციხე გოდოლი. შეერიათ ენებიც ღვთის რისხვით მათი მედიდურობისა და განიანივნენ ერთიან ტრიალ ქვეყნის თვითეულ მხარეს!

მ. იოანე შავთელი სწერს თამარ დედოფლის ქებაში: «მაშინდა ნებროთ ჭკვით სამსებროთ, გოდოლი ხელ-ჰქმნო შენებად ველთა. თვით გარდმოიჭრა, სული გაიჭრა სატანჯველთ მიხვდა სასტიკთა მნელთა. 91. აქ ცხადად აღიარებს ავტორი, რომ გოდოლის დარღვევისავე, გარ-

[1]) ქართლის ცხოვრების 20. გ.

[2] სწერენ სინკელო, კედრენო და სხვანი.

დმოჩეხილა მაღლითგან ნებროთი და მომკვდარა იქავ. მაშა სადამე თუ მივიღოთ, ჰაიკის მოკლული სხვა ვინმე უნდა იყოს მისი ჩამომავალი და არა თვით ნებროთი, როგორც ჰქადიან ჰაოსიანნები თავიანთ ისტორიებში!

სწერს აბიდენო: «მოუხდათ უწინდელ კაცთა მალ-ლონიერებითა და ტან-დიდობით განდგომილება, იქამდის ვიდრე შეურაცხჰყვეს ღმერთები და სივლახე სიმდიდრეს მისცეს თავი, იწყეს მეტად მაღალი გოდოლ-ციხის კე-თება, იქ სადაც აწ ბაბილონი ჰქვიან, რა აიტანეს ცამ-დის, მიაწიეს ღმერთების საზღვრამდის. მაშინ ქართა ღმერთების დახმარებითა შეირყა და დაირღვა ყოველი ხელ საწყობი გლახ კაცთა, დაიქცა ერთიან საფუძველად-მდე და იწოდა ბაბილონად, იქამდის, რომ ერთი პირი ერთი ენა ებადათ, შეერიათ ღმერთების სიმრავლით ენა-ცა და პირიცა, რომლით დაირღვა მათი ერთობაო» [1].

ამობობენ ძველნი ისტორიკნი: ნაბუქოდონოსორს გაუ-ხსნევინებია ნებროთის საფლავი და რაზომისაც უნახია მისი ხერხემელ იდაყვ ტურონი, იმის ზომისა ჩამოუს-ხმევინებია ის ოქროს ძეგლი, 60 მხარის სიმაღლისა, ნ. მხარის განით, რომელიც ამართა კერპად დეერის მინდორს ველზედა. ამისთვის ბაბილონის ქურუმები ბაბი-ლონელებს ამზადებდნენ ყოველ დღივ მის საჭმელ სასმე-ლად. 60 ბათმან ფქვილის ნამცხვარ პურს: 40. ცხვარს

---

[1]) ევსების ქორონიკონის ა. ტომი.

და 25. ბათმან ღვინოსა და 70. მოსახლე ქურუმების ცოლშვილნი კი სჭამდნენ ფარულად ღამე!

72. გოდოლის მშენებელ მოთავეთ მიხედვით, ამბობენ წმიდა მამანის 72. ენა შედგა ენების არევისაო. გარნა იოვანე მავთელი მიდად სწერს ენების გაყოფასა. «რომს ენა შვიდი, მათვის დამშვიდი, საზრახელ იყო, სულთა ყოველთა, (ვითამც ერთი იყოვო). ასურთა, ინდოთა, რომთა და სინდთა, ბერძენთა, სპარსთა, აგმაგუგელთა» [1]. ახალნი მწერალნი კი სამნაირად ამბობენ ენების შეცვლასა. და რიერთიც დაშორდნენ ერთ მეორეს მიწა წყლითა და კლიმითა, იმდენი ენებიც თან და თან გამრავლდნენო.

ერთს შეადგნენ სემიტები, არამელები, ასორები, არაბები, ქალდეველები და ებრაელები. ქართულ ენას დიდი კავშირი უნდა ჰქონდა ამათთან! მეორეს შეადგენენ არიელები თუ ზანდები, (ინდოელები), ირანელები, კელტები, ლათინები, ელინები, ვენდები, და ტევტონები. მესამეს თურანელები, თუნგუზები, მონგოლები, თურქები, სამოედები და ფინები!

ენების შერევნის მერმე ქამის, ტომი გამრავლდა პალესტინით არაბამდის და ეთიოპამდის; მით ქანანური ეგვიპტური და ავრიკული ენები შორი შორს ეყვიან ერთმანეთს. სემის ტომი ევრატის მდინარით მოეფინა დასავლეთის მხარედ, ხმელთა შუა ზღვით უქსუს

---

[1]) სოსლან დავითის და თამარის შესხმა. 91. მუხლი.

მდინარემდის უფრო ერთ მხარეს: მით ებრაული, ასუ-რული, არაბული და ფინიკური ემსგავსებიან ერთი ერთს. ხოლო იაფეთის ტომმან აირჩია თავიანთ მოძმეთ მო-სოხისა და თუბალის მხარენი, სადგომად არის ჩრდილო-და მეორეჰა: ესენი იერთიც დამორდნენ ერთმანეთს მიწაწყლით, ზნეობით და ენების გარდასხვაფერებით იმ-დენი, მრავალი ცვლილება შექვიდა მათში; მის გამო ძველს მიდიურს მსგავსება აქვს ქალდეურთან, ქართულთან, და ინდურს სანსკრიტის ენასთან. პარსული სანსკრიტის ენისაგან წარმომდგარის; სომხური ზენდურთან და პარ-სულთან დაახლოვებულია, სანსკრიტული, ზენდური ძველ ბერძნულთან—გელტურთან, სლავიანურთან და გერმანულ-თან.

IV

ქართულს ენასა, ანბანსა და ზნე ჩვეულებასა ზედა.

იაფეთის შვილები თუბალი და მოსოხი ქართულ-ენას ლაპარაკობდნენ; ესენი და ამათი შთამომავალნი მეზო-ბლურად სცხოვრობდნენ სემელებთან, მეტადრე ქალდე-ველთა და ებრაელებთან. ესენი სრულ არ შესდგომიან ნებროთის ყოფა ცხოვრებაში და არც გაჰყოლიან ბაბი-ლონისკენ, მით ამათი ენა შეურყევლად უნდა დაცულ იყოს ადგილობრივ თავის წრე კანში კარგ-ხანსა, ვიდრე სემიტები იწყობდნენ ქვეყნის მპყრობლობით მისვლა მოსვლასა სხვა და სხვა ენის მქონე ტომებში!

ბერძენი კედრენო და მისგან სომეხი ვარდანი სწე-რენ: «სერუქის მე 56, წელს იმეფა პირველად ნებრო-თმან ბაბილოვანში, მეორედ გამეფდა მე მისი თირო-ქალდეველი, ამის დროს გამოვიდა ოქრო ვერცხლის სმარება, მის მერმე იმეფა 72 წელი სემიტელ სამირო-მანო; ამის ჟამს გამოვიდა დრაჰკანი, მხატვრობა, გამო-ქანდაკება, სასწორს საწონი და ყოველი კეთილ-გაწყობი-ლობა: ამისთვის ამბობდა მენანდრი მოგვი, რომ 3. თვალი ჰქონდაო! თარას (აბრამის მამის) მეშვიდე წელს გამეფდა არბი, მხნე 18. წლისა, შემდგომ ბილო (ბელი) ართურელი 62. წელსა, ბოლოს გამეფდა ვილაც ქსარო-ართურს (ბაბილონს) და კაინანის კერპის წარმტაცვისათ-ვის მოჰკლა ის, თარას მამამაო»!..

ევსებიო კესარელი სწერს: «სემირამიდის მეფის წინად ნებროთის შემდგომ იუფლეს ბაბილონზედ 224 წელი მიდთ, 8. მეფეთ და 11. თავადთა; მის მერმედ 458. წელს იუფლეს ქალდეველთ 49. მეფეთა. შემდგომ გარდავიდა მფლობელობა არაბების 9. მეფეებზედა, 245 წლის განმავალობაში და სრულ ბოლოს გამეფდა ნინი ქმარი სემირამიდისაო. [1]) აქ კედრენოს აღწერა და ევსე-ბისა ერთმანეთის ეხლოვებინა, ორივეს დამტკიცება ქს-არის, რომ ნებროთის ჩამომავალი აღარავინ ყოფილა ხელმწიფედ, კედრენო ნებროთის მერმე თირო მეფეს

---

[1]) ევსების ქრონიკონის ა. ტომი.

მის ძედ უწოდს, არა თუ შვილობითა, არამედ მის მო-მაგიერობით, რომელიც ქალდეველია! აქ ხჩანს კედრენო-მიდიის მოვლობელთ მეფეებად არა ხთვლის მათი შეუნიშ-ვნელობის გამო, და ქალდეველთ პირველ ტირო მეფეს ნებროთის ძედ უწოდს მის ჩინებულობის გამო, რომ-ლის მეფობაში დაწყობილა ოქრო ვერცხლის ხმარება. მის შემდეგ უფრო შესანიშნს იხსენებს სემიტელ სამი-რომას ხელმწიფედ, რომლის დროსაც შემოსულა სამო-ქალაქო წარმატება დრაჰნის ხმარებით, მხატვრობით, გამოქანდაკებით ძეგლ სახხვებისა სასწორ საზო-მით, ვარსკვლავთ მრიცხველობით და სხვა მისთან ხელოვნებაებითა. ხოლო მენადირ მოგვის მოწმობა, რომ სამითვალი ჰქონდაო სამიროძსაო, ჰნიშნავს ქართველთ სამ ღმერთობის კავშირსა, რომელსაც შემდგომ ვიტყვით.

სამიროძმი უთუოდ ამირანია, რომელიც მაჰმადიანთ მოვლობელთ ამირაზედ გარდაცვლილა ამაზედ ყოფილ ზღაპ-რულ ლექსი სახალხოდ შეწველი ისტორიული ფაკტია, მისი მოვლობელობისა ბაბილონს: აი, თუ როგორ?

«სანადიროდ გაემგზავრნენ ამირან და ძმანი მისი,
მთას ირემი წამოუხტათ ოქრო იყო რქანი მისი.
ამირანმან ბოძალი ჰკრა, გაიხჩა მხანი მისი,
გაქქცა და დაედევნენ სრულ არ გაწყდა კვალი მისი,
ცხრა მთა გასდაარბენინეს მეათე არს ასურის,
მინდორს ერთი კოშკი ჰპოვეს, ცასსწვდებოდა წვერი მისი
გარ-მოუარეს უპოვნეს დაკლიტული კარი მისი,

ამირანმან წიხლი დაჰკრა შეანტკრია კარი ისა;
კარს უკანა მკვდარი ნახეს, თურმე იყო ადამ წლისა. [1]
ხელშიგანა წიგნი ჰქონდა, დანაწერი ქაღალდ მისა,
წაიკითხა ამირანმა, შიგ ეწერა გვარი მისა.
არც ისე დაკარგული ვარ, მმისწული ვარ უსუფისა,
სანამ ვიყავ მტერი გსრისე, მე არ წამყვა ჯავრი მისა,
ერთი ბაყბაყ დევი დამრჩა, არ დამცალდა მოკვლა მისა,
ვინც რომ მე იმას მომიკლავს, ჩემი საყმო ჭალალ მისა,
ვინც ჩემს ცოლშვილს შეინახავს, ჩემი ლახტი იყოს მისა,
კარებს უკან შუბი არის, იყოს ის შუბიცა მისა.
ქველას ვალი გარდუხადე, წამყოლია არა ჭისი:
ამირანმა მიიხედა მთანი რაღასაც კიოდნენ.
დადგა მტვერი საშინელი სრულ ქვა და ლოდნი ცვიოდნენ
ამირანი შეიჭურვა ალარას ფეხზედ ცილობდნენ.
მტერი მოადგა ანაზდად გოდალ ბოძალი წყვილობდნენ,
ამირან დევი შეიბნენ მინდორს გაჰქონდა გრიალი,
ფარ ხმალი ლეწეს ანჩხვრიეს, ცამ მოიღრუბლა გრიალი,
ამირანმა დევს აჯობა, ადგილი შეხვდა ფრიალი,
დასცა და ბეჭი მოსტეხა, დააწყებინა ღრიალი.

ამ ჩვენს მწერლობაში ჩვენ მივხვდევთ 70. თუ 72. დაბადების მთარგმნელთ რიცხვსა, ადრე ბერძენნი და ლათინებიც მას ხმარობდნენ მეშვიდე საუკუნოებამდის, ვიდრე წმიდა ერონიმეს ვულგათა (Biblia) შევიდოდა ხმარებაში. მით ჩვენი მიღებული რიცხვი მსოფლიოდ

[1]) ნებროთის წარმომდგენელი.

ისტორიისაც თანახმაა. წყალ რღვნიდგან ფალეკამდის რო-
მელს დროსაც მოხდა ენების შერევნა 432 წელი გავიდა და აბრაამის გაწვევამდის 1247 წელი გავიდა. ამ დროს გამოქცალათ ხელითგან ბაბილონი ქალდეველების და არაბების ხელში გარდავიდა. როცა დამარცხებული ქალდეველები შემოცვივდნენ თავიანთ სამშობლოს კავკასიაში (კლარჯეთს), სჩანს მოახდინეს პოლიტიკური მრავალ-გვარი ურიგობა და არეულობა, სადაც აბრამს აღარ ედგომილებოდა: ამისთვის გაჰყავს ღმერთს აბრამი არტაანის ურიის ქალაქ დაბითგან და მიჰყავს პალესტინისაკენ!

მაშა-სადამე ქართული და სემიტური ენების შერევაცა სჩანს ამ დროითგან, აგრეთვე კერძოთ თაყვანის ცემაცა. მანამდისინ ცხოველი ღთის ცნობა, ღთის მსახურება, ენა, წერა და კითხვა, დროს დაკვარის ხელოვნებით ერთი ჰქონიათ ყოველ ყოფა-ქცევითურთ სემელებთან ერთად, ამაზედ სწერს ჩახრუხაძე: «აპეტოსესგან, მოპობულ არს, ქვეყანის, ზომა ქალდეველებად, ვარსკვლავთ აღრიცხვა ზოროასტროსგან, (ზემისგან), ვერცა მათ ხელ-ჰყვეს შენდა დარებად». 1) აქეთგან ცხადად ჩჩანს, თუ რა ზომით დაწინაურებული იქმნებოდნენ! მაშ ადამის პირველი ენის უმრავლესი სიტყვები და თვისება, ქალდეურს და ქართულს ენაში უნდა იყოს დაშთენილი! ადამის ენის თვისება ის იყო, რომ ყოველ ცხოველთ და ადგილთ

---

1) თამარის შესხმა 103. მუხლი.

სახელ-წოდებათ ბუნებითი დამტკიცება ჰქონდა და ცხოვე-ლად იხატებოდა სიტყვაში მათი ზნე-მიმართულება:

რომელიც: ღმერთი (ღრმა ერთი). თქმა არს, ღმერ-თისავით ღრმა და მიუწდომელი არა არის რა ქვეყანაზედა! ზენაარი (ზე-მყოფი). ზეცა (ზე-მცველი). მზე (მზერი). მთვარე (ნათლის-მთოვარე). ქვეყანა (ქვე-მყვანი). მიწა (მომცემი). მინდორი (მიმდოვრი წყნარი, სწორე). მთა (თავი). ხევი (მხვევი). ღელე (ყელი). ბორცვი (აბორცვი-ლი). სერი (დასერილი). არე-მარე (მისავალელ მოსავალელი-ტრიალი). ზღვა (მზღვარავი). წყალი (მძალი-მოძრაობით). მდინარი (მიმდინარე). ფსკერი, ძირი, უფსკრული (უძი-რო). ედემის სამოთხე (ადამის საამო-ხევანი). გაცი (მკაცრი, გაბედული). ქმარი (მქმნელი). ცოლი (ცალი). მამა (მომცემი ცხოვრებისა). დედა (საიფუძველი). ძე (მწე). ასული (გასული). შვილი (შობილი). კაენი (კაიემე, კაი რამ). აბელი (მწაფელი). კარვის შემომდები იობელი (უფა-ლი). მოლექსობის და საკრავების შემომდები იობალი (მჭობელი). მჭედლობის შემომდებს თობალს, დელქა-ნნი და სკანდინაველნი დვალს უწოდდნენ; ჩვენ მისი მიმხედვრობის სახსოვრად ყოველის მჭედელს საგრძნო-ბელს თვალს ვეტყვით და კავკასიაშიც არს ერთი მაზრა რომელსაც დვალს ვეძახით, ამათ დის ქსლის მზეჭველობის ნოქმას დედა სულა ერქვა, ჩვენც ტილოსა და ქათნის ძნას სელს ვეტყვით და საქსოვს ქსელსა, სეთი თუ სეითი (წვეთი, ზეითი). ამის სმარმბულია ზეთის ხილი, რომ

ჩვენც და არაზნიც მის სახელს უმახით დღესაც ადამის პირველ სადგომს იხსენიებს მოსე სოფირად; ჩვენ ქვეყანას ვეტყვით სოფელსა, ამ მხარეს საღმთო წერილი უწოდს ქვილადად, ჩვენ როცა გვინდა სიყვარულით მოხსენება ჩვენ მშობელთა, ვეტყვით მამილო, დედილო, ესევე კილო გვიხმარია ქვის პირველ მშობლის წოდებაზედ (ქვილო). მით სწოდებია ქვილადი. სამოთხის ნაადგილევს სწოდებია კარნი, ჩვენ სასახლეს და მასში შესავალ საშვალების კარს ვეტყვით. მართლად ჩვენი მშობელნი ერთის უკვდავ საშვებლის კარით შესრულან და მეორე მოკვდავების კარით გამოსულან კი სამოთხიდგან ამ წუთს სოფელში! სადაც ადამი დასაფლავებულა ვქმახით იმ ადგილს თავის კარსა. (კაცთ ტომთ თავის სამარხსა). აგრეთვე ხელობაებში: მიწის მხვნელი (მიწის ამღები). კარავი (მირს მკარავი). ნაქსოვ ნივთის სამოსელი. მეცხვარე (ცხვართ მამრავლი). მჭედელი (ქანთაგან მჭედელი). ხურო (მარახუნებელი) მახვილი (მამხილი, ბრალის დამტეხი). კვერი (დამკვრელი). ისარი (მსისვრელი, დამჭრელი). შუბი (მხობი). მახათი (მმახვადი). ბადე (მბადი, გაუჩენილს გამჩენი თევზთა და მისთანათა). ვენახი (ღვინის ხე). ღვინო, გამღიმებელი. ფარი (დამფარველი). ნაჯახი (მაჯახი). სჯული (დარჩენილი რიგი) ხიმე (მის ნაცვალი). ხმალი (მალი) და სხ.

კვლავ წყალ-რღვნის შემდგომ, როცა ნოემ სარკმელი გაალო და გახედა ქვეყნის იმ მხარესა, რომ ველარა ნახა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

უწინდელ დევ-გმირთ ცხოვრების კვალი, უწოდა არარატი (არარად ქცეული გაოხრებული). რომელ მთაზედაც გადგა ის კიდობანი უწოდა მარრ (მაშიში) ღვთის რისხვის შიშის ჩამგდები მოწამე. სადაც ნოემ პირველად ცხოველები აირჩია სამსხვერპლოდ ეწოდა იმ ადგილს არჩევანი თუ ნარჩევანი (ნახჭევანი). სადაც პირველად გამრავლდნენ ეწოდა ერევანი (ერ მრავალი). სადაც ღმერთმან ადამი შეჰქმნა თიხისაგან, ეწოდა სენაარი (ზენაარი ღთის სამყოფ ადგილი). როცა ენები შეერია ეწოდა ბაბილოვანი, ჩვენ მრავლად დაყოფილ ხის ტოტის ღერ კენწერი ბაბილოს ვეტყვით. სემი (ზოროასტრე თუ ზროცნი). ჩვენ მაღალ ტანიან კაცს ზროიანს ვეტყვით. ქამი (ტიტანი). ჩვენ მადნეულის შავს დამშხალეულს, ქანს ვეტყვით და მეტად მაღალ დიდ კაცს პირდაპირ დიდტანს. სემ (ზემო). იაფეთი გამბედი, ამისგან დაშთენილი უნდა იყოს ბედი. იაფეთის ძის გამერის მოსულობის გამო ვეძახით მეტად მა.. ღონიერ კაცს გმირსა და სხ. აგრეთვე პირუტყვთ. ცხოვარი (მაცხოვრებელი). ხარი (მხარი, მწე). კამეჩი (კანვეში). ცხენი (მხსენი, მხსნელი), ვირი (მყვირი). ძაღლი (მძახი, მძახველი). მურეშა (მრუშავი). აქლემი (ნაკლები). ლომი (მლმობი). ჰეფხვი (ფხიანი, ანჩხლი). მგელი (მქელი, მსრისავი). კურდღელი (ყურგრძელი). ბველი (მბველი მიწაზედ მათრევალი). აგრეთვე დიდი ნაწილი მფრინველნი; სირი (მცირი). ყივყავი (ყლივილის მოყვარული). ალალი (მლა-

ლავი მფრინველთა). მერა (მზვერავი). კაკაბი (მკაკანი). ხოხობი (მხობ-მხობი). კაჭკაჭი (მგვაჭ-მგვაჭი, მობაძავი), ყორანი (მყვირანი). ღალღა (მხვალ ჭაობებში მცხოვრები). კირკიტა (მკკკერა) და სხ. ჩხიკვი (დაუდგერაგი). ღერღელი (მღერღავი, ბატი). კოდალა (ხეთ მკოდავი). მერცხალი (მეწყალი). წყერი (მჭყერი). მაგალა (მანგლის მსგავსი) და სხ.

თობალისა და მოსოხის შთამომავალნი ისრე მჭიდროს შესთვისებიან სემის ტომთ ქალდეველთ და ებრაელთა, რომ თითქმის უწინ ერთ ერად შერაცხილ არიან: ამის თავი მიზეზი არა მარტო მეზობლური განწყობა და მეგობრობა არის, არამედ დამზახლება, ერთ მეორის მიწა წყალზედ ცხოვრება და ერთი სარწმუნოების ქონვა არს! ამას ამტკიცებს ქალდეური და ებრაული ანბანის განწყობილების წესი, რომ დიდი ნაწილით ემსგავსება შინაგანად თუ გარეგანად ქართველის ანბანის განწყობილებასა; მაგალითად: ალეფ, ბეთ, გიმელ, დალეთ, ვავ, ზაინ, ხეთ, ტეთ, იოვტ, კაფ, ლამეთ, მემ, ნუნ, სამექ, აინ, ფე, წადე, ქოფ, რეშ, შინ, თავ-ქართული ან, ბან, გან, დონ, ენ, ვინ, ზენ, ჱ, თან, ინ, კან, ლას, მან, ნარ, და სხვაც. ხოლო შინაგანი მნიშვნელობა: ალეფ (კურო). ბეთ (სახლი). გიმელ (აქლემი). დალეთ (კარი). ვავ (კანჭი). ზაინ (საბურველი). ხეთ (საგძლის ტომარა). ტეთ (გველი). იოვტ (ხელი). კაფ (ხელისგული). ლამეთ (სახრე ჯოხი). მემ (წყალი). ნუნ (თევზი). სამე (ხოლი).

აინ (თვალი). ფე (პირი). წადე (ბუი), ქოფ (ყურები). რეშ (თავი). შინ (კბილი). თავ (ათავებული). ჩვენი, ან (ანეული ხნული). ბან (ხმის ბგერა თუ კრდო). გან (განი ზომის ნაწილი). დონ (საზღვარი), ენ (ენა). ზენ (ზენა, ღმერთი). თან (მთანი). ინ (ინო-მგრძნობელი მარღვი). კან (პირის კანი). ლას (ლაში). მან (მანა, პალო). ნარ (ნარი, ეკლიანი მცენარი). ჲიე (ია). ონ (ომი), პარ (პირი გვამი). ჟან (ჟამი). სან (სცანი). ტარ (ტარი, რისაც უნდა იყოს). უნ (უნე ნაწვართი ცხენი). ფარ (ფარი). ქან (ქანი, მადნეული). ყარ (მყარი მტკიცე). შინ (ჟანი). ჩინ (ჩინი, თვალისა). ცან (ცანი). ძილ (ძილი). წილ (წილი, კერძი). ჭარ (ღონე). ხან (ხანი). კარ (მხარი). ჯან (სჯანი). აქეთგან ცხადად სჩანს თუ როგორი კავშირი აქვს ჩვენს ანბანს მათ ანბანთან? რაც დამოკიდებულება აქვს ქალდეურ ასოების აზროვნებას ერთ მეორესთან, ათი იმოდენი უკეთესი მნიშვნელი აზრები მოიპოვება ჩვენს ასოებში ერთ-მეორეზედ მჭიდრო დამოკიდებულებითა!

ა, ა, ბ, გ, დ. გვაჩვენებს, რომ მიწის შემუშავება სიმართლით იქმნება! ბ, ე, ზ, თ, გვაჩვენებს, რომ ენა მოგვცემია ღვთის საქებ სადიდებლად მაღალ-მდაბალი უნდა-ვიცოდეთ. გ, ი, კ, ლ. გვაჩვენებს, რომ კაცს გრძნობა უნდა ჰქონდეს, რისა ბატური და პირის წყალი. დ, ნ, ჲ, გვაჩვენებს, რომ კაცს როგორც ეკლის და ყვავილის გამრავლება შეუძლია, ისე ავ კარგობა გამოუვა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ხელითგან. ქ, ო, პ, ჟ, ს, ტ, უ, ფ, ქ, ყ, შ. გვაჩვენებს, რომ ამ ბრძოლისთვის გვჭირია კაცი მხნე, დრო უნდა ვიცოდეთ, საჭურველი მზა უნდა გვქონდეს. მასთან გამოხუდნილი ცხენები, მტკიცე აზრის უნდა ვიყვნეთ და საქმისწინ წამყვანნი. ვ, ჩ, ც, ძ, წ, ჩვენი მნათობელი თვალი და ზეცა (ღმერთი) არს, მისის დროს მის ზედ მინდობილი უნდა ვიყოთ, რა კერძ მხვედრსაც ის აღგვირჩევს იმას უნდა დავსჯერდეთ. ზ, ჭ, ხ, ჴ, ჯ. გვაჩვენებს რომ ჩვენს ღონე ცდას დროება მოიყვანს სისრულეში, ხარ პირუტყვსაც შეუძლია ჩვენი შემწეობა, მაგრამ უფრო მართლ მსჯელობასა!

აი რასა ჰსწერს ამაზედ უოლტინი: «ძლიერ ჭკუა გასაჭირელია, რომ თავითგანვე წერა პოვნილ იყოს. მე მგონია ადამის ნაპოვნიც იყოს და გარდაცემული სეთისათვის, მისგან ნოესთვის და ნოეს შთამამავლობაში იყოს დაშთენილი ენების შერევნამდის! რა ენები გამრავლდნენ, ცოტა ხნის მერმედ ახალი წერილნიც გამოიგონეს, მაგრამ პირველი წერილი იმათთან დარჩა, რომელთაც პირველი ენა ჰქონდათო».

ამ შემთხვევაში, ქართულს ანბანს იმდენი ვრცელი თავისუფლად გამომთქმელი ასოები აქვს, რომ არა თუ მარტო თავის ენის, არამედ ყოველ ტომის საძნელო სიტყვებს ეგრეთ სიადვილით გამოსთქვამს, რომ არც ერთ საგვარ-ტომო წერილის ასოებს არ შეუძლია ესრედ გამოთქმა! აქედგან ცხადად სჩანს, რომ ადამის ენის

გამომთქმელი ქართული ასოები უნდა იყვნენ და ნაწერიც ხუცური, ესრეთი ღირსება ქალდეურ და ებრაულ წერილთ არ დაშთენიათ, რადგან კავკასიითგან განშორებით ენაც შესცვლიათ, ანბანიც შემოჭკლებიათ და წერვის კილოც გარდასხვავებიათ ადგილებრივ ტომების დაგვარად, რომლებთანაც უცხოვრიათ; მხოლოდ ანბანის ასოები გაწყობილების დიდი ნაწილი დაშთენილა შეურყევლად ქართულ ასოებთანა?

ხუცური ასოების პირველობა იქითგან სჩანს, რომ ეთიოპური ნაწერის ასოები მეტად ემსგავსება ხუცურსა, მით რომ ეგვიპტის ფარაონების მფლობელობისა ჩვენს მცირე ასიაზედ, როცა ჩვენს მეზობლად ყოფილან ეთიოპელნი არაზის მდინარის ჩაყოლებზა, ჩვენი ნაწერის ფორმები იმათაც მიუღიათ: მით დაშთენილა დღემდის დიდი წილი მგზავსება ხუცურისა მათში. მეორე დამტკიცებას გვაჩვენებს ჭაოსიანების ანბანის ფორმა, რომ თითქმის პირდაპირ გარდახატულია ჩვენის ხუცურისაგან, ისე რომ კაცი ძნელად გაარჩევს ერთ-მეორისაგან მართალია თუმც ჭავები (ჭაოსიანები) მეხუთე საუკუნების დასაწყისს ქრისტეს შემდგომ ამბობენ თავიანთ ასოების შემოღებას მ. მესროპისაგან და ჩვენი ხუცურისაცა; გარნა მ. მესროპმან ადრე ყოფილი და შემდგომ დაკარგული იპოვნა, არა თუ თვითან გამოიღო! ამას ამტკიცებს მათი ისტორიკ ვარდანი ცხადად, რომ მესროპმა, დანიელ ასორთან 22 ასო იპოვნა, რომელნიც ადრითგანვე

ხმარებულან, ამის ფაკტად სწერს: კილიკელ სომხის ლეონ მეფის დროს აღმოჩნდა ჰაების კერპ-მსახურ მეფე-ბის ფულიო! ჰაების ნაწერ ასოთ ყოფნაზედ მოწმობენ მ. მესროპის წინად კორიუნი. მ. მოსე ხორენელი, ლ. ფარპელი: აგრეთვე კარაკალლა კეისრის თანა მედროვე ფილოსტრატო 200 წლით წინ მ. მესროფზედ ამბობს, რომ ერთხელ პანფილიაში ჩამოსხმული ავაზა აღმოჩნდა, რომელსაც კისერზედ ოქროს ყელსაბამი ჰქონდა ჰაოსიანების წარწერილებითა: «არშაკ მეფე ნისის ღმერთისაო».

მ. მესროპს მხოლოდ შვიდი ხმოვანი ასოები დაუწერია დანიელის ასოებზედ დამატებით; სხვაც სხვა ნაწერებითგან შეუთავსებია, რომლებში ბერძნული ასოებიც ურევია. აქეთგან ცხადია, რომ მ. მესროპმან დაკარგული ასოები იპოვნა სომხური და მლ[illegible]ვს ძლიერობით ასწყო, რომელიც თავის სამშობლო ენა იყო. ქართულ ხუცურს ხომ ვერას გზით ვერ გამოიგონებდა და ვერც გაასწყობდა, თუ მზა-მზარეულ გაწყობილი არ ყოფილიყო მაშა სადამე სომხურ ასოების მიებაში შეხვდა ხუცურს და უნაკლებლოდ გადმოსცა ჩვენ წინაპართა. როგორც ჰპოვნა იმას მთავრული ასოები. პირველად ხუცურიცა და სომხურიც სრულ მთავრულის ასოებით იწერებოდა წიგნებში. შემდგომ შემოვიდა: ყვავის ფეჩხილა, გაკრული ხელი და ქარაგმა, ეს უგანასკნელი ფორმა ისე შვენიერის მხატრობით შესულია წარმატებულად ჩვენში, რომ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სომხურის ფაკაგირებზედ (ქარაგმაზედ) ბევრით მაღლა დგას.

ამ წერა კითხვის ცოდნის წყალობით დაშთენილა ჩვენს საქართველოში ქალდეური აღიარება, სწავლა, მისნობა, გრძნეულება და მისთანანი იმათგან არის ჩვენში დაშთენილი მზე მთვარის და ხუთ ვარსკვლავთ მსახურება, როგორც სწერს ქართლის ცხოვრება: «მას ჟამსა დაივიწყეს ღმერთი დამბადებელი მათი და იქმნენ მსახურ მზისა, მთვარისა და ხუთთა ვარსკვლავთაო. აგრეთვე უბრძანა ალექსანდრემ, რათა პატივს-სცემდნენ მზესა, მთვარესა და ვარსკვლავთა ხუთთაო». 1) ქალდეველთ ვარსკვლავთ მრიცხველობით შემოიტანეს მნათთ თაყვანის-ცემა, რადგან ბევრს რასმეს ხსნიდნენ მნათობთ მოძრაობით, მათი ბუნებითის ზედ-მოქმედებით, ქვეყნის მცენარეთ და ცხოველებზედა, ხუთ ვარსკლავების რიცხვში შეიტანეს ხუთნი მათ გმირ მეფეთ სახელები, რომელნიც მეფობდნენ პირველში ბაბილონს ა. ქიუნი, ბ. მეროდახი, გ. ნებუდი, დ. მელიტა, ე. ბელი, ამ გვარი სახელების მსგავსება ქართულშიც არის დაშთენილი: ქიუნი (გეონი). მეროდა (მერაბა). ნებუდი (ნაბადა). მელიტა (ნალიტა). ბელი (ბალაძენი). სჩანს ქალდიც (ქართლოც) ამ მეფებთაგანი უნდა იყოს, რომ ღმერთების რიცხვში მიუღიათ პირველადვე ქართველთა.

ჩვენ ვსთქვით, სემის ტომნი ჩვენს მეზობლად: ებრა-

1) ქართლის ცხოვრების 21—27, გ.

ელნი მათი შთამამავლანი ჩვენს ევილადს ხავლადა[illegible]-
დდნენ, ევროპიელნი კალიბად და არიელნი ქალდად, ქარ-
თველებითგან უნდა წარმომდგარ-იყოს წოდება ქართ-
ველნი და ქალდითგან კლარჯნი (ქაჯნი). ქაჯების ყოფა
ცხოვრებას ასრე ხატამს ჩვენი პოეტი შოთა რუსთავე-
ლი «ვეფხვის-ტყაოსანში:» «ქაჯნი სახელად მით ჰქვიან
არიან ერთად კრებულნი.»

«კაცნი გრძნებისა მცოდნენი ზედან დახელოვნებულნი.
ყოველთა კაცთა მავნენი, იგი ვერვისაგან ვნებულნი;
და მათნი შემბმელნი წამოვლენ დამბრმალნი დაწბილებულნი.
იქმენ რასმე საკვირველსა, მტერმა თვალთა დაუბრმობენ.
ქართა აღძრვენ საშინელთა, ნავსა ზღვა ზღვა დაამხობენ,
ვითა ხმელსა გაირბენენ, წყალსა წმიდად დააშრობენ! 1)
ჰსწადდესთ დღესა ბნელად იქმენ, სწადდესთ ბნელსა ანათო-
ბენ.»

ქალდეველების ესრეთი სწავლა, გრძნეულება დაშთა საქართველოში დიდ-ხანს, როგორც გვიწერს თეიმურაზი: «ქეინთ გვარის გარსშაბის ქეუბადის მე ქმექასი შევიდა ლეკეთში თუ არა, ზანისის მამა-სახლისის ნათესავის გრძნეულებით დაბრმავდა თავის მრთელი სამხედრიანად და შერცხვენილი უკანვე წავიდაო». 2) აგრეთვე 1260, წლით წინ ქრისტეზედ განითქვნენ კოლხიდის ოტის მეფის და: კირკე და ასული მისი მედია, რომ თავიანთ

---

1) ვეფხის ტყაოსნის ჩს. 3. ჩსპა, მუხლი.

2) თეიმურაზის ისტორიის 78. გ.

გრძნეულებით მრთელი ევროპა გააოცეს. ესევე-არის მოსე ხოვნელის აწერილი «ამირან დარეჯანიანი» რომელიც წარმოგვიდგენს კავკასიაში ყოფილ გრძნეულებათა. ამისვე კვალია დღესაც საქართველოში მკითხაობა!

რაც ვსთქვით აქამდის სარწმუნოება სწავლაზედა, ისვე შეგვიძლიან დავამტკიცოთ ზნე ხასიათზედა, რომელსაც ისე ღრმად გაუდგია ფესვი საქართველოს გვარ-ტომობაში, რომ შეუძლებელია მისი უარყოფა! საზოგადოდ ებრაელები თავიანთ თავს კეთილ-შობილად რაცხამდნენ, [2] საქართველოშიც ესრეთი მიმართულება მეტად გავრცელებულია დღესაც. მოსემ დაუწერა სჯულად: «შეიყვარო მოყვასი შენი, და შეიძულო მტერი შენი». აგრეთვე: «სული სულისა წილ, თვალი თვალისა წილ, კბილი კბილისა წილ, ხელი ხელისა წილ და ფერხი ფერხისა წილ». [3] ესევე არის ქართველობაში დაშთენილი სისხლის ძიება! აბრაამი ჩვენის ქვეყნიდგან რომ გავიდა, მისი ცოლი სარრა იქცეოდა, როგორც ქართველი ქალი პირ-მოუფარებლად: ამისთვის გაჰკვირდა მრთელი ქვეყანა მის შვენიერებაზედა: ასრევე ისაკის ცოლზედა, მის გამო მოსემ სჯულად დაუდვა, რომ დედანი მხოლოდ შინაურ ნათესავებთან პირ მოუფარებლად ყოფილიყვნენ და გარედ საზოგადოებაში არიელი დედკაცებივით პირ-მოხურულნი! ებრაელთ დედა კაცებმა იცოდნენ პირის გაკეთება, ფერ-

2) იოანეს სახარებისა, ჱ. 33. მუხლი.

3) ბ. სჯულთა, ით. 22. მ.

უმარილის ცხება და წარბების შეღება მაგად, ესევე მავნე ჩვე-ულება სუფევს დღესაც საქართველოს ერთს მაღალ-მდაბალ წოდებაში. როგორც ბიძის ქალის შერთვა, მამი-დის ქალისა, და მისთანა ჩვეულება ჰქონდათ ებრაელთა, ქართველთაც იმ გვარად უცხოვრიათ კერპთ-მსახურობისა! ებრაელთ მდი-დარნი ყრმათ მიჰყვს და მზარდველს დაუდგენდნენ ან სა-ხლში, ან გარედ სხვაგან მისცემდნენ აღსაზრდელად, ესევე ყოფილა თავად-აზნაურობაში მუდამ საქართველოდ. მო-სეს კანონებით კაცსა და ქალს თანასწორი პატივი ჰქონ-დათ, ქართველებშიც ასრე, დედათ ტყვეობა სრულ არ ყოფილა!

ებრაელებში მუდამ ხელ საფქავები და როდინები ყო-ფილან, პურ სიმინდის საფქვავად და სანაყად, საქართველო-შიც ასრე ყოფილა და აქვთ ბევრგან, ებრაელები თვი-თოეულ დღის საკმარს ჰფქვევდნენ პურ სიმინდს და აცხობდნენ ყოველ-დღივ, იმდენს პურს საჭმელს, რაც იმ დღეს ეყოფოდათ სადილად, დიდი წილი საქართველოს ერისაცა მისდევს დღესაც ამ წესსა, მეტადრე იმერლები, ებრაელები წყალსა, ღვინოსა ტიკ-რუმბებში ინახავდნენ, ქართველებიც დღესაც იმ გვარად იქცევიან. ებრაელებმა ცეცხლა-კვერა, გომიჯი და ხმიადი ხშირად იცოდნენ. ქართველ იმერლებშიც ასრე არის დღესაც. ებრაელები უფრო ხის ფიცრულ სახლებს ეწყობოდნენ, საქართვე-ლოშიც მრავალია დღესაც!

ეროვნული ბიბლიოთეკა

V.

ეგვიპტელების და ფინიკელების კვალი საქართველოში და ქართლოს მისი შთამამავლობითა.

ეგვიპტე მდებარებს ჩრდილო აღმოსავლით აფრიკისა. აღმოსავლით აქვს კლდოვანი არაბია და წითელი ზღვა, დასავლით ლიბიის უდაბნო, ჩრდილოდ ხმელთა შუა ზღვა, სამხრით მოუდის ჩრდილოსკენ შუა ნილოს მდინარე, ეთიოპის მაღალ მთებითგან გამოდის, მოჰყვება ნუბიის ქვეყანას, შემოვალს ეგვიპტეში და კერკასოროთან იყოფა შვიდ ტოტად, რომელთაგან ორი უმთავრეს. შტონი დამიატს და როსიტის ქალაქებთან აკეთებენ ტელდას, (სამკუთხედ ფორმას) და ეგრედ 112. მილის სიშორით შედის ხმელთა შუა ზღვაში! მრთელი ეგვიპტე 6000, ოთხ-კუთხედი მილია და სიგანე 126. მილი, აღმოსავლის და დასავლის მთებ-შუა.

ეს ქვეყანა თავ-და-პირველად გაამშენა ქამის მესამე შვილმა მესრაიმმან, მით მისირად იწოდება: განიყოფება ზემო ეგვიპტედ, საშვალოდ და ქვემოდ: ზემოდ შესანიშნი ქალაქები იყვნენ: დიოსპოლი, (თებქე). სჩანან ახლაც ნანგრევნი ერმონთისა, ლადოპოლისა, აბუდოპოლისა, კლიტისა, სილსილისა და ომბის ქალაქებისა! შუა ეგვიპტეში ქალაქების მაგიერ მიწის გულში კლდებითგან ამოჭრილი

დარნები არიან, სადაც აწყვიან 3000. წლის მეტი მუმიები! შესანიშნი არის აქ მემფის: ქვემო ეგვიპტეში შესანიშნნი იყვნენ ზოანი (ტანი), სადაც ჰქმნა სასწაულები მოსემ, საირ, ონი, პელუსი და კანიოპი: ზემო შესანიშნნი იყვნენ გემერ (გესემი), სადაც 400, წელი იცხოვრეს ებრაელებმან, რომელიც იყო ნაწილი რამერისა, აგრეთვე თისი, ბაბასტი, ბათუმი და სვ.

ებრაელი იოსებ შვენიერის სიკვდილის შემდომ განძლიერდნენ ჭივრკოს (6, მეცხვარე, მეფენი) დაიპყრეს ქვემო და შუა ეგვიპტე 300 წელსა! იოსებ შვენიერის წინად უნდა ყოფილიყო დიდი რამესე მეფე, რომელმანც დაიპყრა ჩვენი საქართველო და სომხეთი, მის გამო სწოდების გესემს ნაწილი სამერსა მისი სახელობით [1]) 1643 გამოვიდა ეგვიპტით კეკროფს თავის მომხრეებით და გარდავიდა საბერძნეთში, ამის ბევრით წინად გასულიყვნენ კასლონები პალესტინისკენ, რომელნიც 1920. მ. აბრაამს იქ დახვდა ქსენი, ამათგანი იყვნენ ფილის ტომელნი. [2]) 1500. გამოვიდნენ ებრაელნი. მათთან და-

[1]) „დაუშენეს ქალაქნი ძლიერნი; ფარაოს, პითონი და რამესე“. გამოს. ა. 11, გ.

[2]) „და მესრაიმ შვიდნი...ხასლოროიმელნი (კასლონები) ხოლო მისგან გამოვიდნენ ფილისტიმელნი, ღავთორიმნი“ (კაპადუკელნი) ი. 14. გამოს. „ხოლო მესრაიმ შვნა ხასლოიმი, ამათგან განვიდეს ფილისტიმეს და კავთორიმნის“. ნეშტთა ა. 14. გ. „და კაპადუკნი იგი რომელნი გამოვიდეს კაპადუკიად, მოსრნეს იგინი და დაეშენნეს იგინი მათ წილ. „ბ. სჯულ. ბ. 24.“ არა ისრაილი აღმოიყვანე ქვეყნისაგან ეგვიპტესა უცხო ტომნი კაპადუკიად“. ამოსიას. თ. 7, გ.

ნავო ეგვიპტელი თუ ფინიკელი და ბოლოს კადმოს ფინი-კელი საბერძნეთში, რომელმანც გარდაუტანა ალფაბე-თის ასოები ბერძნებს, ასრე უმგზავრიათ ქვეყნის ყო-ველ ტომთ ერთის მხრიდგან მეორე მხარეს ქვეყნის გუნდისა მოწინაღმდეგეთ გამო, ან ქვეყნის სივიწრო-ვისა და ან უკეთესი ნაყოფიერი მიწა წყლის დაპყრობის იმედით. სადაც გარდასახლებულან თავიანთ პირველ სად-გომების გეოგრაფიული სახელები თან გარდუტანიათ და მეორე მხრებისთვის დაურქმევიათ საუკუნო სახსოვ-რად!

ცხადად სჩანს ჩვენი დაბადების მოწმობითგან ჩვენი საგნის მიმართულების სიმართლე. ძლიერ ჭკუა გასაჭრე-ლია კავთორების მეორე ნაწილნი იყვნენ კოლხები (კა-სლოხნებისაგან)! [1]) ესენი მოყვანილი არიან დიდის რა-მესესაგან, ამათ აუწყვეტიათ პირველად პელასგელნი და მათ ადგილს დასახლებულან, შემდგომ ამათგანი ერთი ნაწილიც გარდმოსულან ტრაპიზონისაკენ სამეგრელოდ, განუდევნიათ ან აუწყვეტიათ მირთადნი და თვითან დასახ-ლებულან. ამ კასლოხნებს უწოდებიათ კასპის მთების ერთი ნაწილისთვის, რომელიც სამეგრელოს ემხრობა კარის მთა, თავიანთ პირველ საბინაო ეგვიპტის კარის მთის მიხედვითა, შემდგომ აქედგან შემდგარა რთული სახელი კასპ-კასა (კავკასია)!

---

[1]) ჰეროდოტე. ბ. 104. დიოდორ სიკილ. ა. 28. 55, ამიან მარკა. 22. სტრაბ. ა. 3.

კოლხიდის მეომარ მამაკაცთ აწყვეტა (მირთადთა), ვერ მოითმინეს დედაკაცებმან, პირი ერთი ჰქმნეს, შეიფიცეს, შეერთდნენ და განუდგნენ თავიანთ ქვეყანაში ჩამდგარ მტერთა მხედრობათ და ებრძოდნენ აქა იქ კავკასიის ხევ ღელეებში თავ-შეფარებულნი უწყვეტლად. აქეთგან წარმოსდგა ლაზისტანის და სამეგრელოს წოდება კოლხიდარნი (ქალთ მხედარნი). მრავალი მხნეობა ჰქმნეს ამ დედაკაცებმან ომ ბრძოლაში სხვა და სხვა ტომებთან, სიდამდისაც გაავრცელეს თავიანთ მფლობელობა, მეტადრე ბერძნებთან და მრავალი ქვეყნებიც აიღეს მძლავრებისგან. ესენი მარჯვენა ძუძუებს იდაღამდნენ მშვილდ ისრის მარჯვე ხმარებისათვის და მარცხენა ძუძუებს ინახავდნენ ყრმათ აღსაზრდელად; მით ბერძნებმა უწოდეს ამაზონები (ცალ ძუძუსანნი)!

ამათ დააფუძნეს თერმიდონთან დედა ქალაქად თემის კარი (თემის ყური), ე. ი. კავკასიის კარი. ამ მხარეს პირველად თრაკია ერქვა. ამის გარდა სხვა მრავალი ადგილებიც დაიჭირეს. ესენი თუმც ერკელემ საკმაოდ შეასუსტა, არგონავოსნების შემდგომ, გარნა რა თვითან თავისი ხლებული სპით ლიბისაკენ გარდვიდა, დათამამდნენ, გაილაშქრეს და ბასფორმადის მთელი ქალაქები დაიჭირეს, იქითგან გარდვიდნენ საბერძნეთში და იუფლეს თრაკიად და მაკედონია-ზედაც; როგორც, სწერს პლუტარხი. «ამათ უწოდეს ნეკრეფონდს კოლხიდაო». რა ლამოდნენ ათინის და მორის მთელი კუნძულის დაჭყ-

რას. შეჰკრიბა თესეოს გმირმან ბერძნები, ეწყო, აუტეხა ბევრჯერ ძლიერი ომები და დიდის სისხლის ღვრის შემდგომ ძლივს განთავისუფლდა მათგან საბერძნეთი. მაშინ ააგეს ამაზონებმან კონსტანტინეპოლის გამოღმა ქალაქი და უწოდეს ქალკიდონი (ქალთ-სამფლობელოს კიდური). ამათივე დაფუძნებულია ეფესო, იზმირი და სხვა ქალაქნიცა. ამათ ააგეს ტაძარი დიდის არტემისა, რომ ალექსანდრე მაკედონელის დაბადებისა გარდიწვა. ამათ მფლობელობაში მოაწია დიდ ალექსანდრე მაკედონელამდის! მრავალნი მწერალნი ამ ამაზონებს სკვითების მოდგმად ამბობენ, გარნა მე უფრო ქართველთ მოდგმისანი მგონია, რადგან საცა დაუპყრიათ მიწა-წყალი სრულ საქართველოს გეოგრაფიული სახელები დაუძსთ, როგორც თემის-კარი, ნეკრფონდისთვის კოლხიდა, ქალკიდონი და სხვაც. აგრეთვე საქართველოს მიდამოებში უცხოვრიათ და მუდამ ქართველ მესხებთან მეგობრულად ყოფილან თავითგან ბოლომდის, რომელთ მაგალითით მესხთ დედანიც მრავალჯერ გამოსულან კაცებთან ერთად თავიანთ მტერთ წინამღდეგათ, როგორც ეომნენ დიდ ალექსანდრეს მარდელების ქალები!

კავთორების დროსვე გეონის ნაპირებს სომხეთში ეთიოპელნი უნდა ყოფილიყვნენ ჩამდგარნი, რადგან როგორც ვსთქვით, მოსე ეთიოპის ქვეყანას ამბობს გეონის (არაზის) მიმდინარეობასა. 1350. ქ. წ. გამოვიდა სეზოსტრი ეგვიპტისაგან მფლობელობით და დაიჭირა

მრავალი ქვეყნები: როგორც სჩანს, ამან, გაადგმევინა ფეხი მეგრელებსა და გაპადუკელებსა კოლხიდაში და გაპადუკიაში. გავიდა მერმე რუსეთისკენ, ინდოეთისკენ, მოიარა მთელი აზია და მივიდა გამარჯვებული ეგვიპტეში. ეგვიპტელების მფლობელობა სამესხეთო საქართველოზედ უეჭველია. მრავალგან ახალციხის და ჯავახეთის სოფლებში ნასაფლავებებითგან მათი საჭურველთ ნაშთნი ჩნდებიან სპილენძისა სრულ მწვანედ შეღებილნი. [1])

ამათ გაჰყავს სამესხე საქართველო 6 ნაწილად თავიანთ სჯულ კანონის მიხედვით. ა. გადაიდვა ქურუმთათვის გურია. მოუოლება არტაანამდის. ამათ უწოდეს ურს არტაანი (არს ტაანი), იქითგან იწყეს ოსირის თაყვანის ცემა ოზურგეთს. გურია ჰნიშნამს ეგვიპტურად მზესა: ეს ნაწილი თავისუფალი იყო სრულიად სახელმწიფო გადასახადითგან. ამათვე უწოდეს თუხარისსა არტანუჯი და მტკვარს კური. ბ. იყო სამესხეთო, სიდგანაც დგებოდა მხედრობა. ამათ შექმლოთ მხოლოდ მიწის შემუშავებით ხვნა თესვა, მკვნა, წიდვნა ვენახთაოცხეს უწოდეს ლადო. მით ახალციხისა და იმერეთს შუა მდებარე მთასაც ლადო დაერქვა. ლადო იყო ეგვიპტების მიწის ღმერთი (დემეტრე). აწყვერისკენ ერთს დაბას უწოდეს თისელი (თისი). აჭარას მერა. გ. ხელო-

[1]) აგათასგიდი და დიოდორ სიცილიელ ამბობენ რომ ყოველი საჭურველი ეგვიპტელთა სპილენძისა იყვნენ მწვანედ შეღებულნი ვიდრე ეტლები და ყოველი სამკაულიო:

სანია და კაჭართა, მით სამეგრელოს ზღვის პირად დააფუძნეს ფალთი (თოთ) კაჭრობის ღმერთა და ხელოსნობისა. აფხაზეთისკენ დიოსკურია, მთიულეთში ზოანი (სვანი), რაჭას ონი, იმერეთს ზემოდ დიმ (დიმიად) და ბაბი (ბუბასტ). ამისთვის მესხეთის არმად დაშთა ხარის თავი და კოლხიდისა დედაკაცი. დ. მენავე ზღვის მოგზაურთ რიგში შევიდნენ ლაზები. ქ. მეცხვრებად ზოხა, თხა, ცხვარი, ქობულეთელნი, ქაბილ არაბულად მეცხვარე არს. ვ. რიგში იყვნენ მეღორენი, რომელიც შესვდათ გერმად ქართველებსა. ამათ დააფუძნეს ახალად დაბა და უწოდეს გორი. მანამდის პირუტყვ ღორს ქწოდებოდა ბრანგვი და მაშინ ეგვიპტელების საკიცხად უწოდეს ღორი (მზე) და კურის მდინარს (მზესავე) მტყუარი (მტკვარი). მზის მსხვერპლი ყოფილა თურმე ღორი!

სეზოსტრს 9 წლის მეტი ვერ უყოფლია ჩვენს მხარეზედ. შემდგომ უდიდესი თავის ჩაყენებულის მხედრობით უკანვე წასულა, მაგრამ მათი კვალი ღრმად დაშთენილა ჩვენში. მათი ხელოვნებათგან დაშთენილია: კანაფი, როგორც განიოპის მათი ქალაქის ნაწარმოები. ლაზლა მატყლის ნართი, როგორც ფილისტიმელთ ქ. გაზის ნაწარმოები. კლიტე (მოქლომი) როგორც კლიტიის ქალაქისაგან გამოსული, აგრეთვე, სიმინდო, ლობიო, ღომი, კვახი, ხაპი და მისთანანი.

ზოგნი მწერალნი ამტკიცებენ, ეგვიპტელების შემო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სევა სეზოსტრის დროს მომხდარ იყოს 1565—1499 ქ. წ. როცა კოლხიდის მმართველად მჯდარა სელოსი, [1]) «პირველ შესლისავე ეგვიპტელნი კოლხიდაში სცდილობდნენ, მოერბილებინათ, მოეწვრთნათ კოლხიდელების ზნე ხასიათი, შეეტანათ თავიანთ განათლება და ესწავლებინათ კილო ქოთნის კეთება ქსოვაო! [2]) აგრეთვე სწერენ: სეზოსტრიმ დაიპყრა მთელი ინდოეთი, მერმე დაიმონა სკვითეთი ტანაირს (დონის) მდინარემდის: ამბობენო ვითამც, იმ ეგვიპტელთაგანი არიან კოლხიდელნი, რომელნიც დაუყენებია Palus Meotis-დის გარშემო, რომ დღესაც წინა იცვითვენ ეგვიპტელებივითა [3]). ეს წინად დაცვეთა შეცთომილება არის; რადგან კოლხიდაში ნაბუქოდონოსორისა და მის წინად სირიელებისაგან გარდმოსახლებული ებრაელნი წინა იცვეთდნენ, რომელნიც სახით, ენით, სამოსით და ჩვეულებით გარეგან არ ირჩეოდნენ ადგილებრი მცხოვრებთაგან და არა თუ მართლა კოლხიდელნი!

როგორც სჩანს, ეგვიპტელების პირველ მოსლვას და მეორე მოსლვას შუა დროთ განმავალობაში შემოსრულ არიან ფინიკელები, ან უფრო შესაძლებია იმათზედ სრულ წინად კაჭრობის პირობით. ესენი მკვიდრობდნენ ჩრდილოს დასავლით ქანანელთ ვიწრო ლარივით წაგრძე-

---

[1]) Dictionar. p. 1650.

[2]) Plin l. 33. 63.

[3]) Etnogenie caucas p. 126-130-157.

ლებული მიწა ზღვის პირობა ქჭირათ ხმელთა შუა ზღვის მახლობლად პალესტინის და ასორებს შუა: აღმოსავლით ემხრობოდა ამათ ლიბანა, ჩრდილოდ თავისუფალი მდინარე. სამხრით არ ჰქონდა მკვიდრი საზღვარი მრავალი ცვლილების გამო, რომ შემდგომ ფინიკეთ ეწოდა ეს 11. ტომთ ქანანის შთამომავალთაგან იყო საბინავო 6, ტომისა: ქანანის პირ მშოძის შთამომავალნი სიდონელნი სცხოვრებდნენ დასავლით ხეველთა, იქავ დასავლის ჩრდილოდ ლიბანის მთის ქვეშ იყვნენ არაბველნი და სინიელნი; დასავლით ზღვის პირად არადის კუნძულში არადელნი: აღმოსავლით ჩრდილოდ ლიბანისა სამარიელნი და ორონტის მდინარესთან ქამათელნი.

ქსენი 2000 წლით ქ. წ. განძლიერდნენ ვაჭრობით ზღვა ხმელეთზედ და მოაწიეს ჩვენს სამესხო საქართველომდის, რადგან ქონებული მიწა წყლის სივიწროის გამო არ ჰქონდათ ცხოვრება. მით ხელი მიჰყვეს ვაჭრობასა. ამისგამო თავითგანვე შეტაკება მოუხდათ ეგვიპტელებთან, გაუჩნდათ უწყვეტლივი ომ ბრძოლანი, იქამდის რომ მოსწყინდათ ინაქო ეგვიპტის დიდებულსა და სხვათ და თავიანთთან ხლებული მწე პელასგელებით გარდვიდნენ საბერძნეთში, პალესტინში და სხვაგანაც!

ქალდეველებისგან ბაბილონში გარდვიდა წერა, კითხვა, სწავლა, ბაბილონელთაგანაც ფინიკელებში შევიდა, რომელნიც მათი მტრო იყვნენ ადრე. ამათგანაც კადმოს საშვალებით შეედგინათ ბერძნებს ალფაბეთა. ამ ფინიკე-

ლებმა გაიჩინეს სამესხო საქართველოში სავაჭრო ადგილები. სრულ პირველად: ესენი თავიანთ თავს უწოდნენ ქნად (ქამად), როგორც სწერს ევსებიო და სხ. მით სადაც მათი სავაჭრო სოფელ დაბები ყოფილა, ამით და ქამით ბოლოვდება წოდება! უპირველესი ადგილი იყო სპერის მხარე, მით ახლად დათვუმვნილ დაბას უწოდეს თორთომი (თო) ვაჭრობის ღმერთა, ოქრო ვეცხლის, სპილენძ რკინის ქანთა და ჭინახულთა! აჭარას და შავშეთს შუა ლიგნის ხევი და ბორჯომის ხეობაში ლიკაში (მშობიერობის ღმერთა მათი), აჭარას ზღვის პირს ბათუმი, არსიანის მეფის ჩრდილოდ ახალციხისა და აჭარის შუა მთად ბეშუმი, იმერეთისკენ სამეგრელოდ ლეჩხუმი, იმერეთსა და საქართველოს შუა სურამი (სურის მიხედვით), ქვემო საქართველოდ დიღვამი და არაგვი, ქვემოდ ბეკამი, ჯავახეთს გულიკამი, კარტიკამი და ოჭკამი, ამათ უწოდეს ალიზის მხარედ მყოფი მესხ ქართველობას არადები, მით ეწოდათ ალაროდელნი.

ესენი ჭყიდდნენ ჩვენში ტანისამოსს, ქვემაგებთ, ოქრო ვერცხლის სამკაულთა, სპილენძის ჭურჭლეულთა, რკინის სპილენძის ხელსაწყობ საჭურველთა, ხურო სარატით ნაწარმოებთა, მინა შუშეულთა, თიხის ნავეთა ჯამ ქოთანთა და სხ. ამათგან არის დაშთენილი ჩვენში წოდება ცული, ჭური, დოქი, ქიში, სურა, წურწუმა, მინა და სხვაც. ამათი რჩევითვე შემოსულია ჩვენში რესბუპლიკური მმართვა მამასახლისთა და ხევის ბერთა, იმ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დროთგანვე დაყოფილან მხარენი ნაწყვეტ ნაწყვეტად და განუწყესებიათ მამასახლისობა ხევის ბერებ.

რამე საფუძველი თუ აქვსთ ქართლის ცხოვრების დედა-ბოძთა ჰაიკოს, ქართლოს, ბარდოს, მოვაკანს, ჰეროს, ლეკოსა, კავკასოს და ეგროს ფინიკელების დროსნი უნდა იყვნენ დადგენილნი საზოგადოების რჩევით მამასახლისებად, რადგან ფინიკურ და ეგვიპტის მსგავსი სახელები არიან, ჰეველთა (ხეველთა), კარდოსი, ბათოსი, ამალეკისა, გერგასხორის და ნეგრისა; როგორც ჩერქესელნი გერგესელთა. ხოლო ძმებად თქმულან არა ძმობით, არამედ მონათესავე იაფეთის მდგომობით, როგორც ძველად შორიელ თუ ასლოურ მონათესავეთ ძმას ეტყოდნენ: მით სახარებაშიც ქრისტეს მონათესავეთ დედისაგან ქრისტეს ძმებად იხსენიებენ მახარებელნი, ანუ ერთ რიგის თანამდებობის მასრულებლობით ძმებად თქმულან.

ამ იაფეთის შთამომავალთა ეძლევათ სამამასახლისოდ თავ-თავიანთ სვედრი, ჰაოსს თავის საუფროსო, შვიდთა ა. ქართლოს მიეცა ხუნანითგან სპერამდის კაპადუკიამდის და შავ ზღვამდის. ბ. ბარდოს ხუნანითგან მტკვრისა და არაზის შესართავამდის, რომელმანც აღაშენა თავის სახელზედ ბარდავი. გ. მოვაკანს მიეცა მტკვრის ჩრდილო-ალაზნის შესართავითგან კასპიის ზღვამდის, ამანაც აღაშენა მოვაკანი. დ, ჰეროს მიეცა მტკვრის ჩრდილო მცირე ალაზნის შესართავითგან ტყე ტბამდის (გულგულად)

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ამან აღაშენა ორთა ალაზანთ შესართავთ შუა ჭერეთი (ხორანთა). გ. ეგროს მისცეს ზღვის ყური ლიხას მთით კავკასის მთის წვერამდის: ამან აღაშენა ქალაქი ეგრისი (ბედია). ვ. ლეკოს კასპიის ზღვითგან ლომეკის მდინარემდის და იქითგან დონის მდინარემდის. ზ. კავკასოს მიეცა ლომეკის მდინარითგან კავკასის დასასრულამდის.

ეს შვიდნი გმირნი ჰაოსთან ერთად ჰმონებენ ბაბილონელთა (ნებროთი შეცთომილებსა) მფლობელს ბელსა. რა ძლიერდებიან მოუწოდებს ჰაოს თარგამოსიანი ამათ და ურჩევს განდგომილებას და მრავალი რჩევა სჯის შემდგომ მართლა პირს ერთ იქმონენ და გაუდგებიან. რა გამოილაშქრებს ბელი ამათ დასამონებლად, ეწყობიან ერთიან ეს შვიდნი გმირნი და დაამარცხებენ ბაბილონელთა. [1]) მაშინ ბელი სიტკბოს ხმარობს, ადის ერთ მაღლობ გორაზედ და იწვევს მათ მოთავე ჰავოს საქმის მშვიდობიანად დასაბოლოებლად. ამ დროს უახლოვდება თუ არა ჰაიკი ბელს ჰკრავს უეცრად ისარსა და ჰკლავს იქავე, ამით დამარცხდებიან ბაბილონელნი და თავის უფლდებიან იაფეთის ჩამომავალნი ბაბელონელთ მონებისაგან!

ასრე სთვლიან მეცნიერნი ნებროთის ქებაბილა, ბაბილისა ანნება, ანნებისა ამარბალი, ეს არის ჰაიკის მოკლული ბელი და არა თვითონ ნებროთი, რომელიც ჰაების მოჭლაკუნება არის. ამას ცხადად აჩვენებს ქართლის

---

[1]) ქართლის ცხოვრების 16. 17. 18. გ.

ცხოვრებაში მოხსენებული გეოგრაფიული სახელები ფი-ნიკელებისა და ეგვიპტელებისა, რომელთაც ამ ზემოხსენებულ გმირთ უსაკუთრავს, როგორც სახელი არაგვი, დადო და სხ. ამ მამასახლისთ თავიანთ საზოგადო ერთ მმართველობის სახსოვრად გაიჩინეს კერპი ბოჩი (ბომი, სვე), რომელსაც ჰქონდა 7 ფრთანი სახსოვრად 7 სამასახლისოსი. ერთი აიმართა ახალციხის ზემოდ, მით ეწოდება ბომ ხევი (ფოც-ხევი) მეორე ყაიყული ყასანჯის მახლობლად მით ეწოდა აბოცი, მესამე კოლხიდის საზღვარზედ ბიჭვინტას, სადაც იყო ჩინებული ტაძარი მისი [1]). ამას სწირევდნენ ერთი წლის ხბოს ფურსა ან ირმისას: მით ეწოდა ერთს ბოჩოლა და მეორეს ბოჩიკი. [2]) ამ სვე (მბომი) კერპის ამართვით ამტკიცებდნენ ქართველნი, რომ ვიდრე ბაბილონზედაც უფლიათ; რადგან მფლობელი სვე ბედი იყო ყოველთა ღმერთთა და იგივე არმაზისაცა!

ა, ამ მამასახლისთ ვალი ჰქონდათ შინაურულად მამასავით უნდა მოჰპყრობიყვნენ ყოველ კაცთა ღმობიერებით და სიმართლით. ბ. თავიანთ ნებისად ვერა ვის დასჯიდნენ, თუ ერის ამორჩეულნი ნებას არ დართობდნენ. თვით მამასახლისს ჰყავდა 12 მწევრი ამორჩეულთა. გ. გარდასახადის შეკრება კრების ხელთ იყო, რო-

[1]) თეიმურაზის ისტორიისა 50. 51. გ.

[2]) ბოჩითგან ეწოდა დაუპატიჟებელ კაცს აბუჩა სტუმარი, ურცხვი კაცი.

გორც საჭიროდ დაინახამდნენ. დ. ბრძოლის დროს 7 მამასახლისები შეიკრიბებოდნენ თავიანთ მწევრებით ბორჯომის ხეობაში და იქ გარდასწყვეტდნენ ქვეყნის დაფარვის საჭიროებასა მით ეწოდა ადგილს მჭობის ხევი. ე. საქვეყნო ხვედრის გარჩევაში თუ რომელსამე მხრის მცხოვრებთ ერთ მეორესთან შეტაკება მოუხდებოდათ თავმჯდომარეობა (პრეზიდენტობა) ქართლოს ეკუთვნოდა, ის გაბჭობდა. ვ. ერთი ცოლის შერთვა იყო წესად და ერთის ქმრისა. კანონის გარდამავალნი ან დაისჯებოდნენ, ან სახელ-გატეხილი დაშთებოდნენ საზოგადოებაში. გაყრისას მშობელნი შვილებს თანასწორედ მისცემდნენ ვერძსა. უძრავ მამულს ქალი-შვილს არ აკუთნევდნენ, როცა ვაჟი შვილი ეყოლებოდა; თუ არა და ნამდვილ მემკვიდრედ მიიღებოდა. თუ ქვრივი სხვა ქმარს მიჰყვებოდა თავის მზითევს და ქმრის საჩუქრის მეტს ვერას გაიტანდა. ზ. ბოჩოს მზოროველად მსხვერპლებისა დადგენილ იყვნენ ხუცესნი წერა კითხვის მცოდნენი და მეცნიერნი: ესენი პირუტყვისა და ხბოს მეტს რომ არ შესწირავდნენ ხოლმე, მით ეწოდათ მღვდელნი (ტყავ მხდელნი)!

ქართლო იყო უფალი ყოველთ მოძმე მამასახლისთა. ეს დადგა იქ, სადაც არაგვი მტკვარს ერთვის. განვიდა არმაზის მთად და იქ იწყო ცხოვრება. მით ეწოდა მის არე მარეს ქართლი. მან აღაშენა ორბის ციხე (სამშვილდე) და მტკვრის ციხე (გატეხილ ხიდთან). ამის შვი-

ლებში ჩინებულ იყვნენ: მცხეთო. ბარდამო. კახო, კუხო, და გაჩიო: ქართლო სივაჟკაცობაშივე მოკვდა და მისმა ცოლმან ააშენა კახეთისკენ ბოსტან ქალაქი (რუსთავი). ამან გაწყო შვილთ თავიანთ კერძი. ბარდაბოს მისცა ბერდუჯის მდინარითგან გაჩიანამდის, სამხრით პირველ მთამდის და ჩრდილოდ მტკვრამდის. მან აღაშენა ბარდაბანი. გაჩიოს მისცა ორბის ციხე, სკივრეთს მდინარითგან აბოცამდის. მან აღაშენა გაჩიანი (სანადირო ქალაქი). კუხოს მისცა არაგვითგან ჭერეთამდე კახეთის მთის თავსა და მტკვარ შუა ბოსტან ქალაქით. კახოს მისცა კავკასიას და კახეთის მთის შუა არაგვითგან ტყვე ტბამდის და თურდოს ხევს ზეით თიანეთი ხევსურამდის. ამან ააშენა კუხოს შემწეობით ჩელეთი, რომელსა პირველად ბერ ერქვა. მცხეთოს აკუთნა ქართლოს საყოფელი მისი მიდამოებითა. მან აღაშენა არაგვისა და მტკვრის შესართავთან მცხეთა.[1])

ეს მცხეთო იყო მფლობელი თავის ძმებზედა, ამას ჰყავდა სამი გმირი შვილი უფლო, რომელმანც უფლის ციხე ააშენა, ოცხო, რომელმანც ოძრხევი აღაშენა და ჯავახო, ეს ორი უკანასკნელი სახელი მოკერებული უნდა იყოს, რადგან ოცხევი ერქვა ადგილებრივ მდებარების გამო, ოც-ხევი, გვიმტკიცებს რომ ლადო ეწოდათ იმ მრავალ ხევობიან მდებარეობისათვის, მით ჩვენს

[1]) ქართლის ცხოვრების 19-20 გ.

ენაში მრავალ ხევ ღელებიან ადგილთ ღადაღუდა ეწოდა ჯავახოს სახელ წოდებაც სკვითებითგან დაედვა ბევრით შემდგომ... მცხეთოსის სიკვდილამდის ხსენებული ქართლოს შვილები და მთელის შვიდნივ სამამასახლისონი ერთი იქმნებიან ბაბილონელების შიშისაგამო და რა მცხეთო მოკვდება მაშინ აირ დაირევიან, ყველა თავისუფლებას მისდევს, სწყვეტენ ერთ პირობის კავშირსა და უჩნდებათ ერთმან ერთში არეულება, ომ ბრძოლა მიწა წყალზედ და გაი-გაგლახი! სწერს ჩვენი «ქართლის ცხოვრება»: მაშინ დაივიწყეს დამბადებელი ღმერთი და იქმნენ მსახურნი მზისა, მთვარისა და ხუთთა ვარსკვლავთა, მათი სალოცარი იყო საფლავი ქართლოსისა». [1]

ჩვენ ამის წინად ვსთქვით მფლობელობა ქალდეველთა ბაბილონზედა 448. წელი, უთუოდ ქართლოც იმ დროს მეფეებს ეკუთვნის; იქმნება უკანასკნელი მეფეც იყოს, თუმც ბაბილოვანის მფლობელობა წაუკიდათ ხელითგან, გარნა როგორც სჩანს ბაბელონელთ ვეღარ უფლიათ ჩვენს ქვეყანაზედა ქართლოს მხნეობითა, მით კერპად მიუღიათ არა მარტო ქართველებს, როგორც ჩვენი ქართილს ცხოვრებითგან სჩანს, რომ მის საფლავზედ, ჰფიცევდნენო; არამედ ლურსმნული სომხეთს ყოფილი წარწერაებითგან სჩანს, რომ მთელ სომხეთის უპირველეს კერპად ყოფილ არს მიღებული,

---

[1] ქართლის ცხოვრება, 21. გ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სამიროშისა (ამირანისა) და ზოჩის შემდგომ გარნა უკა-
ნასკნელი თავ ღმერთად დაუსახიათ ჩვენ წინაპართ თა-
ვიანთ ტომ მოდგმობისა, რომლით დაწყობილა სამ-
ღმერთობის მსახურება ქართველ მესხებში!

VI.

არიელების შემოსევა ჩვენს საქართველოს—მათი შემდეგი და ბერძნების გასვლა ჩვენის კავკასიითდან და არგონავტოსანთ ამბავი.

ქართლის ცხოვრება ხაზარებად სწერს არიანებსა, რომელნიც დარუბანდის მხრით და დარიალით არაგვის გზითგან შემოსულან საქართველო სასომხეთში და დაურბევიათ: «და განამრავლეს ხაზართა გამოსვლა და ტყვევნა მათი, ვეღარ წინაღუდგეს და მიერითგან იქმნეს მოხარკე». [1]) მართლად პირველად კავკასიის იმიერ მხარე დაუშუ-რიათ ცხვარ ძროხის გამოსადეგ საძოვარისათვის, იქ ძოუდგიათ ფეხი გამაგრებულან და მერმე უწყვიათ მოდენა ნელ ნელა ჩვენის ქვეყნებისაკენ: ამას ამტკიცებს აზოვის ზღვის სამხრეთ აღმოსავლით მდებარე კოლონია სინდი. [2]) როგორც შემდგომ ჩვენში გაავრცელეს თავიანთ ქვეყ-

[1]) ქართლის ცხოვრება გვ. 22.

[2]) Strab lb. XI p. 349.

ნების გეოგრაფიული წოდებანი ადგილ სადგომთა თავიანთ სახსოვრად.

არიანების (ზანდების) ქვეყანას აღმოსავლით ჰქონდა ინდოეთი, [1]) დასავლით ბაბილონი, ასურეთი და სომხეთი, სამხრით პარსეთის ზღვა, სადაც მდებარებდა სურანის ქვეყანა იქ ჰქონდათ შავში (შოშის)" ქალაქი აქეთ პასარგადი, ქირმანი, ეგბატანი და ინდოეთის მდიდარი არა ქორს ქვეყანა: ჩრდილოდ გურგანის ზღვა აქსარტის (სეჰონის) მდინარითა, კასპის ზღვის აღმოსავლის ჩრდილოდ ვირკანი, მარგები, მათთან ბაკტრები და სოგდილენი, რომელთ ჰქონდათ სავაჭრო ქალაქებად ბაკტრი და სამარკანდი (სამარყანდ) მათი ფარგატ ზენდავესტის სიტყვით: პირველი ხელმწიფე მათი ჯიმშედი იყო, რომელმაც მაწანწალა ცხოვრებითგან ცხვარ ძროხათ მეცხვარეობისა გამოიყვნა ისინი და დაბინავა მკვიდრად ბაკტრიაში!

ჯიმშედი დაბადებულა ბაკტრიის ვერის სოფელში. შემდგომ მისთ რა ქალაქად გარდაკეთებულა, სწოდებია ვირ ჯემკერტი (ვერა ჯიმშედის აშენებული). არიანები ამ თავიანთ ხელმწიფის ჯიმშედის წინამძღვრობით 1890. თუ 1570. წლით ქ. წ. შემოსულან მცირე ასიაში 9. გზა ასორეთში გაუტანიათ და მის მცველად ათას ათასი ქალი და კაცი, 6. სასომხეთოში სადაც ექვსას ექვსას კაც-ქალი დაუდგენია და 3. გზაც ჩვენს საქართველო მესხეთში, აქაც სამას სამასი ქალი და კაცი მი-

[1]) შედგენილი ანკუიტილ დ-პერონ ფრანცუზისაგან და სხ. ნამდვილი წყაროებითგან.

უჩენია მცველ შემკეთებლად. ამ ჯიმშედსვე გაუმრავლებია ჩვენს ქვეყანას მნათობთ (ცეცხლის) მსახურება, მათი თაყვანის ცემა და თავიანთ პირველ სადგომის გეოგრაფიული სახელები, თბილისისთვის დაუმსთ სახელად ვერა, რომ ერთს ხანს იქ მჯდარა ჯიმშედი. ამის გამო ჭაორანები გვეძახიან ვირგებს, თუ ვრაცებს, აქედგან წარმოსდგა ჩვენი ქვეყნის საზოგადო წოდება ივერია, თუ ებერისაგან არ არის დაშთენილი. იმერეთს ააგეს თავიანთ ადგილ სადგომი და უწოდეს ზუგდიდი (სოგდია). სამესხეთს აწყვერს უწოდეს სოსანგეთი (სუსიანი), კლარჯეთს შავშეთი (შავში), ახალციხეს ზანდო, სადაც დააფუძნეს სასწავლებელი და გაავრცელეს ზენდური წერა კითხვა, საიდგანაც წარმოსდგა ჩვენი მხედრული, წუნდას გააშენეს მარგასტანი (მარგები) ჩააყენეს. სომხითს გეონის ნაპირას მიღმა მდებარე მიწებს უწოდეს არაქორ, აქედგან წარმოსდგა გეონ მდინარის სახელი არაქსი (არაზი, რახსი), ამათ სახელწოდებანი ადგილ-სადგომ სოფელ დაბათა ბოლოვდება კერტზედ (შენობა), როგორც ოზურგეთი, სოსანგეთი, ფანასკერტი: ქსევა იმერეთი, მესხეთი, ალგეთი და მისთანანი ამათ უჯდათ თავადი (რაჭა იმერეთს, მით ჰქვიან დღესაც რაჭა.[1])

---

[1]). არიანების შემოსევისა კავკაზიის მფლობელი ყოფილა დურმუკ ძე ტირეთისა. (ფინიკური სახელებია) თქმა არის ალაგ-ალაგ ჩვენ მხარებზედ, მფლობელობა ჰქონიათ. ტირეთ ტირის წარმაომდგენელია და დურმუკ დურზელთა ავტორი.

ამათ მფლობელობა იყო ქურმული 4, რიგად იყოფოდა. ა, წოდება იყო ბრამანთა (ქურუმთა), თუ მოგვთა 3, ნაწილად ირიცხვოდნენ. 1, დასტურ მოვპეტნი (სრული მომღვარნი). 2, მოვპეტნი, (მომღვარნი). 3, ჰარფეტნი (მოწაფენი.) ბ. წოდების იყვნენ სამხედრო პირნი, ლაშქარნი. გ, მიწის შემმუშავებელნი გლეხ-კაცნი, რომელნიც დიდად მიაჩნდათ, დ, ვაჭრები და ხელოსნები იყვნენ. ამათ შემოჰქონდათ ინდოეთიდგან დიდ-ძალი სავაჭრო საქონელი კასპის ზღვაში, იქიდგან ზოგი არაზში და ზოგი მტკვარში ამოჰქონდათ ნავტიკებით, შემდგომ ჭოროხით და რიონით მიდიოდა საბერძნეთს, ფინიკიად, ეგვიპტედ და ევროპად. მათგან დაშთენილია ჩვენში დიდად ალიონი, ოჩოპონტრედ ჭინკა, მავნედ ჯინი, ჯიმშედად ჭეშმარიტი, რომ მის მზეს ჰფიცევდნენ საზოგადოდ, მცირედ პაშტა, სრულად დასტურ, მსახურად მორბედი, მკვდრის სახკევლად სუდარა და სხვანი. ჰაზარფეშაც მათგან დაშთენილა, მით ეწოდათ ხაზარნი.

თავიანთ სარწმუნოების გავრცელებაზედ დიდი ძალა მოიხმარეს, ვარძიასთან აგესთ მოგვი (თაჯ მოგჳ), მცხეთას მოგჳ და სხვაგანაც მრავალი მდაბალი საზოგადოება გარდიყვანეს და მრავალთაც ძალას აყენებდნენ გარდასაყვანად, გარნა აღარ მოეწყოთ ხელი, განძლიერდნენ ქართველ მესხნი განუდგნენ, შეებნენ, დაამარცხეს და გასდევნეს საქართველო სამესხეთოდგან. შემდგომ გარდევიდნენ თავიანთ მოძმე მონათესავეთა სჯულ სარწმუნო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ების დატყვებისათვის, მათ ჯერ შეიძლეს თავიანთ მიღებული სარწმუნოების დატყვება და ვეღარც შეიძლეს ფეხის მოდგმა თავიანთ სამშობლოში, აიყარნენ ერთიანად და გარდაიხვეწნენ საბერძნეთისაკენ! ამათ პირველ წყებას ალანები (ცეცხლთ მსახური) ეწოდა, სადაც დადგნენ საბერძნეთს, მათ საზინაოს ალბანია ეწოდა, მეორე წყება გარდვიდა თბილისის კერითგან და არაგვითგან სპანიად აგრეთვე ჭანეთითგან, მათ სადგომს ივერია, არაგონია და გალიზები ეწოდა. უსტინო მეტად აქებს სპანიის ხალიბების რკინეულსა: ამათ კანონად დასდვეს მცირე ზომიერი სმა, ჭამა და გაჭერით სარტყელს მოკვრა. ვინც ბევრ მჭამელს ტილიან კაცს ჰნახევდნენ, უთუოდ დასჯიდნენ თურმე [1]). მესამე წყება გარდვიდა კახეთის ბერ (ჩელეთის) მხრითგან უფრო სიმრავლით, საბერძნეთის სხვა და სხვა მხარეს, მით საზოგადო სახელი ეწოდათ ჩვენგან ელენებს ანუ იონიელებს და სხვათ ერთიან ბერძენნი (ბერისძენი). მეოთხე წყება ჯავახეთის ფოკითგან, თორიადგან, აბულითგან, არტაანის ველითგან და ახალციხის ქვაბლიანის ადგილიდგან გარდვიდა, საბერძნეთს მით უწოდეს თავიანთ სადგომთ: ფოკირი, დორია და ატტიკენი, იტალიად აბულიონი და ველიონი უწოდეს.

ადგილობრივ მცხოვრებთ იონელთ და პელასგელთა, კავკასიის მხრითგან მისულ ერს ფოკელთ,— თორელთ და

---

[1]) თესავორის სიბრძნის მოყვარებით ზნეობაში სწერს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ადიგენელთ უწოდეს საზოგადო სახელით გრემმები (გლეხები), მიწის მუშაკობისათვის, ამათ შეიტანეს პირველად კანონიერი მიწის ხვნა, თესვა, რგვა, მყვნა, წიდნვა და მისთანანი. დროთა განმავლობაში ცხვირი დაჰკრეს ამათ და შეიცვალეს თავიანთ სარწმუნოება, წერა და კითხვა, გარნა ზნეობაში კი მრავალი ჩვეულება დარჩათ, როგორც მღერის კილო, ფერხული, ყანწ ჭაზარფეშებით ღვინის სმა, მწვადისა და საცოს მომზადება, რომელიც გაჭყვათ დიდ ხანს, ამათ თვითეულად გვიხატამს უმიროთავის პოემა ილიადში. ატტიკელებში მრავალნი გმირნი, მეცნიერნი და ფილოსოფოსნი გამოვიდნენ, რომელთაც განანათლეს და გაამდიდრეს საბერძნეთი.

ჩვენ ვეძახით საბერძნეთის მცხოვრებთ ისეთს მხოლოობით სახელსა, რომ არც ერთნი ქვეყნის ტომნი არ იცნობენ იმათ ამ სახელითა, ეს სახელი წარმოშდგარია კავკასიაში ჩვენთან მეზობლური ცხოვრებისაგან, რომელნიც იდგნენ კახეთის მიდამოდ ხევსურამდის, მათი მთავარი ადგილ-სადგომი იყო ბერ [1]) თქმა არის, კახოს წინად ბერი და მისი მთამომავალი მდგარა და რომ სწერია შეეწია ბერს (ჩელეთს) შენებაზედ კახოს, კუხოსო, უთუოდ ეს შემწეობა ომ ბრძოლით უნდა ყოფილიყო, გასდევნეს ბერი მისიმოდგმითა და თვითან დაიჭირეს ის მხარე. ბერძნები თავიანთ თავს უწოდებენ ელლენებად.

---

1) ქართლის ცხოვრების 20. გ.

ამისი საფუძველი აქვსთ თავიანთ საგვარტომო ზღაპ-რიდგან. პრომეტეოს ძე იყო დევკალიონი, რომელიც წყალრღვნის გამო (ომ ბრძოლას წარყვნას ეტყოდნენ). გარდვიდა საბერძნეთში, ამის ქალი იყო შვენიერი ელენა, რომლის, გამო ბერძნები ელენებად იწოდნენ. ამათ გარ-დასვლას 1550. წლით ქ. წ. ამბობენ. ესენი როცა სა-ბერძნეთში ვეღარ მოთავსთნენ სივიწროისა და ომ ბრძო-ლის გამო მრავალნი იტალიაში გარდავიდნენ; აგრეთვე ხმელთა შუა ზღვის პიროზებზედ არის მხარეს მოა-ტყდნენ უმრავლესნი და განაშენეს ზღვის პირების ქა-ლაქები, რომლებში ჩინებულ იყვნენ ჭალაბი, ბერია, მიკ-სია და სხვანი, ნელ-ნელა გაძლიერდნენ და დაიპყრეს მრავალი მხარენი. ამათგანი იყვნენ მილოტელები, რომ ფინიკელების შავის ზღვის ვაჭრობა ხელთ გაიტა-რეს.

ბერძნები თავიანთ კერპების თავად სდებდნენ ურა-ნოსა (ცასა), მის მედ კრონოსა (ზადენს), მის მედ ზევსს (არმაზსა), არმაზის ცოლები იყვნენ, ა. არია (ჭერა, რიონი), დედოფალი ცისა და უფალი ღმერთე-ბისა: ამის ქალები იყვნენ არის (მარსი), ღმერთა ომ ბრძოლისა, ჰეფესტო (დვალი), ღმერთა ცეცხლისა და მჭედლობისა, ბ. დიონე (აფროდიტა, ვენერა, ირსი), ღმერთა შვენიერებისა და სიყვარულისა, გ. მედირ (მედია), ამის ქალი იყო პალლა ათინარ (პალლაკაცა), ღმერთა ხელოსნობისა და მეცნიერებისა. დ. ლატანა (ღამე მნათო-

ზებითა), ამას ტყუბი შვილები ჰყავდა: აზულოი მზე მისნობისა, მოლექსობისა, წინამძღვარი მუხებისა და ღმერთა მშვილდოსნობისა. არტემი, მთვარე ღმერთა მშვილდოსნობისა და ნადირობისა. ქ. თემის, სამართალი თვალ ახვეული, ხელთ ჰქონდა სასწორი და ხმალი. კ. მნემოსინე იყო. ეს არმაზის ცოლები წარმოადგენდნენ სრულ საქართველო სამესხეთოს გმირებსა, როგორც დიონისი (ბახუს) მმართველი ვენახებისა და დემეტრე ამაღორძინებელი მცენარებისა, ამ გმირების სახელები სწარმოებდა უფროს ერთი წყალრღვნის წინად გმირთ სახელებისგან.

ჯიმშედის შვილი იყო თუ შვილის შვილთაგანი ზააქბევრასიფორი (ბივრასპი), გველთა უფლობით [1]. ე. ი. ყოველ სწავლულ მეცნიერთ თავის ქვევრდომ მფლობლად; რომელთ მოგვრილი საქმე ყოფა უკვირდათ მდაბალ ერსა, მისთვის ხელმწიფესაც აწერდნენ ბევრ ასპობას (ათიათას თვალის ქონვას)! ამისგან ამბობენ ადამიანის მსხვერპლად შემოღებას მნათობთავის, პირველად თურმე დანაშაული კაცებითგან დაიწყო, მერმე გლახაკებს, უცხოების ხელი მიჰყო, გააჩანაგა სოფელ ქალაქამდის მოსული გმირი ხალხი, ბოლოს მოიცალა თავის კარის კაცებზედა.

ამ ზააქს ჰყავდა მიჩნეული გავა მჭედელი მმართველი, ერთ დღეს წილის ყრით ამ გავარს ერგო მომაკვდავთ

[1]) ქართლის ცხოვ. 23. თემურაზისა 72. გ.

ჩვედრი, რა ჰსცნა თავის სიკვდილის მოწევნა, რომელიც იქამდის სხვებზედ ლხინ თავის შექცევასავით ჟუჟურებდა, მისთანა მხეცურს მოქმედებასა, ველარ მოითმინა, შეფოცილდა მაშინ თავ განწირულად და აუარებელს სიმრავლეში დაიძახა მეიდანზედა: რასა ჰქვიან მოგვიბრა [1]) ჰანი, რასა ჰქვიან კაცის მსხვერპლად შეწირვა? მეფე ზააქი მოგვბრამა ნებთან სვემდეს, სჭამდეს, ლხინობდეს და ჩვენ უნდა ვითვრებოდეთო, ხმას რად არ ამოიღებთ? რად არ გაფხიზლდებით მაგ გვარის უგუნურობითგან? ვერ ჰხედავთ ქვეყანას აქცევს შესანიშნო კაცთ მკვლელობითა. უნდა რომ ყოველი ჩვენი საკუთრება თვითან დაინებოს და თავის ნებისად იფართფაროს, ჩვენ საცხოვრებელს ჩვენს ცოლ-შვილზედაო!.. ამით იქამდის აალელა იმდენი სიმრავლე, რომ მიუხია მეფეს სასახლედ დააჭერინა, შეაზორკილებინა და დამავანდის მთის შეუვალს ქვაბში გამოანწყვდევინა, სადაც მოკვდა მშიერ მწყურვალი! ამ ზააქის მძლავრულ მოქმედებას რამ ეჭვი ჩვენ ქვეყნის ზოგიერთ მხარედ რამეზედ მოქმედება ექმნებოდა, რომელთ ზედა მოვლობლობდა. ამას ამტკიცებს მველი სახალხო ლექსი:

«საწყალის დედა-ბრისასა თავვნი ყანასა ჰმკიანო,
ლომნი უქნიან ულოსა და გველხვნი შეუკრიანო,
დევთ მოაქვანან ურმები, კალოში მჯარა, ჰყრიანო,

---

[1]) ბრამანების სახელი საკიცხად შეათვისეს ჩვენ წინაპართ უსინათლოთა ბრმანები.

კევრებს შებმულნი ირმები, კალოსა დარბენიანო,
ზედ ანგელოზნი უსხედან, ხმა წვლილად დამღერიანო,
ჭინკები კალოს უქცევენ, ბუზ ფუტკრებ დახვევიანო,
ტახნი მისწევენ ნალეწსა და მელნი შეაგვიანო,
წეროსნი ანიავებენ, ქერ ქერუკთ მიუყრიანო.
გაასცხავებენ, გასწმენდენ და ბატნი დაჰკმაზიანო,
დათვსა ავკიდოთ ტომრები, ორმოში პურსა ჰყრიანო,
მგელი გავგზავნოთ წისქვილში, ბუჭულზედ დაუყრიანო,
ტოროლა, ცაში ვაფრინოთ, მფრინველები შემოჰკრებიანო.
რაჭო ქბილს მტკიცავს, გნოლი ზელს, კაჭკაჭნი ამოჰქნიანო,
ტრედნი ჩაავკრეწ შოთებსა და გვრიტნი ამოჰყრიანო.
გარიანნი ამზადებენ და ჩხიკვნი ხონჩას შლიანო,
ამინარი (ზააქი) და გაგარ მხარ და მხარ დასხდებიანო,
ხოხობსა სილამაზითა შუაში ჩაიხმიანო,
თუთიან სმენ სჭამენ, ბალღ კატას ბოლოში მოიგდიანო,
ზვერდით მოისმენ შროშანსა ჭიანურს დამღერიან.

რა საკვირველია ეს საზოგადოდ არ აიღება, არამედ კერძო რომელსამე შესანიშნ სახლობაზედ, ისე აუწყებტია იმ სახლობის ქალი და კაცი მსხვერპლობით, რომ საქმე სახლის ერთ უსუსურ დედა ბერზედ დარჩენილა: მით მხეცებს, დევ, ჭინკებს და მფრინველთ შთებათ მისა მოსავალი და მათთან ქორდა დაგდებით ხსენებულია ზააქი ამირანად, რადგან ძლიერ ხელმწიფეს ამირანობით მოის-სენებდნენ.

როცა გავამ მოსვლო ზააქი, დგამოსვა მეფეკვიმ-

შჳდის ქალის შვილთაგანი სახელით ფრიდონ სპარსეთის ამბობს: ქართლის ცხოვრება კითამც ფრიდონს გამოეგზავნოს ქართლის მმართველად არდამ ერისთავი, რომელსაც შემოუტანია ჩვენში ქვითკირის შენობის ხმარება [1]). გარნა თუ ყოფილა არდამი ერთ რომელსამე მხარეს მჯდარა და არა თუ მრთელ საქართველოდ, რადგან მამა-სახლისთ მფლობელობა ნელ-ნელა დიდდებოდა, არა მარტო საქართველოდ, არამედ დიდ ნაწილ სასომხეთოზედ და ანატოლზედ ავრცელებდნენ თავიანთ მფლობელობასა; არდამ ერისთავი რომ მიიხმო ფრიდონმან გარზედა, მისი ძე აგადონი დაშთა ერისთავად საქართველოს მხარეს. ამ დროს მოხუცდა ფრიდონი, თავის 3, შვილთ გაუყო თავის სიცოცხლეშივე თავისი სახელმწიფო: თურს მისცა სათათრეთი (თურქისტანი), სალმის, [2]) ხვარაზმა და ინდოეთის ნაწილი: ხოლო ერაჯს სპარსეთი, მით ჱწოდა ერანი. ფრიდონის სიკვდილის შემდგომ აეშალნენ ძმები ერანს მოერივნენ და მოჰკლეს; ამით განთავისუფლდა საქართველო არიანებისგან, აგადონ ერისთავის შთამომავალნი კი დარჩნენ კახეთში. დღესაც არიან მათი მოდგმის თავადები. ერანის ქალის შვილისაგან იყო მანუჩარი, რომელმანც ხელ-ახლავ გაიტარა ხელთ პაპა-მისის სამფლობელ თურანელებისგან, ამის შვილთაგანი იყო ქეკქავო მეფე საომრად წამოსული საქარ-

[1]) ქართლის ცხოვრება. 23 გ,

[2]) თეიმურაზის ისტორიის 76. გ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თველოდ; რა შევიდა პირველად ლეკებში, ზანიხის მამა-სახლისის ნათესავის გრძნებითა ისე დაბრმავდნენ, რომ ვეღარა გაიგეს-რა და შერცხვენილნი უკან წამოვიდნენ.

მამასახლისთა განძლიერება სასომხეთოსაკენ ცხადად სჩანს კოლხიდის მეფეთაგან, ერთი იმ მამასახლისთაგანს საზოგადო ისტორია გვაჩვენებს, რომ ჭორქმევი: ოტია მეხუ-თე მზედ წოდებული. თქმა არის ეგვიპტის რამესე მეფი-საგან მიეცათ წოდება მამასახლისთა რამაზა (მზედ) წო-დებული სახელი, რომელიც სეზოსტრის მფლობელობის შემდგომ ყოფილ მამასახლისთაგან მეხუთე მამასახლისი იყო. ამ ოტიას მამის დროს 1260 წ. ბერძენთ-თე-ბელთ მეფეს პირველი ცოლი მოუკვდა და მეორე ცოლი ინია ანჩხლი ქალი შეხვდა: ამან ვერ გაიტანა თავის გერი შვილები ფიქრი და დაი მისი ელლე, ვერას ღონით, რომ ვერ მოუკვიდა თავის ათამა მეფე და ვერ დაამშვიდობა თავის ცოლი, მისცა შვილებს თავიანთ ვერძი საცხოვ-რებელი, ჩასხა ოქროს მატყლოსან წოდებულის ნავში და გააგზავნა კოლხიდისკენ: ამათ ჩანადკალასთან სრუტში დიდი ღელვა აუტყდათ, იქამდის, რომ ნავის ზღართვაში ელლე გადავარდა და დაიხრჩო ზღვაში, მით ეწოდა ელლეპონ-ტი, ძმა მისი ფრიქსი კი მშვიდობით მივიდა კოლხიდას; ის ოქროს მატყლოსანის ნავი ფოთის არხის, თუ რიას შესწირა და თვითან ტრაპიზონსა და ბათუმს შუა ათინა

---

[1]) ქევქოლს დროს იყო როსკომ გმირი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

და კისტორი ქალაქები ააგო, გაამშენა სოფლებითა. ადგილებრი კერპის მღვდელთაგან ხმა დავარდა იმ ოქროს მატყლოსანზედა, ვინც გაიტაცს ადგილებრივი მეფე მოკვდებაო? ამის გამო ოტიამ გმირ გმირი მცველები დააყენა. ეს ზღაპარი პირითგან პირში მრთელ საქართველოდ ეგრედ გაითქვა, ვიდრე საბერძნეთსაც მოეფინა ას წლის განმავლობაში.

ამ დროს განთქმულ იყო კოლხიდა ყოველ ნაირი მისნურის ხელოვნებითა, ვიდრე ქვეყნის ყოველ ტომთაგან საკრძალველ იყვნენ. ოტიას მეფეს ჰყავდა ერთი და სახელით კირკე, დახელოვნებული მისნობა გრძნეულებაში: ეს პირველად მიჰყვა ცოლად სარომატის მეფეს. რა მან მოღალატობით სხვა დედაკაცთან იწყო მრუშობა, მოაკვლევინა მეფე და საბერძნეთს გარდვიდა, სადაც დიდი სახელი დაიგდო მისნობა გრძნეულობით და პოლიტიკური ვარჯისითა. მით სამნახველო სავარჯისოთ კირკესი უწოდეს: ამან ულისეს ამხანაგნი გახუმრების გამო, თითო წკეპლის გარდარტყმითა ღორებად აქცია და ისევე ულისეს ვედრებით კაცებად შესცვალა! ამბობენ კირკე ამ გვარ ხელოვნებაებს წამლებით შვრებოდაო!

ეს კირკე გარდვიდა იტალიაში და ადგილებრივმა მეფე პიკიმ შეირთო ცოლად, რა ნახა პიკი მეფე სხვა დედაკაცთანაც დაახლოებული, ეწყინა მეტად და ოქროს ყავარჯნის გარდარტყმით კოდალა მფრინველად აქცია! ამაებითგან ცხადად სჩანს, რომ ქართველებში მეტად სათაკილო

ყოფილა ცოლ-ქმრობაში ლალატი. ხოლო არ[illegible] ამბობს: იტალიის ფავნი მეფემ შეირთო კირკე ცოლად და იმისგან შეეძინა ლათინი მეფე, რომლის ჩინებულობით მრთელ მის ქვეყრდომ გვარს ეწოდა ლათინებიო. ჩვენ კირკეს პოლიტიკური წარმატების ნამი არა გვაქს რა, თუ არ მხოლოდ ლობის მარცვლის სირსვლის სახელი «კირკაყი».

ოქროს მატყლოსნის მოსვლითგან კოლხიდად, ასი წლის შემდგომ საბერძნეთის თესალიის მეფე ესონ რო კვდებოდა, თავისი სამეფო ტახტი დაანდო დროებით თავის ძმა პელიეს და უანდერძა: როცა მისი ძე იაზონი მოიზრდებოდა, მისთვის უნდა გარდაეცა თავის მეფობა და თვითონ მოკვდა, ძმის მაგიერ ისევ ძმა ადგილდა ტახტზედ და იწყო მმართვა, ამასობაში იასონი სრულ წლოვანობაში მოვიდა. ძმა მისს პელიეს გაუტკბა პირში და არ უნდოდა ძმის წულის იაზონის გამეფება, მით უნდოდა რომელიმე გზით თავითგან მოცილება მისი და დაღუპვა. ერთ დღეს უჩვია ვითამ მოკეთობით უთხრა: «მე მინდა შენი მეფედ დასმა, როგორც მონდობილი მაქვს მამა შენისაგან, მაგრამ მინდა ჯერ პირველად გმირობის კარგი სახელი დაიგდო და მერმე დაჯდე მეფედ დიდის დიდებითა. ამისთანა სახელი შენ მაშინ გაგივარდება, როცა წახვალ კოლხიდითგან იმ ძვირფას ოქროს მატყლოსანს გამოიტაცამ სივაჟკაცით და აქ მოიტანო».

ბიძა მისის ესრეთი თავ-ხედური რჩევა მოეწონა იაზონს,

როგორც ყმაწვილ კაცსა ჲ მოემზადა საჩქაროდ გასამ-
გზავრებლად, იახლა თავისთან მწე ამხანაგებად საბერძნე-
თის თავ-გმირთაგანი ჰერკულე, პირველი მოისარე, თესეოსი
ძალ ღონიერი მორკინალი ჲ პოლიტიკოსი, ცხენოსნობა-
ში განთქმული კასტორი ჲ სახელოვანი მოლექსე მოსაკ-
რავე. ორფეოსი ჩაჯდა სახელ-გასულს არგოს ნავში ჲ
გზას დაადგა შეუყოვნებლად, ამათ ტროის მახლობლად,
ნახეს ზღვის პირად ჯაჭვით დაბმული ტროის ლაოდენ მე-
ფის ასული ქსეონი, რომელიც ვეშაპის შთასანთქმელად იყო
მომზადებული, წარმართთ ჩვეულებისაებრ, რომ ყოველ
წლის თავს თითო ქალწულს მისცემდნენ მსხვერპლად! მოუ-
ცადა იქ ჰერკულემ ვეშაპსა, მომავალობისავე შორითგან ჯერ
რამდენიმე ისარი ჰკრა თავის კვინიხაში ჲ გაავლო, რა
მოახლოვდა მოუძლურებულს მისდგა ხმლით აჩეხა ჲ
მეფის ქალი ქსეონი განთავისუფლებული მიჰგვარა მამა-
მის პალატაში, მით დიდძალი საჩუქარი მიიღო მისგან,
გარნა ჰერკულემ იმასვე მიაბარა ჲ გაუშურა იაზონთან
ერთად კოლხიდისკენ, მიაწიეს, მივიდნენ, ესტუმრნენ კოლ-
ხიდის ოტია მეფესა, რომელმანც ჩვეულებრივის კეთ
მოყვარებით მიიღო, სადაც დაშთნენ რამდენმე წელს,
დღე ყოველ ჰქონდათ ჭამა, სმა, ლხინი ჲ ულიმპიური
ყოველ გვარი ვარჯიშობა, რომელშიც მრავალ კოლხი-
დელთ ისახელეს თავი ჲ გაიწვრთნენ საკვირველად. გარნა
იაზონს ვერაფრით ვერ მოეწყო ხელი ოქროს მატყ-
ლოსნის გასატაცავად, თვით მის მცველნი დასხელოვ-

დნენ ყოველ კარჯისში. ძველნი მწერალნი სწერენ: ახამ-ჯერ მოვიდნენ საბერძნეთის გმირნი კოლხიდას: ფრიქსი, არგონავტები და ულისესი. არგონავსანთ ნახეს კოლხიდაში მდიდარი ქალაქი აა (რეა), და დიდად ბრწყინვალე სახელმწიფო, კარი აეტოსის (ოტიასი) კოლხიდის მფლობელისა. იმ ქვეყანაში იცოდნენ იქაურ მცხოვრებლებმან სელის ქსოვა, ოქროს გამოდნობა და ღვინის დაყენებაო [1]).

იაზონს ყოველი ღონე რომ მიუწყდა, ეტრფიალა ოტია მეფის ასულს მედიას და ფიცით აღუთქვა დედოფლობა, ოღონდ მიეცა ოქროს მატყლოსანი, მედია მოსტყუვდა დიაცურად, მოიტაცა და თვითანაც თან გაჰყვა ერთ წვიმიან ბნელ ღამეს. მედიამ თავისთან წაიღო თავის ძმის ძვლები კუბოთი და გზაში აქა იქ აბნია, რომ მამა მისს, მისი ძვლების კრებაში დაჰგვიანებოდა, და თვითან გაესწრო წასულიყო! მართლაც ისე მოხდა, ოტიამ რა ნახა ზღვის პირებზედ აქა იქ გაბნეული თავის საყვარელი შვილის ძვლბი, ძლეულმან მამობრივის სიყვარულისაგან დაივიწყა ოქროს მატყლოსნის გაპატრება და მასთან მედიას გცვაცა. შეუდგა გულს მოდგინებით ყოველი სახსარ ნაწევრების შეკრებასა, როგორც წმიდა ნაწილებსა, რა მოიცალა ნახა, რომ შეესწროთ არგოსნავში და გაქცეულიყვნენ» [2])! მის გამო მოხდა

---

[1]) Ztrabon. I. XI· p. 479. Erstat in Homer. Dioder sieil I. IV.

[2]) სიტყვა ციცერონისა მონილიის სჯულზედა.

დიდი ამღვრეულება კოლხიდელებში, გარდაადგინეს მეფო-
ბითგან ოტია და მისი ძმისწული პრესეო დასვეს მეფედაო[1]).

კოლხიდის მამასახლისნი როგორც კეთილშობილნი მისდევდნენ ეგვიპტელებითგან დაშთენილ ჩვეულებას, თავიანთ მიცვალებულთ ან შემურვიდნენ და ან მიწაში დაუმარხავად კუბოთი ადგილობრივ ალპობდნენ უდაბურებში, მერმე მოიტანდნენ და ძვლებს ნაწილივით ინახდნენ ხახლ ეზოებში. წელიწადის ოთხ არე დროს გარეცხდნენ და ნარეცხს სახლი სამყოფებს ასხურევდნენ! ამისთვის ამბობენ: «რომ კოლხიდები თავიანთ მკვდარს მიწაში არ ასაფლავებენ, არამედ გარედ სდებენ ფრინველთა და ნადირთ შესაჭმელად, რომ მიცვალებულის ხსენება მოისპოს იმათში სრულიად [2]). ამის სიცრუვე ცხადად სჩანს ზემოდ ციცერონის მოყვანილის ფაქტითგან: თუ როგორ მამებრივის ღმობიერებით მეფე ოტიამ ცოცხალი ყველა დაივიწყა და თავის მიცვალებული საყვარელი შვილის ძვალ ნაწილთ შეკრებას დაადგა.

ასრე გამარჯვებული დიდის ნაშოვრით, რომ მივიდნენ არგონავოსანნი, ტროადის ლაომედენ მეფემ ალარ მიიღო ისინი მეგობრულად, იმ ოქროს მატყლოსნის გატაცვისათვის, მით მოუხდა დიდი ომი. შესტეხა ერკკლე გმირმან მეფის სასახლე, დაატყვევა მეფის სახლობა ერთიან, მეფის ძე პუდრაკე გაჰყიდა და ასული

[1]) თეიმურაზის ისტორიისა. 97. გ.

[2]) Herodot. l. cap· 140.

მიათხოვა ცოლად! შემდგომ ლაომედენ მეფემ შეიხსნა თავის ძე ჰერაკლე და მით ჰრიამო (ფასით შესყიდული) ეწოდა.

მედიას იაზონისაგან ორი შვილი შეეძინა, თესალი და აკიმენი. მერმე იაზონი წარვიდა და კორინთოს კრეონ მეფის ქალი გლავკა შეიყვარა; ამის გამო მედიამ მის-გან ნაყოლი შვილები ორივე მოაკვდინა საწამლავით, რომ მისთანა ფიცის გამტეხი ცოლის მოღალატე კაცის ჩამომავალი აღარ ყოფილიყო ქვეყანაზედა, და კორინთოს მეფის სასახლეც ერთიან გარდააწვევინა ცეცხლითა დედა წულითა. შემდგომ შეეუღლა ათინის მეფე ეგეოს, რომ-ლისაგანაც შეეძინა ძე მიდი, როცა მოკვდა ეგეო მეფე გარდმოვიდა ჟვანეთ კოლხიდაში და თან გარდმოიყვანა თავისი ძე მიდი, მისცა მამა მისს შემწეობა, გაამეფებინა ისევ და საკმაო წარმატება მისცა ჩვენს ქვეყანასა, საბერ-ძნეთის ყოფა ქცევის სწავლით. იმ დროს ქართველებ-მან ომით დაიმორჩილეს მაზანდარანის ქვეყანა, იქ გაამეფეს მედიას ძე მიდი, მის გამო ეწოდა მიდეთიო [1]. გარნა ეს თემი ანატოლში უნდა იყოს და არა მაზანდარანს.

1190. ქ. წ. საქვეყნო ომი მოხდა ტროადზედა (ილიონს). ამ მიზეზით, ტროადის მეფის ლაომედენის სიკვდილის შემდგომ, მეფე ჰრიამომ თავისი და ესეონი უკან მოსთხოვა ბერძნის მეფეს; რა არ ინება, ჰრიამომ მცირედის მხედრობით თავისი ძე პარისი გააგზავნა

---

[1]) თემურაზის ისტორია, 100. გ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მშვიდობის პირით თავისი სიძის ტელამონის მოკავშირე მენელაუს მეფისას, იქაც რა პარისს მამას მისი დაბრილობა არ გუკიდა; ერთს დღეს დაღალატებით გამოიტაცა ელენე დედოფალი და მოვიდა მამა მისთან ქ. ტროადად.

ამის თავობაზედ შეერთდნენ მთელი საბერძნეთის მეფეები და მოადგნენ ტროადას გარემოდ; ტროადელების შემწე იყვნენ ქართველები, სადაც ალიზონებად აღნიშნულ არიან კაპადუკის ქუსარიელნი, ამაზონები და სხვა ახლო მყოფნი მოსაზღვრე მეფენი, ამათ ბერძნები თავს რომ ვერ მოუკიდნენ ომ ბრძოლით, მოიკვერაგეს, დამარცხება თავს იდვეს, შესწირეს ტროის ღმერთებს ფიცრული ვეებაერთელა, ცხენი მომრავი საგორებით და თვითან გალაგდნენ შიგნით ზღვაში! ესრეთი მოვლენა გაეხარდათ ტროადელებს და დიდის ავლა დიდებით შეაგორეს ციხის შიგნით. მერმარ ახალ-გაზრდათ არ გაუგონეს მოხუცთა, არ დაიძრა ადგილითგან, მით სჭამეს, სვეს დაითვრნენ ერთიან და დაეყარნენ მკვდრებსავით. შუა ღამისა რა მილაგდა ქალაქი, გამოვიდნენ ცხენში შემალული მხედარნი, გააღეს ტროის ციხის კარები და მისცეს თივის ცეცხლით ნიშანი თავისიანთა თუ არა, მაშინვე გამოვიდნენ ზღვითაგან, მისცეს ცეცხლი ქალაქს და ჰკრეს ხმალი მძინარ ხალხსა, მთლად აწყვიტეს, ააოხრეს ხმალ ცეცხლით და ასე გამარჯვებულნი წავიდნენ დიდის ნაშოვრით; მაგრამ იმათაც არ შერჩათ სხვათ

ნაუსამართლარი, დიდი ნაწილნი მათგანნი ზღვის ღელვით დაიღუპნენ.

ვირგილი როცა ტროადის ომ ბრძოლას ხატავს თავის ენიადში, იხსენიებს ნაქებ ბუყლენტის (ჭიის ფერის) ნაქებ წითელ სალებავსა ქართველთა. კალიბების (ჭანმა-ჭიხელლების) მკვეთრ რკინეულ საჭურველსა: კავკასიელთ სისატიკესა და თაოს-კარელთ (ტაოელთ) უძლეველობასა [1]).

VII.

ბაბილონ ასურელნი—მათი ჩხუბები ალაროდიელებთან—და ახსნა ლურსმნულ წარწერაებისა.

ჩვენ დაგვრჩა ბაბილოვანის ხელმწიფობა, რომელთ დიდი კავშირი აქვსთ ჩვენს ქვეყანასა და ერობასთანა, როგორც წინად მოვიხსენეთ ევსების ქორონიკონი მიდების შემდგომ მფლობელობა ქალდეველთა ბაბილონელთ ზედა. «აჰა აღვადგენ მე ქალდეველთა ნათესავსა მწარესა და კისკასსა, მავალსა სიბრტყეთა ზედა ქვეყნისათა» [2]).

[1]) ენიადის დ. წ. 546. ვ. წ. 633. 1089. თ. წ. 216. პატრიქონი.

[2]) ამ ბაკუმ. 1. 6. 7. 8. 9. მუხლი.

ამათ მფლობელობის 447 წლის შემდგომ არაბები იჭყრენ ბაბილოვანს და მათ შემდგომ ნებროთის შთამომავალნი. მ. მოსე ხორინელი აბას მიდისგან ასრე ადგენს: «ნებროთის-მე ბაბილა, ბაბილისა ანნება, ანებისა არბილი თუ ამარბალი, ამარბილისა გაიაგი, გაიაგისა არბელა (ასურ), ასურის-მე ნინიო». რა საკვირველია ამათ პირდაპირ ერთ მეორის მიყოლებით არ უმეფნიათ, არამედ ნინის წინაპართ მოდგმის შესანიშნ მთავარნი თუ მეფეები დაუსახელებიათ და ყოფილან სხვა და სხვა დროს.

1300. ქ. წ. მეფდება ნინი, ამას ჰყავდა მხედართმთავრის ერთი სახელით მემნონ, რომლის მხნეობით გავრცელდა მისი სამეფო. ბოლოს უწყო ომი ბაკტრიის ძლიერ ქალაქს 7, წელს შემოდგომილი იყო და ვერ აიღო ცისე სიმაგრე! ამას ჰყავდა გონიერი ცოლი სემირამიდი, ეს ერთ დღეს მივიდა ურდოში ქმრის სანახავად და ქმართან საარულში თვალი მოავლო ციხეს და შენიშნა ერთ მხარეს ადვილი მისადგომ შესავალი ადგილი, ურჩია ქმარს იქითგან ძალა ექმნა მტრისთვის. გაუგონა მემნონმან, მოასია მაშინვე ლაშქარი, მიიდგეს კიბეები გარდაცვივდნენ სიმრავლით და აიღეს ქალაქი. ეს საქმე რომ სცნა ნინმან სემირამიდის გონიერებისაგან, მოაკვლევინა მემნონი და სემირამიდი თვითან შეირთო ცოლად, რომლისგანაც შეეძინა მე ნინუასა; მაგრამ ესრეთი უსამართლობა არ შეარჩინა სემირამიდმან ნინსა. ერთ დღეს სთხოვა თავის დიდებულებთან 5 დღით მიეცა ნება

ქვეყნის მმართვისა. მანც დაუმტკიცა თავის დიდებულე-ბის დასწრებითა, სხვა შესანიშნ ცვლილებით გარდა ნინი მოაკვლევინა და თვითან დაირჩინა ხელმწიფობა; მაგრამ ეგრედ დიდს წარმატებაში მისცა სამოქალაქო და სამ-ხედრო წყობილებას, რომ მეტი არ იქმნებოდეს.

ამან დაიპყრა ეგვიპტე, არა სრულიად ინდოეთით და მოვიდა საქართველოდაც, აიყვანა მძევლად მამასახლისის შვილები ასარო, და არტაბანო, ათასი რჩეულის მხედრო-ბითურთ და ესრედ დაუზავა. ეს შევიდა თურმე კავკა-სის მთებთ შუა მივიდა და ბალისტანს, სადაც ამბობდნენ ძველნი პრომეტეოს მინამსჭვალად, იქ მაღალ კლდის თავს გამოაკვეთინა თავის სახემოცული დარაჯებით და ეგრედ მიიქცა თავის ქვეყნად ბაბილონს გამარჯვებუ-ლიო [1]). სემირამიდის სიკვდილის შემდგომ კვლარ ჭმართა ეგრეთი ვრცელი სახელმწიფო, შვილმან ნინუასამ , მით განთავისუფლდნენ მრავალნი მხარენი და მათთან საქართველოცა, ამ ეპოქაში 50 წელი ნინმან იმეფა და ოც-და-ხუთი სემირადმან ბრწყინვალედ.

ამათ შვილის დროს კი დარჩათ ბაბილონის გარემო მხარენი მიდებსა, ასორებსა, ბაკტრებსა და მესხ ქარ-თველებს ეჭირათ, არა მარტო საქართველო მეს-ხეთი, არამედ მრთელი სასომხეთოცა; მაგრამ კი გაუწყვეტელი ომ ბრძოლანი ჰქონიათ ბაბილონელებ-თან და ასორებთან მესხ ქართველთა, რომლებში მტრის წინ მდგომნი ყოფილან უფრო ალაროდები, ამას ამტკი-

[1]) თეიმურაზის 65. 66. 67. გ.

ცებს კანში, მიდეთში და სომხეთში ყოვილი ლურსმნულნი წარწერაები. მით ემოწმება ეზეკიაცა ამას: „ძეო კაცისაო განიმტკიცე პირი შენი გოგსა ზედა და ქვეყანასა ზედა მაგოგისა, მთავარს როსს, მოსოხს და თობელსა და წინასწარმეტყველებდინ მასზედა: ამათ იტყვის უფალი ღმერთი. გარე მოგაქციო შენ მრგვლივ და მივსცე აღვირი ღაწვთა შენთა და შეგკრიბო შენ ყოველი ძალა შენი და ცხენნი და ცხენოსანნი შენნი, შემმოსველნი საჭურველთანი“ [1]. 600, წლით წინ ქრისტეზედა.

თქმა არის მათ მივლობელობის გავრცელებასა ჰყავდა მოპირდაპირენი, რომელნიც კვირტს არ უზრდიდნენ: მართლად [2] 856. ქ. წ. პირველჯერ ებრძოლა სალმანასარი უსრდის მეფე არამსა, რომელსაც დაემარცხებინა წინად ბაბილონელთ მოთავე გმირი ბარშამი და კვლავ პიაპისი, როგორც სწერია ნებროთის გოდოლზედ, მ. მოსე ხორინელიც სწერს: პაიბის ქალიას (ბაბელონელის) დამარცხების შემდგომ დააჯდინა არამმან ნეოკამსარიაში მასახიო (მესხი), მით ეწოდა მაჟაქიო.

ამას შეებნენ ასურელები ნაირის თემსა (საშვალს შუა ზემო ეფრატისა და ტიგრის მხარედ), მოაწიეს ტიგრისის სათავემდის, სადაც ნინიულ თავ-გარდასავალ სახსოვრად გოდოლი (პირამიდი) აიგო, იქითგან შევიდა დუნიბუნის თემში, რომელსაც ტარონი

---

[1] ეზეკიელი. ლჱ.

[2] ლინორმანის ლურსმნული წარწერაებს ახსნითგან.

ჰგონია, ვარნა დევაბინია, ბოლოს მიაწია ზემო ეფრატს ჩრდილოს დასავლეთს ვანის ტბისა, რომელიც არამსავე იყო, აილეს მრავალი ქალაქები დასწვეს ეფრატის სათავემდის და შესდგა ომით. აქ ურარდის არარატად ამბობენ და არარატელთ ალაროდიელად ჰეროდოტის კვალის შედგომითა.

839. დ. სალმანასარს ურარიდის მეფესთან კიდევ დამოკიდულება ჰქონია, მაგრამ იმ ადგილის მთავარი არამის მაგიერ სეტური ყოფილა, აქ სალმანასრას თავისი ათარსთავი ტაიან ასური გამოულაშქრებია. ასორეთის მხედრობა მოვიდა არაწანის. მდინარე გავიდა და მის მახლობლად ძლიერ ფიცხლად შეება სეტურის მხედრობასა. წარწერაების მიხედვით, ასორებს გამარჯვებიათ პირვლანდელებრ. კვლავ გამოილაშქრა სალმანასარმა ცალკ ცალკეომების შემდგომ შეაერთა თავის სამხედრო ურდო და ჰგრედ დაიმონა მუსარრისის ქვეყანა მდებარე ვანის ტბის გარემო და მერმე შევიდა ურარიდის სამეფოში. სეტურისა კიდევ წარწერაებში იქადნის 46. ქალაქი აფილე და დავსწვიო.

ქსრედ იწყო ასურების ურდომ ხშირ ხშირად მოსვლა, სასომხეთოდ ცდილობდნენ, რომ ალაროდიელების მთელი ქვეყნები დაეპყრათ, ყოველ ხერხ ღონეს ხმაროდნენ მათ დასამორჩილებლათ, 16. ჯერ გამოილაშქრეს, მაგრამ როგორც სჩანს ვერ გაიტანეს თავის თავიანთ დაწყობილება, რადგან ბოლოს უვიცად დაეცა ასო-

რეთული ძალა, უთუოდ ამ მასვლა მოსვლის გამარჯვე-ბის დროს უნდა იყოს ალაროდიენების ქრობაში ასურთ ლურსმნული ასოების ხმარება თავიანთ სამშობლო ენა-ზედა... ახლა კადნიერად შემიძლია შედგინება, რომ მეცხრე და მეერვე საუკუნოების წინა ნახევარში ყოფილან ეს სამნი მეფენი ლუდიპირი, ა. ბელიდტური. ა. ისპუი-ნი, რომლებზედაც ლაპარაკობენ წარწერაები.

ეს სამნი პირნი უეჭველად ალაროდების მეფეები არი-ან და ეკუთვნიან იმ ტომსა, სითგანაც შთამამავლობენ ვანის წარწერაებში მოხსენებული უკანასკნელი საუკუნო-ების მთავრები. აგრეთვე' წარწერანი აცხადებენ ალარო-დიელთ მთავრების ქონებულ ავტორობასა ნაირისა და სომხეთის სხვა სამთავრო თემებზედაცა, ვიდრე ქალაქე-ბიც ჰქონიათ იმ ქვეყნებში, შემდგომ ამ სამთა ურარ-დის მეფეთა ნახევარ საუკუნოების ოდენი ხანი იკვეთება, რადგან გამოიყვანეს ასურებმა ალაროდიელების პირო-ბისაგან.

მეორე საუკუნოებაში თაგლად ბალასარმან მაღალს დარგზედ აიყვანა ასორესტნული სამხედრო ძალა, ვხე-დამთ რომ საშურად მოდის და თხოულობს სასომხე-თის დამონებას, მაშინდელ მეფე ბ. თუგ სარდასაგან, რომელიც შემდგომი იყო ისპუინისა, ურარდის მეფე სარდას ასურეთული ძალის საწინაღმდეგოდ დაჭკავშირე-ბიან სალუმალ მეფე მელიტსა, დარქსალარ მეფე კამ-კუმისა. (რომლის გეოგრაფიული მდებარეობა ჯერ არ

ჭიცით). ქარდავ მეფე ჭუმუხსისა (კომაგენისა) არიელი სჩანს ქსა, აგრეთვე მთავარნი ქასთანისა და ქსალდვისა; გარნა ამ დიდ ლაშქართ ომ ბრძოლებში ეს მოკავშირენი ზოგი დატყვევდნენ, დანაშთენი დამარცხდნენ, სარდა მეფე დურუსფის ციხეში შემაგრდა, ასორეთლების მხედრობამ მრავალი ადგილები მოაოხრა, უსარიდის ზოგიერთი მიწე-ბი ასორეთის სამფლობელოდ გახდა, ულუფის თემში ასურ ზარის ციხეც ააგეს აჯანყებულთ შესაკავშირებლად; გარნა სარდა, რომელ ციხეშიც შემაგრდა, ვერც ის ციხე აიღეს და ვერცარა ალაროდიელთ მიაღებინეს თავიანთ მფლობელობა. დიდი გამარჯვებაები ჰქმნეს ამ შემთხვე-ვაში, მაგრამ თავიანთ სურვილს სრულ ვერ მიხვდნენ. თუმც უსარიდის სამეფო მოოხრდა და განაწილდა გარნა თავიანთ მრთელი დამოუკიდებლობა კი დაიცეს და უცხო-ელთ ულელს თავი არ მოუდრიკეს. იმის მოკავშირეთ ასე არა ჰქმნეს, არამედ დაემონნენ და მოხარკედ იქმნენ ასურეთლებისა.

სარდას შემდგომ ა. მინუა არის, რომელიც ცნო-ბილია თავის მის არგისტის წარწერაებითა, შესანიშნი წერ-ტილი არის მის სახელი ხელ-მეორ სახსენებლად თავის მომაგიერებაში და შეგვიძლია მივასხლოვოთ საღმთო წერილის ერემიას «აღიღეთ სასწაული ქვეყანასა ზედა (ბა-ბილონისა) და ნესტვეთ ნესტვთა წარმართთა შორის, წმიდა ჰყავით მას ზედა ნათესავები და ჰმოწმეთ (მოჰხა-დეთ) მის ზედა მეფეეთა არარატისათა მენია». ნა 27. ამ

ებრაულად სეხნებულ სახელს, ნიკოლა დამასკელი ახსე-ნებს მინუად. თქმა არის ალაროდიელთ მეფეს მინუას უფლია დ. სალმან-ასირის დროს ჭ თაგლად ზალსარის ბოლო წელიწადებში.

სარუქინის პირველ მეფობისა მინუას პირ-მშო მეურსა არის მამის შემდგომ გამეფებული, ამის მოხდენილი ომ ბრძოლანი დიდს ადგილს იჭერენ საწლო წერილში. იმავე თავმხედი მტრის მოთხრობაშიც ჩინებულად ბრწყინვენ ალაროდიელ მთავრის მხნეობანი, ქსურასა ასორეთლებისათვის ყველასაგან საშიშრო მტერი არის. თავის სამხედრო გონიერებითა მინდობილი თავის გამჭრიახს ერზედა, ხელს ჰკიდამს ურარიდის სამეფოს, თავის ადრინდელ სიმდიდრეზედ ასაყვანლად, რომ დაამტკიცოს თავის თავ-მჯდომარეობა სომხეთის სხვა ნაწილებზედაცა, რომელთაც ერთიან იერთამს თავისთანა, საქმე მარცხად წაუვა, მაგრამ თვითან იმედს არ გარდიწყვეტს, მალ-მალ უმეორებს ომ ბრძოლასა, არ სტოვებს საჭურველს ხელითგან, უკანასკნელ დამარცხების დღემდის რომ ვანის სამეფო განთავისუფლებინა ასორეთლების მფლობელობისაგან.

ამ სარუქინის გამეფების მეორე წელს მოხდა ეს ცვლილება: ურსამ თავისი მოკავშირე მედად ციქირდის მეფის შეგიზგიზებით ანდვრეულება მოახდინა ირანმუ (ისანმე) ვანის მეფეზედა, რომელიც ასორეთლების ჰარწმუნო მოხარკე იყო, მით ისანმე შემწეობას სთხოვს

თავის მზრუნველს, მიიღებს დიდ ძალ მხედრობას, გაილაშქრებს და სარუქინის განდგომილთ დაიმორჩილებს, სუანდახილს და ტურტუქის ქალაქებს, მიდადის მომხრედ გასულთ, აიღებს და მოსწვამს, საქქის, ბალიის და აპიდიქნის მცხოვრებთა, რომელთაც ურსასთვის კარები განეღოთ, ასორეთს და თვინიკედ გარდაასახლებს.

ცოტა ხნის შემდგომ მოკვდა არანძე და მის მაგიერ გამეფდა ძე მისი აზა, რომელმაც განგრძო თავის პირობა ასურეთელებთან, ურსამ კვლავ თავის მოკავშირეებით განდგომილება მოახდინა ვანში, აზა მოიკლა და მის მაგიერ მისი ძმა ულლუსუნი დაისვა მეფედ. ეს არეულობა, რომ გაიგო სარუქინმან, მაშინვე გააჭრა, გაილაშქრა და დიდი გამარჯვება ჰქმნა იქ, ბაჭდიდი მილიტის მთის მეფე ტუკედ ჩავარდა, აზას მაგიერ სარუქინმან ის დააკვლევინა, შეეშინდა ამ შემთხვევაში ულუსუნს და სასწრაფოდ დაემორჩილა ასურეთის მეფესა, რომელმანც მიიღო, მიანიჭა მეფური წოდება, გარნა მოშორებისავე ხელ-ახლავ შეიცვალა თავისი აზრი და ალაროდიელ ურს მეფეს მიეკედლა. საშუროდ შემობრუნდა სარუქინი და დიდის წყვეტა სისხლის ღვარების ადინებით სძლია თავის მოწინაღმდეგეთ ნაირში: გარნა ულისონმან ვედრებით შეინდო ბრალი. ა. სურ-ლიქარალის მეფე დატყვევდა და მოიკლა, მრავალი მცხოვრებნიც უცხო ქვეყნებში გარდაასახლეს.

მეორე წელს ულლუსუნი ისევ მიემხრო ურსას და

თავისი პირობის სიმტკიცედ 22 ციხე დაუწინდა ადა-როდის მეფესა. სარუქინმა კვლავ ითავა მოუმლევა ურდოსა და შევიდა ვანში, მით უსარიდის მეფის ნაწინდი ციხეებიც აიღეს, ულუსუნმან ხელ-ახლავ დამორჩილებით იპატივა თავი, გარნა თავი ამჯანყებელი ტაიქო ვანის ქალაქპეტი დატყვევებული ჯამათს წაიყვანეს, სარუქინის მეფობის მერვე წელს გათავდა სომხეთის ომები სრულიად, რადგან ულუსუნი მოუშორა ურსას მოკავშირობისაგან და უწყო ხარკის მლევა ასორეთის მეფესა.

ასორეთელი მეფე რა განთავისუფლდა ამ მხარეების მოუსვენრობისაგან, მისდგა პირველად მიდდა ცქირდის მეფესა, ბევრი ქალაქები წაართვა და მოაოხრა მისი დედა ქალაქი ბარდაცა. ამ თავის მოკავშირეს შემწეობა მიაშველა ურსამ, მაგრამ მისი მწყობრები სრულ ერთიან დამარცხდნენ, მისი გვარიდგან 250 სული გაწყდა და თვითანაც მთეებში შეიხვეწა და 5 თთვეს იდევნებოდა მტრისაგან, იმავე დროს სარუქინი მისდევდა თავის გამარჯვების გვალსა ულუსუნის თვალ ღიობის დასაჯილდოებლად და სრულიად თავის მხარედ გარდასაყვანად, მით ურსასგან წართმეული რამდენიმე ქალაქები აჩუქა.

ამის გამო ირანმუ ნაირის მეფემ საშუროდ ხარკი წარმოუდგინა სარუქინსა. ურსას მოკავშირეთაგანი ერთი პირი კიდევ მოწინააღმდეგებდა, რომელიც იყო ვანის ტბის პირის ურწანა მეფე მუსასირისა. ასურასტნის მეფემ ამაზედაც გაილაშქრა და დიდ-ომბრძოლების შემდგომ

მთებში გააქცია ურწანა მეფე და მუსასრის ქალაქი ადგილ[illegible] (არჭუში). აი რას ამბობს ასურასტანელი მეფე: შევედი ურწანა მეფის მუსასირსა, როგორც გამარჯვებულის ერთი დავიჭირე ქალაქი, ავიყვანე ტყვედ დედაკაცნი, წულნი და ასულნი მისნი, საუნჯე მისი და ყოველი რაც იყო მის სამეფოში, 20,100 ტყვე, კუთვნილება ღმერთებისა ქალ-დისა და პამასტურისას, კერპები მისი და შეწირული ჭურჭლეულება. როცა შეიტყო ურსა მეფემ ურარდისა ოხრება მუსასირისა და წარტყვევნა მის ღმერთის ქალ-დისა და თავის უკანასკნელი მოკავშირის დამარცხება, იმედ გარდაწყვეტილობით თავის თავი მოიკლა. ასრე უბედურის სიკვდილით მოკვდა მიჰრდატ ევპატორივით მხნე ძლიერი მთავარი, რომელმანაც იმოდენის მამაცობით დაიცვა ურარდის სამეფო სამხედრო პატივი და რამდენ-მე ხანს გაურკვეველს მოცულ ბურუსში შთააგდო ასო-რეთის ბედი.

ეს სამნახველო ხორსაპატის პალატის სრაში სხვა გამოსადეგ საგნებთან ერთად წარწერილია. ქალდირს ტაძარი წინათგან შეხედვით ოთხ კუთხედ ხარისხზედ აგებულია, იქ ამართულ არიან მორთულ მოწყობილის ქუდებით სვეტები, რომლების სიმრგველ შეუოლება დე-რი სოჭებსა ჰგავან. წოწოლა შენობის თავის შუა ად-გილას ერთი პატარა კარი არის გამოღებული, რომელ-საც ამშვენებენ ოთხ კუთხნი ამყოლნი: შიგ ჰკიდიან შეწი-რული მრგვალი ფარები, რომელთ შუა ლომები არის

გამოსახული. ასორეთელი მხედრები, რომელნიც სცარცვენ საკერპოსა, იტაცვენ ამ ფარებსა და ტკბილ სუნნელთა ბომონთაცა, რომელნიც ან მრგვალ ფეხედზედ სდგანან, ან სამ ფეხზედა! კარის ყოველ მხრივ საროსავით აწოწილებული სვეტები ამართულ არიან, შესავალს უკან მარცხნივ გამოქანდაკებული ხბოს ძუძუს მაწოვარი ზროხა არის (ადრინდელი არის სარწმუნოების თავი ნიშანი). ტაძრის გასწვრივს სპილენძის ორი დიდვრიანი წყლით სავსე საბანელი მრგვალი ავაზნები, არიან კუროს ფეხის მსგავს სამფეხზედ მდგარნი! ამ შენობის ყოველს ნაწილს ნიჭიერი ხელოვნების ბეჭედი ატყვია და ჰსჩანს რომ სომხეთის ძველმცხოვრებთ ასურეთითგან მარტოწერილი არ აუღიათ.

სასომხეთოს წარწერილებანი ყველაზედ უფროცხადად ქართულს ეახლოვებიან, რამდონსათაც შეუდგებ მე ამის გამოკვლევას, იმედი მაქვს უფრო გარჩევით და მრავალი ფაკტებით ვაჩვენო მე' ქსე. ხოლო რიერთიც ამის გრამატიკა ძლიერ ემსგავსება ქართულ ლურსმნულსა. ეგრედ არ შეგვიძლია უარის ყოფა, რომ მის ლექსებში არიული კავშირნი მფლობელობენ.

კვლავ სწერს ლენორმანი: თუმც სომხეთი პოლიტიკურად ბევრთავისუფალ მეფებად დაყოფილი იყო, გარნა ზნეებრივი, ენის ერთობა და სჯულის ერთობა მრთელი ერისთვის განყოფილების კავშირი იყო. მათი სარწმუნოების საფუძველი იყო უზენაესი სამ ღმერთო-

ზა, პირველს ქალდი ჰქვიან, როგორც სომხეთის ოსავ-ღმერთსა და მეორები იმ ასოებით იწერებიან, რომლი-თაც იწერებოდა ვანი და სამასი. ეს ღმერთები აზრუმის გარემოდ თუ ვანის და თუ ბალვის წარწერებში ერთი და იგივე ბევრი ღმერთებსაც იკერმდა, რომელთაც ამ წარწერებში შემწედ ჰხადიან.

ჩვენ როგორც ვსთქვით ამის წინად ქალდი ქართ-ლოს წარმომადგენელია. პ. ბოჩისა და ს. სამიროშისა (ამინარისა). სახალხო ლექსშიც სჩანს, რამ მისი განა-დირებისა. ქვეყნის მპყრობელობისათვის. ირემი წინ უძ-ღვებათ სვე ბედად, მნიშვნელი ზროხისა, მის წინამძღ-ლობით გარდადის 9. მთას იქით ცად მიმიწდომ კოშკს აწუდება (ბაბილონს), იქ ამარცხებს დევსა და ფეხს იდ-გამს იქაც სხვა ადგილებივით გამარჯვებითა.

ურსას შემდგომ გამეფებულა უმცროსი ძმა არგის-ტი, რომელიც მოხსენებულია სარუქინისაგან, რომელ-საც აუჯანყებია კუმისის მულდალუნ მეფე და მუსქის მიდა მეფე, ესენი დამარცხებულან და არგისტს ფეხი გაუდგია, აუყვანია უსარიდის საქეფოს პატივი უწინდელ მაღალ დარგზედა და დაუმარცხებია ასორები. გაუვრცელებია თავის სამშობლოს მეფობა ჩრდილოსკენ და სამხრისა-კენ. უფროსი ერთი დამონებული ქვეყნები არიან მარ-მუა, ეპასსი და მანა (კანი). ამის შემდეგ უწყვეტლივ სამახსოვრონი უწერებინებიათ ალაროდის ყოველ მე-ფეებსა, როგორც თავიანთ დედა ქალაქში. საკვირველი

გმირული შრომანი დაუმსთ, რომელთ ნაშთნი აოცებენ დღემდის მოგზაურთა!

იქადნის თავის საქმეებზედა. 453. ქალაქი აუღია (!) 105, ტაძარი და პალატი დაუწვია. 25170, კაცი მოუყვანია თავის ქვეყანას. 2734, მსახური ტყვე დაუჭერია, ურიცხვი სიმრავლე დედა-კაცებისა, ურმათა, ცხვარ-ძროხისა და სხვა პირუტყვთა. არგისტის შემდგომ გამეფდა ძე მისი ზ. ისპუინი. ასურ ახიდინის წარწერილების, მიხედვით ამ ორ მეფობაში სხვაც უნდა დავსდვათ, რადგან სინახერიბისძე (სენაქერიმის) მოგვითხრობს, თავის მეორე გამოლაშქრებისა, შემდგომად თუო ფაკიმენის (კიმერელების) დამმრცხება აოხრებისა, დაბალთა (თუბალთა) და მასნაქთა (მესხთა) დამონებისა მოიქცა ვანის ქვეყანა, რომელსაც ჭფლობდა ისპაქე ასკუძა, მოაოხრა ქვეყანა და მცხოვრებთ დიდი ნაწილი, ასურეთს წაიყვანა.

ისპუნის შემდგომ გამეფდა ძმა მისი ზ. ბილიდტური, ამაზედ ვანს სამი მოთხრობით წარწერილება არის ერთი ვრცელია და მეორე მოკლე. ორ სარწმუნობაზედა ბელიდტურის სახელი მოხსენებულია კვალად ასურბანიფალის მომრგვალ—წარწერაებში და იქ მაგალითებრ, (ქარაგმულ) ასოთ გამოყვანილია სრულიად ასორასტნელების ფორმით. ამისი მიზეზი არის, რომ ნინეველების მწერლები ცდილობდნენ თავიანთ საკუთარი სახელებისთვის მიემსგავსებინათ უცხო გვარების სახელებიც! ბელიდტური 655 წ. ყოფილა, 625. ნინევის დაქცევისაც

ჭმივლობდა, ეს მოგვითხრობს სამგვარ ტომებთან ნაქმ-ნარს ომებსა და იმათ ნაცარცვსა, რომელნიც არიან ბაბე-ლონნი, ებანები და ბატაგრენები, ბაბილონელებს პირ-და-პირ არ უომიათ სომხეთის მფლობელობასთან, გარნა თუ არ შემდგომად ნინევის დაცემისა, როცა ნაბუპოლა-სარმან იუფლა ასორასტნის შუა მდინარეს ქონებულ ქვეყნებზედა.

ბ. ბელიდეტურიც იხსენებს ვანის ქალაქს, როგორც თავის ერთ სატახტო საგანსა და თავის სამეფო შე-ნობაზედ ასრე სწერს: «ავაგე სამი საზაფხულონი აგუ-ნუნისა, მანისა და კუნუხისა, 23 გალავნიანი ქალაქები ავაშენე, გავუგეთე ციხეთა სასახლეებს სიმაგრეები (ხარ-ხალი, თუ ხარძალი), სითგანაც წარმომდგარა ხორხორის სახელი, როგორც დღესაც ჰქვიან ვანის გადმომდგარ კლდე ციხესა, დავიპყარ ქალაქები, დავიმონე მამანი და დედანი:

გ. ისპუინი დაჯდა ბელიდტურის მაგიერ, ამას თა-ვის შემწედ უყვია თავის·მე ბ. მანუარ. მჭერქაზუის კლდე-ზედ საგანგებოდ წარწერილია ამ ორ მეფის ბრძანებითა საწეს რიგნი, სადაც აღნიშნულია ღმერთების მრავალი შესანიშნავი მსხვერპლები დაწყობილი ქალდითგან, რო-მელსაც სიმართლე აქვს თავის უმაღლესს ნაწილში 70. ჴროხისა და 34. ცხვრისა ვიდრე უგანასკნელ ღმერთე-ბამდის, რომელთაც მარტო ერთი ცხვარი შეეწირება. ეს საწეს რიგი ალაროდიულ საგვარო ღმერთებთან იხსე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნიებს გვალად რამდენსამე უცხოთ ღმერთებთაც, [illegible] სამსახური იმ ქვეყანაშიც შესრულიყო: ქსენი უკანასკნე-ლებში შერაცხილი არიან; ზოგიერთნი ძლიერ ნახევარ ძროხის მიმლე არიან.

ზ. მენუამ თავის მამის სიკვდილის შემდგომ მარტო იმეფა დიდ ხანს გამარჯვებით იყო, რადგან ალაროდიელ მეფეებში ყველაზედ ბევრი წარწერაები ამას აქვს დატო-ბული, რომელნიც დიდი წილი სარწმუნოებრი წარწერა-ები არიან პატივად ხან ქალდისა მარტო, ხან მისი ორი ამხანაგებისაც. მარტო ერთს მათგანს მოთხრობითი სახე აქვს, სადაც მისი დამონებული ქვეყნების და ქალაქების წყობა არის, იქ რამდენსამე ახალს სახელებთან ვხედავთ გვალად იმ სახელებსაცა, რომელიც არგისტის და ბელიდ-ტურის წარწერაებში მოიძევიან. აწ ეს წარწერილება გვა-ცნობებს, რომ ზ. მინუას მებრძოლი და ქვეყნის მპყრო-ბელი მთავარ ყოფილა და ზეზეურად შეუნახია თავის თვით მპყრობელობის სამხედრო სახელი, ეს მეფობდა კიდევ მექვსე საუკუნოების დასაწყისში ქ. წ. ამის შემ-დგომ თავდებიან აქამდის ცნობილი ადგილებრივი წარ-წერილებანი, უსაცილოდ ეს ზ. მინუასია ჰაროდიელ თვით მპყრობელთ უკანასკნელ მეფეთაგანი; რადგან ცოტა ხნის შემდგომ ცვლილება ხდება. მფლობელობა მისდისთ ხე-ლითგან ალაროდიელთა, და მიწა წყალი ახალ შემოსულს ტომს შთებსა, რომლებიც იყვნენ ნამდვილად ჰაები (ჰა-ოსიანები), რომელთ აჟდაკის და კიროს თანა მედროვე ტიგრანმან მისცა პირველი ელფერი.

პირველი წოდება ჰაი, თავიანთ პირველ ტომის და-ვედრებისაგან არის, რომელიც უძველესი არის უფროს-თავიანთ სასომხეთად გარდმოსვლისა, როცა სცხოვ-რებდნენ თავიანთ ძმებს ფრიგიელებთან. მეორე ნაწილი მათი ისტორიისა ალაროდიანთ დროის სახსოვარნი არიან, რომელნიც უთუოდ დაცულან ჰაების მოსვლის ბოლოსაც, ძველი ერის ერთი ნაწილიც შერევია იმათში, ამაებისაგან რამდენსამე ვპოულობთ თითქმის მ. მოსე-ხორენელის აბას მიდისაგან აღებულს ნაკვეთებშიც.

როგორც ზემოდ ვსთქვით: ნებროთის გოდოლ-ზედ ყოფილ წარწერაებში ასორასტნელებთან მებრძოლი ალაროდიელების პირველი მეფე არამი იყო, რომელმანც დაამარცხა მათი მოთავე გმირი ბარშამი, მის ურდოთი: ეს მსგავსება (რომელიც შეუთვისიათ) დიდი და სრუ-ლიად უვიცი მოულოდნელი რამ არის, გარნა მეცხრე საუკუნოების საქმეს ქ. წ. რიგ გარედ ძველს დროზედ გარდუგდია. ჩემის აზრისაა ბ. ობერდიცა. არე სხვა მოწყობილებაც არის, როგორც ჭრაჩიას სდებს მაშინ, როცა ურსა მეფობდა: ამ ორი სახელის ერთ იგივებლობა, ამ გარემობითაც მტკიცდება, რომ ჭრაჩიის დროს სდებს ურიების ტყვეთ მოყვანასა სასომხეთად, მით უკან წინ მოსულად ირიცხებიან ბაგრატუნები, ცხადია რომ მ. მოსე ხორენელი ამ ტყვეებს ნაბუქონოსრის მოყვანილად ამბობს, გარნა ეს ორ ტყვეობისაგან სამარიის და იერუსა-ლიმის ტყვეთ ერთმანერთში არევისაგან წარმომდგარა, სომხეთის გარდმოსახლებული ურიანი გალაადის და ნეფთა-

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ლიმის გვარის კაცნი იყვნენ, რომელნიც 731. ზ. თაგლათბალასარ მეფემ დამასკიით ასურეთს ტყვედ წაიყვანა.

დ. მეფეთა. ივ. 9. ანუ: «და მისცა იგი (აქაზ) უფალმან ღმერთმან მისმან ხელსა შინა მეფისა სურისასა, დასცა იგი და დაატყვევა მათგანი მრავალნი და შეიყვანა დამასკოდ». ნეშტთა, ზ. 5. „და მოიდა მას ზედა თალღათბალასარის მეფე ასურეთისა, განაბოროტა იგი და გარდაასშენა, რომელნი იყვნეს დამასკოდ მიდსა შინა». კრ. 20. ზ. ნეშტთა, რომელნიც ცოტა ხნის დაშთენის შემდგომ, კურ მდინარის ქვეყანას დაბინავდნენ მართლად კავკასიის მახლობელ თემთ ურიანი თავიანთ თავს მეათე ტომის შთამამავლად რაცხვენ. უთუოდ სარუქონის ურიასთან ბოლო ბრძოლების დროს ასურასტნელებმან ეს ტყვეები მტკვრის ნაპირებზედ გარდაასახლეს: ამით ბაგრატუნების წინაპარის შამბატზედ ქონებული დავედრებანი და ურიების ტყვეები დიდს დამტკიცებას გვაძლევენ, რომ ჭრაჩია და ურსა ერთი და იგივე არიან. სენაქერიმის (სენახიერიმ) მოკვლათავის შვილებისაგან და სასომხეთოდ გაქცევა, მაშინ მოხდა უთუოდ, როცა არგისტი მეფობდა ალაროდიელებზედ.

ჩვენ აქ ცხადად დავინახეთ ზ. ლინორმანისაგან მოყვანილი ლურსმნული წარწერაებითაგან ასორების გადასხვაფერებული სახელები, ლუდი პირი, ბელიდტური, ისპუანი, სარდა, მინუა, არგისტი, ურსა, ირანმუ, აზა, ულლუსუნი, სეტური, ისპაქე ასკუზა და მისთანანი რომ

ქართულის მსგავსი სახელებია, მრთელი სომხეთის-სხვა და სხვა თავის უფალი მეფების ერთი ენა და ერთი სარწმუნოება ემსგავსება სრულიად ქართველთ სარწმუნოებასა, მართლად როცა ა. ქსერქსემ გაილაშქრა საბერძნეთზედ 486. მრავალი არის ტომთაგანი ზოგი დამორჩილებული და ზოგი ფართ დაჭერილნი შეიერთა, ამათში მოხსენებულარიან მესხები, მოზინოკები, მარდები, ტიპარებები, ალაროდები და საპირები. ერთი დიდებულის სახელად ფარანდატის ბრძანების ქვეშ იყვნენ ყოველნი როგორც ერთის ენის, ერთის ზნე სარწმუნოების და ერთ რიგის იარაღით შეჭურვილნი [1])!

ქსრედ პირველი ნაწილი ჩვენის ისტორიისა შეითვისეს ჭაოსიანებმან, მასთან დაშთა მდაბალი გლჭვი საზოგადოებაც, რომელიც შეერთდა იმათთან, მის შემდგომ ქართლ მესხეთის მიწა წყალი (ტერითორია) ნაირ ნაირის სახელებით გაყოფილი ეგვიპტელთა, ფინიკელთა და არიელთაგან დაშთა, მასკვან ჩვენი ერთის მხრის შეთვისება მილოტელებმა მოინდომეს, მეორისა ასორებმან, მესამისა პარსებმან, მეოთხისა მიდებმან, და მეხუთისა ჭაოსიანებმან, თუმც თავიანთ სურვილისაებრ ვერც შეგვითვისეს და ვერცარა შეიძლეს აღმოფხვრა ჩვენის ტომისა, გარნა· ძალ-ღონი მოგვისუსტდა, თვით მპყრობელობა წაგვივიდა ხელითგან და კავკასიის ამიერ მხარეს ჩვენ დავშთით და ასურეთში ჩვენი მოძმე ქალდეველები, რომელნიც მალად მოგ-

[1]) Heradot. lib VII· cap. 79.

დევჯილიყვნენ ასურების მეფე მთავრებისაგან. ჩვენგან ერთი ნაწილი და მეორე ნაწილიც გაყვანილი ნაბუქოდონოსარ ქალდეველისაგან მოგვაკლდა, რომლით სრულიად დავცოტავდით, ნაირ-ნაირად სახელწოდებით გაყოფილებისა და სიმცირის გამო აღარ ავიწერებით გამოჩენილგვარისაებრ ისტორიაში.

~~~~

VIII.

კერპთმსახურება სკვითების შემოსვლა ჩვენს ქვეყანას— ნაბუქოდონოსარის გასვლა ჩვენი არტანკოლითგან—და მესხ ქართველთ ცხოვრება.

არიანების შემდგომ ბერძნების კერპ-მსახურება შემოვიდა ნელ-ნელა საქართველო სამესხეთოში. ქართლოს მსახურებდნენ ქართველნი არმაზის მთაზედ. მესხები ჯავახეთს ს. ქილდას, მით ჩვენი მოძმე ქალდეველნი რომელნიც მოფენილ არიან პარსეთში, ოსმალეთში, ურუმიად, თავრეზისკენ, ბაღდადის და მის გარემოდ, ქილდნად უწოდებენ თავიანთ თავს. კოლხიდები კლარჯეთს ქალდიად. ბ. ბორჩს ჰმსახურებდნენ ქართველები აბოცს, მესხები ბოცხევს და კოლხიდები ბიჭვინტას. ამირანს (სამირომს) ჰმსახურებენ ახალქალაქის გორაზედ(მით დღესაც ამინარის გორას უწოდებენ, ამის ნაშთი კლდე, ბალავარი არის, ვალის წილის ოფოტროს ერთ გვერდზედ
~~~~

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მდებარე, სადაც მის მეტი ლოდი არ მოიძვა. ზღაპრად დაშთენილია ამინარი და ჩრდილოელი დანამლებულან და შამბნარი ველის (შაბონიბელს) მთიითგან შურდულით გამოუსროლიათ, ამინარს შურდული გასწყვეტია, მით ვალის ფოტოროებში დაცემულა და ჩრდილოელისა კი უფრო შორს დაცემულა ჭიხელს, ეს ორივ კლდეები ერთ ნაირნი არიან, ამისი სიდიდე 60. ფეხის სიმრგვლე არის, ამნარი ზღაპრებშიც არის, საქართველოს სხვა და სხვა მხარეს, მით გმირ ხელმწიფეთ ამის წოდება მიუღიათ საზოგადოდ.

ამ სამთ გარდა ა. ჰმსახურებდნენ კრონოს (ზადენს) აზასტუმნის ზადენ გორას, ამას სწირევდნენ ტყვეთა, ყურმოჭრილ ყმად უნდა ემსახურათ ქურმებისთვის. ბ. ჰმსახურემდნენ არმაზს, იქავ ქართლოსთან ერთად მის მთაზედ, ამას სწირევდნენ ნაშოვრითგან ძვირ ფას თვალ მარგალიტთ და ცხვარ ზროხასა. გ. აპულონს ჰმსახურობდნენ ჯავახეთს აბულის მთად, ამას ჰსწირევდნენ დავლისაგან ეტლსა, საკრავთა, საყვირ დაბდაბთა და საღუმ ლარსა. დ. დიმიტრის იმერეთს სწირევდნენ ჭინახულ მოსავალსა. ე. ბახუსს ბაქოდ სწირევდნენ ყურძენს, ტკბილსა და ღვინოსა, ვ. არისს არსიანად სწირევდნენ, ხმალსა, მგელსა და ნაშოვარს ცხენსა. ზ. აფროდიტეს (ქალას) კოლად სწირევდნენ ტრედსა, გვრიტსა და სამკაულთა. ჱ. პალაკაციას ჩილდირში ჰსწირევდნენ მატიანეთა და მისთანა საგრძნეულო სამისნო ნივთთა. თ. არიასხოპისს და ფოთს სწირევდნენ ხილს და სანთელ სა-

გმელს. «ფოთს იყო აია კუნძული და ზედ ციხე აგებული, აგრეთვე იყო ჩინებული საკერპო, რომელსაც ეწოდებოდა ფასის (არია) ღმერთა; ამ საკერპოში იყო დანაშთი ძველის ძველი ვეებერთელა ქვის ღუზა და კვლავ არგონავტებისთაგან შეწირული რკინის ღუზაო კერპისათვის. [1]) ი. არტემს ართვინს სწირევდნენ მშვილდ-ისარს, ფარ-ხმალს, შუბსა და ნანადირევთაგან ათში ერთსა. ია. ზოროასტრის ავ-კარგის ღმერთთ გაიმს სწირევდნენ უმდნარ თაფლსა, და გაცს შვიდფერ საჭმელსა [2]).

ქალდეველნი კავკასიის მთაში მცხოვრებნი, რომელნიც ჩვეულებისაებრ ფართ ჰმსახურებდნენ ასორასტნელებს სამხედროში, გარდასახლდნენ ბაბილონისკენ და შეერთდნენ მირთად მცხოვრებლებთან, მოთავე მათი იყო ნაბპოლოსარი, [3]) ესენი გარდვიდნენ არტან კოლითგან და სადაც დადგნენ ეფრატის სამხრით კოლა უწოდეს, ტბასაც იგივე სახელი, რომელიც შემდგარია, ეფრატის ტოტიდგან.

სენაქერიმის დამარცხების შემდგომ განთავისუფლდნენ მიდები: იყვნენ დიდ-ხანს უპატრონოდ, მერმე როგორც იყო ამოირჩიეს თავიანთში მოთავედ არსე, (დიოკე) 710. ქ. წ. ამან მოუხდა ომი, როგორც სწერს ჰერ-

---

[1]) „სრულიად მოისპენ ზანცაჲ, დიოს, აპულონ, არტემ, ბუჩი, გეონ (ქალდეველთ 5. ვარსკვლავთაგანი). გაჲ და გაცი“. სჯულის კანონის. 63. 64. გ.

[2]) არიანო თავის მოგზაურობაში სწერს.

[3]) Xenoph. tib. III cap· 2.

დოლტი ქართლოსიანებთან და მრავალნი ქვევრდომნი განუ-დგნენ.— ომ ბრძოლის მიზეზი გახდა პარსის დიდებული ერთი პერრიდი, რომელიც განუმდიდრებინა არსეის, მით შურით უმტრეს მიდების დიდებულთა და უნდოდათ მოკვლევინება მისი. სცნა რა პერრდმან, სამი ათასი ქვეითით და ათასი ცხენოსნით გამოიქცა საქართველოდ, მოვიდა მცხეთას თავის სიძე მთავართან, რომელსაც მისი და ჰყავდა ცოლად. არსეიმ სთხოვა ქართველთ მთავარსა; მიეცა ხელთ განდგომილი პერრსი, გარნა მთავარმან უარი უყო, შემოხიზნულს ვერავის გავცემთ თავის მტერსაო, და ამის გამო მოუხდათ ძლიერი ომი, მაგრამ მიდები დამარცხდნენ [1]).

არსეის მე ფრაკორტი გამეფდა 670. ამან მოაწია სომეხთ, სამესხოს ალიზის მდინარემდის, რა უნდოდა მოსპობა ასურასტნის სახელმწიფოისა, ომში მოკვდა. 634. ამის მეს კიაქსარსაც ის ეწადა; გარნა სკივთების შემოსევამ კავკასიის მხარითგან ანატოლში, უკუ აყენა და ამით განთავისუფლდა ნინევი მისი ხელითგან, ეს ხსენებული სკივთები გამოვიდნენ არალის ტბის მიდამოებითგან, შეიერთეს სხვა სკივთნიც და დაიჭირეს მცირე არა 28 წელს. შემოსვლისავე საქართველოდ ამათ უწოდეს მდინარი, ორსა აზანთა, რომ იქამდის ერთს დიდი იორი ერქვა და მეორეს მცირე იორი, თავიანთ მოთავის პატივად ჩვენ გუგარს უწოდეს ჯავახეთი, მათი წინამძღომი ჭავას სახსოვრად. მგონი ორბელიანების

---

[1]) თეიმურაზის ისტორიის, 101. გ.

წინაპარი ჯანბაკურიც ამათთაგან უნდა იყოს მოწული და ლაზისტნის ჯანებიცა, რომელნიც ტრაპიზონის მხარედ აირნიენ მაკრონებში და ეწოდათ ორთავ ჯანები, მის გამო თათრული ლექსები შეერია მეგრულში, რომლითგანაც წარმომდგარა ახლანდელი ლაზური ენა.

ამათვე დაარქვეს სამესხეს (სამცხეს) მარდა, მათი მმართველი მარდას სახელით, იქავე ჰქონდათ სამოსამართლო, რომელსაც უწოდნენ ხანა მარდად (ხვანა მარდად), წყალ გალმა ციხე და ქვაბები რომ ვერ აიღეს, მარდის იანათლის მცემლის ნაკლესიარითგან მოყოლებული ოქრომიდინა წყარომდის ციხე კოშკები ააგეს. დროს განმავლობაში დააქციეს მესხებმან და წყაროს თვალში მილების გამოცვლისა ოქროს საუნჯე აღმოჩნდა და იწყო წყალთან ერთად ოქრომ დინება, მით ეწოდა ოქრომიდინა. მარდასგამო ახალციხელ მრთელ მესხობას მარდელები ეწოდათ. ამ სკივთების ჯარს ახალციხის ახლომახლო სოფლებშივე ჰქონდათ საბინაო, მით ყოველ ნადგომ ადგილთ თავიანთ სკვითეთის გეოგრაფიული სახელები სოფელ დაბებისა უწოდეს. როგორც, აბი, ხაკი, პამაჯი, არალი, ჯარალი, ორალი, როგორც ახალციხეს, ისე ჯავახეთს ალასტანი, ოლდანი, დექვათი, მურჯი, მურჯახეთი, ერინჯა, ვარანტა და მისთანანი.

ამათ ველური ცხოვრების ამბავი დახსომებია დღემდის ხალხს ზეპირად, ჩვენი წინაპარნი ამათ თურმე ჯან-მგლებს უძახდნენ, მტაცავ მგლეჯველობისათვის, ამაზედ სახალხო ლექსიც არის:

«მე ოქროქსოვილი ხუცესი ჭალას ვიყავ მიმავალი;
ჭორატს, ჭანმგლებს გარდვეყარე, დამიბნელდა ორივ თვალი.
ზადენს, ყელი გარდავუგდე, იცით რომ სრულ არ მაქვს ბრალი.
ხელი ვჰკარ ქვას აქ გავჰქვავდე, მოვჰკვდი გარდვიხადე ვალი.
ვინც ჩემი სისხლი იკითხოს, ჭორატს ქვას აჩნია მშრალი»

მართლად იმ ქვას ნათლად აჩნია თითქოს სისხლში ჩაწობილი ხელი დაკიკრიან, ისე ხუთივ თითები ზედ აჩნია წითლად. მის გამო სოფელსაც ვალე დარქმევია.

28. წლის შემდგომ ამ სკივთების შემოსევისა კიაქსარმან და მის მოკავშირემ ნაბუპოლოსარმან პირი ერთი ჰქმნეს, განგებ გამოათვრეს ყოველგან, ერთ დღეს, დაეხსნენ ნასვამზედ თუ არა, ისე შეიშალნენ რომ გზა კვალი ვეღარ გაიგეს; დიდი ნაწილი ხმალ ქვეშ გაავლეს და ცოტანი გარდისვეწნენ თავიანთ ქვეყანასა. უკანასკნელი იმათი ავკაცობის მაგალითიც დაშთენილია ზღაპარლექსად: აწყვერული ახალგაზრდის ერთი მკლავ მაგრობით თავ-მომწონი დანიშნული ყოფილა ბოცხვეს, ცოლის მოყვანისა წაიყვანს მაყრებს, მაგრამ ცანცარის ჭალას იმ სკივთაგანი დევ-გმირი სახელად მეყნჩავ (ყივჩაყი), ჩამდგარა თურმე. გამვლელ გამომვლელს სცარცვამს და თან ხოცამს ბარბაროსობით. აქეთგან მეკლისა ქსენი მოუხვევენ და სხვა გზით მივლენ იმ სოფელში, სადაც სძალი არის, იქითგან წამოსვლისა კი პირდაპირ წამოვა, მეფე დედოფალსაც წამოიყვანს, მაყრები კი შიშისგან, მოსული გზით წავლნენ.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ვაი თუ ჩავჰყვე, ჩავვარდე ქრმოსა ბნელეთისსა,
ვაი თუ მახეს გავება, მობლარდნილს განავისასა.
ნადირის კვალზედ შემოჰყევ ნასტომსა შველებისასა,
სად ვიშოვნიდი საყვარელს, ასრე ჩემის გულისასა.
დაუყევ ხევსა მივადექ, გასავალს იწრო გზისასა,
იქ დამხვდა ქუში ყივჩაყი, მწოლარი საგრილს ხისასა,
საჭმელ პურს მთხოვდა ვაჭმევდი დაბრაწულს თათუხისასა,
ხორცსა მთხოვდა მივართმევდი ურჩევდი გნოლ კაკბისასა,
ღვინოსა მთხოვდა ვასმევდი, ნაქებსა ბადაგისასა,
ცოლი მთხოვა და არ მივეც: ჩემი ვარჩიე სხვისასა.
გარდმოყო ხელი დაავლო, ნაწნავთა გიშრის თმისასა!
სატევარს ხელი გავიკარ, ნაჩუქარს ცოლის ძმისასა
ვახსენე ღმერთი გარდავჰკარ, წვერმან უწია ქვიშასა,
წელები ძირს დაუთვინე, ვატკინე გული პირშავსა.
გავეშდა, სული მწარეა, რაც ქმლო დევთ ძალისასა,
ერთი ასეთი გარდმამკრა, ქლევას დაჰგავდა ცისასა.
თავს ის მოკვდა და ბოლოს, მე ჭალასა ცანცარისასა
ვინც გაივლით მახსენებდით, მორჩით შიშს ზარზარისასა»

მართლა ერთ ვერსის სიშორეზედ მეტს ამბობენ დღესაც ამათ საფლავს ცანცარის ჭალის თავ ბოლოს, იმ სიშორეზედ გარდუსროლია იმ ყივჩაყს ის მეფე, ამ ყივჩაყის საფლავზედ ქვა რიყეა მიყრილი 6 საჟენის სიგრძეზედ: ამბობენ შვიდ ნაჭრად არის დამარხული, იმ ზომის საფლავბიო, ისე საოცარი უზარ-მაზარის ტანისა ყოფილა!

ნაბ-უპოლოსარი პირველ მისვლისავე შეეწია საარაკო

მეფეს, მიდები და სხვა განდგომილები დაუმონა, გარნა ნაბუპოლასარმან რა გაიდგა ფეხი და შეიერთა მალად გარდასახლებული ქალდეველები თავისთან ხლებულებთან, მრუდის თვალით დაუწყო ცქერა: ამისთვის განუდგა ნაბუპალასარი და გამაგრდა ბაბილოვანში. 625. მიმხრო მიდთ მეფე კიაქსარიცა და შეება საშინელი ომ ბრძოლებითა, დაამარცხა სრულიად სარაკო (ქინალადან) ბოლო მეფე ასორასტნელთა და თვითან გახელმწიფდა 610. თუმც ეგვიპტის მეფემ ჩამოაცალა რამდენიმე მხარენი ეფრატის გაყოლება, გარნა 606. ნაბუპალასარის ძემ ნაბუხოდონოსორმან ეგვიპტის ნექავო მეფეს უკანვე წაართვა არა მარტო ეფრატის მხარენი, არამედ მისი კუთვნილებითგანაც მრავალი მიწა წყლები. მერმე აიღო იერუსალიმი რამდენმეჯერ და ისევ უკან მისცა, გარნა რა არდადგნენ ჭკვიანად მეფეები, აიღო კვლავ 588 მოაოხრა, გარდიუვანა ტყვედ ებრაელნი ბაბილოვანს, სადაც 70. დაშთნენ და შეაერთა თავის ვრცელ სახელმწიფოსთან, აგრეთვე დაიჭირა ერთიან ეგვიპტე ყოველი მხარეებით, ტიროსი ვიდრე გავიდა ევროპად და მიაწია სპანიამდის.

სწერს მეგასთენე: «უმხნეს იყო ნაბუგოდონოსორი უფროს ერკულე ლიბიელისა, შემოკრიბა სამხედრო და გაილაშქრა ივერიელთ ქვეყანას (სპანიად), დაამარცხა, დაიმორჩილა და ერთი ნაწილი იმათგანი პონტოს ზღვის მარჯვნივ დასავლით დაასახლაო». უკეთესად სწერს მ. მოსე ხორინელი ამას: «დიდ ძლიერ ნაბუგოდონოსორი უმძლავრეს იყო უფროს ერკულე ლიბიად გარდასრული-

სა, რომელიც დიდმალის თავის ლაშქრითა ივერიელთ (ქართველთ) ქვეყანამდისაც მოაწევდაო». აქეთგან ცხადად სჩანს, რომ ნაბუქოდონოსორს თავის ძველი სამშობლო-მამულიც შეუერთებია თავის სახელმწიფოსათვის: ამის ხელმწიფობისა რიგიან იმართვოდა ჩვენი ქვეყანა ერთის მხრით, მაგრამ მეორე მხრით კი დაცემული იყო სხვა და სხვა შემორეული ტომთ ზედ მოქმედებისაგან, ვაჭრობა უფროსი ერთი ამის წინად შემოსულ ებრაელების ხელთ გატარებულ იყო, ხელოსნობა, და ხელად ამღებ მიმცემლობა ბერძნებისა და სომხების ხელთ დატოებულ იყო. ჩვენი ერობა მარტო სამხედრო ახალევაჟისს და მიწის შემუშავებას ეტანებოდა; მაგრამ იმასაც სხვათ სასარგებლოდ!

ძველი ანდაზა არის: «დიდებული მესხისა, თავადი ქართლისა, აზნაურმ იმერეთისა და ვაჭარი კახეთისაო» [1]. მართლად დიდებულება ასორებისაგან შემოვიდა მესხებში. თავადობა ბაკტირებითაგან, თუ მიდებითგან ქართველებში. აზნაურობა ბერძნებისაგან იმერლებში, ვაჭრობა არიელებისგან კახეთში: მაგრამ ეს წოდებანი ნელ-ნელა მცირდებოდნენ ჩვენს ერობაში საქმითა და ეცემოდა, მეტადრე სომხეთის და კაპადუკიის მხარეთ დატოების შემდგომ. ქსენეფონტი ტიპარებს (ქართველთ) თავოს კარის დასავლით ამბობს, იქავრობაში ჰქონიათ მიწა წყალი ადგილ სადგომი, მესხეთის მთიებიც კაპადუკიამდის და

[1]) ვახუშტის. გეოგრაფია გამოც. 1848 წ. 1.

ტავრის მთამდის მიიმართებოდნენ. ამას ამტკიცებს მრთელი სასომხეთის და მცირე აზიის მრავალი გეოგრაფიული ქართლ მესხეთში და კოლხიდაში, თქმა არს ქართველთ ადრე სასომხეთო ასიაში, სადაც უცხოვრიათ ის სახელწოდებანი დაუმსთ შემდგომ ჩვენი საქართველოს მიწა წყლისთვის!

კიზიკი მდებარე მარმარის ზღვის პირად და ქიზიყი კახეთში, ქოთაია ქალაქი ფარსაგის მდინარის სადავედ მდებარე და ქუთაის იმერეთში. ენგური მდებარე ენგურის მდინარეზედა და ენგური მდინარე სამეგრელოდ, ონის ქალაქი ალიზის შესართავთან და ონი რაჭაში, ალისი მდინარე ჭანებში და ალაზანი (აზანთა) საქართველოში. ალი ალიზის მდინარის ნაპირას და ალი ბოცევში. ბოცოს მთა კილიკიაში და ბოცხევი ახალციხისა. ჭაშტენი აზრუმის იქით და ეშტია ჯავახეთში, თიანეთის თემი აკარასთან და თიანეთი კახეთისკენ ჩხორუმი დაბა ამარის ქალაქთან და ჩხარი იმერეთში. მუსარი ქალაქი ვანის ტბის პირას; და სარო ვალის მიწაში, ვანი ქალაქი ქურთის ტანში ვანი ხერთვისს გაღმა დასავლით სოფელი და მთა. ამასვე ამტკიცებს ნეოკესარის გარემო ქართული სახელები ორგუბა, მუყური, ჰარმურ სახელი, ერჯისი მთა და სხვაც. მელიტინის ქალაქის მახლობლად წამურის მთა, სივის ქალაქის ახლოს თეჯირის მთა. მურაშენის ქალაქის ქვემოდ გიყაურის მთა, ნიღდის ქალაქის ახლოს ჩხატალი და ორთაყვის

თა, სარუს მდინარის ახლოს პარხალი და დედა მთა [1]).

ასრევე მოყვანილია ოსმალთ გეოგრაფი ჯაჯი ხალი-ფეს ცნობები: გომიში. (გომიჯი). ჭალა, ტარსკარი. თავ შავნი, მენდერი (მდინარი). ბანა, კარ ბაზარი და სხვანი [2])

ამ ნაირი ცვლილება მოხდენილი სამესხეთო ჯავა-ხეთიითგან გარდასულის ქრობაში საიმერეთო საქართვე-ლოსაკენ, როგორც, ახალციხეს, ვარხანი, ქვაბი, მარელი, ვანი, ვარძია, სვირი, როკეთი, ალი. კაკა ველი, ჯავა-ხეთი, მოლითი, და ვარდისციხე იმერეთშა, ვახანი ქვაბის ხევი მარელისი, ვანი, ვარძია, სვირი, როკეთი, ალის იმერეთი, კაკას ხიდი, საჯავახო, მოლით და ვარდციხე. კახეთში რუსთავი და სხვაც. ასეთი ცვლი-ლება არიან აჭარაში და გურიაშიცა.

ნაბუგოდნოსორმან მეტად მრავალი გაუცნობი ტომები დაიმონა ქვეყანაზედა, მაგრამ თავის მედიდურებისგამო ურისხავდა ვერ მორჩა, შვიდი წელი პირუტყვებთან იცოცხლა, შემდგომ კი გაიცნო ღმერთი და მისცა დი-დება მის წმიდა სახელსა. 561. მოკვდა და გარდვიდა მისე ხელმწიფობა მის შვილს ევილმა როდაქზედა, ამან განაგ-რძელა ომები ხან მიდებთან და ხან პარსებთან უწყვეტ-ლივ. ეს მოჰკლა თავის სიძე ნერიგლასარმან, გარნა ისიც ომში მოიკლა. ამის 9 თთვის ჩჩვილი ყრმა

---

1) Strab. XIII. lib.

2) ვივენ სენმარტენისა გეოგრაფ. 188. გ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მოიკლა და ხელმწიფობა მიიღო ისევ ქვილ მართლმსაჯულ
ძემ ნაზონიდომ, რომელსაც ბალდასარად უწოდებს საღმთო-
წერილი 555. მაგრამ კი თავის გარყვნილი ცხოვრებით
ვერ შეუვარა სახელმწიფოს, ძ. წ. 538. კირო პარსს
დარჩა მრთელი სამფლობელო ნაბუქოდონოსორისა!

სწერენ ჩვენი ისტორიკნი კიროსმან აღაშენა ქალაქი
საქართველოს მტკვრის ნაპირს, რომელსაც სდებენ
ქოინა შამახიასთან [1]): გარნა სცდებიან, რადგან კიროს
სამესხეთში აგრო საქართველოში ფეხის გასადგმელად
ხერთვისის ციხე 550. და უწოდა კიროპოლი თუ აქრო-
პოლი. პარსულად ქურმუზ ბაჭარ, მით ხერთვსის თავს
მდებარე სოფელს შეესაკუთრა ეს წოდება კვარშაჯ (კვარ-
შაჯარ), აგრეთვე რომ ამბობენ, ეს ქალაქი გაუმაგრდა
ალექსანდრე მაკედონელსა და ძლიერ ბრძოლაში მოიწყლა
ალექსანდრეო. ჩვენ ეს ადგილი ვიცით, რომ ხერთვისის
ხეობაა, სადაც მარდელებმან ბუკევალი (ქეროსთავოსა-
ნი) ცხენი მოსტაცეს და ჯარი დაუხოცეს ალექსანდრესა.

კიროსმან დასვა თავის შემწედ ბ. კიაქსარი (დარია-
მიდი) ბაბილოვანს, ერთ ხანს ერთად ჴმართევდნენ ვრცელ
სახელმწიფოს, გარნა 4 წლის შემდგომ მოკვდა და
ხელმწიფობა დაშთა მარტო კიროსა, 7 წელი შეუფარა
ჴმართა რიგიან ქვეყნები და მოკვდა კიროცა. მის მაგიერ
გამეფდა ძე მისი უწყალო კამბიზი, რომელმან რა
დაიპყრა ეგვიპტე მისი მიდამოებითა, თავის ძმა სმერდი-

1) თეიმურაზის ისტორიის 106. გ.

უსწორო მხნეობისათვის მოჰკლა, რა მის დას[illegible] ძმის სიკვდილზედა, უწყალოდ დაც იქავე მოჰკლა წიხლის-კვრით, მრავალი ამ გვარ უწყალოებაებს ჩადიოდა, მით ხმალი ქარქაშიდგან ამოუვარდა გზად მამავალს დაეცა ფეხზედ გაჰკვეთა და თვითანაც იმითი მოკვდა უქოდ 522.

ეს ამბავი პარსეთს რომ მივიდა, ვიცდა მოგვმან თავი სმერდად დაიჭირა და მოტყუილებით გამეფდა, მაგრამ მატყუვარება მალე შეუტყვე და მოჰკლეს დიდებულებმან, მერმე 7 დიდებული აირჩიეს, მზის ამოსვლისა დანიშნულ ადგილს მიმავლობისა, რომლის ცხენიც პირვლად დაიჭიხვინებდა ისუნდა გამეფებულიყო. მით დარიას მეცხენემ იმ ღამეს იმ დანიშნულ ადგილს დააბა ცხენი და გვერდით მიუბა ჭაკი ცხენი, გათენებისა სახლში მოიყვანა, რა მზის ამოსვლისა 7. დიდებულები მიდიოდნენ ცხენებით. დარია იტასპის ცხენმა დაიჭიხვინა, მით გამეფდა და უწყო გავრცელება პარსების სახელმწიფოსა, ამან მოინდომა საბერძნეთის დაპყრობა, მით ბერძნების მხედართ თავნი წინ აღუდგნენ. ამის პირველი, მეორე და მესამე ომის სამზადისები 492—490 და 488. ზღვის ღელვისაგან და ნაირ ნაირ შემთხვევთაგან არ მოემარჯვა და კიდევც მოკვდა.

დაშთა ვრცელი სახელმწიფო ა. ქსერქსესა, იქამდის დაემტერა ეს ბერძნებს, ვიდრე ორ მილიონ ნახევარი მხედრობა შეჰკრიბა ბერძნების ერთიან ამოსაწყვეტად; მაგრამ საქმეები ისე მარცხდა წაუვიდა ღთის მიშვებით ზღვის ღელვებისაგან თუ ხმელეთის მოუმარჯვებლო-

ზისაგან, რომ სრულიად დამარცხდა! ტიპარენები და მაკრონები ქსერქსეს გალაშქრებისა საბერძნეთზედ, შეჭურვილ - ყვნენ ეგრედ, როგორც მესხები და მოსინეკები. ამათ ეხურათ ხის ჩაფხუტები, ხელთ ეპყრათ პატარა ფარი და გრძელი შუბები მოკლე ხის ტარებითა [1]). მოსინეკები მძლავრნი და ბარბაროსნი იყვნენ, იდგნენ მთაში და ბარ ადგილებშიცა გაფანტულ ხის სახლებში: ამათ გაჭირვებაში პირველ ხმის გავარდნისავე, სრულ ადვილად შეეძლოთ მოგოროვებას, შეკრებას ერთ ერთის საშველად. ეს ოთხი თემი და მათთან მარდნი დარია ითასპის დროს შეადგენენ პარსეთის ერთს განცალკევებულს სასტრაპოსა და იხდიდნენ 200 ტალანტსა [2]) ალაროდიანები, სასპირები და კოლხიდელები ერთ რიგად შეჭურვილ-იყვნენ, ეხურათ ხის ჩაფხუტები, ხარის ტყავ-გარდაკრული ფარები, ხლმები და მოკლე შუბები [3])! კოლხიდელები აძლევდნენ ხარკად ას ვაჟსა და ასს ქალსა [4]).

კალიანს თავის პონტოს მოთხრობაში მოჰყავს, რომ ა. მეფე პონტისა იყო არტავაზი დარია მეფისაგან დადგინებული: ამის მე I. მირდატი სჩანს 402. პარსთ არტაქსე მეფის დროს მართავდა თავის სამეფოსა. II

[1]) Herodot. VII cap. 60.
[2]) Xenoph. p. 351.
[3]) Herodot.
[4]) Herodot. lib. VII. cap. 60.

შიდრტ ალმასშერუბლად წოდებული იყო ალექსანდრე მაკედონელის დროსა... მრთელ საქართველოს ტომებში შენიშნულნი იყვნენ უფრო კალიბები სილოსნობით და მეომრობითა, რომელნიც სცხოვრებდნენ კოლხიდის სამხრეთ დასავლის მხარეს, ესენი ავრცელებდნენ თავიანთ ამლებ მიმცემლობას მოქალაქობით ამასიამდის და სინოპამდის; ამათ სამჭედლო რკინეულების სიმკვეთრეს გავარდნილი ჰქონდა სახელი ჰომერის დროსაც. მაგრამ მეექვსე საუკუნოებაში ქ. წ. ესენი არეზმან დაარბია და გამოსდევნა აღმოსავლისკენ ¹). ქსენოფონტმან გაიარა ამათ ქვეყანას, როცა მოდიოდა სპარსეთიდგან ათი-ათასის მხედრობითა 400. ქ. წ. ამბობს: კალიბებს ესურათ რკინის ჩაფუსტები თავთა, ფეხთა რკინის პაჭიჭები თუ საბრჭულები და მკერდზედ ქვეშით ტილოს საგულის პირები, სარტყლებში წელის ერჭოთ ცელები და ხელთ ეპყრათ შუბები 15. წყრთის სიგრძითა, რომ დაგვინახეს, წინ მოგვეგებნენ უშიშრად, სიმღერით, თამაშობით, ომი დაგვიდგეს და თავიანთ ქვეყნითგან არა დაგვანებეს რაო! ²).

ტიბარენები იყვნენ მშვიდობიანი მწყემსნი, ესენი და მაკრონები დაუმშვიდნენ ბერძნებსა, მისცეს საკმაო საგძალი და მიჰყვნენ, მიიყვანეს კოტიარის ქალაქამდის. კალიბების სამხრეთ აღმოსავლისკენ სცხოვრებდნენ ტაო-

¹) Pomp-Mela. lid. I. car. XIX.

²) Xenoph. p. 338. 340.

ხიარები (თავოსკარელები), ესენი მეტად შეშინდნენ, გარდიხვეწნენ ქალი, კაცი ტყე ღრეში და ბერძნებს დაუტევეს თავიანთ საცხოვრებელნი.

მესხნი იყვნენ მეტად ამღებ მიმცემნი მიწის მუშანი და უფრო ვენახის გამშენებელი [1]. როცა ჩვენ ჯარით მივედით მოსუნეხების საზღვრად, მიუგზავნეთ მათი ნაცნობი ტრაპიზონელი ტიმოთე: მეგობრულად გაგვარო[illegible]ინემდნენ თუ არა თავიანთ სამშობლო მამულში? ისინი თავიანთ ციხე სიმაგრეებზედ, რომ მინდობილი იყვნენ, არ მოგვცეს ნება თავიანთ ქვეყანაში გავლისა! ჩვენ რომ შევყოყმდით; გვითხრა ღონე საშკალი ტიმოთემ: დასავლეთის მხრის მოსუნეხები ჰმტრობდნენ ამ მხრის მოსუნეხებსა, თქვენ შეგიძლიანთ მოიმხროთ რამე შემწეობის მიცემითაო. და მართლად ეგრედ მოხდა. ჩვენ იმ პირობით შევეკარით, რაც სასიამოვნო იყო მათთავის, მით მაშინვე მოვიდნენ 300 ოდე გობებით გამოვიდნენ მდინარე ჩვენსკენ, თვითო გობში 3. კაცი იყო, ორი მომზადებული საომრად. მესამე გობი უკანვე გაიტანა წყალ-გაღმა: მეომართ ერთ ხელში სუროს ნაირი ძვლის ფარები ეპყრათ თეთრი ხარის ტყავ გარდაკრულნი, მეორე ხელთ 6. წყრთა სიგრძით წვეტიანი შუბები, რომ ყოველთ ტარის ბოლო მობურთული ჰქონდათ, ტანათ სქელი შალის ჩოხები ეცვათ ბარკლადმდე ძლივ

[1]) Dubois coooge t. II. p. 70. 71.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სწვდებოდათ, თავთ პაფლაგონელების ნაირი ტყავის ჩაჩქნები ეხურათ, ფეხთ ქალამანი, წელთ ერტყათ რკინის ცულები.

ერთმა მომღერალმა იწყო სიმღერა, მეორებმა მისცეს ბანი და ერთიან წყობ წყობად წამოვიდნენ, გამოიარეს ჩვენი ჯარი და მიჰმართეს ციხის ადვილ ასავალ მხარესა, რომელსაც დიდა ქალაქად სთვლიდნენ, ცილობაც ამაზედ ჰქონდათ, ვინც ამ ქალაქს აიღებდა თურმე ის იქმნებოდა მთელი მხრის მფლობელი, პირველ შებმაზედვე მეციხოვანთ გაემარჯვათ, აწყვეტილთ თავები ცეკვა სიმღერით ციხითკენ მოწინაღმდეგე მესხებს და ბერძნებს დაანახეს. მეორე დღეს კი, რა შეუერთდნენ ბერძნები მესხებს, გაგვემარჯვა, შევსტეხეთ ციხე და მიეცა ცეცხლი ქალაქში: მათი მეფე მთის წვერზედ სცხოვრებდა ფიცრულს კოშკში, რომელსაც იცავდნენ მცველნი, გვინდოდა კოშკის აღება გარნა არ დაგვანებეს და არც გაიქცა სადმე, მივეცით ცეცხლი და ყოველ მცველ მისიანებით ერთიან ამოიწვნენ ცეცხლში!

ქალაქის აკლებისას ვნახეთ სასახლეებში შენახული დიდძალი ხვარბალი, პური, რომელიც მათის სიტყვით პაპებს შვილთ შვილებისათვის გარდაეცათ: აგრეთვე მჯეები (ძნეები) პურისა და ჭურები სავსე ზღვის ღორის ქონითა, რომელსაც ხმარობენ ეგრედ, როგორც ბერძნები ზეთისხილის ზეთსა: ბეღლებში ჰქონდათ მრავალი წაბლი, რომელსაც ჰხარშვენ და პურივით საჭმელად ხმარობენ,

ჰქონდათ მეტად მაგარი ღვინოებიცა, რომელთ სიმწარე ქრეოდათ, წყალნარევი კი სასიამოვნო იყო და სუნოვანი.

მიეცით რა ქალაქი გამარჯვებულ მესხებს, წავედით ჩვენს გზაზედა, მრავალნი მოწინაღმდეგენი შეგვხდა, ზოგნი გაიქცნენ, ზოგთ ნებიერად მიგვიღეს (როგორც წინად ვსთქვით) და ასე გავიარეთ ამათი ქვეყანა. ამათ ქალაქების დიდი წილი ერთ ერთზედ 80. სტადიაზედ (სტანცია) მდებარებდა... მუსუნეხნი აგებულებით ნაზნი არიან, თეთრნი და მსუქანნი, ზურგთ ნაირ ნაირ ფერად იხატვენ, მკერდზედ კი ყვავილის მსგავს დაღს ისმენ, აქ მამაკაცები დიდად მისდევენ დედა კაცებსა [1]).

ქსერქსეს შემდგომ საქართველოში ისტორიის შესანიშნი მოხდა ა. არტაბაზის გამეფება მესხეთზედა, რომელიც დაადგინა დარია პარსთ მეფემ, ეს იყო მამა დიდი მირდატისა, ამ მირდატეების მოდგმით ჩვენი ისტორიკნი თ. სულხან ბარათაშვილი [2]) და დ. ბაქრაძე [3]) ძველი ისტორიკების თანხმად და სარწმუნოთ ამბობენ კიროს ჩამომავლობით. გარნა მ. მოსე ხორენელი ულიანე აფრიკანოს შედგომით ამბობს მირდატსა დიდებულად დარია-კოდომანის, მით მამა მიხაილ ჩამჩიანი სდებს ქართველ თავადად და პონტოს მეფედ [4]), რომელიც ალექსანდრე

---

[1]) Asie Mineure. t. II. p. 326-329.

[2]) საქართველოს მოამბე 1863 წ. IV. გვ. 24.

[3]) პონტოს მეფე მირდატე დიდი 15. გ.

[4]) სომხის ისტორია კვილზარის II ნაწ. 50. გ.

მაკედონელის დროს მთავარ-მმართებლად დაუდგენია მეს-ხეთში და ქართველთ ტყვენიც მიუცია ხელთ თავის სა-მმართველოში დასაყენებლად [1]).

აქ პირველად ამას უნდა დავაკვირდეთ, რომ კიროს და მის შემდგომ მეორე პერსის მეფეებს ჩვენი სამესხე საქართველო მხრის დაპყრობა ესაჭიროებოდათ, უფრო გზის-თვის კავკასიის გარემო თავიანთ მფლობელობის გასავ-რცელებლად. მეორედ საქართველოს ერის სიძლიერი-სათვის შიშით ვერ იჩენდნენ პარსები თავიანთ მფლო-ბელობის ძალას სამისოდ; მით ხალხს არ უზოგვედნენ ქრთამ პატივ ჯილდოებსა, რომლითაც ნელნელა იახლო-ებოდნენ თავიანთკენ და ბევრ ბრალიერთაც აროდეს სჯიდნენ თავიანთებურად [2]): ამის ცხად ფაქტად სჩანს ქსენეფონის მოწმობა, რომ 400. ქ. წ. პარსთ მფლო-ბის დროს მესხების მეფე დასვლა. თქმა არის პარსებს მარტო მფლობელობის სახელი ჰქონდათ სამესხე საქართ-ველოში და გავლენა კი არა.

მაშა სადამე ა. მეფე არტაბაზი და მისი შვილი მირ-დატი ადგილოებრი ძველი მეფეების ჩამომავალნი უნდა ყოფილ-იყვნენ, თვარემ პარსთ მოდგმისას არც მიიღებდნენ და არცა-რა დაემორჩილებოდნენ თავიანთ ნებისად. მესამედ მირდატი ქართველთ მეფეთ თუ მთავართ მოდგმისა არ

[1]) მ. მოსე ხორინელის ისტორია და ჩამჩიანისა ნაკე II. წიგ.
[2]) თეიმურაზის ისტორიის 106-108. გ.

ყოფილ-იყო, არ მიანდობდა ალექსანდრე მაკედონელი ქართველ ტყვეთა პარსთ მეფეების თუ არქიმედების დინასტიას (ჩამომავლობას) და არცა რაოდეს ერწმუნებოდა ისე მსურვალე მინდობილობითა, მით ულიანე აფრიკანე და მისი მიხედვით მ. მოსე ხორენელიც სწერს, რომელთაგან მიმღები მ. მიხაილ ჩამჩიანიც სწერს თავის ისტორიაში ქართველ თავადად და პონტოს მთავარ მმართველ მეფედ. მხოლოდ შეიძლება ვსთქვათ დღეით გავრის ქალის თუ ქალის შვილების მოდგმისაგან იყვნენ ჩამოსულნი.

IX.

პარსთ მეფენი—ალექსანდრე მაკედონელი მისი საქმენი ჩვენს მხარედ—ამაზონები—იაზონი და მეფე ფარნავაზი.

ა. ქსერქსეს ძე ა. არტაქსი 465—424. გამეფდა. ამის დროს მესამედ აჯანყდნენ ეგვიპტელები კიროს შემდგომ ათინელების შეგიზგიზებითა, გარნა დიდის სისხლის ღვრის შემდგომ ისევ დაჭმორჩილდნენ. ა. არტაქსის ძე ბ. ქსერქსე თავის ძმა სოგდიანისაგან მოიკლა 424. და თვითან სოგდიანი გამეფდა, ესეც ნაბუშვარმან ბ. დარიაოქხომ მოჰკლა და გამეფდა 423—404. ამის მეფობისა

მალ-მალ ხდებოდა აჯანყება სპარსეთის დიდებულებისაგან.
414. მოემარჯვეთ ეგვიპტელებს, განუდგნენ დაახწიეს თავი და გაამეფეს თავიანთ მეფის მოდგმისა, რომელიც სრულ ჰმტრობდა სპარსებსა! ბ. არტაქსის გამეფებისა 404—356. ბერძნების შეწევნით აღუდგა მოწინააღმდეგედ უმცროსი ძმა ბ. კირო, მმართველი კაპადუკიისა, უნდოდა გამეფება და ბაბილონის დაპყრობა; გარნა კუნაქსსთან დამარცხდა ომში, მით აეშალნენ სპარსნი ბერძნებსა, რომელს ძლიერად თუმცა ქრთამით გამარჯვება სპარსებმა დაინარჩუნეს, გარნა დიდად ვნოთ: ასრე უწყვეტელმა ამღვრეულებამ დაამწარა სული არტაქსარისა, რომლის გა-მოც კიდევც მოკვდა!

414 მოხდა ქართველების განდგომილება, ყოველი თავიანთ ძალით წამოვიდნენ სპარსები და შეებნენ, სადაც სახელოვანი ქართველი ბუნბერაზის ერთი მოუკლია დარია კოდომანოს. ამის გამო განცხარებული საშინელი ომი მრავალი წყვეტა, ჟლეტის და სისხლის ღვარების ადინების შემდგომ ძლივ დაიმორჩილეს 1) ისევ, ამას გამო მოემარჯვა ეგვიპტელებს აჯანყება და განთავისუფლდნენ სპარსებისგან.

358—337. გამეფდა გ. არტაქსარი (ოჳქ). ამისმა უმცროსმა შვილმან სრულ ამოწყვიტა მამის ძმები და სა-ეჭვო პირები, მერმე ეგვიპტელების მიხედვით აჯანყებუ-

1) მ. ფრეისმეს შედგენილი კვინტე კურციუს 2, წიგ. 146.

ლი ფინიკელები საშინელი წყვეტა უწყალო მოპყრობით დაიმორჩილა მასთან, ეგვიპტელებიც შეიყვანა თავის მფლობელობაში. მაგრამ არა დასცალდა-რა. ბაგოა საჭურისმა ეგვიპტელმან მოწამლა და მისი უმცროსი შვილი არშესი გაამეფა 337. დანაშთი მისი ძმები სრულ გააწყვეტინა. მერმე გაუგო თავისზედ ცუდი აზრის ქონვა მეფემ არშესს და ისიც მოკლა საწამლავითა მას მაგიერ დარიას კოდომანოს დასვა 336 მეფედ წინაღმდეგ შემთხვევაში დარიას კოდომანსაც მოუმზადა საწამლავი ამ ბაგოა ეგვიპტელმან, გარნა თავისთვის მისართმევი სამსალი მეფემ შეასვა საჭურისას ბაგოას და იქვე მოუღო ბოლო მოკლა. ამან იმეფა სრულ შვიდი წელი და დამოიკლა ალექსანდრე მაკედონელის ბრძოლის დროს თავის მხედართ მთავრის ბაკტრიელის ბესოსაგან 330.

საბერძნეთის წვრილ წვრილად დაყოფილ სამეფოებში ერთიც იყო მაკედონიის სამეფო, რომელიც შეუნიშვნელი იყო ადრე, გარნა 360 ში ბ. ფილიპე მეფემ მამამ ალექსანდრისა, მიაქცია სამხედრო ვარჯიშს ყურადღება, გამოიღო ახალი წყობა ფალანგ სახელით: 16 კაცი იდგა სისქეზედ და სიგრძეზედ 500 კაცი, 5 წყებას წინ გრძელი შუბები ეპყრა და დანაშთნი ფარებით იცევდნენ თავიანთ თავსს. ამ ახალი სამხედრო ვარჯიშით დაიპყრა მან თავის მოსაზღვრე სამთავრონი პეონელნი, ლირიკოელნი, თრაკიელნი და თესალიელნი; გარნა რა მოკვდა 336 გამეფდა ძე მისი დიდი ალექსანდრე მაკედონელი,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რა განუდგნენ ხსენებულნი სამთავროჲნი თებაელებისა წი-ნამძღოლობითა, საშინელი სისხლის ღვრით დაიმონა, მერ-მე დაუტკბა ყოველთა; აღირჩია 35000 მარჯვე მხედარნი, დაუდგინა ამათ მხედართ თავნი, მხნე გამჭრიახნი და გა-მოილაშქრა პარსთ ხელმწიფე დარია კოდომანზედა 334, გაიარა ელლესპონტი და გავიდა ასიის ხმელეთს. ჯარს შუა მეჭურვილ-იყვნენ მძიმედ მაკედონელები და იონელ-ნი, აქეთ იქით გვერდით უდგნენ ცხენოსანნი მაკედონე-ლებისა და თესალიელებისა, ხოლო ლივრველნი და თრაკი-ელნი იყვნენ მსუბუქად მეჭურვილნი წინამბრძოლნი მურ-ღულით და მხვედრავ მხტოვარნი!

პარსთ მეფესაც ნახევარ მილიონზედ მეტი ლაშქარი ჰყავდა მომზადებული, ექვსასი ათასი თავის ქვეშევრდომთა-გან, მოკავშირეთაგან და ნაქირავები ჯარებისაგან: ამათ შეეკრათ გრანიკის მდინარის გასავალი მაკედონელებისათვის, რა მაკედონელებმან მსხვერპლები შესწირეს საომარ ვარ-ჯის, შემდგომ ტროად აწყვეტილ გმირების პატივად და უფ-რო აქილე გმირისა, მოზრუნდნენ და შეებნენ პირველად პარსების დიდ-ძალ ლაშქარსა ხსენებულ გრანიკის მდინა-რეზედ; გარნა მაშინვე დაამარცხეს მცირედით მრავალნი პარსის მწყობრები მაკედონელებმან და გააქციეს. მეორე წელს კილიკიაში მოუხდათ მეტათ საშინელი ომი, სა-დაც დაესწრნენ ორნივე მოწინააღმდეგეთ მეფენი. დარია მეფეს თან ახლდა დედა თავისი ცოლშვილითა, ოქრო-ვე-ცხლის საუნჯე კი წინადვე დამასკად გაეგზავნა, სადაც

ცჳვდნენ მარდელები; აქაც რომ დამარცხდა დარია კო-დომანო, თვითონ გაიქცა გაასწრა. დედა მისი და მისი ცოლ-შვილი კი ერთიან ტყვედ დაშთა ალექსანდრე მა-კედონელსა; გარნა ისე პატივით შეინახა, როგორც თა-ვის დედა და ძმანი: დროების ჩვეულების წინაღმდეგად.

რა სცნა პარსით დამარცხება და მასკედ მყოფმან მე-ასუნჯე მეჭურჭლეთ ხუცესმან, გაუგზავნა წერილი ალე-ქსანდრეს მარდელი მცველის ერთის ხელით, ეს ნახა პირ-ველად პარმენიონ მხედართ მთავარმან და მიჰგვარა ალე-ქსანდრე მაკედონელს. მისცა წერილი წაიკითხა: აძლევდა ცნობას, გაუგზავნა ვინმე თავის სარწმუნო პირი და და-ესაკუთრა ყოველი სიმდიდრე დარია კოდომანისა [1]) და ესეც მოხდა. მარდელების მხედართ მთავარი იყო არიო-ბარზანე. ტიპარელებისა და კასპიის დიდ ძალ ჯარითა მო-თავე იყო ფრადატესი 54 ეტლებითა. კვლავ ამბობს კვი-ნტე კურცი: მარჯვნივ პარსების სამხედროისა იყვნენ არ-მენნი, კადუსელნი (ქართველნი), გამირნი, ასორები და მინდიო [2]). უფრო შესანიშნი არის როცა არბელის დი-დი ომი უნდა დაწყობილ-იყო. თვალი გასტეხოდათ მე-ტად მაკედონელების მეომარ ტომებისაგან და უფრო ქარ-თველთა. მით ალექსანდრე მაკედონელი აგულიანებს დი-დად თავის სამხედროსა და სიტყვაში მოჰყავს მაგალითად უცნობ გვარების ცარიელა გარეული შეხედულებას სახელი-

[1]) კვინტ-კურციო. III წიგ XIII განყ. 338 გ.

[2]) იქავე IV XII. განყ. 448—449—450 გ.

საგან არ უნდა შეიშინოთ: რა საჭირო არის ომში იცოდეთ, ვინ არიან სკვითები და ანუ ვინ არიან კადუსანები! [1]).

მართლად როცა შეიბნენ არბილთან (გავგამელასთან) მეტად თავ გაწირვით ომობდნენ, მაგრამ ოც წყევად აჯობა მაკედონელების ხელოვნურმა ბრძოლამ სპარსებსა, ამ უკანასკნელადაც დამარცხდნენ სპარსები. ხოლო არიობარზანეს მარდელების მხედარ თავს შემოსდგომოდა 40 ცხენოსანი და 5000 მხედარნი მაკედონელთაგანნი. მეტად თავ-გამეტებულად იომა, გაწყვიტა დიდი ნაწილი თავისა მხედრობისა და მტერიცა აგრეთვე. შემდგომ გააპო, გასწრა იმდენი ურდო და მისმურა დედა ქალაქად სპარსეპოლისა. უკან გაჰყვა დაედევნა მოსწრაფებით თან მტერი, ქალაქის მეციხოვნეთ რა არ შეუშვეს ქალაქში, მოუბრუნდა ხელ ახლავ შეება მტერს ძლიერად; ამითი გათავდა ომბრძოლა, მრთელი თავის ლაშკარი შეაწყვიტა მტერს და თვითანაც მოკვდა იმ ბრძოლის ველზედ 331 [2]).

იჭერს ალექსანდრე მრთელ სპარსეთს, იკლებს, აოხრებს იმ მხარეებს და შემოდის ჩვენს ქვეყანაში. აი, რასა სწერს: „მივიდნენ მისწიეს მარდელების ქვეყანასა ფიცხელ და ძლიერ მეომარ გვარსა, რომელნიც მეტად უცხო იყვნენ და გარჩეულნი

---

1) კვინტე კურციო XIV 466.

2) კვინტე კურციოს მწიგნობრობა V. მუხლი IV. გ 539—540.

პარსებისაგან ცხოვრებთა: მთეებში ქვაბები და ღრუდეები გამოქლოთ თავ-შესაფარებლად ცოლ-შვილისა, რჩებოდნენ ცხვართა და ნადირის ხორცითა, ამათი დედაკაცნიცა არ არიან სხვათა დედათაებრ რბილის აგებულებისა, ხშირ თმიანნი არიან და თმა გარდაშლილნი ტანთ გაბა აცვიან, მოგრძო მუხლის თვლამდის აკრიან თავთ თავ-საკრავნიცა. ის არის მათი მკვირთვასი სამკაული და სამოსარი საჭურ-ჭელიცა შურდული! გარნა უკიცად შესვკამ ბედზედა ქსე-ნიც დაიმონავა» [1]).

როცა დარია კოდომანო მოჰკლა ბაკტრიის მხედართ-თავმა ბესომ, ნაბარზანე მხედართთავი და მასთან სხვა მრავალნი დაემორჩილნენ ნებიერად ალექსანდრეს. ამ დროს უფრო დაწვრილებით აგრძლებს ავტორი ამბავსა: „ხოლო თვით გზას დაადგა ოთხ-კუთხედის ურდოითა ნწკვრივ უკან მისდევდნენ, დროთვან დროზედ მხტოვარს (მზვერავ მეთვალეს) გზავნიდა წინ დასათვალიერებლად, ქნახათ თუ როგორი ადგილი იყო? მსუბუქად შეიარა-ღებულნი (შეჭურვილნი) წინ მიდიოდნენ და ლაშქარი ურდო მათ უკან მიჰყვებოდა, სამხედროსაც მისდევდა უკან ბარგიბარხანა და ხელსაწყობნი. რადგან ფეიცხი ძლიერ მებრძოლნი იყვნენ ის ხალხნი ძნელის შესავლისანი ად-გილების მდებარეობითა, მეტად ზრუნვა ნადგვლში შესულ იყო მეფე»

---

[1]) კვინტო კურციოს V. წიგ. VI. მუხ. 554 გ.

«ხევობა იყო ღია და წაგრძელებული, მიდიოდა კიდრამდე კასპიის ზღვამდის: ორსავ მხარეს მქედ ზურგნი მისდევდნენ უღელ-ტეხილებით, შუა ნაწილი კი ქვეყნისა ცოტა რამ მოხრილ მოჭმულ-იყო მილეულის მთვარესავით. კერკეტელნი (ქედნი) მოსინელნი (მაჭიხელები) და კალიბნი მარცხნივ ესახლნენ. მარჯვნივ კი ლეკასორნი (ლაზები და ამაზონების მინდორ ვაკე მდებარებდა, იმათ ქმხრობოლათ ჩრდილო და ამათ დასავლეთის კერძო» [1]).

«იქითგან განვლო მეფე ალექსანდრემ, უგზო, უკვლო ტყიანი მხარე, ოციოდე უტევანი, მაგრამ ღრმა ხევლელე და წყალ წყალი აბრკოლებდა გზასა, სრულ არაჰსპობდა წინ გარდამდგომი მოწინაღმდეგე მტერი, რა მიგნი მიგან მევიდა, ნახა სხვა დიდ-მალ მოსავალ ჭინახულს გარდა მრავალი ხილნარი და ვენახოვანი ქვეყანა ყურძნით სავსე, აქ მრავლობდა რაცდა თხელის ნაირი ნერგი, სითგანაც მცხოვრებნი მზის ამოსვლის წინად თაფლს იღებდნენ ფოთლებისაგან».

«კვლავ 30. უტევანი რა წინ წავლო მეფებან, წინ მოეგება ფარსტატფერნესი (მირდატი) და დამორჩილნი იგინიცა, ვინც დარიას სიკვდილის შემდგომ გაქცეულ-იყვნენ: მიილო ესენი მეფემ გათმოყვარეობით და მივიდა არუირს (რუისს) ქალაქსა, სადაც დაუხვდნენ მას კრატერო.

---

[1]) კვნტი კურცი VI. მწ. IV. მუხ. 36. გ.

და ერიგოლ, რომელთაც ახლდათ თავიანთთან ტაძრეუ-ლების (ქართველების) მთავარი ფრადატესი; ესეც მიიღო-მეფემ თავის მფარველობის ქვეშ, მით მეფის სიმშვიდე იქმნა მრავალი სამაგალითო!.. მისცა ისევ ფრადატეს მფლობელობა ტიბარელთა...

«ვირკანიის (ივერიელთ) ქვეყნის მოსაზღვრე იყვნენ მარდელები (ახალციხელი მესხები) ველურის ჩვეულებისა და ტაცვა გლეჯაში დახელოვნებულნი. იმდენს ნათესავებ-ში მხოლოდ ამათ არ ახსენეს მეფე, არც მოციქული წარმოადგინეს და არცა რა თავი მოუდრიკეს. გაწყრა გან-რისხდა მეფე; როგორ უნდა თავს მომქცეს, თავ მომი-ვიდეს მე ერთი გვარი და დამთეს უძლეველადო? დას-ტოვა იქავ ბარგი ბარხანა მცველებითურთ, მიუძღვა წინ მხედრობას, მთელი ღამე ვლო გზა და დილაზედ შევი-და მტრის საზღვრებში. დამხდომთ შეება, ომ-ბრძოლა დაუდვა თუ არ, მაშინვე მოიმალნენ გამაგრებული გო-რების წვერებითგან უცებ, შეშფოთებულნი ბარბაროსნი და გაიქცნენ! მხედრობამ ახლო-მახლო აყრილი სოფლები დაიჭირა; შიგნით კი შესვლა ძალიან ძნელი იყო, მთის წვერები სრულ კლდოვანი იყვნენ და გამოქვაბულნი მო-ცული ხშირის მაღლარის ტყითა; ხოლო გზები ახლად შემოღებულის ხელოვნურად გაემაგრებინათ. ხელით გა-შენებული ტყის ხშირ ხევანთ ნორჩი ტოტნი მოედრიკ-ნათ, ერთ-ერთში გაწვნით ეწიდნათ მიწაში, დაეხვეთქათ ლოჩქები, შებორბლილი ხშირის რტო ფოთლებით გაბ-

მულ-გამობმულ-იყვნენ იქამდის, რომ კაცი დაიბნეოდა ერთიან, რა გინდ ხელ გამომავალ კარგი მოწივული მეომარი ყოფილ-იყო. ყოველი ღონე ცდა გაუცუდდებოდა. თვითან მცხოვრებნი კი დიდად მავნე არიან თავიანთ მტრისა შვილდ ისროსნობით.

„აქაც მეფემ კარგ მონადირესავით ტყე-ღრის მირკუჩზე გამოსმებნა და მრავალნიც დაჰკოდა; უბრძანა ჯარსაც, შემოსდგომოდნენ ხევ ღელეებსა და მოწინაღმდეგე მტრისთვის ეომათ; გარნა მრავალნი მხედარნი დაიბნივნენ ხევ ღელეებში და ზოგნიც მტრის ხელში ჩაცვივდნენ, როგორც მეფის ცხენიც მოიტაცეს, რომელსაც ბუკეფალა (კუროს-თავოსანს) უწოდდნენ, რომელიც ალექსანდრეს დიდად მიაჩნდა, არ ჰგავდა სხვა პირუტყვებსა, რადგან მის მეტს არავის არ შეიჯდინებდა და შეჯდომითაც მუხლს მოიყრიდა ხოლმე. ამით აჩვენებდა, როგორც თუ ჰგრძნობდა მის ვინაობასა. შესწუხდა, გაწყრა, განრისხდა და რიგ გარეთ აღელდა მეფე. უბრძანა მოკითხვა, მოძებნა იმ ცხენისა, მით შეუთვალა მცხოვრებთ მუქარა მოენის პირით: თუ ჩემს ბუკეფალს უკან არ დამიბრუნებთ, უთუოდ თქვენგანს ცოცხალს არავის არ დავსტოვ ერთიან ამოვწყვეტ!“ შეერიგდათ, მცხოვრებნი დამშვიდდნენ და უკანვე მიართვეს ბუკეფალი ძღვენით მეფესა; გარნა ამით არ დასცხრა წყრომა მეფისა. დააწყებინა კაფვა ტყისა და ნაკაფზედ ურევინება მიწისა იქავ მდებარე გორებიდგან. რა ასრე უნდა გაჭრილიყო გზები, გარ-

დაუწუდათ იმედი ბარბაროსთ თავიანთ ქვეყნის დაცვა-ზედა და დაემორჩილნენ. აიღო მძევალი (ჯარი) იმისგან და უბრძანა ფრადატეს დამორჩილებოდნენ [1]).

ავტორს ეთანხმება საკვირველად ადგილებრივ მცხოვრებთ გარდმონაცემი დაკვდრება და გეოგრაფიული სახელ-წოდებანი. ეს ისტორიული შემთხვევა მოხდენილა სერთვისის ხევობაში. ალექსანდრე მაკედონელის ჯარი დაუმარცხებიათ მესხ-მარდელებს. სადაც მაკედონელები აუწყვეტიათ და ტყვე-მკვდრებისთვის იარაღი შეუცვლიათ, გაუცარცვიან, დარქმევია სოფელს ქუმცა (გაქუცვა). იქ მოუტაციათ ბუკეფალი და ქუნცის მეორე უბანში დაუბიათ. მის მახლობელ ადგილს მოსულა ალექსანდრე და უკაფინებია გზამისავალი, მით სწოდებია სოფელს როკეთი. იქ გაუგონია ალექსანდრეს სმაურობა ბუკეფალს თუ არ აუწყვეტია და გაქცეულა, მით სწოდებია სოფელს აძგვიტა (აწყვიტა). მაშინვე ბუკეფალს დასდევნებიან მესხები გასულა წყალგაღმა, სადაც დაუწყვიან ხიზაბავრის ვენახების თავს ედებარე წყლის პირობას, დარქმევია კუროსთავი; სადაც დახოცილ მაკედონელების 40 ასის თავთ თავები დაურჭვიათ ცის-გოდოლის გარშემო, ორმოც ნიჯგორის ასლოს მდებარებს დღესაც ის კოშკი სამარადის სახსოვრად! ამბობენ ამ კოშკის მარნებში შეუნახიათ იმ დახოცილ მაკედონელების სხეულნი მესხებს, იმ აზრით რომ შეესხნათ ფართ მიცვალებულები მაკედონელებს და

[1]) კვინტი კურციუსი 40. 41. 42. 43. 44. გ.

დაუმარხავთ. აქეთგან და ამისთანა შემთხვევებისგან გამოულიათ ქრისტიანობისა ჩვენს სასულიეროთ ის მოგრებანი, რომ ჩვენი კერპ-მსახურნი წინაპარნი ეჩვენებინათ ახალ მორწმუნეთათვის საშულველად, რომ ისინი კაცის მჭამელნი იყვნენ, ნათესავთ მკვალნი, მკვდრის მჭამელნი და სხვაც. მცრუ-მორწმუნოებაებისაგან უკან დასაყენებლად!“

«ამან ალექსანდრემ დაიპყრა ყოველნი კიდენი ქვეყნისანი. გამოვიდა დასავლით და შევიდა სამხრით, შემოვიდა ჩრდილოს, გარდმოვლო კავკასნი და მოვიდა ქართლად და ჰპოვნა ყოველნი ქართველნი უბოროტეს ყოველთა ნათესავთა სჯულითა, რამეთუ ცოლ-ქმრობისა და რძლივისათვის არა უწნდათ ნათესაობა, ყოველსა სულიერსა (პირუტყვ მხეცთა) სჭამდეს, მკვდართ (ნამკვდრევსა ცხოველსა) შესჭამდეს!.. 1) და ჰპოვნა ციხე ქალაქნი მლიქრნი ქართლის, წუნდა, ხერთვისი მტკვრისა, ოძრხე მოკიდებული კლდესა დადორისა, თუხარისი მდინარესა ზედა სპერისასა, ურბნისი, კასპი, უფლის-ციხე, ქალაქი დიდი მცხეთა და უბანი მისნი, სარკინე, ციხე-დიდი და ზანავი უბანი ურიათა, რუსთავი, ძველი ციხე, სამშვილდე, მტკვრის ციხე და კარეთის ქალაქნი. ამათ ყოველთა ციხეთა და ქალაქთა შინა ჰპოვნა კაცნი სასტიკად მბრძოლნი, განუყო ლაშქარი მისი, ყოველთა ამათ ქალაქთა გარ-მოადგინნა... და თვით დადგა ქსანსა ზედა, ადგილსა

1) ქართლის ცხოვრების 27. გ.

რომელსა ჰქვიან ნასტაკირ. მტკვრის ციხესა და თუხარისსა არს ჭზრძოლდა, ხოლო ქვე სხვანი ციხენი და ქალაქნი დაიპყრნა ექჳს თთუესა“ 1).

«ვირკანის ქვეყანისავე მოსაზღვრე იყვნენ ამაზონები, რომელნიც თერმოდონის მდინარის შეყოლებს სცხოვრებდნენ თჳსის გვარის მინდორს ვაკედ. მოვლობილი დედოფალი იყო თალესტრია კავკასიის მთით (მესხეთის მთით) ფარის მდინარემდის. ამან ისურვა მეფის ნახვა, გამოვიდა თავის სადედოფლო სამზღვართგან და რა დაუახლოვდა მოციქული მოუგზავნა საცნობლად: დედოფალი გეახლებათ და ჰნებავს თქვენი ნახვაო? რა ნება დართო, დასტოვა მხედარნი იქ, თვისით თავისთან 300 დედაკაცნი და მსწრაფლ წამოვიდა, როცა დაინახა მეფე მაშინვე გარდმოხდა ცხენითგან და ფეხით მივიდა, მარჯვენა ხელში ეჭირა წყვილად შუბები»!

«ხოლო ამაზონების ჯაჭვზედ მორთულ-ტანს არა ჰგვავენ, მარცხენა მხარე მკერდისა მამრულად აქვსთ და სხვანი დაფარული, განებისარ [illegible] გასათხოვარავი კოჭებამდის, მუმუთაგან [illegible] ინახვენ ურმა ჩჩვილის გასაზრდელით და [illegible] მუმუს კი ილალვენ მშვილდ-ისრის მარჯვედ (სროლისათვის) [illegible] უწყო ჭკრეტა თალესტრიამ მეფესა, [illegible] მაგრამ როგორც [illegible]. [illegible] დაგვარ მეხედველებსა! [illegible] ყოფილი [illegible] ფარავ [illegible] ტანით

1) ქართლის ცხოვრება 27

და სხვათ კი არა, რაც უნდა სამხნე და მოგერიებს მოსდევდეს, მარტო იმათ ჰგონებენ დაჯილდოებლად».

«როცა ჰკითხა მეფემ: რა სათხოვარი გაქვსთ, რა გნებავსთო? ცხადად აღიარა და უთხრა: ამისთვის გეახლლით, რომ შვილი შემემინოს მე თქვენი მეფობისაგან და რიგიც არის, რომ ჩვენგან იშვას მე მემკვიდრე თქვენის მეფობისა, ასულს ჩემსა დავიჭერ და წულს (ვაჟს) თქვენ მოგცემო, კვალად ჰკითხა ალექსანდრემ: წამოხვალ ჩემთან ბრძოლა ომებშიო? მიუგო; არ შემიძლია ვერ დავხტოვ უპატრონოდ ჩემს სამფლობელოსაო: და სთხოვდა გამეორებით, მისინულის საწადლის ასრულებასა, ტრფოალებისაგან მალ-დატანებულ იყო დედაკაცი უფროს მეფისა, დასაშთენელად ცოტა ხანს, ახლდა მეფეს 13 დღემდის, შემდგომ ის თავის სამფლობელოს და მეფე წარვიდა პართებზედა» ¹).

იქითგან დაიძრა შევიდა ლაშქარი კავკასიის მთაში, ეს მთა ჰყოფს აზიის ქვეყანას წაგრძელებულ უღელ ტეხილ მქედებითა: აქეთ შავბა კილიკიის მხრის და იქით კასპიის ზღვა, არაზის მდინარე და სხვა უდაბნო ადგილები სკივთებისა. ტავრი მეორე მთა არის, სიდიდით უერთდების კავკასსა (მესხეთის მთებსა), რომელიც მიიმართებს გამირთ ქვეყნისაკენ, გადის კილიკიად და იქითგან ებმება სასომხეთის მთებსა!.. 17, დღეზედ გარდავლო ლაშქარმან კავკასი. მთის წრიაპი კლდე ათ-უტევან სივრცეს

¹) კვინტი კურციოს, VI. წიგ. V, მუხ. 44. 45. 46. 47. გ.

შეიცვამდა და 4. უტევან სიმაღლესა; რომელზედაც ამბობდნენ ძველნი, როგორც თუ იქ მიბმულ იყოს პრომეტეო! იმ მთის ძირად ამოირჩია საქალაქო ადგილი და ნება მისცა 12,000, მაკედონელ მოტეხილ დაშავებულ მოხუცთა დაშთენილ-იყვნენ იმ ახალს გაშენებულს ქალაქში და ამასაც მცხოვრებთ ალექსანდრიის უწოდეს [1].

კვლავ სწერს»: მისცა ხელთ ფრატაფერნეს ვირკანნი და მარდელები ტიპარელებითურთ და უბრძანა ფრადატე გაეგზავნა მცველებითა თავისითანა, რომელის მაგიერადაც თვითან შთებოდა [2]..! მაშინ მოაკვლევინა (მეფე ალექსანდრემ) ფრადატესიცა; რადგან ეჭვი აქო მის გამეფებაზედა» [3]!

«და დაუტევა ქართველთა-ზედა პატრიკად იაზონ მე იარედისა, ნათესავი მისი ქვეყანით მაკედონით და მისცა ას ათას კაცი ქვეყანით რომით, რომელსა ჰქვიან ფროთატოს; ესე ფროთატოსელნი იყვნეს კაცნი ძლიერნი და მხნენი, ეკრთებოდეს ქვეყანასა რომისასა, მოიყვანა და დაუტევა მპყრობელად ქართლისა და უბრძანა ალექსანდრემ აზონს, რათა პატივ სცემდნენ მზესა, მთვარესა და ვარსკვლავთა ხუთთა და ჰმსახურებდნენ ღმერთსა უხილავსა დამბადებელს ყოვლისასა»! ამან აზონ დაუტევა სჯული ალექსანდრეს მოცემული. იწყო კერპთ მსახურე-

1) კვინტე კურციოს VI. წ. III. მ. 136. 137. გ.
2) მისივე VIII. წ. III. მ. 238 გ.
3) მისივე X. წ. I. მ. 27—38. გ.

ბაღ, მ ჭქმნა ორნი გარეშე გაცი, გამ და ჭმოხნებდა აგი ბიზანტიელნი მეფესა საბერძნეთისასა: იყო გაცი ძნელი და მოასხანე. ამცრო-სპათა ძ. ს. ია ყოველთა ქართველთაგან მან, რომელმან ჭმაოვოს საჭურველი მოკალით იგი, და ჭყოთვლეს ქსრელ. და იყო ძერა დიდი ქართველთა-ზედა და ქსე აჩონ მათ რომთაცა ზედა იყო მესისხლე და მოესრნეს მრავალნი მათგანნი».

ამ დროს მცხეთად იყო ჭაბუკი ერთი სახელად თარხნავაზ ქართველი. მცხეთელი მამასახლისის სამარას ძმის წული. ეს სამარა და ძმა მისი მამა თარხნავაზისა. დედა იყო მისი ასპანელი. ქმრის სიკვდილის შემდგომ სამი წლის ყრმა თარხნავაზი წაეყვანა დედა მისს კავკასიად შე-ეფარებინა, იქ აღეზარდა და მერმე მოეყვანა მცხეთადვე თავის მამულში საცხოვრებლად, ეს თარხნავაზი გონიერი გაცი იყო, მხნე, გულოვანი და კარგი მონადირე, გაიცნო აზონმან და შეიყვარა გარე მონადირობისათვის. დედა მისი კი უშლიდა, შვილო ნუ იზენ აზონთან შენს ძალა სიმხნესა, რომ სხვებივით შენც არ მოგკლას. მართლა რა დაუწყო აზონმან მრუდის თვალით ყურება თარხნა-ვაზს, შეეშინდა. ურჩია დედა-მის-მან დატოვე მცხეთა, წასულ-იყო ასპანს, წაეყვანა დედა მისიცა და ეცხოვრა დედის ძმებთან ერთ ხანს, მაგრამ მეტად ძნელად მოუ-ვიდა თვალში თავი სამშობლო მამულის დატოვება თარ-ხნავზს და უცხოეთ გადახვეწა! [1].

---

[1]) ქართლის ცხოვრების. 27. 28. 29. გ.

ერთ დღეს ნახა სიზმარი, ვითამ ერთის უკაცურის სახლში შემწყვდეულ-იყო, უნდოდა გასვლა და ვერ შეეძლო, ამასობაში სახლის სარკმლითგან შემოსდგა მზის შუქი, მოურტყა წელზედ გავიდა და თან გაიყვანა ფარნავაზიცა სახლის გარედ მინდვრად, სადაც დახვდა მზე მოსული, მიჰყო ხელი მოხოცა მზეს პირისგან ცვარი და იცხო მითი თავის პირი. რა გაეღვიძა ფარნავაზს გაუკვირდა ამ გვარი სიზმრის ნახვა.

იმ დღეებში სანადიროდ გავიდა მარტო დიღვამის ვაკეებზედ, დაედევნა ირმებსა თუ არ, შეუცვივდნენ თბილისის ძელე ღელეებში; დასწვდა ერთ ირემს, ჰკრა ისარი წავლო ცოტა რამ და დაეცა მოკვდა ირემი კლდის ძირში, მივიდა რა ფარნავაზი დაასხა ძლიერმა წვიმამ, იქავე იყო კარებ ამოქოლვილი ქვაბი, ამოიღო ხუგლუგი (წერაქვი) გამოარღვია იმ ქვაბის კარი, შევიდა რა შიგ დახვდა დიდ ძალი საუნჯე ოქრო, ვერცხლისა და კერპები. გაეხარდა დიდად, მიაფარიერა ის ქვაბის კარი ისევ, წავიდა უთხრა დედა მისს და თავის ორ დებს, იმ ღამესვე მოვიდნენ სამნივ სახედრებითა და უწყეს ზიდვა იმ საუნჯეს ხუთი ღამე ზიდეს და ისე ძლივ გამოაწვრიმალეს!

მაშინ ფარნავაზმან გაგზავნა თავისი ერთგული მსახური და აცნობა ეგრისს ქუჯისსა და მოიწვია თავისთან სამშობლოო მამულის დასაფარავად. მაგრამ ქუჯიმ ის პირ იქით თავისთან მოიხმო, მისულ-იყო და ორსავეს ერთად

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მამულის სასარგებლო საქმეზედ ეფიქრათ. ეგეთს ფარნა-ვაზს თავის ერთგული მოძმე მეგობრის რჩევა. ადგა და წავიდა თავის სახლეულებით ერთიან იმასთან და წაიღო საგმარი საუნჯეცა თან. მოილაპარაკეს ერთად იქ, შეუერ-თდნენ ოსებს და ლეკებს, მოჰკრიბეს მრავალი მწე ჯარი საომერეთოდგანაც იმ საუნჯითა და გაუდგნენ აზონსა.

რა სცნა ეს განდგომილებს აზონმან მოიწვია თავისი მხედრობა ფარნავაზთან საომრად, გარნა ათასმა მხედარ-მან მაშინვე ფარნავაზის მხარე დაიჭირეს, ამით გაუჭვი-ანდა აზონი, ვედარც მცხოვრებ ქართველებს მიენდო თავისი ჩადენილი მძლავრობისაგან, ადგა და კლარჯეთს გაიქცა თავისთან ხლებული მხედრობით, მაშინ მოვიდა ფარნავაზი მცხეთად და საადვილით დაიჭირა მცხეთის ქა-ლაქი და მისი 4 ციხენი მრთელი საქართველოიანად. მერ-მე მოციქული გაუგზავნა: ასორთ ანტიოქ მეფეს აცნობა უოველი მძლავრობა აზონისა, მიართვა დიდ ძალი ძღვე-ნი და სთხოვა შემწეობა მომავალად ბერძნების საწინაალ-მდეგოდ, ჰპირდებოდა მორჩილება მსახურებას; ოლომც იმათ ხელში ალარ ჩავარდნილ-იყვნენ. მიიღო ესრეთი ჯე-როვანი სათხოვარი ფარნავაზისა ანტიოქმან და რადგან მის სარგებლობას აჩვენებდა, მაშინვე მეფობა დაუმტკი-ცად გამოუგზავნა გვირგვინი, ხმალი და უბრძანა სომხეთის ერისთავებსაცა: მიეცათ უოველ შემთხვევაში შემწეობა ფარნავაზისათვის.

მეორე წელს გაიმრავლა ჯარი აზონმან საბერძნეთით

და მოჰმართა ფარნავაზს საომრად; ფარნავაზმაც შეიკრიბა ქართლით, ეგრისით, ოვსეთით და სომხეთით დიდძალი ლაშქარი, იახლა თან ქუჯიცა და მიეგებნენ წინ აზონის ლაშქარს არტანის ნაქალაქევს ურთან. ეწყვნენ ძლიერად და იქმნა საშინელი ომ ბრძოლა, ვიდრე ორ მხარეზე დიდი ჯარი გაწყდა. ბოლოს სძლიეს ქართველებმა ბერძნის ლაშქარს, მოკლეს აზონი და გააქციეს ერთიან ბერძნები, დაედევნა ფარნავაზი შევიდა ბერძნების საზღვრებში, ანგანმორი ეგმლეცია მოსტყვევნა, მოაოხრა და წარმოვიდა მცხეთად გამარჯვებული, დაიპყრა კლარჯეთიცა. ხოლო ეგრისის წყალს ქვემოდ დარჩათ ბერძენთა, რადგან მუნებურთ არ ინებეს ბერძნებისგან განდგომა! მაშინ ფარნავაზმან თავისი ერთი და, ოვსთ მეფეს მისცა ცოლად და მეორე და, ქუჯისა ცოლად და მისცა ეგრისის წყალსა და რიონს შუა ზღვითგან მთამდის, სადაც არის ეგრისი და სვანეთი, დაამტკიცა ერისთავად იქ, ამ ქუჯმა ააშენა თავის სახელზედ ციხე გოჯიო» 1).

მაშინ ფარნავაზი უშიშრად დარჩა ყოველი თავის მტრებისაგან და გაავრცელა თავის მეფობა ქართლით ენგურამდის, განიმრავლა მხედარნი ქართველნი, დაადგინა რვა ერისთავნი და სპასპეტი თავის სამფლობელოში. ერთი ერისთავი დასვა მარგვისს, მისცა ლიხის მთით ზღვამდის რიონის ზემოდ და აღუშენა ორნი ციხენი შორაპანი და დიმნა.

---

1) ქართლის ცხოვრების 30. 31. 32. გ.

მეორე გაგზავნა კახეთის ერისთავად, მისცა არაგვით-გან ჰერეთამდის კახეთი და კუხეთი.

მესამე გაგზავნა ხუნანის ერისთავად, მისცა ბერდუჯის მდინარითგან თბილისამდის და გაჩიანამდის (გარდაბანი).

მეოთხე გაგზავნა სამშვილდის ერისთავად, მისცა სკვირეთის მდინარითგან მთამდის ტაშირის და აბოცისა.

მეხუთე გაგზავნა წუნდის ერისთავად, მისცა მთა-ფარვანითგან მტკვრის თავამდის, ჯავახეთი, კოლა და არტაანი.

მეექვსე გაგზავნა ოძრხის ერისთავად, მისცა ტარის კარითგან არსიან მთამდის, ნოსტის თავითგან ზღვამდის, სამცხე და აჭარა.

მეშვიდე გაგზავნა კლარჯეთის ერისთავად, მისცა არსიანითგან ზღვამდის და ქუჯი იყო ერისთავად.

მერვე დაადგინა სპასპეტად მისცა თბილისითგან ტარის კარამდის და არაგვითგან მთა ფარავანამდის შიდა ქართლი, ეს სპასპეტი ყოველ ერისთავებზედ უფლობდა და იყო მეფის წინაშე მყოფი, ამ ერისთავების ხელ ქვეშ გაჩინა სპასალარნი და ათასის თავები, რომელთაც შემოჰქონდათ სამეფო და საერისთავო ხარკები. რა ასე განაწყო სამეფო ფარნავაზმან შეირთო ცოლიცა დურძუკის ქალი, რომლისგანაც შეეძინა მე საურმაგი. მოზღუდა მცხეთა, განაახლა ყოველი ციხე ქალაქნი მოოხრე-

ბული ალექსანდრესაგან, შექმნა გერპი დიდი არმაზი და ამართა თავსა ზედა ქართლისა.

ეს ფარნავაზი იყო პირველი მეფე ქართლოს ნათესავისაგან საქართველოდ, ამან განავრცელა ქართული ენა და შექმნა მწიგნობრობა მხედრული, განავრცო ქართლი. ხოლო რომნი იგი ათასნი მხედარნი, განჰყვნა ხევთა და ქვეყანათა შინა დაადგინა და უწოდა აზნაურნი. 27 წლისა გამეფდა ჰმსახურებდა ასურასტნის ანტიოქ მეფესა. იმეფა 65 წელს მოკვდა და დაეფლა არმაზის გერპის წინა [1]).

ა. აქ როგორც ვხედავთ ჩვენ წინაპართაგან ზეპირად გარდმოცემული დავედრებაები ჩვეულებისაებრ არეულ დარეულია, ატყვია კლანჭი არა მარტო პარსებისა და სომხებისა არამედ ბერძნებისაცა: ისტორიის მიმართულება კი ნამდვილ წყაროებით მოყვანილია კვინტი კურციოს მიხედვით. მხოლოდ მცხეთის მამასახლისის სამარას მაგიერ იხსენიებს ფრადატეს, რომელსაც დაანდო მარდელებისაგან ატყებული მმკვალნი პირველადვე, შემდგომ კი გამეფების მიზეზისათვის მიჰყავს ალექსანდრეს და ჰკლავს!

ბ. ამ ფრადატეს ჩვენი ქართლის ცხოვრება ამით ეთანხმება, რომ მის დანაში სამხედროს მარდელ მმკვლებს ფროთათოსელ და რომაელ მცხოვრებად ამბობს:

---

[1]) ქართლის ცხოვრების, 30. 31. 32. გ.

ფროდატოს ლექსიც შემწყე თუ მომხრე უნდა იყოს და არა თუ საკუთარი სახელი. სამარას მსგავსი სახელიც ხსენებულია კვინტი კურციისაგან ომარესად, რომელიც იყო მოთავე, ფასით დაჭერილ ლაშქართა. გრანიკის მდინარეზედ, იქვე მოხსენებულის სპითრიდატი (მირდატი) დარიას სიძე მხნე ყოველ მხედართ მთავრებზედა, რომელიც, პირდა-პირ ხმალ და ხმალ შეება ალექსანდრეს და მისივე ხლმით მოკვდა [1]. იქმნება ეს იყო მამა ფარნავაზისა, როგორც ჰგონებენ ჩვენი ისტორიკნი და ანტონ კათალიკოსიცა!

გ. ალექსანდრესაგან კი აზონის პატრიკად დადგინება მართალი არ არის, რადგან ალექსანდრემ ფარადატესი (სამარა) რომ მოჰკლა, ჰირკანია ქართლ მესხეთით ერთიან ფარატაფერნეს (II. მირდატ მაშენებელს) ჩაბარა, რომელმაც იუფლა 317, ამდის [2])! ეს მეტად ერთგული იყო ევმენისა და მასთან ალექსანდრეს ფამილიისა. ბოლო წამამდის თავის სიცოცხლისა, როცა ევმენის და ანტიგოს შუა ბრძოლა გაჩნდა, ეს მეტად თავ-განწირვით ეომა და იქვე ომში მოკვდა. ევმენი მაშინ ანტიგონმან დაატყვევა და იუფლა ალექსანდრეს მომეტებულ სამეფო ნაწილზედა!

დ. მაშ-სადამე აზონი 316, ქ. წ. ანტიგონოსაგან უნდა იყოს დადგინებული საქართველოს პატრიკად, როცა

[1]) იკივნტი კურცის II. თავ. V. მუხ. 183. გ.
[2]) იქავე.

დამარცხა ევმენი! გარნა არ შერჩა ამ გვარი მძლავრობა ანტიგონის, 301. სელევკიო ასურეთის მეფემ აუტეხა დიდი-ომები, მოჰკლა და ჩამოაცალა მრთელი მისი სამფლობელო, ამ დროს უნდა მოხდენილ-იყოს ფარნავაზის ომიცა აზონთან და გამეფება ფარნავაზისა, რომ 37 წლისა იქმნებოდა და არა თუ 27-ისა, ფარნავაზის გამეფება სელევკიოს ნიკატორის დროს იქითგან მტკიცდება, რომ სელევკიოს კასპიის ზღვაში ხომალდები ჰქონდა მინდობილი პატროკლისათვის, მით უწოდა კასპის ზღვას სელევკიის ზღვა. ეგრედ შეუკიდა თვალში ფარნავაზი და მისი ქრობა მათი მიწა წყლითა, რომ დააპირა კასპიის ზღვის შეერთება განალით (რუსხმულით) შავ ზღვასთან, გარნა რა მოჰკლეს 279. საქმე დაიშალა [1])! ხოლო ფარნავაზის სიკვდილი მოხდა პტოლომეო დროს, ევერგეტის რომელმანც ბ. სელევკიო დაამარცხა და ქვეყნები ჩამოაცალა თავის დის ბერინიკას მოკვლის გამო, 246. თქმა არის ფარნავაზმან იმეფა 55. წელი და არა თუ 65.

„ბ. მისცა ალექსანდრემ აზონს ორი ათასი კაცი ქვეყანით რომით, რომელსა ჰქვიან ფროტათოს. ეს ფროტათოსელნი იყვნენ კაცნი ძლიერნი და მხნენი ეკითებოდეს ქვეყანას რომისასა» [2]). უნდა იყოს ათი-ათასი კაცი, რაც მქვალი აელო მარდელებისაგან, რომ ხმა-

---

[1]) Rlin Z. VI. cap. II.

[2]) ქართლის ცხოვრება, 28. გ.

რებულია საბერძნეთის მაგიერ; რადგან მესხები ზღვის პირობაზედ მყოფ ბერძნის მოქალაქე სოფლების მოსაზღვრე იყვნენ, მით მესხებს საბერძნეთის ქვეყნისად იხსენიებს და მათდავე მებრძოლად, რომ სრულ ომ ბრძოლა ჰქონდათ მიწა წყალ მსარებზედა! ბერძნების რომაელობის წოდების მიცემა დიდ კონსტანტინის დროს მოხდა, როცა ვიზანტიად გარდმოიტანა საიმპერატორო ტახტი რომითგან და უწოდა ახალი რომა 330.

ვ. აზონის წოდებაც წარმოგვიდგენს არგონავების დროის დაშთენილს საპატიო სახელსა, ყოველ პატივცემულ პირს, აზნაურს ეტყოდნენ ეს სახელი არ არის მარტო შეცდომით ხმარებული, ამის ნაირადვე მოუყვანიათ ალექსანდრეს სარდლების სახლები მრუდად. როგორც ანტიოქოს რომის, ბიზინტოს, და პლა?ონ [1], სელევკის, კასანდრის, ლისიმაქის და პტოლომეოს მაგიერ. ამ ნაირი შეცდომილება ძველ მწერლებისათვის ჩვეულებითი ჭირია. მარტო ჩვენი ისტორიკებისათვის, არამედ ლათინთა და ბერძენთაცა, ამ გვარივე შეცთომილებაა, რომ თარნავაზს პირველ მეფედ ამბობს ქართველთაა, რადგან ძველი ცხოვრება ქართველთა არ ჰსცოდნიათ. ამ გვარადვე უნდა მივიღოთ მხედრული წერის გაჩენაც თარნავაზისაგან. თქმა არის ადრინდელი ყოფილი მხედრული წერვა კითხვა, რომელიც ლუარსმჩული ასოების შემო-

[1]) ქართლის ცხოვრების 28. გ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სვლით დაცემულ-იყო, იშვიათად ხმარობდნენ, ხელ-ახლავ საზოგადო ხმარებაში შეუყვანია.

ზ. აზონისაგან მოღებული კერპები გაცი და გაიმი ზოროასტრის აღიარებისანი იყვნენ კეთილი და ბოროტის მფლობელნი, არა თუ მან შემოიღო ეს კერპები, არამედ იქამდის ყოფილს კერპთ მსახურებას შეუდგა ისიცა, აგრეთვე ფარნავაზისაგან მიგნებული საუნჯე ქონებას თავიანთ წინაპართ მეფეთ საკუთრება იყო, თავის სამშობლოს დამცველ უკანასკნელ დონედ ეს იხმარა, გაიტანა გაიმრავლა მნე მხარნი მისთა და განთავისუფლა საქართველო. არმაზის კერპიც იმ საუნჯესთან ერთად აღმოჩენილ-იყო, არა თუ თვითან შექმნა, როგორც ჰგონიათ.

ხოლო შესახებ ფარნავაზის მფლობელობისა ძლიერ ჭკუშია ;ასაჭრელია, რომ მან მარტო საქართველოზედ იყოვლა და თუ საიმეროთოზედაც ვსთქვათ შეიძლება, რომელიმე ნაწილი ჰქონდეს, გარნა სამესხეთოზედ მფლობელობა კი სიცრუვე არის. მის დადგენილ ერისთავთ რვა-სავე საქართველო განყოფად ჰქონდათ ადგილი: ოძრხე, წუნდა და კლარჯეთი. შემდგომ დამატებულია მწერლე-ბისაგან, რადგან ზედ მიწევნით ვიცით ისტორიით, რომ სამესხეთო მირდატების საკუთარი სამშობლო მამული იყო. ისინი ჰფლობდნენ ანდრია მოციქულის მოსვლამდის, როგორც სამესხეთოზედ ისე კოლხიდაზედ. შემდგომ რომის თემად შერაცხა და დამთა დიდ კოსტანტინემ-დის. მაგრამ კი ფარნავაზი მირდატების მოდგმა ჩამა-

მავლობისა უნდა ყოფილ-იყო, ძველ საქართველოს მეფე-ბისაგან, ასრე ჰგონიათ ჩვენ ისტორიკოსთ [1]), ამასვე ამტკიცებს მირდატ ევპატორის სიყვარულება მირდატის შესაწყვნელად.

X.

III. მირდატი — საურმაგ მეფე — მირვანი, — ფარნაჯომი და მირდატ ევპატორის ამბავი.

301. უნდა გამეფებული-ყოს III მირდატიცა მე მირ-დატ აღმაშენებლისა სამესხეთის და პონტოს მფლობელად სელევკ ასორასტნის მეფისაგან, ამათ სამხედრო ვარ-ჯისში და მფლობელობის მეცადინეობაში დიდი სახელი ჰქონდათ გასული. უთუოდ რომელ ხელმწიფის მხარეს დაიწერდნენ ის მუდამ წინ წავიდოდა ქვეყნის თვით მპყრობელობაში. ასორასტნის მეფე სელევკი თავიდგან დიდი მეგობარი იყო მცირე აზიის მფლობელის ლისიმა-ნისა, გარნა ბოლოს დიდი წყენა ჩავარდა ამათში, ამის გამო დაადგინა სელევკიმ მხედარ მთავრად III მირდატი და გაალაშქრა ლისიმახზედა, ქვრეთი ძლიერი ომები და-დვა მირდატმან, რომ არ გაგონილ იყო იქამდის, მცირე-

---

1) საქართველოს ისტორია სურ. ბარათოვისა 24 25—55. გ.

დით მრავალი ჯვარი დაუმარცხა და თვითან ლირმანქიც მოჰკლა 282. და უწოდა ამ გამარჯვებას ერა 1), რომელიც ნიშნავს ქართულად მორჩევნასა, როგორც ხუცურად ერევად მორჩევნა ძლევა არის. ამ რიცხვიდგან იწყობა ჩვენი ხუთასსიანი ქორონიკონი, ე. ი. 532 წელი. მას აქეთ ოთხი ხუთასეული გავიდა და მეხუთემ 1843-ითგან იწყო.

245. გამეფდა ფარნავაზის ძე საურმაგი, გარნა ასორასტნის მეფემ რომ დაჰკარგა დიდი ნაწილი თავის სამფლობელოსი, პტოლომე ევერგეტმან ეგვიპტის ხელმწიფემ დაიპყრა ეფრატამდის. მირდატის ძე ფარნაგიც ძლიერდებოდა დღითგან დღეზედ. ამისგამო ქართველთ დიდებულებში ორგულობა მოხდა ან პტოლომეო ევერგეტის შეჩენით და ანუ მირდატების განძლიერების წაბაძვით, ამ უკანასკნელს უფრო ადგილი აქვს, მოინდომეს შეერთება საქართველოსი პონტოს სამეფოსთან, ამისთვის სთქვეს: კარგი არ არის ჩვენთვის, რომ საურმაგს ვმსახურებდეთ, მოდით შევკრთდეთ მოვჰკლათ საურმაგი და ვინც ჩვენში ძლიერი აღმოჩნდეს იმის მონების ქვეშ ვიყოთ! 2). ამათი საქმე და წყობილება ამით ჩაიშალა, რომ სცნა საურმაგმან მათი ცუდი აზრი თავის ზედა და

1) ბიოგრაფიის საზოგადო ლექსიკონი სენმარტინისა 1811 — 1852.

2) ქართლის ცხოვრების, 32. 33- გ.

გაიქცა ცოლშვილით დურძუკეთს. მირდატებმაც არ მოინ-დომეს საქართველოს მეფეების მოსპობა, ამისთვის ცა-რელაზედ დაშთნენ მათი ნაფიქრებელი დაწყობილებანი.

ამ დროსა აზნაურნიც გადვიდნენ საურმაგთან დურძუ-კეთს და ფიცით არწმუნეს თავიანთი ერთგულება. ნელნელა გაიმრავლა ასე მომხრე შემწენი კავკასიელნი, დურძუკნი, უშველა თავის მამიდაშვილმან ოვსით მეფემანცა და წამოვი-და საქართველოდ, ორგულთ დასასჯელად; გარნა პირა-დი წინა-აღმდეგობა აღარავის არ გამოუჩინა, რადგან უმე-ფობით მრავალი ურიგობა, ანღვრეულება გაჩენილიყო. ასრე დაიპყრა ქართლი 237. თავის ნებისად, თავის მოწინააღმდეგე ადრინდელ მტერთ ზოგთ შეუნდო ბრა-ლი, ზოგნიც დაამდაბლა განწყვიტა განდევნილნი, და-ჩაგრა ქართველები და აღამაღლა აზნაურები, აგრეთვე გა-ამრავლა დურძუკები საქართველოდ თავის მფარველად.

ამ კავკასიელთ ერთი წყება დაასახლა მთიულეთის დი-დოთიდგან ნეგრისამდის სვანეთს და მეორე წყება თავის სამხედრო ლაშქრობაში შერია. მოიყვანა ცოლი ბარდა-კელი ფარსთ ერისთავის ქალი, შექმნა მისგან ორი ქა-ლიშვილი, ვაჟი კი არ ჰყოლია. გაამაგრა მცხეთა და უმატა საქართველოს ქალაქ დაბებს ციხე სიმაგრენი, შე-ჰქმნა ორნი კერპნი აინანა და დანანა (ათინა და ნანე თუ ანაიდი) არიელებისაგან ნაშთი კავკასიად და ამართა მცხე-თის გზაზედ. მაშინ ცოლის რჩევით მირიანი დეიდაშვი-ლი მირვანი, ნებროთის ნათესავი უძეობისგამო ზედ-

სიძედ შეიყვანა და მისცა თავისი უმფროსი ქალი ცოლად; ქალაქი გაჩიანი და სამშვილდე მისცა საერისთაოდ. მეორე ქალი თავის მამიდაშვილს ქუჯის ძეს მისცა ცოლად.

საურმაგის მეფობისა განძლიერდა ა. ფარნავი და დიდის ომ-ბრძოლითა დაიჭირა ბერძნებისაგან ზღვის პირობანი და სინობიცა, რომელიც დედა ქალაქად გაჰდაგმეთ-და და იქმნა მოცილე დიდის რომისა! რა უნდოდა გ. ანტიოქ ასორასტნის მეფესა გალაშქრება ინდოეთზედ მოვიდა საქართველოდ 217. მიიღო პატივით კახეთის ერისთავი არტაბაზი ღრმა მოხუცი დადევნილი ფარნავაზისაგან და მოსწერა წიგნი საურმაგს, სთხოვდა ფართ ჯარსა შესაწევნელად, უსმინა საურმაგმან და გაუგზავნა ჯარი, შევიდა ინდოეთში მეფის განდევნილით, სძლია დაიჭირა თავის ნებისად და შემობრუნდა გამარჯვებული 209. რომაელთ ზედა ამ დროს საომრად წასვლა კი შეცდომილებასა, რადგან 191 დაამარცხეს გ. ანტიოქი. აგრეთვე ამ დროს სიკვდილი საურმაგისა სიცრუე არს [1]), რომელიც მისი მეფობის 348 წელი იყო. ჰმსახურებდა თავის დღენი საურმაგი ასურასტნის მეფესა მშვიდობიანობით, იცოცხლა ბედნიერად მრავალ წლის იმეფა 75 წელი და მოკვდა! ამის მეფობისა დაამარცხა რომაელებმა მტერი ანიბალი VI. მირდატმან და მაგიერ მიიღო ფრიგია.

საურმაგის მაგიერ გამეფდა ზედ-სიძე მისი მირვან

1) თეიმურაზის ისტორიისა 119. გ.

ნებროთიანი (პარსი), რომელიც იყო გმირი, ძლიერი და გულკეთილი; გარნა მეფობაში შეეცილა ქუჯის ძე ქართამი, რომელსაც უფრო ეკუთვნოდა. შეჰკრიბა დურძუკები, კავკასიელნი და კოლხიდელნი, მივიდა მოსტყუევნა არაგვის ხაზალეთი და კახეთის სანაპიროანი [1]. მოსწყვა მოაოხრა და წავიდა დიდის ნაშოვრითა. მით მირვანმაც იმწია პართების მეფე არშაკი, იმანაც გამოუგზავნა თავის ძმა ვალარში მრავალის მხედრობითა შევიდა კოლხიდაში და დაიჭირა თავისად ჭანეთი თავის კარიანად სელევკიელ მეფების საწინაღმდეგოდ.

ველარ უწინაღმდეგა რა მირვანმან, რადგან შეცდომილება მოუხდა; არამედ ყოველის მხრით ღონე გაწყვეტილმან პირ იქით მოყვრობა დაიწყო ვალარშთანა, მისცა თავის ასული მის ძისწულს არშაკსა ცოლად [2]. არცარა პონტოს მეფეებმან უწინაღმდეგეს, ერთი რომ დრო არა ჰქონდათ მეორეთ რომ იმათი ინთერესი უფრო ზღვის პირობაზედ იყო.

იმეფა მირვანმან მშვიდობიანათ, იყო ყოველთაგან მიჩნეული უხვობით და კაცთ მოყვარეობით და მოკვდა 318 წელს მისი გამეფებისა.

144. გამეფდა მირვანის ძე ფარნაჯომი, ამან იწყო შენება კახეთის ნელქარ (ნეკრესის) ქალაქისა, აღაშენა

---

1) თეიმურაზის ისტორია 119 გ.

2) საქართველოს მიამბე საქართველოს ისტორიისა 52. გ.

ციხე ზადემი და განაჩინა კერპიცა ზადენისა აბასტუმნის ზადენის მიბაძვითა, კვლავ პარსების მოყვარულობით შემოიტანა ხელ ახლავ ცეცხლის მსახურება ქართლად და განამრავლნა მოგვნი მოგვთასი! ამის-გამო განუდგნენ ქართველნი და სთხოვეს არშაკ პარსთ მეფეს დის-წული მისი არშაკი დის ქმარი ფარნაჯომისა მეფედ [1]). მიიღო თხოვნა ქართველთა და წარმოგზავნა არშაკი ლაშქრით გასამეფებლად, მაშინ მიეგებნენ ერისთავნი მიიღეს არშაკი, გარდმოავგდეს ტახტიდგან ფარნაჯომი და დასვეს მის ნაცვლად 145-ს არშაკი. ფარნაჯომმან ცოლ-შვილი პარსეთად გააპარა და თვითან გაიქცა პონტოდ მირდატეზს შეეხიზნა.

გაიმრავლა შემწენი პონტოთ და უწყო ომი არშაკსა, ვიდრე დაიჭირა ტაშირი და მის მიდამოიცა, კვალად გაიმრავლა რა ფართ დაჭერილი ჯარი ბერძენთაგან, მოვიდა არშაკიცა ყოველი საქართველოს და კავკასიის ლაშქრითა, ეწყო ძლიერად და იქმნა ფიცხელი ომი. გარნა დამარცხდნენ პონტოელნი და მოიკლა ფარნაჯომიცა იქა. ამან იმეფა 9 წელი და ათი წელიც გავიდა მისი გამდევნითგან სიკვდილამდის [2]) ამის მერმე იმეფა დამშვიდებით არშაკმან და ჰმატა საქართველოს ციხე ქალაქთა.

ამის მეფობისა გარდმოცვანდნენ იმიერ კავკასიით

---

[1]) საქართველოს მოამბე, საქართველოს ისტორია 11. 60. გ.
[1]) თეიმურაზის ისტორია 122. გ.

ბალხარნი თუ ბერძენი, რომელნიც სცხოვრებდნენ ქლად თერგის წყლის და მის მახლობელ მიდამოებში, ქსენი რა შეაწუხეს სკვითებმა დაცემა—აკლებით, მოჰმართეს სასწრაფოდ საქართველოსა, რა სცნა მეფემ მოუწოდა ლაშქართა წყობად ახალ შემოსეულ მტერისა; გარნა ბალხებს, რომ სკვითების შიში ჰქონდათ, ისე საშურად გაირბინეს დღე ღამ წართვით საქართველოს მიდამონი, რომ არა-ვითარი ვნება არ მოუტანიათ არსად, რომელთამე მცხოვრებთათვის; პირ-დაპირ მიჰმართეს სომხის მეფესა. არტაშსა და მისი ნებით დაბინავდნენ უხეირო ბარიანსა. მით მათი მოთავე განთას სახელით ეწოდა ადგილს ვანამდი! ამ შემთხვევას ჩვენი ისტორიკნი აწერენ პარსთა, როგორც თუ მოსულიყვნენ სისხლის სამიებლად არშაკისაგან ფარნაჯომისა [1].

ამის წინად სომხებმა თავიანთ ჩვეულებრივი სარბობით შეაწუხეს კოლხიდელები, მით განუდგნენ ყოველნი ერთიან და უნდოდათ გამოდევნა სომხების მმართველ მოსამართლეთა, გარნა ერი სომხის მეფემ მალე დაამშვიდა კეთილ სინიდისიანი მართველებას დადგინებითა! მეორეთ კიდევ აჯანყდნენ, გარნა ესეც ამითი გათავდა, რომ ა. არტაშე სომხის მეფემ თავის ქალი პონტოს მეფეს VII მირდატს მისცა ცოლად და უკუ უბრუნა კოლხიდა კლარჯეთი მისი მიდამოებითა, როგორც მის წინაპართ საკუთრება.

---

[1]) ქართლის ცხოვრების 36. გ. არშაკის დროს საქმეს არტავგს აწერენ.

ამ დროს განძლიერდა მეტად ეს მირდატი. ამისა იყო პაფლაგონია, გალატია, ფრიგია, კაპადუკია და მეოტის ზღვის ბასფორიცა, დაადგინა ყოველგან ერისთავები და უწყო მართვა გონივრად თავის სამფლობელოსა. ამ მირდატის ასე წარმატება შეიშურეს რომაელებმან და აუშალეს გ. ნიკომიდო მეფე ბეთანიელთა; ეს შეესია მირდატის ქვეყნებს თუ არა, ეწყო ძლიერად მირდატი დაამარცხა ისიცა და მისი მწე რომაელნიცა და დაიპყრა ერთიან მცირე ასია. ამაზედ რომ განუცხადეს ომი რომაელებმან, მაშინვე ერთის ბრძანების გაცემით ყოველს თავის სამფლობლოში სადაც რომაელები იყვნენ 80,000 რომაელი გააწყვეტინა ერთ დღეს პასუხად რომაელთ იმ ომის განცხადებისა.

ეს მირდატი საკვირველი გონიერი იყო, 22 ენა იცოდა სისრულით თავის ქვე-ვრდომ 22 ტომთავე უმოენაოდ ელაპარაკებოდა. შემოიღო საკვირველი ნავები და გონივრული მანქანები. ხომალდებიდგან კოშკს და მფრინავ-ხიდებს გარდაუტევდა ზღვის პირის ციხე გალავნებში, იმ ხიდიდგან შეცვიოდნენ მისი მეომარნი ლაშკარნი და იბრძოდნენ ძლიერად.

123. მოკვდა არშაკ მეფე ქართლისა შემდგომ 12 წლის მეფობისა და გამეფდა ძე მისი ა. არტაგ. ჰმატა საქართველოს ციხე ქალაქთა ჰმართვიდა მშვიდობიანობით და ყოველი კეთილი მორჭმულობით საქართველოსა 16 წელს და მოკვდა. 107 განეფდა ძე მისი ა. ბარ-

ტომ ჭმატა ამანაც ქართველ მეფეთ ჩვეულებისაებრ სა-
ქართველოს ქალაქ ციხეთა და რადგანაც ასული ჭყავდა
ერთი, მისცა ძუჯის მის წულსა ქართამს, რომელიც
ქთვისეულო და ქალისაგან საურმაგ მეფესა. რა აღიზარდა
ფარნაჯომ მეფის ძე მირვან პარსეთის იმწია პარსნი,
მიდნი და მოვიდა ქართლად ხუნანს დიდის ლაშქრითა.
შეიკრიბა ბარტომმანც თავის მხედრობა, იახლა თან სი-
მე ქართამ და მომართა მირვანს საომრად, გაჩნდა პირ-
ველათ ბუმბერაზთ ბრძოლა და მირვანმან მოჭკლა 13
ბუნბერაზი, რომ ველარვინ აღმოჩნდა მკლავის დამჭერი
მირვანისა, განაწყო ბარტომმან ქართველნი შეება ძლიე-
რად და იქმნა საშინელი წყვეტა ორგნითვე, გარნა ბო-
ლოს გაემარჯვა მირვანს, იქ მოიკლა ბარტომ მეფე და
სიძე მისიცა, ხოლო ცოლი ქართამისა ორსული გარდ-
ვიდა სომხეთს იქ შობა ძე და ზრდიდა. ამის გამო გა-
მეფდა მირვანი, შეირთო ცოლი ბარტომისა და ჭმართევ-
და საქართველოს წესიერად!

88 გაიმრავლა მირდატმან ლაშქარი ზღვა ხმელეთით
აავსო სტოლა საომარ ხომალდებით ხმელთა შუა ზღვა,
შეიერთა სიმაგრე ა. არტაშ სომხის მეფეც და გაილაშ-
გრა საბერძნეთისზედა, დაიჭირა თრაკია, ბიოკტია, ლოკ-
რისი და მივიდა ელლადად, საკვირველის სისწრაფით შე-
ქსია ათინაში და მოწინამღმდეგენი ხმალ-ქვეშ გაავლო,
დააქცია ქალაქის შენობები, ერთიან დაარღვია გრძელი
კედელი პირეისა, აკადემია, ლიკიონი და მისთანანი მრა-

ვალი სხვა; მიჰყო ხელი საკერპოებსაცა გინდრე დღესავა-სის მდიდარი საკერპოც გაცარცვა აიკლო ქრთიან ყოვე-ლი სიმდიდრითა! მაშინ როცა რომაელთ შინაგანი ომე-ბი ჰქონდათ სილლას და მარიოსის გამოისად!

რა ასრე შემოდგომილიყვნენ ათინაზედ, მომხრე ბერძნების მოლალატობით და სარჩოს უქონველობით შემოეცალნენ ქალაქსა, ამ მდგომარეობაში მოუსწრო რომის სპასალარმან სილლამანც ეწყო ძლიერის მხედრო-ბითა ორჯერ ქალკისთან და ორქომენთან და უკუაყენა მირდატის სამხედრო მისი ხოლმანდებითა, ასრე რა გა-ემარჯვა მოულოდნელად სილლასა გამოვიდა უკან აზიის ხმელეთს მირდატი თუ არ მოჰკლეს სომხებმა ა. არ-ტაშე და მირდატი ძალ დატანებული გახდა შერიგებოდა რო-მაელთ დროებითად და გარდუხადა 2,000 ტალანტი. სილ-ლა როს რომას წავიდა, დასტოვა მირდატის მიტოვებულია ადგილების მცველად მურენა დიდ ძალის მხედრობითა 86.

ამ დროს მესამე ოვერიზადმან, რომ ვერ შესძლო სკივ-თების შეკავება, რომელნიც მალ-მალ უოხრებდნენ ქვეყა-ნასა, დაუთმო მისცა მირდატს ქრთიან მეოტის ზღვის ბასფორი. რა მირდატმა დაამშვიდა და შეითვისა ის მხა-რეცა ძნელად ალუჩნდა რომას ესრეთ დაწინაურება მირ-დატისა. მით განუცხადა, რომ ხელი აელო გამოსულიყო კავკასიის იმ მხარეებითგან; გარნა მირდატმან უარი უთხრა ამ გვარ რიგ გარეთს წინადადებაზედა სრულიად! თუმც კოლხიდელები აუჯანყეს, გარნა მალე დაამშვიდო-

ბა მირდატმან, დაუსვა მმართველად თავის შვილი-მახარსა და დააჯილდოვა ოქროს მეწკვითა.

მერმე გავიდა აფხაზეთში გაიჩინა ნელ-ნელა ხოლ-მანდები და გამძლიერდა ზღვის თუ ხმელეთის მხედრო-ბითა! ეს რომ სცნა მურენამ, შესძია რომის ჯარი მირ-დატის ქვეყანას 83-ს და მოაოხრა მრავალი ქალაქ-დაბები, რა უჩივლა რომას მურენას მის დაუდერაგობა პირობის გატეხაზედა, პირად მოსწერეს მურენას რომითგან, აღარ შეხებოდა თავიანთ მოკავშირე მირდატსა, გარნა ფარუ-ლად კი უგიზგიზებდნენ, აღელვებდნენ, რაც შეეძლო უარესი ზიანი და აოხრება მიეყენებინა მირდატის სამ-ფლობელოსთვის! ამის-გამო ხელ-ახლავ მიასია მურე-ნამ რომაელები მის დედა ქალაქს სინობზედა, აეღოთ და გაეტაცათ ულეველი საუნჯე, სიმდიდრე მირდატისა! მაშინ გაუქროლა მირდატმან თავის მხნე მხედრობითა გაიარა ალიზის მდინარე, დაესხა რომაელებს, დაამარცხა და გაჰფანტა მტერი ფრიგიის მთებში!

სწერს აპპიანო «ამ დროს ღმერთების სამადლობე-ლოდ თავის გამარჯვებისსა ერთ მაღალ მთის წვერზედ დაათავკვრინა სამ კუთხედათ შეშები, ქვემოდ განივრად და მის შეუოლებს ნელ-ნელა მოვიწროოდ აკოკოლებული, შეშებ ქვეშ დააწყეს ღვინო, თაფლი, სძე, ერბო და საკ-მელი. ზემოდ შეუოლებს რიგ - რიგად სხვა და სხვა საჭმელები, მისცეს ცეცხლი და დასწვეს, რომლის ცად აწვდენილი ალი ასი მილის სიშორიდგან სჩანდაო.

უთუოდ ქართველთ ძველი აღიარება იყო ისევ ჩამღმერთობისა, როგორც ვნახეთ ალაროდნელთ სარწმუნოებაში. ამასვე ამტკიცებს მირდატის მანეთები (ფული) ერთ მხარედ უწვერული მისი სახე არის, მეორე მხარედ ტელდას ნაირი სამ კუთხი ფიგურა, ნიშნათ სამღმერთობისა, ირემი და მთვარე, აქედგან ცხადათ სჩანს ალაროდიელთ მართველთ მოდგმობა და მირდატის ჩამომავლობაცა მათი მეფეებისაგან! ამ გამარჯვების შემდგომ დაიჭირა კაპადუკია და დასვა მეფედ თავის 8 წლის შვილი არიარადი და დაუდგინა მზარდულ მზრუნველად გორდიოდიდებული! ამაზედ რომ უჩივლეს კაპადუკიელებმან რომაელებთან, მაშინვე გამოაგზავნეს კილიკიის მთავარ მმართებელი კურნელიო სილლა ძლიერის მხედრობითა, დაესხნენ თავს უეცრად გორდიოს, დაუმარცხეს ჯარი და გააქციეს, არიარადის მაგიერ გაამეფეს კაპადუკიელთ მეფედ მოდგმისა არიობარზანი თავიანთ მოკავშირედ 82. და მიიქცა სილლა კილიკიადვე!

მეორე წელს მირდატი დიდ სამზადისს შეუდგა, გამართა მიწერ მოწერა სპანიის მმართველ სერტორთან, რომელიც შემომწყრალი იყო რომის მმართველებთან; უნდოდა ორსავ მხრიდგან ომ-ბრძოლა გაეჩინა რომის სამთავროსათვის. მისი იმედით მიესია ბრძოლით კაპადუკიაზე დაიჭირა მაშინვე, გარდაავდო ტახტიდგან არიბარზანე და ისევ თავის ძე არიარადი დაუსვა მეფედ; აგრეთვე დაიპყრა ბეთანია და ჩამოაცალა რომაელთ ყო-

ველი საკუთრება, რომელიც დაუთმო ადგილებრივს გ. ნიკომიდე მეფესა მათთვის. აქედგან წარმოსდგა მესამე ბრძოლა მირდატისა.

75. რომაელთ დიდის მოსწრაფებით გამოავზავნეს თავიანთ მხედართ მთავარნი 200,000, სამხედროითა ხმელეთით, გარნა მირდატმან თავის მცირედის მხედრობითა საკვირველად დაამარცხა მრავალნი, უმრავლესნი ტყვედ დაიჭირა და დანაშთნი გულ გახეთქილნი მირეკ-მორეკა, დაიჭირა მათი მხედართ მთავარი აკვილა და პირში მდნარი ოქრო ჩაასხა, რომლითა აჩვენა რომაელთ თვალ-ხარბი გაუმაძღრობა და თავისა უხვობა. ეს ბრძოლა ამით დაბოლოვდა ტროის მახლობლად სილლასთან შეკრულობითა, რომ კაპადუკია მირდატს არიობარზანისთვის უკან უნდა დაებრუნებინა!

გარნა რა მოკვდა სილლა კურნელიო, მოიშალა მისი შეკრულებაცა მირდატთან: მაშინვე გაილაშქრა მირდატმან 140,000 ქვეითითა, 16,000 ცხენოსნით, ასი შეჭურვილის ეტლებითა რომაულად და 300 ხომალდითა, რომაელთაც გამოავზავნეს სპასპეტები ლუკულლო და კოტა დიდ ძალი რჩეული სამხედროითა: ერთს მინდობოდა კილიკია და კაპადუკია, მეორეს ბეთანია და პროპონტი! სანამდის ლუკულლე რომაელ ხარკის მკრეფელთაგან მოხდენილ ამღვრეულობას დაამშვიდებდა კილიკიის ქალაქ სოფლებში, მანამდის მოუთმენლობით ეწყო შებას კოტა მირდატის მხედრობასა, რომ გამარჯვებით დიდი

სახელი გასვლოდა საქვეყნოდ: გარნა მირდატმა პირ-ველ შეურასავე 18,000 კაცი მოუკლა და მოშალა ერთიან მისი მხედრობა ასრე ყოველგან მისცა მარცხი, იქამდის, რომ მირეკა მიაღმოვა ქალკედონის საშინელის წყვეტა ჟლეტით. შემდგომ მიიჭრა მათ ნავთ-სადგურზედ, მოსტაცა 60 ნავი და შიგ მყოფნი სრულ ხმალ ქვეშ გაავლო და 5, საომარ ხომალდებიც და სწვა. იმ დღეს ისეთი წყვეტა მიაყენა თურმე, რომ ზღვა და ხმელეთი აავსო რომაელთ მკვდრებით.

მერმე მიადგა მირდატ რომაელთ მისანდო კიზიკის ქალაქს, მდებარეს ელლესპონტის სრუტს ჩანადკალასთან, რომელსაც სთვლიდა რომაელთ კარად: დაუწყო მსხვრევა მტვრევა ციხეს ნაირ-ნაირმან ქონვანლად ბალავრებით. ამ დროს ლუკულლე დიდის სიფთხილით ჩაუდგა უკან ზუსუნში, საგძლის მოსავალი გზა-კვალი სრულ შეუკრა, რა გაგრძელდა ციხის ალება და შემოაკლდათ ლაშკარსაც სარჩო, გაექვანტა ჯარი სარჩოს საშოვნელად, მით მირდატიც გამოეცალა კიზიკის ციხეს თავისთან ხლებული დანაშთის სამხედროით, მაშინ ლუკულლე დაეცა წინად გამოსულ შიმშილით შეწუხებულ განზნეულ ლაშკარს მირდატისას და დიდი მარცხი მისცა გრანივის მდინარესთან! დანაშთი ხომალდებიც მირდატისა უპატრონობით დალეწეს რომაელთ ელლესპონტში ზოგი ტელედთან და ზოგი ლიმნისთან!

ეს მარცხი მირდატისა მოხდა სერიტორის მძიმე

მოძრაობით, სანამდისინ მისი სამნი ადმირალნი (მხე-დართ მთავარნი) მოვიდოდნენ თავიანთ ხომალდებითა იტალიად, მანამდისინ ლუკულლე პონტოდ გავიდა დაიჭი-რა პაფლაგონია და ბეთანია ხოლო მირდატმან განაპო-რომაელების სამხედრო ურდო და წარმოვიდა პონტისა-კენ, დაედევნა იმ წამსვე ფეხ-და-ფეხ ლუკულლე შემოადგა პონტოს ქალაქებს, ამარიას, თემისკარს და ევპატორიას ძლიერად 72. მირდატიც თავის მხრით რა ცდილობდა დანაშთის თავის მხედრობით ზღვით მაინც თავის სამ-ფლობელოს დაცვასა, ღელვამ შეუმუსრა ნავები, ამის-გამოდ საჭიროდ გაუხდა ახალი ჯარის შეკრება საშუროდ თავის დასაცველად, იმ დროს როცა ოთხ-გუთხივ მტერი გარს ადგა, რა მაგრდებოდა გაბირის ახლობელ მინდორ-ზედ, ეწყო მსწრაფლ ლუკულლე ორჯერ და უკან დახ-წია: მესამედ შეიბნენ ფიცხლად ამარასთან 71. გარნა კიდევ მირდატი დამარცხდა: ამ დროს რომაელნი ცოც-ხალს დაიჭერდნენ მირდატს თუ რომ მირდატს თათბირით არ მოეჩინა თავის თავი, რომაელების უზომო ფულის მოყვარულობა, რომ იცოდა, მარიდვა გაქცევისა, თავის უკან მიიყოლია 60. ჯორ-სახედრებს კიდებული ფულით ოქრო ვეცხლისა, გაულო ტომრებს კინჭულები და მი-მავალ გზასზედ აბნევინა! რა ნახეს რომაელ მდევართ დაბნეული გზაზედ ოქრო ვეცხლი და თვალ მარგალიტ-ნი, იმის კრებას დაადგნენ დიდის გულმოდგინე-ბითა, სანამ ისინი იმათ აჰკრებდნენ მანამდისინ მირ-

დატმან გაასწორა შევიდა 70. სომხეთში გარდაიჭრნა თავი.

კვალად მირდატის შეიმინა ერი მივიდა დასაჯა რომაელებისგან შემცდარ განდგომილი თავის შვილი მახარ კოლხიდას და მის მაგიერ განაწესა დიდებული ატალი, ლუკულლემ რა უწყო ოხრება სომხითის და შენდგომ სამესხეთო საქართველოს მხარებს, [1]) მაშინ სცნეს ყოველთ ნათლად მირდატს მაღალი უსწორო კეთილ-შობილური სამშობლო მამულის მოყვარულობა და მიხცეს მსწრაფელ საჭირო შემწეობა, როგორც სომხებმან, ისე მირვანმან თუ არტავმან და კაპეთის მეფე ორაზესმან [2]). მით დაეცა ხელახლავ ლუკულლეს დატოებულ მხედართ-მთავართ ფაბიოს, ხორნატს და ტრიარეს, პირველ შებმასავე დაამარცხა და 7,000 კაცი გაუწყვიტა, ამათში 24 ათასი თავები დახოცილიყვნენ, 150 ერის თავები, გრთის სიტყვით ერთიან ამოსწყვეტდა ამ ბრძოლაში რომაელებს, თუ თვითან მირდატი არ დაკოდილ-იყო. ამის შემდგომ ისე თვალი გაუტყდათ რომაელებს, რომ ველარსად უომნენ, მის-გამო მირდატმა ყოველმან დაუწყო გასხმა მორეკვა, რომ იმ ჯარებსა 67 და დატივავა თითქმის ყოველითავის ადგილები.

რა ყოველი ღონე, ცდა მოაკლდათ რომაელებს მი-

---

[1]) Plutar: cie de sueuc.

[2]) თემურაზის ისტორის 125. გ. საქართველოს მოამბე საქართ ისტ. 74. გ.

რდატის შესაოკებლად, უკანასკნელ განაწეს დიდი ომო-პე სპარაპეტად და მას მიანდეს მირდატის დამარცხება; ამან პირველად განსწმინდა ხმელთა შუა ზღვის მეკობ-რები მიჩენილი მირდატისაგან რომაელების სამტროდ, რომელნიც დიდ ხანს აძლევდნენ რომაელებსა, ატყვევებ-დნენ მათ დიდ-კაცობას და თავს შეხსნევინებაში დიდ ძალ საუნჯეს ართმევდნენ. იკლებდნენ მათ ყოველ სავაჭრო ხომალდებსა და სხვა მისთანა მრავალ მარცხს აყენებ-დნენ.

მერმე შემოვიდა არაში დიდის მხედრობითა, ამან დახედა რომ მირდატს პირ-და-პირ ომ-ბრძოლით თავს ვერ მოუვიდოდა, როგორც ღალატობით და მოქრთამე-ბით მისიანთა; ამისთვის ხელ-ჰყო ზაკვასა, მოიქრთამა მიიმხრო მრავალნი და გარეულნი მირდატის მისანდო-ერთგულნი, როგორც თავი ვეზირი მისი კასტორი და შვილი ფარნაკი, რომ ფიცით აღუთქვა გამეფება პონტოს ზედა: ასრევე დიდი ნაწილი მხედართ თავთა და სამე-დროისაცა გარდაუყენა მტრად; ამ რიგობით შეება რამდენჯერ და დაამარცხა ევრატის მდინარეზედა, არა იმოდენად ომ-ბრძოლით! როგორც მინაგნის გაცემითა რა მიჰმართა მირდატმან თავის ცოლის ძმას ტიგრანს სომხის მეფესა, ის არა თუ მარტო არ შეიწყნარა, რო-გორც სწერს პლუტარხი, არამედ პირ-იქით, ას ტალანტს დაჰპირებოდა საჩუქრად თავის კაცებსა ვინც მირდატს მოჰკლემდა და იმის თავს მიუტანდა!

მაშინ გარისხებულმან მირდატმან 800. ცხენოსნით ხმალ ამოღებულმან გაჰკრა რომაელების იმოდენი ურდო-უშიშრად და წავიდა აფხაზეთისაკენ მეოტის ბოსფორად და ასე თავი გარდაირჩინა, საკვირველია რა ერთიც მარცხდებოდა მუხთალი ქვეყნის წარმავალობით, იმდენი უფრო ძლიერდებოდა თავის საყვარელი სამშობლო მამულის აყენების კეთილი იმედითა; ამ გზისაც არ დაჭნებდა ქვეყნის უბედურებასა, შეიკრიბა მხედრობა და იწყო მიწერ-მოწერით დაკავშირება უფრო კეთილ-შობილ სარწმუნოტომებ გალლეველებთან (ფრანსუზებთან), გასდგომოდნენ რომაელებსა! რა მიიღო პირობა იმათგან, მოამზადა გასალაშქრებლად, რომაელთ ქვეყანას იტალიაზედა უნდა გსულიყო პანონიად, იქ უნდა შეერთებინა თავის სამხედროსთან გალლეველთ სამხედრო გარდაევლო ალპის მთები და ისე შესულიყო იტალიაში.

ეს საქმეც უეცად ჩაუშალა თავის შვილმა ფარნაკმან: აუჯანყა მრთელი მირანდო მხედართ-მთავარნი განგებ, მიიმხრო მრთელი მხედრობა თავისკენ შესყიდვით; რადგან პომპეს ფარნაკი გამოეცხადებინა პონტოს მეფედ მამამისის მირდატის მაგიერ, არ დასჯერდა ამდენ მტრობა მუხთლობას, მოინდომა კიდეც მამა მისის დაჭერა და პომპესთვის მიცემა, მაშინ მირდატი შეიხვეწა აქავ მყოფს ერთს ციხეში თავის ცოლ-შვილით უწყალო-შვილისაგან განწირული, რომელიც რომ იქამდის ვერც მტერმან, ვერც ხმალმან და ვერცა-რა ქვეყნის სიმარცხემ ვერ დაამ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დაბლა, მაგრამ უწყალო შვილის ბარბაროსულმა გულქვაობამ კი სიკვდილის კარს მისწურა.

რა ასე ულთოება ხელთ აიღეს შემოარტყეს იმ ციხეს და მისწურეს აღებაზედა, ამ დროს ყოველის მხრით განწირულ ღონე გაწყვეტილმან დიდ-სულმან მაღალ-ხელმწიფემან შეამზადა სამსალი (საწამლავი) მისაღებლად, გარნა თავისმა ასულებმა მირთადმან და ნისამან, რომელიც ერთი ეგვიპტის მეფისა, დანიშნული იყო და მეორე კიპრის მეფისა, გამოაცალეს ხელითგან და თვითან დალიეს, ნახევარი ერთმან ნახევარი მეორემ და იქავ მამა მისის წინ დაიხოცნენ! მერმე თვითან აიღო საწამლავი, გარნა არ გასჭრა, რადგან შეჩვეულ-იყო თავითგანვე მის მიღებასსა ყოველ-წლივ, რა ახლოს იყო ციხის აღება და გაუმხელდა სიკვდილი, შეაწია მისი მოინარე: პილატეს მამას ამბობენ, დაიცა მახვილი გულზედ და ეგრედ მოკვდა დიდი მირდატ ევპატორი 64. დიდ ალექსანდრეზედ უმხნესი, ანიბალზედ უკეთილშობილესი და დიდ ნაპოლეონზედ უგონიერესი, მოძულე რომაელთ უზომო მედიდურებისა და ხარბობისა, განწირული მოულოდნელი სიმარცხისაგან. პომპე ერიქოს იყო, როცა მახარობელი მივიდა მწვანე რტოებით მორთული შეპით მირდატის სიკვდილის გამოისად! მაშინვე ამპიონითაგან განაცხადა სახალხოდ და აჩვენა სათვალ-ფერისო მხიარულება.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

XI.

პომპეს ამბავები, მეფე არტაგი, ქართლის მეფე, კახეთისა და მათ შედგომი ცნობანი ქრისტესამდის.

ერთის წლის წინად, როცა მირდატი წავიდა ნაომარ დამარცხებული აფხაზეთს; პომპემ მაშინვე გამოაცხადა მირდატი ტახტითგან გარდაგდებულად და მის ნაცვლად მისი შვილი ფარნაკი პონტოს მეფედ, მერმე მიუბრუნდა სომხის მეფე ტიგრანს, რომელიც გაცემული იყო თავის შვილის ტიგრანისაგან, ეს მიეცემა პომპეს არაზთან; მაშინ ძალა-ნებრივ მოინდომა ტიგრან მეფემ თავის დაკვრა პომპესთან, გავიდა ცხენით თავის ქალაქისაგან და მიჰმართა რომაელთ ურდოს, სადაც იყო პომპე: რა დაუხლოვდა მის კარავს, უბრძანეს რომაელთ ცხენითგან გარდმოსვლა, თავის იარაღი ხმალი, მათთვის მიეცა, ესრედ შეურაცხყოფილი რა მივიდა პომპესთან, მოიხადა თავითგან გვირგვინი პომპეს ფეხ-ქვეშ დაუდვა დაემხო დედამიწაზედ და უნდოდა მუხლზედ ეკოცნა; გარნა პომპემ აღაყენა და თავის კარავში მიიღო, აღუთქვა ისევ თავის მეფობის პატივზედ დამტკიცება და მის გამცემს შვილს დაპირდა, ერთი რომელიმე დაბის მიცემა; მაგრამ 9. მილიონ მანეთზედ მეტი საზღაური სთხოვა!

რა მიეცა ტიგრანს ისევ მეფობის იმედი, არ იმძიმა ის დიდ-ძალი საზღვევარი, არამედ სხვა მომეტებული

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საჩუქრებიც სიხარულით გარდაიხადა; თვითოეულ მის მხედარს თვითო თუმანზედ მეტი მისცა, ასის თავებს 22 თუმან ნახევარი, მხედარ-თავი ტრიბუნით თვითო ტალანტი (მილიონზედ მეტი). დიდად ესიამოვნა ესრეთი მოპყრობა პომპეს: ამის გამო მეფე მისი შვილით სადილად მიიწვია: უთხრა ტიგრანის შვილმან გულ გაამაყებულმან პომპეს ამგვარად: არც შენ ხარ საჭირო და არცა რა შენი პატივისცემა მოწყალება არის ჩვენთვის საჭიროჳო! იწყინა ეს პომპემ და შეაბორკილებინა მაშინვე თავის საგამარჯვებო ტყვედ, დანიშნა სომხეთის მცველ მთავრველად აფრანიუსი და თვითან დაედევნა კავკასიისკენ შელტოლვილს მითრიდატსა.

ველარ განაგრძო დევნა პომპემ საცდურთაგანი გზების გამო და იქავ მტკვრის მახლობლად დაიზამთრა, მისცა ალბანელებს გზა, თავისუფლობა, როცა რომაელთ ჩადენის (სატურნის) დღეობა დაუდგათ, ისარგებლეს ალვანელებმა დიდი მათის ვნებითა შემდგომ კი შვიცად დაეცა პომპე და დიდად დაამარცხა ისინი; ამის გამო ალბანიის მეფე ორაზესმან ბოდიში მოითხოვა და პომპემაც შეუნდო ბრალი. მერმე შევიდა იბერიელების მიწაში, რომელიც ჰურკანელებივით მრავალნი იყვნენ, ამათ მეტად სურდათ შემწეობა მითრიდატისათვის, მით წინაწინ არტაგმა მოციქულნი მიაგება წინ მოსალაპარაკებლად, მაგრამ პომპემ არ მიხედა არტაგის წინადადებასა; არამედ დაუყოვნებლივ მივიდა აკროპოლს სადაც მეფე არტაგ იგულებოდა.

აკროპოლი მდებარებდა მტკვრის ნაპირას ორ მთათ შქედებთ შუა (კიროპოლია, ხერთვისი), მეფე არტაგი გაკიდა ხიდზედ და ხიდი დააწვევინა, პომპეი დაუწყო ძლიერი ომი იმ ციხეს და შემდგომად მრავალი სისხლის ღვრისა აიღო, გავიდა მტკვარში ათი-ათასის ნავტიკებითა და დაუყვა ხევ-ხევ მეფის კვალსა; გარნა პომპეს ყოველი ფეხის წარდგმა მძვირად დაუჯდინეს მცხოვრებთა, ხვდებოდნენ წინ მაღალ ხეებზედ და გორა ხევის პირებზედ და წვიმა სეტყვასავით, თავს აყრიდნენ რომაელებს ისართა და შურდულის ქვათა [1].

გარდა ამისა სხვა რიგ დაბრკოლებას გარდაეყარნენ პელორის წყალთან, არტაგმან ხიდს გასვლასავე ხიდი დააწვევინა და წყლის პირას სიმაგრები შეუკრა, წყალიც რომ თან და თან დიდდებოდა, შეყოვნდა იქ პომპე, ბევრი დაბრკოლება მიეცა მცხოვრებთაგან, მაგრამ მაინც სძლია ყოველს ფოლხსა, ტყეების გარდაწვა გარდაკაფვითა [2]: წყალიც დაჯდა და შეუდგა თავის სამხედრო ძალის წინ წაყვანასა. წყალში გასვლის დროს დაედვნენ ივერიელნი 30,000, კაცამდის და გაჩნდა ბრძოლა ძლიერი. გარნა სძლიეს რომაელთა, ათი ათას კაცამდის მოუკლეს დაუგოდეს და ცხრა ათასი ტყვედ დაიჭირეს, რომელთ სრულ წითელი ქულაჯები ეცვათ თურმე.

მეფე არტაგმან უკან დაიწია და შერიგება სთხოვა

[1]) Plutar. vie de Pomp. Dion Casius Arrien....

[2]) ბარათაშვილის ისტორიის 66 გვ

პომპეუსა, გარნა პომპეუმ შვილი სთხოვა მძევლად. გაუ-ძნელდა არტაგს ესეთი წინადადება და ხმა ამოუღებლივ უკან წავიდა, რა არ მოეშვა პომპე და უკან დაედევნა, გაჭირვებით მისცა შვილი მძევლად და მასთან ძვირფასი საჩუქრები საკარცხული (კრაოტი), სკამი და სტოლი ოქროსაგან ჩამოსხმულნი [1]. არტაგისთან შერიგების შემდგომ პომპე გაემგზავრა იმერეთზედ, იქაური მმართველი ათალი თუ ოლთაქი გარდაავდო და მის მაგიერ დაადგინა თავის ერთგული არისტარქი მათ მმართველად.

სამეგრელოთგან დიოსკურიად მისვლა უნდოდა პომპეუს მირდატის შესაპყრობლად, გარნა ძნელმა გზებმან, მცხოვრებთ მალ-მალ თავ დასხმა ომებმან და ალბანელების ხელ-ახლავ აჯანყებამ უკან დააბრუნეს ის გზითგან!.. ადგილებრივი გეოგრაფიული ცნობების შეკრება, რომელიც მინდობოდა მარკ ტერენტი ვაროს, ძველი ისტორიული არგონავების ამბისა და მისთანათ გარდა აცნობა ესეცა, რომ რიონის მდინრისა და მტკვრის საშვალებით ადვილად შეიძლებოდა ინდოეთ სავაჭრო საქონლის შემოტანა შავ ზღვაში. მით პლინი სწერს: «ინდოეთის სავაჭრო ქონება, ქრისტეს პირველ საუკუნოების შემდეგამდის მოდიოდა ნავებით, სურამში სურამითგან შორაპანში იხდებოდა და იქითგან შავი ზღვით ევროპაში გა-

[1]) Plutar. vie de Pomp.

დიოდა, რომ რომის ვაჭრები დიდად კმაყოფილ-იყვნენ პირდა-პირ მოგებითა, მაგრამ კი ოქრო ვეცხლი ბევრი მიდიოდა შორაპანს, წელიწადში ას მილიონ სესტერცზედ მომეტიებული იხარჯებოდაო!»

რა მივიდა ალბანიად პომპე, ნახა მტკვრის ნაპირები მეტად გაემაგრებითან და მტერი აბასის წყლის-პირად იცდიდა 60,000, ქვეითით და 12,000, ცხენოსნით, რომელთაც თურმე სრულ ტყაპუჭები ეცვათ და ცუდ-უბრალო საჭურველით ემუქრებოდნენ ბრძოლასა: იმათ წინ უძღვა ორაზე მეფის ძმა კოსისი, რა გაიყვანა პომპემ თავის მხედრობა ნავ-ტიკებით მტკვარში: შეება მაშინვე ალვანელებსა, პირველ შეყრისავე დათამამდა კოხისი და მიეტევა პომპეს მოსაკლავად ჰკრა ისარი, გარნა ჯაჭვმან უმაგრა: მაშინვე ჰკრა პომპემ ისარი და მოჰკლა კოხი (კახი) იქვე, ამაზედ აირ-დაირივნენ ალბანელნი და ბრძოლა მარცხად წაუვიდათ! მაშინ ალვანის მეფე ორაზესმა მისცა თავის შვილი მძევლად და ისე ხელ-ახლავ შეურიგდა რომაელთა.

ალვანელთ დამშვიდების შემდეგ გაილაშქრეს რომაელებმან გელებზედ (ჩაჩნის ტომია), ლეკებზედ, ვირკანებზედ და მერმე სომხითით სირიაში მივიდა და იქითგან პალესტინსა, რა მიიღო იქ ცნობა მირდატის სიკვდილისა, მობრუნდა ხელ-ახლავ კოლხიდად აიკლო მირდატის სახლობა, აიყვანა ტყვედ მირდატის დაჲ, მირდატის ხუთივ შვილები, მისი საუნჯე სალაროებითა, რომლებთა

შორის იყო მირდატს შედგენილი კარაბადინი და ბუნებითი ცნობების მატიანენი, ამბობს პლინი: «ეს მირდატის კარაბადინი და ბუნებითი ცნობანი პომპეიმ ლათინურად გარდაალებინაო. მირდატისვე გამოღებულია თერიაქფარუხი, რომელსაც ევროპიელნი მირდატის წამალს ეძახიან. უბრძანა თურმე პომპეიმ: მეფურის პატივით წარეღოთ მირდატის სხეული და დაესაფლავებინათ სინოპის ქალაქში მამა მისთან! გარნა მამის მოღალატე ფარნაკს დაშთა მეოტის ბოსფორი აფხაზეთი-თურთ ჯილდოდ!

ამ გამოლაშქრებაში დარწმუნდა პომპე, ადგილებრივის შეუვალის მდებარეობით, მცხოვრებთ სიძლიერით და მრავალი მისთანა ჯეროვანის გარემოებათ, რომ უკეთუ რომას საქართველო არ სჭეროდა, შეუძლებელი-იყო სომხეთის და სირიის დაპყრობა მკვიდრად, ამისთვის ყოველნი მის წინად ყოფილნი ხელმწიფენი და მის შემდგომნიცა სცდილან კავკასიაში ფეხის გადგმა მომაგრებასა! მით მრავალნი სიძველე (ანთიკები) მოიძევა კავკასიაში, ბაბილონელთა, ასორასტნელთა, ფინიკელთა, ეგვიპტელთა, არიანელთა, მიდთა, პარსთა, არაბთა და სხვათა!

61. შევიდა პომპე რომში გამარჯვებული ახლდა დიდდავლად მირდატის დის და შვილებს, გარდა არტაგისთუ მირვანის მე. ორაზეს მე, სომხის მეფის ტიგრანის ცოლი სოსიმა, მისი შვილი ტიგრანი, კომაგენის მეფის ძენი ურიანი მეფე არისტობული, სკითების დედაკაცები. მეკობრების მოთავე და სხვა მრავალნი მისთანა ტყვენი, რომის ხაზინა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სა, ამ-ჯერად ჩვეულებით გარედ 40, მილიონზედ მეტი შემოსავალი შეემატა თურმე, გარდა იმისა ოცი-ათასს ტალანტ შეადგენდნენ ძვირფასნი ნივთეულებანი, სალარონი და ტყვენი. მაგრამ ნაუსამართლარი რომ იყო მით ბოლო არ გაუთავდა მის მპყრობელობასსა!

მირდატის სიკვდილის შემდგომ 60. დადგინდა რომ-ში სამ-თმე მთავრობა (Trimvirat). ოკტავიო (კეხარი) პომპე და კრასო: პომპემ აირჩია სამყოფად თავის მო-სვენებისთვის სპანია, კრასომ სიმდიდრის შეძენისათვის ასორასტანი და კესარმა გალლია, სადაც რვა წელი სრულ-ომ ბრძოლა გამარჯვებაში გაატარა, ამის ასული ჰყავდა პომპეს ცოლად, სანამ ცოცხალი იყო ეს გონიერი დედა-კაცი ქმარსა და მამის შუა მშვიდობიანობას ჰფენდა, რაკი მოკვდა, პომპემ თავისი მეშურნობა ველარ დაჰფარა თავის სიმამრის გამარჯვებაებზე; ამათი გარდაცმა გარდაკი-დება სასარგებლოდ დაშთა მირდატის შვილს ფარნაკსა, გამოილაშქრა ბასფორით და დაიპყრა კოლხიდა, პონტი და მისი მოსაზღვრე სამთავროები, რაც ეპყრა მამა მისს მირდატსა.

მირვან მეფემ ჰმართა საქართველო 16 წელი, გარნა ვერა შეჰმატა-რა, ამას გარეშე მწერალნი არტაგად უწო-დებენ, პომპესაგან კავკასიის დაპყრობის შემდგომ ბევრი ველარ იცოცხლა, მოკვდა და გამეფდა მე მისი არ-შაკი, თუ არბაკი 58. ქ. წ. ამან განამშვენიერა ნენქარ ქალაქი კახეთისა და განამტკიცა სიმაგრენი უფლის ციხი-

სა, იყო გონიერი, ძლიერი ძალითა და გმირი. ამან ჰმარ-თა საქართველო სიბრძნითა რომაელთ მფლობელობისა, თუმცა მრავალი შემთხვევა ჰქონდა ომ-ბრძოლისა; გარნა სიბრძნით და მშვიდობიანობით გარდაროვინა ყოველი წინაღმდეგი შემთხვევანი [1]).

პომპეს და კესარის წინაღმდეგობანი ამით გათავდა, რომ პომპე დამარცხებული ჯერ საბერძნეთს გაიქცა და მერმე ეგვიპტედ, გარნა ხმელეთს გასვლამდის, ეგვიპტის მეფის პტოლომეოს შეჩენით, ღალატით, ნავშივე მოიკლა. ესევე ხვედრი მომზადებული იყო კესარისათვის, რომე-ლიც პომპეს დასდევნებოდა ეგვიპტედ, გარნა მან მხნე-ობით თავის თავის დაცვის გარდა, მტერნიც დაამდაბლა 47. მის შემდეგ რა ჰსცნა ფარნაგის თვით მპყრობელო-ბანი და რომაელთ მარცხნი, გაილაშქრა ძლიერის მხედ-რობითა პონტოსაკენ: ის იყო ფარნაგს დაემარცხე-ბინა დომეტოს ჰიპატოსი და გამარჯვებული დიდ ლხინს სიხარულში იყო, ამან სცნა კესარის მისვლა თუ არა შერიგება არ ინება, გარნა კესარმან არ მიჰხედა მის სურვი-ლის ასრულებასა, მაშინვე დაეცა დაქანცულ დაღალულ მის სამხედროს და გაჰფანტა, რა ფარნაგმან გარიიდა, დააპირა გაქცევა, ჰკრეს ხმალი რომაელთაგან მიჩენილთა თავის კაცთა და მოჰკლეს! იმ დროს შესმახა თურმე დაკო-დილ სულთა მომბრძავ ფარნაგსა კესარმან: «ავო კაცო, არ იცოდი რომ მამი შენის მოღალატობა არ შეგრჩე-

[1]) თეიმურაზის ისტორიის 212 გ.

ხოდავთ». მაშინვე თავის ერთ მეგობარს კესარმან ასე მისწერა: „Veni, vidi, vici“ მოვედი, ვნახე, ვსძლიეო“.

ფარნაკის მიწა წყალი მის სიძე და სპარაპეტს ასანდრს დაშთა რომაელების მფარველობის ქვეშ. მირდატის მცირე შვილები, რომელიც წაეყვანა პომპეს რომად, მათში მცირე მირდატმან მამა მისის სიმხნე გამოიტანა, ასიის მპყრობელობელობაში მრავალი შეეწია; ამისთვის რომელთ მისცა კეისარმან პონტო სამფლობელოდ, როგორც მამა პაპისა მისისა საკუთრება, ამან განადიდა პერდიკის ქალაქი და მიყაქი, რომელსაც იოსებ ებრაელი მოშოხად იხსენიებს, ჰყო თავის სამეფო ქალაქად და ულიო კესარის პატივად უწოდა კესარია. ეს შეეწია ბევრგან ტრიუმვირის, კრასოს ასიაში ანთიპატსა ედემელს აროდის მამას და სხვათაც რომის მფარველობაში მყოფ მთავართა, ასრე რა დღითგან დღე წინ მიდიოდა, შეისაკუთრა კოლხიდაც სამესხეთითურთ! გარნა რა ულიო მოჰკლეს, დათამამდა სიძე მისი 1. ასანდრი 44, და ჩაუდგა მტრულად ბუსუნში, ერთ დღეს დაიხელთა უსაჩურველოდ მარტოკა, ჰკრა ხმალი მოჰკლა მცირე მირდატი და თვითან დაინარჩუნა მისი სამფლობელო!

ამ ნაირი ულთოება რომაელთ შეწენით ჩაიდინა ასანდრმაან, 43. გარნა არ მისცეს მეფის წოდება, არამედ არქონტობისა (თავადობისა), ასე იმთავრა რამდენიმე წელს, მით იხმარა მრავალ გვარი სიმხნე, ერთგულება

რომაელთა და ხერხ ღონე იქამდის, რომ მოსტყუვილდა ავგუსტო კეისარი და დააჯილდოვა ის 36.მეფურის წოდებითა.

მურვანის ძე არნაკმან იმეფა 25. წელი რომაელთ მოვარკელობის ქვეშ მშვიდობიანობით და მოკვდა. გამეფ-და ძე მისი არშაკი 33. მამასავით მხნე და ძლიერი, გარნა მოუთმენელი; ამან ვერ აიტანა რომაელების გაშინაურება საქართველოში, პირველშივე მოელაპარაკა კახეთის მეფეს და სომხის მეფეს ტიგრანის შვილს არტავაზსა და მოინდომა განდევნა რომაელთა, რომელთ მმართვა კესარის სიკვდილის შემდგომ ვეღარ მიდიოდა წესიერ სინიდისიანათ გარეშე სამეფოებში, მოხელე მოსამართლენი ზევრ ურიგობას ჩადიოდნენ; აწიოკებდნენ მაღალთა თუ მდაბო საზოგადოებათა ანგარებრივის სუნაგობითა.

ტრიმვურობა რომ ოკტავიანოს და ანტონინს დარჩათ ერთმა დასავლეთი დაიჭირა და მეორემ აღმოსავლეთი, ანტონინმან ხელი ჰყო პართის მეფის არშაკის დამონებასა, რომელთან ფარული მოკავშირე იყვნენ სომხეთის მეფენი, პირველში მარცხად წაუვიდა საქმე ანტონინსა. შემდგომ რა იწყო შუა მდინარის დაპყრობა შეერთდნენ პართის და სომხის მეფესთან ქართლ კახეთის მეფენი თავიანთ სამხედროითა, წარვიდნენ შუა მდიანარედ და დაამარცხეს ანტონინის სამხედრო ურდოების წყობანი და დიდის დავლა ნაშოვრით უკუ მოიქცნენ. გაწყრა მეტად

ანტონინი შეიკრიბა ყოველი თავის სამხედრო ძალით და წარმოვიდა სომხეთზედ, დაამდაბლა სომეხნი და მათი მეფე არტავაზი, მატყუვარობისათვის დაიჭირა შეაბორკილა და წაიყვანა ეგვიპტედ, სადაც შემდგომ მოიკლა.

1. ასანდრმა 32. წელი იუფლა მირდატის მიწა წყალზედ კარგის ხელ შეწყობითა, რომაელები თუ მცხოვრებნი მეტად მომადრიელებული ჰყავდა; გარნა ბოლოს უშვილ-ძიროდ გარდვიდა მოკვდა და მეფობა დაშთა მირდატის ძმისწულს სკრიბონიოსსა 14. ქ. წ, მაგრამ მეშურობით არა აცალეს-რა რომაელებმან. შეუჩნია კაცნი მარკ აგრიპამ მოაკვლევინა და პონტოს სამეფო მისცა ზენონ ლაოდიკელის შვილს პოლემონსა, რომაელთ ერთგულ მშრომელსა, მით იწოდა შემდგომ პოლიმონ პონტოსად ჩვენი მხარე, გარნა ისიც მოჰკლეს ქრისტეს შობის წინა წელს და მირდატის სამეფო განაწილდა ნაწყვეტ ნაწყვეტად. ბასფორი სარომატებმა მიითვისეს, პოლემონის ქვრივს პითაგორას დაშთა პონტო და ის მართვიდა პონტოს თავის შვილების სიმცირის გამო, კოლხიდა და სამესხეც უნდა დაშთენილ-იყო მირდატის ჩამომავალ მთავრების ხელში!

არბაკის ძე არშაკმან იმეფა 33 ძელი. რა აღიზარდა ქართამის ძე, ქალის შვილი ბარტომ მეფისა ადერკი თუ ფარსმანი სომხეთს; იყო შვენიერი, ძალ ღონიერი და ხელოვანი მეომარი, გამოცდილი სომეხთა: მიდთა და ასორთა ბუნბერაზთ ბრძოლაში. ამან იმწია სომეხნი და

შემოვიდა საქართველოდ, არშაკმაც შეჰკრიბა მხედრობა ქართლით და მივიდა თრიალეთს, სადაც იყო ფარსმანი შესაბელად, გაითხოვა საზუნზერაზოდ არშაკი ფარსმან-მან თუ არა: მაშინვე სიხარულით გავიდა მინდობილი თავის ძალ ღონეზედა, რომელიც მოსდგამდა მამა პაპე-ულად. პირველ დღეს იწყეს ომი ჯერ ორობებით, მე-რმე ჩუგლუგებით და რა შეღამდა, უკუ-დგნენ ორნივე თანასწორ გმირნი.

მეორე დღეს კვალად შეიბნენ შვილდ ისრებითა, დასხეს ერთი ერთს ისრები ტანთა ტყესავით, უკანას-კნელ რა გაცხარდა ფარსმანი ჰკრა ისარი ძლიერად არ-შაკს მკერდსა, ვეღარ უმაგრა ჯაჭვმან გაველო მკერდში, ჩამოვარდა ტაიჭისაგან არშაკი და მოკვდა, რა უნდა შე-ჰბმოდნენ სომხის ლაშკარი ქართველთა, არ უტევა სა-ბრძოლველად უკუ-აყენა. მერმე მიუახლოვდა თვითან ქარ-თველთა და უთხრა: მე ვარ შვილი მეფეთა თქვენთა და სვესა ჩემსა მოუცია ჩემთვის მეფობა, ამისთვის არ მო-უშვი თქვენზედ სომეხნი ხელის გამოღებად, რადგან ჩემი ხორცის სისხლნი ხართ!...

მაშინ მიუგეს ქართველთა: გამოსჩნდა ყოველთაგან უმჯობესი ფარნავაზის ნათესავთა, რა მოკვდა მეფე ჩვე-ნი, აწ შენ მიგიღებთ მის მაგიერ მეფედ, ვმადლობთ სვესა ჩვენსა, რომ მოგვცა საზღვევრად მეფისა ჩვენისა შვილივე მეფეთა ჩვენთა გმირი და სახელოვანი, ყოველთ თავი დაუკრეს, დაადგეს თავს გვირგვინი არშაკისა 2. ქ.

წ. და წაიყვანეს მცხეთად. ამას ჰყავდა ცოლად სომხის მეფის ასული, მოიყვანა და უწყო მმართვა საქართველოსა. მირდატის დიდებული მოაფარინის ძმის წული სტრაბონი სწერს: «საქართველო სავსე იყო მდიდარის ქალაქებითა, რომელნიც ჩინებულის არხიტექტორულ შენობაებითა ბრწყინევდნენ, აგებდიენ კედელ ყურეებს აგურითა და ზეითგან ხურამდნენ ჭერის კრამიტითა, ჰქონდათ შვენიერი მოედნები და საყოველთაო სადგურნი» [1].

საქართველოს ესრეთი წარმატება მოხდა მირდატ ევპატორის დაწინაურებისაგან, რომაელების მფლობელობისაგან და ქართველ მეფეების ღწვა მეცადინეობისაგან საქართველოს აღდგინებისა და ამაღლებისათვის, ასრე მოხდა რომის მრთელ საიმპერატოროშიცა დაწყნარება, დალაგება და მშვიდობიანობა ყოველის მხრით ავგისტოს კეისრობისა, რადგან უნდა მოსულიყო მესია მაცხოვარი სოფლისა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე.

1) Strab, Z. XI. p. 499.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

XII.

იესო ქრისტეს შობა მცხეთელი ურიების ცნობანი ქრისტეს ჯვართზედა, სომხეთის ამბავი, მესხების და კოლხიდელების გაქრისტიანება.

მართლად ფარსმან მეფის პირველ წელს მეფობისა იშვა უფალი ჩვენა იესო ქრისტე ურიასტნის ბეთლე-მის ქალაქს ერთს ქვაბსა შინა! მოუვიდათ ამბავი მცხე-თელ ურიებს სამ მოგვთ მისვლაზედა აღმოსავლით, რომ სპარსით იერუსალიმი წარტყუევნესო, გარნა შემდგომ სცნეს ნამდვილად, რომ ბეთლემს შობილი რომელიმე ყრმის თაყვანის საცემლად მისულან სპარსთ მეფენიო, რომელსაც ამბობენ მესიადო, მოსულს დასახსნელად ებრაელთა ტყვეობისაგანო. ამაზედ განიხარეს მცხეთელ ურიათა და ჰმადლობნენ ღმერთსა. მეტადრე ელიოზ მღვდლის დედას და დას იმ დღითგანვე შთაენერგათ გულში დიდი მხურვალე სიყვარული და მით დღითგან დღეზედ აღემატებოდნენ ღვთის მსახურებაზედა!

იმ დღითგან რა განვიდა 32 წელი, მოუვიდათ ურიათ მოციქული თუ წერილი ანნა მღვდელთ მთავრისაგან იე-რუსალიმით, იწვევდა ურიათ წინ მდგომთა და მეცნიერთა, მისულიყვნენ სჯულის რჩევაზედა. სწერდათ: ის ბეთლემს შობილი ყრმა აღიზარდა და თავის თავს ძედ ღვთისა ამ-ბობს, მრავალ სასწაულებს შვრება, მაგრამ მოსეს სჯულის

წინამძღვრობს, ამაზედ სჯა მოლაპარაკება გვინდა, ვნახოთ რის რჩევა უკეთესია ჩვენთვის, თავის დანებება თუ მოკვლა მისი !?. [1]).

ამ დროს მოემზადნენ წასასვლელად ელიოზ მღვდელი, ლონგინოზ კარსნელი და სხვა პატივცემულნი პირნი საქართველოს ურიათა. ქვედრა ელიოზს დედა მისი სარრა და დაი მისი სიდონია, არ მიელო მონაწილეობა ქრისტეს მოკვლაზედა და რამე ნაწილი მოეტანათ მისი-მათ სანუგეშოდ! წავიდნენ ესენი სასწრაფოდ, გარნა რა მივიდნენ იერუსალიმს, ნახეს რომ იესო ქრისტე დასაჯათ ურიათ ჯვარს ცმითა. ამ დროს შეხვდებიან ესენა ქრისტეს კვართზედ წილის ყრასა. ეს მცხეთელიურიანიც მიიღებენ მონაწილეობას წილის ყრაში და ქრისტეს კვართი მათ ხვდებათ წილად, და მოაქვს მცხეთელური მღვდელს ელიოზს, მცხეთას.

აქ, ეს უნდა ვიცოდეთ, რომ იერუსალიმითგან დატყვევებულ ურიათ ხელობა სრულ ვაჭრობა იყო, სადაც იყვნენ; მეტადრე მეფეებისა, პარსთა, სომეხთა და ქართველთაცა. უიჭველად ელიოზ მღვდელი და ლონგინოზ კარსნელი დიდ შემძლე ვაჭრები იყვნენ მამა პაპით ქართველ მეფეთა და მათგან მიჩნეული დიდებულნი. ესენი ყოველ წლივ მიდიოდნენ იერუსალიმს თაყვანის საცემ-

---

1) ქართლის ცხოვრების 39. გ. თეიმურაზის ისტორ. 155. 156.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლად ვაჭრობის მიზეზით და დაწვრილებით ჰქონდათ ყოველი ცნობები მიღებული ქრისტეს შობისა, ცხოვრებისა და სასწაულებზედა, აგრეთვე საქართველოს ურიის შვილები მიღებულ-იყვნენ ებრაელთ დიდ კაცობაში იერუსალიმს, მეკარედ, მოსამსახურედ, მზარეულად და სახლის გამგედ, მღვდელთ მთავართა, მსაჯულთა და სამსახურის კარებზედაც სრულ ესენი იყვნენ მიღებულნი, როგორც დღესაც ჩვეულება არს, ასის მთავრებ მეფეებში, მშვენიერ ტან მოსულობისა, გამჭრიახობისა და სარწმუნო სიმართლისათვის.

წილის ყრაზედ თქმული მცხეთელ ურიების მონაწილეობა ეს არის, რომ რომაელ ქრისტეს ჯვარ მცმელ მტარვალთ, როცა დააპირეს ქრისტეს კვართის ოთხათ გაკვეთა, მაშინ მღვდელთ მთავრის იასაულ ურიებმან, რომელნიც საქართველოს ურიების შვილნი იყვნენ. ჩაახვდინეს მტარვალნი, რომ წინდის ჩხირით მოქსოვილი ქრისტეს კვართი გაჭრით სრულ დაირღვევა, აღარაფრად ივარგებს და წილი ეყარათ ვისაც ერგებოდა იმ ოთხ მტარვალებში, იმას მეორებისგან მათი კერძი ფასით შეესყიდა და, შემდგომ თვითანაც გაეყიდა და ჯეროვანი ფასი აეღო. უთუოდ რომელ მტარვალსაც ერგო ის კვართი მისგან ამ იასაულებმან შეისყიდეს და გარდასცეს ელიოზ მცხეთელ ურიასა. მით დაშთა სიტყვა ქრისტეს მოციქულებში და მოწაფეებში, როცა უნდოდათ ხსენება ივერიისა, წილ ხდომილთ ქვეყნად იტყოდნენ ხოლმე ქრისტეს კვართის პატივისათვის.

როცა ჯვარს აცმევდნენ ქრისტეს იესოსა, ესმა მცხეთად გვერის ცემა ელიოზის დედას სარრასსა, სულით ითქვნა და სთქვა: «მშვიდობით მეფობავ ისრაელთა, რამეთუ უგუნურობით მოჰკალით უბადრუკნო უფალი და მაცხოვარი ყოველთაო! 1)» და მაშინვე მოკვდაო! თუმც ღვთის წინაშე ყოველი შესაძლებელი არის, გარნა ეს სიტყვები მიეწერება უფრო ღვთის მშობელს ქალწულს მარიამსა, რომელიც დამსწრე იყო ქრისტეს ჯვარ-ცმაზედ და სიკვდილზედა. უეჭველად ეს სიტყვები მწერალთაგან გარდმოცემულია, ერთისა დაკვდრება ცხობა მეორეზედ გარდაუციათ უმცოდინარობით. ეს კი ნამდვილია რომ ელიოზ მღვდლის დაბრუნებამდის დედა მის სარრა გარდაიცვალა მესისაგან რამე ნაწილის მიღების ოხშანში!

რა სურვილით ელიოზის დედა იყო აღტკინებული ის სურვილივე ატკბობდა ელიოზის დას სიდონიას. როცა მივიდა ძმა მისი იერუსალიმითგან მგზავრი, გაუმჟღავნეს დედის სიკვდილი, გამოტირების შემდგომ სთხოვა დამან მისმან სიდონიამან ეთქვა ამბავი მესიის ქრისტე იესოს საქმის თაობაზედ, მაშინ მოჰყვა ძმა მისი ელიოზი: ქრისტეს დასჯასსა, ვნებასა და ჯვარცმაზედ საუბარსა დაწვრილებით. ამ ყველას დიდის მწუხარებით ისმენდა სიდონია, დედა მისის მწუხარების ეს მწუხარებაც ას კეცად დაემატა, მით ზომის გარედ აუღელდა გული, რა ამოიღო ძმამ სანახავად სისხლიანი

1) ქართლის ცხოვრების 40. გ.

კვართი იესოსი. შეჰკარდა ჰმას გულმდუღარედ გამოცა-ლა ხელითგან ის კვართი და გულზედ მიიკრა თუ არა, ვეღარ უძლო მწუხარებას სურვილს, გადაბრუნდა და იქავე მოკვდა.

ეს სამწუხარო შემთხვევა მოეფინა მრთელ ქალაქში, მოვიდნენ სანახავად მრავალნი და მათთან მეფე ფარსმა-ნიცა, მოეწონა მეტად კვართი და ინება გამოღება მიცვა-ლებულის ღლიითგან. გარნა ვერ შეიძლეს [1]). მით ის მიცვალებული სამეფო ბაღში დამარხა, რადგან ელიოზ მეფის დიდებული იყო, სადაც შემდგომ სარონი დაირ-გვნენ საუკუნო სახსოვრად, რომელნიც დაშთნენ ნინა ქალწულ წმიდის მისვლამდის მცხეთად! [2]).

სომხეთ მეფის, არტავაზის სიკვდილს შემდგომ მარკანტონინმან რა დაიპყრა სომხეთი პირველად მიანდო მიდთ მეფესა; გარნა პარსთ არშავირ მეფემ სხვა ვიცლა არტაშე დააყენა! მისგან შეწუხებულ სომეხთ წინა-მძღოლთ მიჰმართეს რომაელთა; არტავაზდის პატარა შვილი, ტიგრანი ითხოვეს მეფედ, რომელიც იყო იმ დროს რომში, მისცეს და გაამეფეს! როცა ის მოკვდა, რომაელებმა მისი ძმა ერვაზი გაუგზავნეს გასამეფებლად.

---

[1]) თეიმურაზის ისტორიის 139. გ.

[2]) ესეც შეიძლება, ჩვეულობა იყო საქართველოში, ვინც მოკვდებოდა ომში. ანუცის შემთხვევთა თავის ზედ ქონებულ სამკაულსა თუ საჭურველსა ხელს არ ახლებდენენ, უჭველად თან ჩაატანდნენ, ამ ჩვეულებით მოხდენილ იყოს ესეცა.

მაგრამ სომხებმა ის არ მიიღეს, განუდგნენ რომაელებსა და მცირე ტიგრანი ა. არტავაზდის ჩამამავლობისა გაამეფეს, გარნა რა ბრძოლები გაჩნდნენ, ისევ რომაელებს დაემორჩილნენ, მიიღეს მეფედ ერვასი. სამ წლის შემდგომ ისიც გასდევნეს და არწრუნი, აპარსამ დიდებული გაამეფეს.

აპირსამის სიკვდილის შემდგომ პარსთ მეფემ რომაელების საწინააღმდეგოდ თავის პატარა შვილი, არშეზი გაამეფა; მაგრამ რომაელებმან გარდააგდეს ის და მის მაგიერ გაამეფეს პონტოს მეფის პოლემონის შვილი, ზენონი. რა ისიც მოკვდა, არტაშე პარსთ მეფემ თავის პირმშო შვილი, არშაკი გაამეფა! მაშინ ტიბერ კეისარმან მისწერა ფარსმან მეფის ძმას ქართველთა მხნე და სახელოვანს მირდატსა: წასულ-იყო გაელაშქრა, სომხეთზედ და გამეფებულ-იყო. ამ დროს მირდატმან შემწეობით ფარსმან მეფისა შეისყიდნა სომხის სამეფოს კარის კაცნი, მოჰკლეს არშაკი, გაილაშქრა ქართველთ სამხედროოითა, აიღო არტაშატ ქალაქი სომხეთისა 35. შემდგომ ქრისტესი და გამეფდა.

რა ჰსცნა ქსრეთი დამარცხება თავის შვილისა და გამეფება ქართველთ მეფის ძმის მირდატისა, განრისხდა მეტად, მაშინვე დიდის სამხედროოითა გააგზავნა თავის უმცროსი შვილი არსესი (ოროდი), ხელ-ახლავ სომხეთის დასაპყრობად. ეს ამბავი მსწრაფლ აცნობა მირდატ მეფემ თავის ძმასა ფარსმანს თუ არა, შემოჰკრიბა ალვანები,

სარომატნი ქართველ სამხედროსთან ერთად და მოვიდა სომხეთში თავის ძმის შესაწევნელად, მოსულ-იყო ოროდიცა მიდთა და პარსთა დიდის ლაშქრითა! რა ნახეს პარსთ ქართველთ ლაშქარი მოსული საბრძოლად მათი, აღიძრნენ მედიდურების შურითა, ჩვენ ასიის მპყრობელთ როგორ თუ უნდა გაგვიპირდაპირდნენ ქართველებისთანა მცირე ტომნიო?.. მალ-დატანებულ ჰყვეს პარსთ მეფის მეორედ, შებმად, რომ ერთიან აეწყვიტათ ქართველნი!

გარნა აქეთ ფარსმანმაც ანიშნა ქართველთა მიდების და პარსების ლაშკართა ოქრო, ვეცხლში შელესილება, ქომათ თავიანთ ჩვეულებისაებრ მხნედ და ყოველი ძვირფასი მათი ქონება დიდის გამარჯვებით სრულ ერთიან ხელთ დარჩებოდად! ამ გულით ეწყვნენ ორივე მტერნი ძლიერად ერთი ერთს, განგრძელდა ომი და იბრძოდნენ მეტად თავ განწირვით ქართველნი, ამასობაში შეხვდნენ ურთიი ერთს ფარსმან მეფე და ოროდი; ჰკრა ხმალი აბჯარ-ცმულს ხუჩზედ (რკინის თასზედა), ველარ უმაგრა საჭურველმან ძლიერ მკლავს, განუპო ხუჩი და გაუსკდა შუა თავიცა, მით ოროდის ცხენი უკან გახლტა თუ არ, მოეხვივნენ მეფის მეს დამცველნი პარსნი, გარნა მაშინვე ჩამოვარდა ოროდი ცხენითგან და მოკვდა, ამის გამო გაიქცა პარსთ სამხედრო ძალეულნი. მოსრეს მრავალნი ქართველთა და აიღეს დიდ ძალი ნაშოვარი.

განრისხდა საშინლად სპარსთ მეფე არტავანი ამ-გვარ თავის დამტერებაზედა და ყოველი თავის ძალით გამოილაშქრა სომხეთს ფარსმანს ზედა, ეწყო ძლიერად და გაჩნდა ორგნითვე დიდი წყვეტა-ჟლეტა! გარნა სომხეთის მდებარეობა ქართველთ რომ უფრო კარგად იცოდნენ და ბრძოლაშიც მეტად დახელოვნებულ-იყვნენ, გამარჯვება იმათ დარჩათ!

რა ასრე შერცხვენილი უკუიქცა არტავან სპარსთ მეფე, სინაკა სპარსთ დიდებულმან განუყენა სპარსნი არტავან მეფეს, გარდააგდეს ტახტითგან და მის მაგიერ გაამეფეს მირანი ტირთადი, ეს მოხდა ვიტელლის შეწევნით, რომელიც იყო აღმოსავლეთის საქმეთ თვალ-ყურ მდევნელი, გარდიხვეწა არტავან მეფე თავისთან მცირედის ხლებულებითა ვირკანებში და იქ სცხოვრებდა საწყლად ნადირობითა!

ამ დროს გაჩნდა სპარსთ დიდებულებში ანარჩეულობა, შული, კამუკი; რომელნიმე ესარჩლოდნენ ტირთადს და რომელნიმე არტავანს, მის გამო სთხოვეს მეფე არტავანს მოსულ-იყო და დაეპყრა სპარსეთი; ამ ნაირ წინა დადებას პირველად არ ერწმუნა, რა ნახა შემდგომ გამეორებით, გამესამებით მართალის გულით სთხოვდნენ, შეჰკრიბა დიდი ლაშკარი, ზოგი ფასით, ზოგი ვედრებით და ზოგიცა მეგობრულად სკვითთაგან, მოვიდა სელევკის მახლობლად, დაესხა უვიცათ თავს თუ არ, გაუტყდა გული მეტად ტირთადს ესრედ მოულოდნელ

ღალატობაზედ, შემოეცარცვა ლაშქარიცა და მცირ[illegible]
ხლებულებით მივიდა ასორებში 36. და შემდგომ სირ-
ცხვილისაგან ისინიც დაითხოვა მოიცილა თავითგან, ამ
შემთხვევაში რომაელებმან არა ვითარი შემწეობა არ
მისცეს ტირიდატს, არტავან მეფემანც მორჩილობა აჩვენა
ახალ კეისარს კალიგულისა, გაუგზავნა მოციქული დიდ-
ძალის ძღვნით და მისთან თავის შვილი ვალარში მძევ-
ლად [1]). 37. ყოველი ღონე იხმარა თურმე მირდატ
მეფის ჩამკვლელებზა ზედა, იქამდის მიაწევინა საქმე რომ
მირდატ ქართველი მეფე სომხეთსა წააყვანინა კეი-
სარმან და შესვა საპყრობილეში [2])! გარნა მისმა მოადგილე
კლავდიო კეისარმან ქართველთ ფარსმან მეფის თხოვნით
განათავისუფლა და მისცა ისევ სომხეთის მეფობა
პირველებრ!

ამ დროს არტავან მეფეს სომხეთში მირდატ ქარ-
თველის მაგიერ თავის ძე ვარდანი (ბარტანი) დაესვა
მეფედ: რა მოვიდა მირდატი რომითგან რომის სამხე-
დროითა, ნახა პარსებს დაეჭირათ სომხეთი. იმწია
თავის ძმა ქართველთ მეფე მისი მხნე მხედრობითა, მი-
ვიდნენ ეწყვნენ თავიანთ მტერს გასდევნეს, დაამდაბლეს
მოწინაღმდეგე სომეხნი ყოველგან გაიმარჯვა და გამეფდა!
ხოლო პარსებს არ სამეფოდ განყობილების გამო

[1]) Bacit. chap. VI.
[2]) Seneka XI.

დაერღვათ მშვიდობა, არც შინაგანი და არცარა გარეგანი მოსვენება დარჩენოდათ, გარდაკიდებულ-იყვნენ საშინლად, იქამდის რომ მოჰკლეს მეფე არტავანი და აუწყვიტეს ერთიან სახლობა.

მეშვიდე წელს ქრისტეს ამაღლებისა 40. შეკრიბენ ქრისტეს მოციქულნი პირველად წართქვეს აღიარება მოციქულთა «მრწამსი», შემდგომ წილი ჰყარეს ქრისტეს სარწმუნოების ქადაგებისათვის, ენახათ თუ რომელს რა მხარე ქვეყნისა ერგებოდა საქადაგებლად, სხვათა შორის წმ. ანდრია მოციქულსა ჰხვდა წილად წილ-ხდომილთ ქვეყანა [1]. (საქართველო თუ ივერია).

მაშინ ანდრიამ წარმოასვენა ღუკა მახარებლისაგან ფიცარზედ დახატული ღვთის-მშობლის ხატი, რომელს მარცხნივ წიაღსა ჰყავდა ჩჩვილი ყრმა იესო ქრისტე. მოვიდა პირველად კოლხიდის დედა ქალაქს ტრაპიზონს, ჰქადაგა ქრისტე და იქითგან აჭარას შემოვიდა, სადაც ის ხატი დაასვენა, აღმოვიდა სასწაულით დიდი წყარო მკურნელებელი, რომელი დღესაც არის, შეგულიანებულთ იმ წყაროს სასწაულისაგან უქადაგა რა ქრისტეს სარწმუნოება წმ. ანდრია მოციქულმან, მაშინვე მოიქცნენ ერთიან და

---

[1]) როგორც ქრისტეს კვართის პატივად წილ-ხდომილთ ქვეყანა ეწოდა ივერიას მოციქულთაგან, ისევე წოდებულან ძველად პალესტინი ხარების ქვეყანად, დედა ქალაქები როგორც რომი და სხვანიც ბაბილოვანდ, სასუფეველი ახალ იერუსალიმად, კონსტანტინეპოლი ახალ რომად!..

დაინათლნენ, დაუდგინა მათ მღვდელნი, დიაკვანნი და რა უნდა მოშორებოდა, ევედრნენ ის ხატი იქ დაეტოვებინა მათ სასო იმედად, მაშინ ანდრიამ მოატანინა მის ოდენი ფიცარი, შეასხო ის ხატი იმ ფიცარზედა თუ არ, მაშინვე გარდისატა ღვთის-მშობლის მსგავსი სახე იმ ფიცარზედა, ის დაუტევა მათ დიდ-ნუგეშად ღვთის მშობლის სახელზედ აღგებულს ეკკლესიაში და წარმოემართა მესხებში [1])!

გარდაიარა ლადოს-მთა (რკინის-ჯვარი), ჩაიარა ოცხის ხევობა და დადგა იმ ღამეს ზადენ გორას, სადაც მესხნი უზორვიდნენ ყრუ ღმერთთა ზადენს (სატურნოს) და არიას, შეწუხებულმან მათ წარმართობა ზედა ილოცა თუ არ მაშინვე ჩამოცვინდნენ და შეიმუსრნენ [2])! მეორე დღეს გარდაიარა, წყრუთზედ გაიარა სამესხე (სამცხე, ახალციხე) და იქითგან ჩავიდა აწყვერის ჭალაში დაშთა ადგილებრივ მეცხვარეებთან. იმ ღამეს, მეცხვარე მწუხარე სახითგან სცნა, რომ რაცღა უბედურება შემთხვეოდათ, რა გამოჰკითხა სცნა, რომ თავიანთ მთავარ ქვრივს 12, წლის ძე მოჰკვდომ-იყო და მის მგლოვარებაში იყვნენ!

ამათ ანდრიამ ნუგეშის-ცემის შემდგომ, უქადაგა ქრისტეს სარწმუნოებას და უქადა თავის თან ქონებული ხატის

1) ქართლის ცხოვრებ. 42 გ.
2) იქავე.

ძლიერებით არა მარტო ყოველ ჭირ სნეულების განქარ-ვა, არამედ მკვდართაც განცოცხლება. იმ ღამეს მოქა-ლაქეთ გამოხედეს ქალაქითგან, რომ რაღაც ბრწყინვდა მზესავით იმ ჭალაში, რა გათენდა, მოჰმართეს საც-ნობლად და სცნეს ანდრია მოციქულის ამბავი და მისი ხატის ცხოველება მეცხვარეთაგან, ეს რა აცნო-ბეს იმ მთავარს ქვრივსა, რომელსაც ჰრქმევა ეთერი, მაშინვე მიიხმო თავისთან ანდრია თავის მსახურებით, განუცხადა მწუხარებით თავის უბედური მოსავალი და სთხოვა ცრემლით შემწეობა, ეგებ განეცოცხლებინა მისი შვილიცა, ამ დროს წინადადება მისცა ანდრია მოციქულ-მან: თუ მიიღებ ქრისტეს სარწმუნოებას უთუოდ გან-გიცოცხლდება მკვდარი შვილიო! სთხოვა შეწევნა სარ-წმუნოებაზედ იმ ქვრივმა მთავარმან ანდრიას და სრულიად დასდვა თავს იმედი მას ზედა! მაშინ ილოცა ანდრიამ და შეახო ის ღვთის-მშობლის ხატი თუ არა, იმ წამსვე განცოცხლდა, წარმოსდგა ყმაწვილი ძილითგან ახალად გამოღვიძებულივით: ამაზედ დაუდგათ დიდი ლხინ სი-ხარული, ფარფაშობა ყოველთ სამგლოვიარედ ხლებულ მთავართა, ნათესავთა და მოქალაქეთა და ადიდებდნენ ანდრიას სარწმუნოებასა!

ქართლის ცხოვრებაში წერებული 41 გ. ივერია ღვთის მშობელს წილად ხვდა საქადაგებლად, და როცა ანდრია მოციქული უნდა გამოეგზავნა თავის მაგიერ. მოატანინა კიპარის ფიცარი, მიიდვა სახეზედ და გამო-

ხატა მისი სახე და მისა ღვთისაცა მასთანაო. — ესრე-
თი მოწყობილება ქართველთა სასულიეროთაგან და-
იწერა. რომ ნესტორის წვალება აეცილებინათ საქართვე-
ლოსა და მართლადაც ასცილდა! ამისგან დაშთა წერილებ-
ში თუ საეროთ თქმულება, რომ ივერია ღვთის მშობ-
ლის წილ-ხდომილი ქვეყანა არის! მარტო ჩვენი ივერია
(საქართველო) კი არა, მთელი ქვეყანა შეგვიძლია
ღვთის მშობლის წილ-ხდომილად ვსთქვათ, რომელ-
ტომს და გვარ ქრისტიანეთა იტყვი, რომ მისი მხურ-
ვალე მმოსავნი, მლოცველნი და მვედრებელნი არ იყვნენ!

მოეფინა ყოველგან ამ სასწაულის ამბავი და მოკრ-
ბენ მესხთ ყოველნი დიდებულნი და მთავარნი მისალო-
ცავათ იმ მთავრის ქვრივი დედაკაცისა, უქადაგა წმიდა
ანდრიამ ყოველთ ქრისტეს სარწმუნოება მისი მადლი,
ნიჭი და ძალი, რა შეგულიანდნენ ყოველნი ქრისტეს სა-
რწმუნოების მიღებაზედა, კერპის მღვდელთ აყვენეს ფეხ-
ზედ აკ-კაცნი და დიდი ამღვრეულება მოახდინეს ერში:
ჭყვიროდნენ: ჩვენში ზადენ, არია, აპულონ, არტემ,
არისს, პალლას, არმაზ, დიმიტრს, ბახუსს, ბოჩის, გა-
იმს, გაცის მეტი სხვა ღმერთის წამება არც იქმნა და არც
არა შეიძლებაო!

ესრეთი ამღვრეულება იმ მთავარმან ეთერამ ასრე დააწ-
ყნარა: წინ დაუდვა კერპის მღვდლებს, საკერპოში კერ-
პებს შუა შეესვენებინებინათ ის ღვთის-მშობლის ხატი,
დაებეჭდათ საკერპოს კარი მცველებ ქვეშ, რომელ მხა-

რესაც გაჭმარჯვებოდა ჲ შემუსრა კერპნი ის მაქლით
სარწმუნოებად. ამეზედ დასთანხმდნენ კერპის მღვდლები
გაუდეს საკერპოდ ჲ ანდრიამ ღვთის მშობლის ხატი შეასვენა
კერპებს შუა ჲ გამოვიდა. დაბეჭდა ეთერამ თავის სამ-
თავრო ბეჭდითა დაუდგინა, მცველნი ჲ წავიდა თავის
სასახლედ ანდრია მოციქულთან ერთათ! დაიწყეს ლოც-
ვა კედრება თავიანთ ღმერთებთან, ხოლო ანდრია ილო-
ცვიდა უფლისა ღვთისა მიმართ ყოვლის მყოფ ყოვლის
მპყრობელისა, რა გათენდა გაუღეს ნახეს, რომ მრთელი
კერპები ჩამოცვივნულ-იყვნენ მტვერებრ შემუსრვილ-
იყვნენ ჲ ხატი იგი ღვთის მშობლისა კი ბრწყინვდა
მზესავით! განიხარეს დიდად ქვრივისა მის მოყვარე ნა-
თესავთა ჲ შერცხვათ კერპების მოსარჩლეთა. მაშინ
წინაღმდეგთ შენდობა მოსთხოვეს ანდრიასა ჲ აჩვენეს
მზად ყოფნა ქრისტიანობასაზედა

უქადაგა წმიდა ანდრია მოციქულმან გარკვევით ქრი-
სტეს სარწმუნოება, ასწავლა საიდუმლო წმიდა სამებისა.
განკაცება მისა მღვთისა ჲ ეგრეთ ნათელ სცა ყოველთ
სახელისა მამისათა ჲ მისათა ჲ სულისა წმიდისათა, გა-
ნუწესა მღვდელნი დიაკვანნი, განისწმიდა საკერპო იგი
ეკლესიად, დაუსვენა დიდ ხასო ნუგეშად ის ღვთის
მშობლის ხატი, რომელსაც ეწოდა დღემდის აწყვერის
ღვთის მშობელი ჲ მოსანათლავად ყოველთა მესხთა: [1])

---

[1]) ქართლის ცხოვრებისა 43, 44 45, 46 გ.

ჩავიდა ხეობაში დანათლა მცხოვრებნი, იქითგან გარდა-ვიდა ჯავახნი მოაქცივნა, მერმე ჩრდილელნი (ჩირდილელ-ნი). კვლავ ქრუშეთელნი, ხერთვისის ხევობისანი, სათა-ლასხეველნი, ფოცხეველნი, ქვაბლიანელნი და ოცხელ-კურცხანელნი!

სამცხელთ (ახალციხელთ) კი არ მიიღეს ადვილად ქრისტეს სარწმუნოება, დიდათ უწინაღმდეგეს წმიდა ანდრია მოციქულსა და მრავალი შეწუხება მიაყენეს, რად-გან მრავალ გვარ მისნობასა, გრძნეულობასა და კერპთ მოზღაპრებასა შინა შთავარდნილ-იყვნენ! მით მრავალი მოთმინება და დიდი სულგრძელება აჩვენა მოციქულმან. 6 თთვეს მიმდევ ებრძობოდა მოწინაღმდეგეთ და უქა-დაგებდა ქრისტეს სარწმუნოებასა; როგორც დავედრება არის, ყოველ დღივ დილა სალამ გადიოდა ქალაქის გა-რე, ადიოდა ერთ მაღალ ბორცვზედ და ილოცვიდა ხოლო-მე. ამის გამო იმ ბორცვს ეწოდა ანდრიას წვერი, რომ დღესაც უმახიან წამსდრის ენით ხანდრის წვერსა. უკა-ნასკნელ სძლო თავის მოწინაღმდეგეთ სასწაულებითა და სამცხელნიც დანათლა სრულიად! [1])

მერმე გარდავიდა ნიგალის ხევს (ლიგანის ხევს), კლარჯეთს, არტაანს, კოლას და განაქრისტიანნა ყოველ-

---

[1]) დავედრება, ტაძარ წოდებული საკერცე გაუწმინდა ანდრიამ ეკკლესიად, რომელსაც შემდგომ ჯვარის ეკკლესია ეწოდა და კოკოლა ეკკლესია.

ნი მესხნი, სადაც გაიარა წმიდა ანდრია მოციქულმან თურმე, ყოველგან მორწმუნეთ ჯვრები ამართეს მის საუკუნო სახსოვრად, როგორც ეწოდება დღეს მრავალ ადგილთა, ოცხის მთას რკინის ჯვარი, წყრუთს წყროთა ჯვარი, ხევობაში ციხის ჯვარი, ჯავახეთს ჩირგვის ჯვარი, რომ აწ სირგვს უძახიან, სათალხევს აღშენდა მის სახელობაზედ ეკკლესია, მით სოფელსაც დღესაც ანდრია წმინდას უწოდებენ. ქვაბლიანში ქვაბის ჯვარი, ფოცხოვში კოხის ჯვარი, შაშკეთისკენ ჯვარის ხევი, და სხვაცა, რომელთ ადგილას მრავალგან მონასტრები აიგენენ შემდგომ.

აგრეთვე მოვლო ტაოს კარი და ყოველნი მხარენი მისნი, თუ მოსაზღვრენი მოიყვანა ქრისტეს სარწმუნოებასა ზედა: როგორც მეგრელნი, იმერელნი და სვანები, სადაც მთავრობდა ვიცლა დედაკაცი. მონათლა იგი და ყოველი ქვეშევრდომი ერიცა მისი, აქ დაუტევა მატათია სხვა მოწაფეებითანა და თვითან ანდრია სიმონ კანანელითურთ შევიდნენ ბოსფორს, იქიდგან აფხაზეთს, მოაქციენეს, იქ სევასტად (ცრუმს) დასტოვა სიმონ კანანელი, განამტკიცა ყოველნი და თვითან წარვიდა სკვითებში კავკასის იმიერ! 1)

თუმც სწერს ქართლის ცხოვრება: მეფე ადერკიმ (ფარსმანმან) დასტევებინა ქრისტიანობა მალად მესხთა

1) ქართლის ცხოვრების 47 გ.

და მეგრელთა: გარნა სიცრუე არის, რადგან იმას ქართლს გარეთ უფლება არა ჰქონია, როგორც ვნახეთ პონტოს მფლობელი ადრე პოლემონ მეფის დედოფალი პითადორა იყო, აწყურში მთავარი დედაკაცი ქთერა იყო, დღესაც არიან ამის წოდების ჩამომავლობა ქრისტიანენი ახალციხეს და ქუთაისს. აგრეთვე სვანეთშიც დედა კაცი იყო! ესენი უთუოდ მირდატ ევპატორის ჩამომავალნი იყვნენ: რომაელები კაცებს სწყვეტდნენ ნაირ-ნაირ მზაკვრობითა და მთავრობა და დედათ შთებოდათ: მესხეთის და კოლხიდის ეპარხიები ქართველთა გაქრისტიანებამდის დამოკიდებულ იყვნენ კაპადუკიის კესარიის მთავარ ეპისკოპოზების კათედრაზედა უეჭველად!

ანდრია მოციქული რა მიიქცა სკივთეთიითგან მივიდა საბერძნეთის თრაკიად, მაკედონია, ეპირს, აქაიად იქ პატარა ქალაქში ადგილობრი მმართველის ბრძანებით ეწამა ქრისტესთვის ჯვარცმული. ხოლო სვიმონ კანანელი მიიცვალა აფხაზეთსა და ჯიქეთს შუა მდებარე ნიკოფსა. მ. მოსე ხორინელი სწერს სვიმონ კანანელი აღესრულა ივერიის ფოროსსაო. კლარჯეთისკენ! ძლიერ ჭკუა გასაჭირელია, რომ მესხეთზედ და კოლხიდაზედ ზემოხსენებულ გაქრისტიანებულ მთავარ დედათ მოდგმამ იუფლა ჩამომავლობით ტრაიანე კეისრამდის და ტრიანე კეისარმან 116. კოლხიდა და სამესხო შერაცხა რომის საკუთარ პროვინციებად!

ეროვნული ბიბლიოთეკა

XII

რადამისდ ქართველ მეფის ამბავი სომხეთში, მისი ცოლის თავ გარდასავალი, რომაელების მზაკვრობა და სომხის მეფეების ამბავი.

47. ქართველთ ფარსმან მეფეს ჰყავდა ძე ერთი პირველი ცოლისაგან სახელად რადამისდი, ტანადი, ძალ-ღონიერი და მეტად მოგვრელი ქვეყნის მმართავა შველაში, რომელსაც დიდი სახელი ჰქონდა გავარდნილი ყოველგან. ამან მამა მისის ტახტზედ თვალი დაიჭირა; შეუტყო ფარსმანმან აზრი და რჩევა მისცა ტკბილად: შვილო, საქართველო უმისოთაც შენია ჩემის სიკვდილის უკან. მანამდის სასომხეთის შეთვისება უკეთესი იქნება ჩვენთვის. აიგერ ჩემი ძმა მირდატი ორჯერ რა ყოფით გავამეფე? შენც კარგათ იცი; მაგრამ ვერ უმართია რიგიან და ვერც დაუჭერია სომხობა ხელში დროების დაგვარ! მოდი თუ იქნება, შევითვისოთ სომხების დიდკაცობა, გამოვსცვალოთ მირდატი და შენ მიიღე სომხეთის მეფობა, შენ უკეთ მოიგვრი ყოველ საქმესა მისგან უფრო?!.

მამა მისის ესრეთი რჩევა მოეწონა მეტად რადამისდსა. მაშინვე ადგა და წარვიდა თვის სიმამრის მირდატთან, რომ იმის ქალი ჰყავდა ცოლად, როგორც თუ დედისა-

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ცვლისაგან ნაწყენი იყოს! მიიღო დიდის სიყვარულით ძმისწული თავის სიძე მირდატმან ერთ ხანს ცდილობდა თავის ძმას ფარსმანთან შეერიგებინა როგორმე და კიდევაც მოახერხა. მანამდის მრავალ გვარის ხელოვნებით შეიძინა მირდატის კარის კაცნი და თავადნი რადამისდმან მომავალი თავის აზრის სისრულეში მოყვანისათვის. მერმე ადგა და წარვიდა მირდატის დარიგებით ვითამ მამა მისს ფარსმანთან. მიიღო დიდის ავლა დიდებით, შეკრბენ თავად აზნაურნი და გაჩნდა დიდი ლხინ სიხარულით ჩინებული ნადიმობა!..

შემდგომად ნადიმობისა, მოიხმო დიდებულნი, თავადნი, ერისთავნი და შესჩივლა იმათ: ალვანელებმა ჩვენ წინაღმდეგათ არშაკ მეფის ნათესავი მირვანი რომ გაამეფეს ამის წინად, მე ახლა ბრძოლა დავაპირე ალვანებთან, ამაზედ მინდოდა რომის ჯარის დაბრა. მაგრამ ჩემმა ძმამ სომხის მეფე მირდატმან დამიშალა მე ქსუ: თქმა არის, არ უნდა ჩვენი საქართველოს გაძლიერება, იქამდის გაგარეულებულია და მტერი ჩვენი სამშობლო-მამულისა, ჭკერმამს სულ სომხებსა! ხომ იცით ამ ნაირი მტრობა, ჩამოკიდება დამღუპველია ჩვენის ქვეყნისა?!.

მოდი დამიჯერეთ! გავილაშქროთ სომხეთზედ დავიჭიროთ და ჩემი ძე რადამისდი გავამეფოთ, რომ ჩვენიც მისანდო ერთგული იყოს და ჩვენის ქვეყნისაც სასარგებლო პირი?“ მიიყოლია, შეჰკრიბა დიდძალი მხედ-

რობა და გაალაშქრა სომხეთზედა თავის მე რადამი-სტი. რა სცნა ამ გვარი ანაზდეული განსაცდელი რადამისტისაგან მირდატმან, მიჰმართა სომხის თავადებსა, გარნა მათ პირი არ უჩვენეს. რა კარის კაცთაც შეამჩნია ორგულობა, ადგა სასწრაფოდ და გორნიის ციხეში შეხვეწა ცოლ-შვილითა, სადაც პოლლიონ და კასპერიის ასისთავთ ხელ ქვეშ რომის მეციხოვნენი იყვნენ. რადამისტმან დასტოვა მცველი მხედრობა არტაშთში და დანაშთი ლაშქრით მოადგა გორნიის ციხეს ასაღებლად და ბიძა მისის დასაჭერად, გარნა ციხის შეუვალობით გაუძნელდა ციხის აღება, სხვა საშუალი რომ აღარ იყო რა, მოისყიდა პოლლიონ ერისთავი, მიეცა ციხე და ბიძა მისი დაეჭირა! რა ჰსცნა კასპერიო ასისთავმან, არ დასთანხმდა ქსრეთს მოღალატობასა-ზედა: მაშინვე წავიდა ქართლს ფარსმან მეფესთან და სთხოვა განეშორებინა ლაშქარი სომხეთიდგან და დაეტოებინა რომაელთ ერთგული მოკავშირე თავის ძმა მირდატი თავისუფლად. გარნა ფარსმანმან მიკიბ-მოკიბულის სიტყვით მოიცილა თავიდგან. მერმე კასპერმან მიჰმართა ასორეთის ზედამხედველს ტ. ვინდიო კვადრატოს და აცნობა სასომხეთოს ყოველი გარემოება: ვიდრე მოიხმარდნენ, ესენი რამე მისაშველებელ ღონის ძიებასა: ფარსმან მეფემ ურჩია შვილს რადამისტს, შეესყიდა თვითოეულად მეცხოვნენიცა და გაეთავებინა საშუროდ საქმე! და მართლადაც ეგრე მოახდინა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

შემოეცარცვნენ მირდატის უმრავლესნი მეციხოვნენი, როგორც თუ სარჩო არ ჰქონდესთ, დანაშთი მეციხოვნენიც მალას აყენებდნენ მირდატსა, შერიგებოდა თავის ძმის წულს პირობით, რომ არა ფერი ვნებოდა არც თვითან და არც მის ცოლ-შვილსა!.. რა გაუჭირდა თავი მირდატს დაპირა გასვლა ციხითგან, მაშინ წარმოუდგინა შედგენილი ფიცის წერილი რადამის ბიძა მისს, რომ არა ვითარი ვნება არ მიეცა მისთვის, არც რკითა საჭურველითა და არცარა საწამლავითა სამსლითა, რა მინდობილი ფიცზედ ციხითგან მირდატი, დიდის სიყვარულით მიიღო რადამისდმან თუ ის და თუ მისი ცოლ-შვილი, ენა ტკბილობით მამა შვილურად, ვიდრე გარდესხვია კისერზედ და გარდაჰკოცნა კარგ ნაირად!

შემდგომ შევიდნენ დანიშნულს ტყეად, ფიცის პირობის შესასრულებლად, დაუკლეს სამღთოები კერპებსა და გაიწვადეს ცერები: ცხენის მუათი ისე მაგრა შეუჭრემდნენ რომ ცერებითგან სისხლი წამოსკდებოდათ, იმ სისხლს ურთი ერთს აულოკდნენ და იმით შესრულდებოდა თურმე მათი ფიცის პირობა! რა შემკვრელმან მიიტანა ცერებთან მუა, ხელითგან დავარდა, რა მოიხარა ასადებლად, მაშინვე ფეხებზედ მოებღუჭა მირდატსა, მოსცვივდნენ სხვა მიჩენილნიცა წააქციეს და შეჰკრეს მაგარის ღვედებითა მიიყვანეს და დაკეცილ კარავებ ქვეშ მოაშთეს, ასე გარდაახდევინეს მის ცოლშვილსაცა!

ვინიდოს კვადრატმან რა შეიტყო მირდატის მოკვლა,

მოილაპარაკეს ჯერ ერთმანეთში, არჩიეს დროებითად დაჩუმებულიყვნენ, გარნა ეჰა რომ არ აყენებინებინათ რადამისდის უსვინიდისო საქმის თანხმობაზედ, შემდგომ აცნობეს ფარსმან მეფეს, გაუყვანა შვილი სომხეთიდგან! ამაზედ ყურადღება რომ არ მიაქცია ფარსმანმან. გმირთ მმართველი ულიო პელინოს შეესია (ლაშქრით სომხეთში და ქალაქ სოფლებს უწყო აკლება-გარნა შეებნენ ქართველ სომეხნი თუ არ იძლია მათგან, ამას თავის ლაშქარი რომ შემოეცარცვა, გაჭირვებული გაიქცა შეესიზნა რადამისდსა, მიიღო რადამისდმანი და მტერი დაიმოყვრა, ამან ურჩია დაგვირგვინება სასწრაფოდ სომხეთის მეფედ, რა შეასრულა დაგვირგვინებისავე განისმა ყოველგან ამბავი! შერცხვათ რომაელებს ქვეყნისა, არ იქმნას ულიო პელინოს ნაარად შევსჯაროთ ყაველინიო: მაშინვე ვინიდო კვადრატმან ჰელვეტიო პრისკო გაგზავნა ლეგეონით (6666 კაცით) უკულმართა საქმის მისაშველებლად. გარდაკლეს ტავრის მთა და უწყო მშვიდობიანობით დაწყნარება მოწინაღმდეგე აღელვებულ სომხობასა: გარნა პართ მეფემ ვალარში კი ახირდა რომაელთ ამ გვარ ქცევაზედა, ამით უკან მიბრუნდა თავის ლეგეონით ჰელვეტო პრისკო.

ამით მოემარჯვა ა. ვალარშს დრო სომხეთის დასაპყრად, მისცა დიდ-ძალი ლაშქარი ხელთ თავის ძმას ტირთადს და შეასია უეცად სომხეთში, სომხები რომ შიგნითგან მიხიობილი ჰყავდა, მისცეს გზა შეიუყვანეს ჩაიბარეს არტაშატი და ტიგრანაკერტი და დაემორჩილნენ

ასრე კიდევცა. ქართველები უკუდგნენ რა ამ დროს, სარჩოს უქონლობით და ზამთრის გამო, სპარსები ისევ უკან გავიდნენ თავიანთ ქვეყანას: მით უკან მობრუნდა რადამისდი თავის მხედრობითა და დაიჭირა ისევ სომ-ხეთი! უწყო ფიცხელად დევნა და დასჯა გამდგომთა, ვედარ მოითმინეს ესრეთი შეუბრალებლობა მის, აუდგნენ ერ-თიანათ ფეხზედ და შემოადგნენ იმ სასახლეს გარემოს, გარნა ხმალ ამოღებულმან რადამისდმან ელვასავით გაა-პო იმოდენა სიმრავლე, გაიტაცა თავის ცოლი ზენოცა თავისთანა და გაიქცა საქართველოდ!

დაედევნენ სასწრაფოდ მდევარნი უკან, ზენო რომ ორსული იყო, შეაწუხა მეტად ცხენის ჭენებამ და სთხო-ვა ქმარს მოკვლა, რომ არ ჩავარდნოდა მდევართ მტერთ ხელში, თუმც ბევრი გული უდვა ასუსულა ცოლი რადამის-დმან, გარნა მეტი აღარ შეეძლო. ვედარ მოითმინა ტკივილი და გარდმოვარდა ცხენითგან. ღონე გაწყვეტილ-მა რადამისდმან დაჰკოდა მსუბუქად, რადგან ვერ გაიმე-ტა მოსაკლავად არ მიუვიდა ხელი. დააგდო ერთ ღე-ლის თავს მდინარის მახლობლად და თვითან გაასწრო კიდევ მდევართა, გარდვიდა საქართველოდ! დაკოდილ ზენოს სისხლის დენისგან გულს შემოეყარა, დაგორდა იმ ღელეში და მდინარს შეერთო: მაშინ გამოფხიზლდა და რაც ღონე შეძლება ჰქონდა ცურვას მისცა თავი და გავიდა წყალ გაღმა, სადაც დაუხვდა ადგილებრი მეცხ-ვარენი. იმათ იცნეს პატივის ცემით შეუხვიეს წყლულ-

ნი, უწამლეს, მოარჩინეს დაკოდილობითგან და მიჰგვარეს როგორც დედოფალი ტირთად მეფესა აშტიშატის ქა-ლაქსა, რომელმანც მიიღო დედოფლად 51—53. და ანახდა დიდის პატივის ცემითა. ფრანგმა კრებილიონ-მან დასწერა გოდება (ტრაგედია) მეტად შვენიერი და უწოდა «რადამისდნი».

54. ნერონის გაკეისრებისა შეეშინდა ვალარშსა და განვიდა სომხეთითგან, რომის იმპერატორის ნება რთვა არ ჰქონდა ძმის ტირთადის გამეფებაზედა! განნეხდა დომეტიო კორბულონი რომითგან, აღმოსავლეთის სამე-ფოების დასამშვიდებლად: ამან მიიმხრო წვრილი სამე-ფოები და ურჩია ვალარშსაც მშვიდობიანობა, მიეცა მძე-ვალი რომაელებისთვის და დაჰმორჩილებოდა! იცბიერა დროებითად მიიყოლა ვალარშმან და მისცა მძევლები არ-ჩეული არშაკუნიანებისაგანნი, რომელთაგანაც ეფიქრებო-და მომავალად მეფობაზედა! ესენი ვინდიო კვადრატოს მისცა, მისგან კორბულონმან მოითხოვა და მიიღო; მაგ-რამ წყენა კი გაჩნდა ამათში: ერთი ამბობდა ჩემგნით მოხდა ამ ნაირი მშვიდობიანობაო, მეორე არ ანებებდა მას ამ გვარს სასიქადულო საქმესა: ჩემის მოთავობით წარმოსდგა ქხრეთი პოლიტიკაო, ამაზედ გაჩნდა, საჩივ-რები კეისართ ანაკეისარიც ორსავ აწერდა ამ ნაირ გა-მარჯვებისა!

საქმე გაზვიადდა, კორბულონი კიცხვად რაცხდა რო-მაელთათვის ტირთადის მეფობასა სომხეთზედ, ძალას

ატანდა ვალარშს, გაეყვანა ძმა სასომხეთოთგან; მაგრამ იმას არ გაჰყავდა. ამით ბრძოლა უნდა წარმომდგარიყო მათსა და რომაელთ შუა; გარნა ვალარში ბრძოლითგანაც შორს იჭერდა თავის თავსა, ყოველ უწესოებას აბრალებ-და თავის ძმას ტირიდატსა, მართლაც ტირიდატმან ყოველი ღონისძიება იხმარა თავის მომხრე ვინდია გვადრატის ხელით და მისთანებისა, მოესპო შუითგან თავის მეფო-ბის მოქიშპე რადამისტი თავის უშიშრობისათვის! ამ საქმემ მიაწია რომამდის, საქმე გაქექა განიზრახავდა, მით ქართველთ ფარსმან მეფე დაავალიანდა ნერონკეისრის მო-მადრიელებსა, ამას გამო 58. თავის შვილი რადამიზდი მოავლევინა და გაილაშქრა სომხეთზედ, რომაელების ურიჩნი აიგლო მოამდაბლა, ამ დროს დიდი შემწეობა მისცა ქართველთ სამხედროითა კორბულონს!.. მოხ-რდა სომხეთი გარდა ქალაქდა აშტიშატ ქალაქი, დამარ-ცხდა გარდაიგდო ტახტითგან ტირიდატი და მის მაგიერ გაამეფეს სომხეთს გამირელ არქელაო მეფის შვილის შვილი ტიგრანი [1]).

ასრე ომ ბრძოლა გამარჯვებაებში მოდალეულ მო-ფეთქილი ფარსმანი, რა სიკვდილის კარს მისდგა, გაუ-წილა თავის მეორე ცოლითგან შეძენილ ორ შვილთ, ბარტომს და ქართამს საქართველო, ერთს მისცა მცხეთის

---

[1]) Facit. XIV. chap. XXIII. XXVIII.

მხარე მტკვრის იქითი პირი კასპეთით იმერეთამდის და და მეორეს მტკვრის აქეთი პირი არმაზით აბოცამდის და ტაშის კარამდის ყოველი კერძი. 60. ამათ იწყეს მეფობა მშურად, მშვიდობიანობის დროს თვით მმართველობდნენ თავიანთ კერძში: გარნა ომიანობისა, ერთს ლაშკარის მმართვა ჰმართებდა და მეორეს სამოქალაქო გამგეობა, ესრეთს ორ მეფობით (დუუარხიულს) მმართველობას ჩვენი ქართლის ცხოვრება თუმც ფარსმან მეფეს აწერს, გარნა აშკარა საქმეა, რომ რომაელების მზაკრობით მოხდა, ძალა ნებრივ აქმნევინეს ფარსმანს ესრეთი განყოყოფილება საქართველოს ერთ მეფობისა, რომ ძმები გარდაეკვიდათ ერთი ერთის თვის, ძალა ღონე მოკლებულოფილიყვნენ, ერთობა შერყეული ჰქონოდათ და მუდამ რომაელთა თუ თავიანთ მტერთ ყურ მოჭრილი ყმა-ყოფილიყვნენ! მაგრამ საწადნელი კი არ აუსრულდათ!

63. მოკვდა უფროსი ძმა ქართამი და გამეფდა მე მის II. ფარსმანი, გაუამხანაგდა ბიძა მისს ბარტომსა! იერუსალიმის აოხრების შემდგომ ტიტვეს პარიანესაგან მოვიდნენ საქართველოდ გამოქცეული ურიანი, რომლებში ერივნენ ბარაბოს შვილები [1]) 72. მოკვდა ბარტომი და გამეფდა მე მისი კაოსი, ამათ მეფობაში მოკვდა ტირითად მეფე სომეხთა და გამეფდა იარვანდი დედით

[1]) ქართლის ცხოვრების 47 გ.

არშაკუნიანია, ამან დაიწყო სიკეთე ქართველთა, ჰმძლავრა ფარსმანსა და წაართვა ქართლის საზღვარი წუნდა და არტანი მტკვრამდის ჩააყენა ძლიერი მხედრობა და უწოდა ქაჯეტუნი (ქაჯთ სახლი სავანე)! ესე მეფენი ფარსმან და კაიოს მოკვდნენ მწუხარებასა შინა და გამეფდნენ მათ მაგიერ ძენი მათნი 88. აზორკ და არმაზელ [1])!

როცა ედერის მეფე აბგათი და მისი შვილი ანანე მოკვდნენ, მათი მეფობა შეისაკუთრა ანანეს მამიდა შვილმან სანატრუკმან, 63. რა ესეც მოკვდა. მაშინ გამეფდა ხსენებული იარვანდი, კაცი ტანოვანი, მხნე და გულ კეთილი, ზემო სომხეთის მფლობელის ტირთადის შემდგომ 75. ამან მიიტოვა რომაელთა შუა მდინარის მხარი თავის სამფლობელოისა, აღუთქვა მორჩილობით მრავალი გარდასახადის მიცემაცა და მის მაგიერ დაიპყრა ქვემო და ზემო სომხეთი. [2]), მასთან როგორც სჩანს, სამესხეთოს წუნდა და არტაანის ციხები სასომხეთოს კარად მიიღო რომაელთაგან, რომ აღარ შესძლებოდათ ქართველთ უწინდებურ ხშირ-ხშირად სომხეთის აკლება აოხრება, მით უადგილოდ აწერენ სუმბატ ბივრიტიანს, მატყუარობით გატაცვასა ამ ციხეთა მეციხოვნეთაგან [3])!

იარვანდმან თავის მეფობის განძლიერებისათვის აწყვი-

---

[1]) ქართლის ცხოვრება. 48. გ.

[2]) მ. მიხაილ ჩამჩიანის II. ტომ.

[3]) თეიმურაზის ისტორიის 162. გ.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ტა სომხის მეფის სანატრუკის შვილები ერთიან რაც ხელთ იგდო, მხოლოდ ერთიოდე ყრმა არტაშე სუმბატ ბივრიტიანმან გარდაარჩინა სპარსეთში გარდაყვანით.

რაც იმეფა იარვანდმან სომხეთში დიდის სიყვარულით და ერთგულებით შეწყობილ იყო ქართველ მეფეებთან, იქამდის რომ არას დაუზოგდნენ ერთმანერთს თავიანთ თავს ყოველ წინაღმდეგ შემთხვევაში, როცა მოიზარდა სანატრუკის მე არტაშე სპარსეთს მიიღო დიდ ძალი შემწეობა სპარსთაგან, რომელით საწინაღმდეგოდ და გამოილაშქრა სუმბად ბივრიტიანის წინამძღვრობითა სომხის მეფე იარვანდზედა, რა ჰსცნა იარვანდმან საშუროდ იმწია ქართველნი, გამირელნი და შუამდინარელნი, მისცა ლაშკარი ხელთ ქართველთ მეფეს ფარსმანსა და მოუცადა მტერს მოსვლა, აქ ფარსმან მეფე თავგანწირვით იცევდა იარვანდს, როგორც რომელთ ერთგულს მოკავშირესა და თავის მოყვასსა. მით რა მოვიდა სუმბატ ბივრიტიანი დიდის ლაშქრითა, შეება ფარსმანი, სასტიკი ომ ბრძოლა დაუდვეს ქართველთა ასურის ხევთან: გარნა ქართველთ მარჯულ მარცხულ მდგომ სომხის მხედართ, ვერ უძლეს სპარსთ მიტეხა მისევასა და გაიქცნენ; ამათ გაჰყვა იარვანდ მეფეცა გულ გატეხილი და შეიფარა თავი იარვანდაშატს, თან დაედევნა სუმბატი ლაშქრითა იარვანდს და ქართველთ სამხედროთი ფარსმან მეფე დაშთა ომ გარდაუხდელ გაკვირვებული სომეხთ მუხთლობაზედა, შემოადგა იარვანდაშატის ქალაქს სუმ-

ზატი და რა აიღო ქალაქი, ერთმან უმნიშვნელო მხედარ-მან მოჰკლა იარვანდი სამალავში მყოფი!

რა ასრე შინაგან გაცემით გამეფა სუმბატ ბივრი-ტიანმან არტაშე სომხეთს 80. რომაელთ მოამზადეს მეომარი ლეგეონები სამზღვარზედა, ჯერ მიგზავნეს ხარკის მკრებელი. მიიღებდა თუ არ იარვანდის შეკრუ-ლებასა? გარნა არტაშემ ოკვეცილად გარდაიხადა ხარკი და აღუთქვა სარწმუნო მორჩილება რომაელთა, გარნა ქართველ მეფეთ კი შორითგან ბღვერა დაუწყეს სომხის მეფემ და მის დიდებულთა, იარვანდის შეწევნისათვის, როგორც გვარეული ჩვეულება ჰქონდათ, პირდა პირ არ შეუჩნიეს უსინიდისო კაცნი და მოწამლეს კაიისი და მის შემდგომ ფარსმანიცა, ორნივე, ერთ წელს 87. მოკვ-დნენ. რა ითქვა სომეხთ შეჩენით მოწამვლა [1]), ჩაუ-ნერგათ ქართველთ გულში სიმძულვარე სომეხთა და ცდი-ლობდნენ სამაგიეროდ ეძიათ შური მათგან!

ამით პირი აიღეს სომხებმან შეეჩვნიენ საქართველოს მალ-მალ აკლება დაკლასა, თუმც იმავ წელსვე გამეფდნენ ფარსმანის ძე აზორიკ და კაიოსსა არმაზელი მხნენი და ძლიერნი ომ ბრძოლასა შინა, გარნა მაინც სომხები თავიანთ თულობას არა ჰსთმობდნენ არტანის და წუნდის ციხეების იმედითა, წარიტაცდნენ დღე ღამ დაცემით ხოლმე ცხვარ, ზროხა, რემასა, შეეფარდნენ ხსენებულ

---

[1]) ისტორია ბარათაშვილისა 64. გ.

ციხეთა, ხელად მოირჩენდნენ მდევართაგან თავს და შემდგომ მოხერხებულ დროს გარდაჭყავდათ ნელ ნელა სომხეთში! ამისთვის არჩიეს ქართველ მეფეთ წუნდის და არტაანის ციხეთ ხელთ გატარება, რომ მოესპოთ სომხებისთვის მტაცებლობის ღონე საშვალი!

კავკასიის მცხოვრებნი რომ ჩვეულ იყვნენ სომხეთის და მის გარემო ქვეყნების აკლებასა: შეკრბენ ერთად ოსები და ლეკები, დაიდგინეს მხედართ მძღვანად ორს მეფენი ბაზუკ და ამბაზუკ შეიერთეს თავიანთთან, ჰაჭანიგჯიქნი, დურძუკნი, დიდონი, ზოგი ქართველნიცა და დაესხნენ სასომხეთოს აოხრებას შირაკი, ვანანდი, დაშტი, ერევანი ნახჩევანამდის და შემობრუნდნენ დიდ მალის ტყვე ნაშოვრითა კავკასიადვე.

ამათ დაედევნა უკან სუმბატ ბივრიტიანი სომხეთის ლაშქრითა და დასწვდა მტკვრის პირს თუ არა, გაჩნდა საშინელი ომ ბრძოლა, იქამდის რომ ოსი მეფის შვილი ურმა ზადენი ტყვედ ჩაუვარდათ სომხებსა, გაემარჯვათ კავკასიელებზედ და წაართვეს წაყვანილი ყოველი ტყვე შესწუხდა ოსთ მეფე თავის შვილის დატყვევება ზედა იხმარა ყოველი ღონე საშვალი, მაგრამ არ გაუვიდა სიტყვა! უკანასკნელ ეს ღონე მოიგვარეს, სომხის მეფე იცოდნენ ახალ-გაზრდა უცოლშვილო იყო, შეუჩნიეს ძმის ზადენის მაშვალად და სათინინკა ქალწული შვენიერ ტან სახისა და მეტად თვალადი, ეს სათინიკა გარდმოსდგა მტკვრის პირის ერთს მაღალ გორაზედ და მოსძახა

მოენის პირითა სომხის მეფეს არტაშსა: «შენ მოგახსე-ნებ მხნე გამარჯვებულო მეფე არტაშევ! მოდი თუ შეიძლება პატივ მეც მე, ოსეთის მეფის ასულსა და მომეც მე უმაწვილი ძმა ჩემი განთავისუფლებული, რად-გან არას დროს არ შეჰფერის გმირ კეთილშობილ პირთა, ერის შეცთომილებისათვის კეთილშობილის მოკვლა, ანუ დატყვევება მეფის წულთა, რომლით სამა-რადისიო მტრობა ჩამოვარდეს ორთა მხნე მებრძოლთა გვართა შუა».

რა ესმა მეფე არტაშეს ესრედ ბრძნული წინადადება სიტყვა ეგრედ შვენიერის ქალწულისაგან, უარი ვეღარ უთხრა მისი ძმის ყრმა ზადენის განთავისუფლებაზედა და კიდევაც რომ მეტად მოეწონა მისი შვენიერი სახე, ტანი, სთხოვა სუმბატს, თუ სასარგებლოდ დაინახავდა; ეთხოვა სათინკა მისთვის ცოლად, განეთავისუფლებინა ძმა მისი ზადენი და პირობა ჩამოეცვალათ ოსის მეფი-საგან, რომ აღარ შემოსულიყვნენ კვლავუნდებულად სასომ-ხეთოს ასაკლებ ასაოხრებლად!.. მისცეს რა ესრეთი წინადადება ოსეთის მეფესა, სიხარულით მიიღო და აღუ-სრულა, შეჰკრეს მტკიცე პირობა ერთმანერთში 90. და წარვიდნენ თავიანთ სამფლობლოდ [1]!

ჩვენი ქართლის ცხოვრება სხვებრ სწერს, როგორც თუ ჩვენი მეფეების აზორკისა და არმაზელისა მოთავო-

---

[1] მ მიხაილ ჩამჩიანის II. ტომ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბით ყოფილ-იყოს ეს შემთხვევა მოხდენილი, მით მრავალ მარცხს და აოხრებას ამბობს სომეხთაგან საქართველოისას, მცხეთის შემოდგომას და ქართველთ დამონებას [1]), რომელიც სიცრუე არს და მოგონილი სომხებისაგან, თუ ყოფილ-იყო ამ გვარი საქმე უთუოდ ხორინელი და სხვა სომხის ისტორიკნი მოიხსენიებდნენ სადმე წერილებში! ესკი ნამდვილია, რომ სუმბატ ბივრიტიანმან არტაანის და წუნდის ციხის შემწედ ოცხის მახლობლად დემოთის ციხე ააშენა (ალთუნყალა), იქ შეაყენა მრავალნი მეციხოვნენი რომაელების ნება რთვითა, რომელნიც ეწეოდნენ სრულ წუნდელთა და არტანელთა, ამით უნდოდათ ქართველთაგან შურის მიება სომეხთ, რომ მიუდგნენ ჯავახიელთ სომხეთის აკლებასა!

მართლა რიერთიც დრო გადიოდა, იმდენი მრავლდებოდა სომეხთ და ქართველთ შუა მტრობა, ტაცვა, გლეჯა, ბჭობა და გამუკი მუდამ წელს გაუწყვეტელად! ხოლო მესხნი ციხეების მახლობლად მყოფნი ესარჩლოდნენ სომეხთა დავალებულნი მათის ქრთამ პატივისაგან და შორიელნი კი ქართველთა, მაგრამ ციხის აღება კი ვერ შეეძლოთ სიმრავლისაგან მეციხოვნეთა, ამ ყოფით გავიდა რამდენიმე წელი.

არტაშეს სათინკასაგან შეეძინა ექვსი შვილი; არტა-

1) ქართლის ცხოვრების 49. გ. 50 გ. თეიმურაზისა 165. 166. 167.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ვაზი, კრუსი, მაყანი, ტრანი, ზარენი და ტიგრანი, არტავაზმა სპასალარობა მიიღო, კრუსმან სახლთ-ხუცესობა, მაყანმან ქურუმთ-მთავრობა. აღმოსავლეთის მხარე ებარა არტავაზსა, დასავლეთისა ტირანსა, სამხრეთისა სუმბატსა და ჩრდილოეთისა ხარენსა. ეს სარენი იყო მეტად მონადირობის მოყვარული, ომში კი მკრთალი! ეს მონადირობის დროს ერთ დღეს გარდაეყარა ქართველთ მეფეს არმაზელ ქარძამასა და მოუხდათ შეტაკება ორთავ მეფის მონადირეთა ვარძიისკენ, ამ დროს დაამარცხა არმაზელმან სომეხნი 112 და მეფის ძე დაიჭირა ჯავახეთში, მით ეწოდა იმ ადგილს ქართველთ მეფის გამარჯვებისათვის ქარძამეთი!

რა სცნეს სომხის მეფის შვილებმან: არტავაზმან, ტირანმან და სუმბატმან, მოვიდნენ დიდ ძალის მხედრობითა საზღვრად! მოვიდნენ ქართველთ მეფენიცა და გაჩნდა მათში ბჭობა ცილობა. ზარენის წარტაცვაზედა: სომხები მეფის შვილს სთხოვდნენ და ქართველნი არტაან წუნდის და დემოთის ციხების დაცლასა სომხის მეციხოვნეთაგან! რომ მრავალი აკლება, ოხრება ადგებოდა საქართველოს მათის მიზეზითა! რადგან არტაშე შვილების წამოსწრობით გაძლიერებულ-იყო და უნდოდა რომაელთ ქვეყრდომობისაგანაც განთავისუფლება, ირჩია მაშინ ქართველების გულის მოგება, დაუცალეს არტაან წუნდის და დემოთის ციხები და შეისხნეს მაგიერად მეფის ძე ზარენი [1])!

[1]) ქართლის ცხოვრების. 50 გ.

ასრე არტაშემ გაიმაგრა საქმეები გარემოს შეუერთ-და პარსთ მეფესა და განუდგა რომაელთა, აღარ მისცა გარდასახადი! განრისხდა ტრაიანე კეისარი და გამოგზავნა დიდ ძალი მხედრობა კაპადუკიისაკენ. ეწყვნენ ამათ სომხები და ასტყდა საშინელი ბრძოლა, გარნა დაამარცხეს რომაელთა სომეხნი და გამოაქციეს ბასიანის მხარედ: აქ შეეწყნიენ არტავაზი და ზარენი თავიანთ ლაშქრითა, სადაც ერივნენ ქართველ მესხნიცა და უგუ-აქციეს რომაელნი კესარიადვე. ამის მსმენელთა განუდგნენ ეგვიპტელნი და სხვანიცა რომაელთა.

115. გამოილაშქრა ტრაიანემ, დაამდაბლა რა ურჩნი. მიეგება წინ არტაშე დიდ ძალ ძღვენ გარდასახადებითა და შეირიგა კეისარი, აგრეთვე ქართველთა და სხვათაც მისი გზა დაიჭირეს თავიანთ სასარგებლოდ. ასრე რა დაიმშვიდეს გული ქართველ მეფეთ აზორკ და ქართამაზან არტაან, წუნდა, დემოთის ციხეების წართმევითა სომეხთაგან, მოკვდნენ ერთი მეორის წინ უკან 117—119.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

XIII.

დიოკ და ამზასპ მეფენი, ფარსმან და მირდატი, ამათი საქმენი, დაბოლოება დუარხიულ მეფობისა და ერთ-მეფობა ისევ მირიანის გაქრისტიანებამდის.

გამეფდნენ აზორკის ძე დიოკკ და არმაზელის ძე ამზასპ ერთი მეორის წინ უკან და მართევდნენ საქართველოს მმურის სიყვარულითა. თუმც ჩვენი ქართლის ცხოვრება არტაან, წუნდის და დემოთის ციხეებს თავიანთთვის ამბობენ, როგორც მათის სიმხნით უკუმოდებული სომხებისგან, გარნა როგორც ვსთქვით ამის წინად; ამ დროთგან ტრაიანემ კოლხიდა სამესხეთი რომის პროვინციებად შერაცხა, აღარც სომეხთ ჰქონდათ ხელი და აღარც ქართველთა სამესხეთოზედა. იმეფეს ამათ 8 წელს და მოკვდნენ წინ უკან ერთ-მეორისა.

128. გამეფდნენ ძენი მათნი ამზასპისა III, ფარსმან ქველი და დიოკკისა მირდატი: ფარსმანმან შეირთო სომხის მეფის ქალი ცოლად და მირდატმან პარსთ მეფის ასული. ეს მირდატი იყო მოსისხლი, გულ-ფიცხი, მეშფოთარი და ფარსმანი მხნე, გულკეთილი და უხვი. მირდატი ყოველთ საძულველ იყო, ფარსმანი კი ყოველთ უყვარდათ:მით თავიდგანვეშური ჩაიგდო გულში მირდატმან

ფარსმანსა-ზედა უფრო პარსელების სიტყვის მიყოლითა, რომელნიც ორგულნი იყვნენ რომაელთა, მოესპო მათი ფარსმანი, რომ თვითონ მარტოს დაშთენოდა საქართველო პარსების სასარგებლოდ.

ერთ დღეს მიიწვია მირდატმან ფარსმანი ნადიმზედა, გარნა მიწვეულ თავადის შვილმან, აცნობა ფარსმანს ღალატობა მირდატისა, რომ მოკვლა უნდა თქვენიო! მით არა თუ მარტო არ წავიდა ფარსმანი მირდატისასა, არამედ კიდეც განუცხადა დიდებულთ მოღალატობა მისი! ამ გვარს მირდატის ბოროტობაზედ ეგრეთ აღელდნენ ქართველები, რომ მიეჭრნენ სასახლის ასაკლებად; და დასაჭერად გარნა სიკისკასით შემოახტა ტაიჭს, გააპო იმოდენი სიმრავლე და გაიქცა 134 პარსეთს. მაშინ შეერთდნენ ქართველნი და გაამეფეს მრთელს საქართველოს-ზედა III ფარსმან ქველი.

მიიღო დიდი შემწეობა მირდატმან პარსთაგან და მოვიდა დიდ ძალი სამხედროითა საქართველოხ დასაჭერად: მიეგება ფარსმანიც საქართველოს მხედრობითა და რკინის ხევის იწროებსა გაჩნდა პირველათ ზუმბერაზთ შეტაკება, სადაც 17 ზუმბერაზი მოჰკლა ფარსმან ქველმან და 23 ზუნბერაზი სპასპეტმან ფარნავაზმან, ჯუანშერ გმირმან გაითხოვა ფარსმან ქველი, რომელიც თურმე ლომს ხელით დაიჭერდაო; განვიდა სიხარულით მეფე ეწყო და ჯუანშერიც მოჰკლა იქავე. ამაზედ მიეტნიენ ქართველნი და გააქციეს პარსნი და აიღეს დიდ ძალი ტყვე და ნაშოვარი!

მეორე წელს კიდევ მოვიდნენ პარსნი უძლიერესის სამზადისითა; მაგრამ ვერა დააკლეს-რა. ამ დროს მეფე ფარსმანმან მოჰკლა 12 ბუნბერაზი და ფარნავაზმან 16 ბუნბერაზი, მერმე აწყვნენ ქართველნი ძლიერად დაამარცხეს მეტად პარსნი და გააქციეს შერცხვენილნი პარსეთად [1]. ამით გაძლიერდა ფარსმანი და გაუმრავლა პარსთა შეჭირვება მალ მალ აკლება აოხრებითა!

ამ დროს მიიწვიეს რომაელთ III ფარსმან ქველი მეფე ქართველთა, რა შევიდა რომაში, მიიღეს დიდის ავლა დიდებითა. უჩივლა ბ. ვალარშ პარსთ მეფემ III ფარსმან ქველსა კეისართან. როგორ თუ ამისი შეწენით აოხრებდნენ ალანები, მასქუთები, ოსნი და კავკასიელნი სომხითსა და მიდეთსაო, ამ გვარი საჩივრის მიცემისა პარსების მოციქულთაგან, ფარსმანი იქ დაუხვდათ, ამაზედ რომაელებმა არა თუ მართო არ მიაქციეს ყურადღება, არამედ წინადმდეგად კიდეც იდიდა ფარსმან ქველი რომაში, იქამდის ვიდრე დირს იქმნა კაპიტოლიონში მსხვერპლის შეწირვისა, იქ კერპებს შუა მდგარი აწჰენეს თავის შვენიერი მოსული ტან სახის ძეგლი საუკუნო სახსოვრად რომაელთ მოყვარეობისა [2].

137. მობრუნდა რომითგან მრავალის ჯილდოებით პატივ ცემული და უწყო საქართველოს მართვა კეთილის

---

[1] ქართლის ცხოვრების ნ3 გ.

[2] Dion. libr. 69. Zonaras. tom 1. p. 590.

წარმატებაებითა, რომ ველარ დაითმინა მირდატმან ფარ-
სმან ქველის ესრეთი დიდი სახელ-ბედნიერება. მოისყი-
და ერთგული მზარეული მისი. შეაპარებინა საჭმელში
სამსილი და ეგრედ მოსპო ქვეყანად განთქმული მეფე
III ფარსმან ქველი ქართველთა! მაშინ მოვიდნენ პარ-
სნი, მისცეს მირდატს თავის კერძი და ფარსმან ქველის
კერძი ნაწილი კი თვითან დაიჭირეს; 144. ხოლო-
ფარნავაზ სპასპეტმან წაიყვანა ცოლი და ძე ფარსმან-ქვე-
ლისა სასომხეთოდ და იქ შეაფარა უშიშროებისათვის!

ესრეთი მძლავრობა ზ. ვალარშისა მოხდა იქითგან,
რომ როცა ტრაიანემ პარსეთში გამარჯვებისა ოქროს
ტახტი წაიღო რომს, ანტონინ პიოს გაკეისრებისა, ამ
ზ. ვალარშმან გაუგზავნა ოქროს გვირგვინი იმ აზრით,
ეგება უკან მოეცა ის ოქროს ტახტი, როგორც ადრი-
ანე კეისარი დაჰპირებოდა, რა არ აუსრულდა სურვილი
ჯავრი ფარსმან ქველ ქართველ მეფეზედ ამოიყარა:
ესვე ეწადა სომხის ტირან მეფეზედა გალაშქრა და და-
პყრობა სომხეთისა, გარნა არ დასცალდა!

სწერს ქართლის ცხოვრება, მაშინ დამოყვრდნენ
სომეხნი და ბერძენნი. მოირთო ძალი საბერძნეთით და
წარემართნენ ბრძოლად პარსთა და ქართველთა [1]) აქ ბერ-
ძენნი, მესხები და კოლხიდელნი არიან, რომლისაგან მიცე-
მულ შემწედ, გამოილაშქრეს და მოვიდნენ საქართველოდ,

---

1) ქართლის ცხოვრების 54 გ.

დაუხვდნენ პარს-ქართველნიც რეხის სიახლოვეს ლიახვზედ და იქმნა დიდი ბრძოლა, სადაც დამარცხდნენ პარს-ქართველნი და მოიკლა მირდატ მეფეცა 145.

და გამეფდა მთელ საქართველოზედ ადამ მე ფარსმან ქველისა მამა მისისავით მხნე, შვენიერი და მოწყალე რომაელთ მფარველობის ქვეშ, იმეფა 3 წელი და მოკვდა სახადითა, დაშთა ერთი წლის მე ფარსმან სახელითა და კიდრე სრულ ჰასაკში მოვიდოდა ჰმართევდა საქართველოს მამის დედა დედანა სომხის მეფის ასული ყოველის გონიერებითა, თუმც 153 თუმც მიიწვია სომხის მეფე ტიგრანმან ქართველნი გასალაშკრებლად რომაელთა ზედა. გარნა დედანამ მიზეზად მოუტანა განდგომა ქართველთა, ვერარ შევიძლებ მათ შეერთებასაო და არც გონივრობით დაიცვა ქართველნი უადგილო განდგომისაგან!

162. რა დამარცხდნენ პარსნი და სომეხნი რომაელთაგან, დაემორჩილა ტიგრანი ხელ-ახლავ რომაელთა, მაშინ ჯეროვნად დაინახა დედანამან გამეფება თავის შვილის შვილის ფარსმანისა, 165, დაადგა გვირგვინი და დასვა მეფედ ქართველთა:იყო მხნე, გონიერი და გულკეთილი ყოველს თავის მმართველობაში, იმეფა 26 წელი და მოკვდა 191. გამეფდა მე მისი ამზასპ გმირი და ძლიერი ფარსმან ქველივითა; გარნა მეტად მრისხანე იყო და თავის ნებისა: ამის პირველ მეფობისა შემოესნიენ ოსნი კავკასის ტომებითა საქართველოდ, და დადგნენ ლიახვზედ 8. დღე.

ვიდრე დაიბრიდა კახეთისა, ხუნანისა და სამშვილდის ქრისთავთა მეფის ჯარებითა, მანამდის მტერი მოადგა მუხნარს.

მაშინ გავიდა მეფე თავისთან ხლებული სამხედროითა დაცვად მცხეთისა და უწყო ომი მტერსა, პირველად გამოვიდნენ ბუმბერაზნი, იმ პირველ დღეს მეფე ამზასპმან 15 ბუმბერაზი მოჰკლა შორიდგან დაახლოვებამდის, ასრევე ამზასპი ბუმბერაზთაც მოჰკლეს მრავალნი ოსნი და დაბებისა შემოიქცნენ დაღალულ-დაქანცულნი, 30,000 ქვეითნი კი საფურცლეს დაშთნენ მცველად მტრისა, იმ ღამეს მოვიდნენ დაბრილი ქრისთავნი ზოგნი და მიემატნენ მცველთა, კვალად მეორე დღეს განვიდა მეფე ამზასპი შეჭურვილი ძლიერის ჯაჭვაბჯრითა თუ არა, გამოდგა მაშინვე ოსთაგან გმირთა გმირი ბუმბერაზი ხუანხა და შეება ძლიერად მეფე ამზასპსა, პირველად შეურასავე ჭსცა ჭოროლი (შუბი) მკერდსა, ვერ უფარა ჯაჭვმან, გაავლო ზურგში და ჩამოაგდო ცხენითგან, რა მიეტევნენ სხვა ორნი ბუნბერაზნიცა, ეწყო იმათაც ჩამოურა ცხენითგან და მოჰკლა ხვანხასავით ორნივე და შეიქცა ისევ მცხეთად იმ ღამესაც.

დანაშთნი ქრისთავნიც მოვიდნენ ყოველნი ძლიერის მხედველობითა და განაძლიერეს მეფე ამზასპი საკმარად: მით მესამე დღეს განთიად, სანამ მტერი შეეცდებოდა, დაესხნენ ქართველნი ძლიერად და შეუშალეს მტერს ხელ-ფეხი: რა ველარ შეიკავა ოსთ მეფემ დამკრთალი ლაშ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ქარი, გამქცევნი ურთიერთს 16 წლამდნენ და სრისევდნენ ფეხთ ქვეშ. ცხენოსანნი ქვეითთ ჰქელევდნენ, იმ საშინელ ომ ბრძოლაში ჰკრეს ხმალი ოსთ მეფესაც და მოჰკლეს. ამით გაიქცნენ ერთიან ოსნი 92 და დარჩათ დიდი გამარჯვება ქართველთ დიდ-ძალის ნაშოვრითა.

მეორე წელს იმწია სომეხნი, მესხნი, კოლხიდელნი მეფე ამზასპმან და გაილაშქრა ოსეთს-ზედა და მათ მოკავშირე კავკასიელთ-ზედა, შეებნენ ძლიერად იქმნა მრავალჟერ ბრძოლა, გარნა გაიმარჯვა მეფე ამზასპასმან დიდად აიკლო, ააოხრა. აიღო ურცხვი ტყვე ნაშოვარი და ეგრედ მოიქცა ქართლად. მოიმადრიელა მწენი მრავალის ნიჭ-საჩუქრებითა და წარგზავნა თავიანთ ქვეყნელთა და დაჰმოყვრა სპარსთა, მით აღარავის იცდიდა თვალით არცა სომეხთა. მისცა თავისუფლება თავის მხედრობასა, ყოველ უწესოებას შვრებოდნენ გამრავლდა კაცისკვლა, ტაცვა-გლეჯა, არეულება და ყოველნაირი მძლავრება, არა მარტო საქართველოდ, იგივე არ ზოგევდნენ მის მოსაზღვრე ქვეყნებსაც იმერეთსა, სამცხესა და სასომხეთოსაცა, რომელნიც რომის პროვინციებად და მოკავშირედ ითვლებოდნენ.

ვერღარ მოითმინეს ქართველთ, მეფე ამზასპის ბოროტებანი, მოილაპარაკეს ერისთავთ და მიჰმართეს რომელთა რჩევისათვის: იმათ აჩვენეს დისწული ამზასპისა, სომხის მეფე გ. ვალარშის შვილი რევი განსწავლული რომაულად, მით რა სთხოვეს სომხის მეფე ვალარშსა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

შვილი რევი ქართველთ მეფედ: სიხარულით მისცა. მისცეს შემწეობა რომაელთ სომეხთა და ქართველთა მესხეთა და კოლხიდელ ლაშკრებითა და წამოვიდნენ საომრად მეფე ამზასპზედა, რომელსაც დიდ-ძალ შემწეობას აძლევდნენ პარსნი ლაშქრითა და საუნჯითა, მოეგება წინ გუდის ხევსა მეფე ამზასპის ქართველთ და პარსთ მხედრობითა და გაითხოვა თავის საომრად ბუმბერაზნი; გარნა ვერავინ აღმოჩნდა მისი გამჭირებელი, ამისგამო ერთიან შეება მტერი მტერსა, თუმც ძლიერ ომობდნენ ქართველ პარსნი ამზასპის წინამძღვრობითა, გარნა მაინც დამარცხდა და მოიკლა მათში მეფე ამზასპიცა 99.

მაშინ რომაელთ შერთეს რევს ცოლად ვიღაც რომაელი დიდებულის გოთელის ქალი სახელით სეფელია 200 და გამეფდა ქართველთ მეფედ. იყო რევი მხნე, მოწყალე და მართალი: ეს უყვარდათ ყოველთა არა მარტო ქართველთა და ნათესავ მეგობართა, არამედ მტერთაც. მიჩნეული ჰყავდათ, ამისათვის თქმულ არს; რევს ქრისტეს სარწმუნოება გაგონილი ჰქონოდეს, რევისცოლმა სეფელიამ მოიტანა აფროდიტის კერპი და მოისპო კაცთ თუ ყრმათ მსხვერპლათო [1)]! ამაზედ წინადაც გვითქვამს, ეს კერპი თავითგანვე იყო მიღებული საქართველოში და კაცის მსხვერპლვა სრულ არ ყოფილა ქართველებში. იმეფა რევმან 18. წელი დიდის მშვიდობიანობით და მოკვდა.

[1)] ქართლის ცხოვრების. 56. გ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

219. გამეფდა რევ მართლის ძე ვაჩე, მამა მისისავით კეთილი დ~ კაცთ მოყვარე, ამის მეფობასა შეეშალნენ სომხები დ~ სპარსნი რომაელთა, გაჩნდა ამღვრეულება დ~ ჩხუბ კამუკი, მალ-მალ იჭერდნენ მათ მეფეებს დ~ ატყვევებდნენ. გარნა საქართველო შორს იყო ამგვარი ამბოხება ამღვრეულებისაგან თუ საზღვრებით დ~ თუ საქმითა რომაელთაგან: ამისთვის სრულს მშვიდობაში იყო დიდი წილი, იმეფა ვაჩემ 14. წელი დ~ მოკვდა.

233. გამეფდა ვაჩეს ძე ბაკური, რომელმანაც მისცა წარმატებაში საქართველოს ციხე ქალაქთ შენობანი, რომელთა შორის აღაშენა თავის სახელზედ ბაკურ ციხეცა, ამის მეფობის წინ მოსუსტდა სპარსთ მეფობა მეტის ომ ბრძოლისაგან რომაელთა, მით განუდგა დიდებული სასანის ძის ერთი არტაშარ არშაკუნიანისა, მიიმხრო სპარსნი კომა ერთი წელი. ბოლოს დაამარცხა მეფის მხედრობა დ~ მეფე არტაშირიც მოჰკლა დ~ თვითან გამეფდა 226. თუმც ზოგიერთნი სპარსნი მსტრობდნენ ებრძოდნენ გარნა ყოველნი დაიმორჩილა. იქმნა ძლიერი მტერი რომელთა, მით გამოილაშქრა ალექსანდრე სევეროსმან რომის მხედრობითა, ოთხჯერ შეება ძლიერად: მაგრამ დიდი ვერაფერი ავნო: ბოლოს გაიმარჯვა როგორც იყო, მაგრამ ძვირად დაუჯდა 234. რომის მხედრობაში იყვნენ სომეხნი, ქართველნი. მესხნი დ~ კოლხიდელნი, როგორც სარწმუნო პირნი დ~ მოკავშირენი. ბაკურ მეფემ ჭმართა მშვიდობიანობით საქართველო 12. წელი დ~ მოკვდა?

ეროვნული ბიბლიოთეკა

245. გამეფდა ბაკურის ძე მირდატი საქართველოდ და უწყო მმართვა რიგისაებრ; გარნა ყოველ მხარეს არეულობა ბრძოლები იყო. ასი წლით წინ ქრისტეზედ მირდატ ევპატორმან აზოვის ზღვის პირად მცხოვრები გოთები რომ აჰყარა და გააქცია რუსეთის ჩრდილოდ, სადაც ჰყავდათ მათ მეფეები ადრევე სკანდინავიაში, ესენი მოეფინენ მთელ ნაპირებზედ პალთიის ზღვისა! მერმე ალექსანდრე სევერო რომის კეისროს დროს გარდმო-ვიდნენ პონტოს ნაპირებზედ და ეცემოდნენ რომაელ დუნაის ქვეყნებსა. აზოვითგან გარდახვეწილი გოთების მოთავე ოდენი. როცა კვდებოდა, უანდერძა თავის ქვევრდომ გოთებსა; მის დროს თავიანთ სამშობლოს მოძებნა და შურის ძიება თავიანთ განდევნელთაგან, ეს კაცი ისე უყვარდათ გოთებს, რომ კერპად გაიჩინეს და თაყვანს სცემდნენ მის სურათს ძეგლსა!

248. გაიჩინეს ამათ ძლიერი სტოლა (ფლოტი) შავ-ზღვაში და 15,000, კაცით გამოილაშქრეს აფხაზეთის-კენ, დაეცნენ ბიჭვინტას (Pitius), სადაც შემაგრებულ იყო კარგ-ნავთ სადგურში რომის სამხედრო, აიღეს ის ძლიერის ბრძოლით და დააქციეს, იქითგან გამოჰყვნენ სამეგრელოს მთელი ზღვის პირების ქალაქები დაარბიეს, გაცარცვეს ფოთის მდიდარი საკერპო და წავიდნენ ნაშოვ-რით სავსე ტრაპიზონისაკენ [1]). ამ ისტორიებრი შემ-

---

[1]) Cibbon hist, dela becadonce et delachcct de l'empire roman. ch. X.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თხვევის არ დაწერა ჩვენს ქართლის ცხოვრებაში, ცხადად გვიჩვენებს რომ ქართლის მეფეთ არ ჰქონდათ უფლება სრულიად იმ მხარეზედა, რომის პროვინციებად ითვლებოდნენ და მის გამო არ მიუქცევიათ ყურადღება!

მირდატ მეფე აძლევდა მრავალ შემწეობას ქართველთ და კავკასის ჯარებითა კოსრო სომეხთ მეფესა არშაკუნიანს, საწინააღმდეგოდ სპარსთ არტაშირ სასანიან მეფისა, იქამდის რომ დიდად შეაჭირვეს ის: ამ გვარ ზრუნვა ნაღველში რა იყო მირდატ მეფე გაძლიერებისათვის სასანიანთა და დამცირებისათვის მოგვარე არშაკუნიანთა, ეწია სიკვდილი და მოკვდა 258. რა ვერ მოუვიდა თავის სპარსთ მეფე სომხის მეფეს ხოსროსა, შეუჩნია მისი ნათესავი ანაკი, რომელიც სპარსეთითგან გამოქცეულივით მიეკედლა კოსაროსა ცოლშვილითა და ერთ დღეს ნადირობაში მოჰკლა კოსარო და ამ მიზეზით დაიჭირეს სპარსთ სომხეთი სრულიად!

გამეფდა მირდატის ძე ასფაგურ ქართველთ მეფედ, გარნა ვერ მართევდა საქართველოს მშვიდობიანად, რადგან განძლიერებულ-იყვნენ მეტად სპარსნი სასანიდი მეფების სიმხნითა, როგორც სომხეთი დაიპყრეს ისე საქართველოს დაპყრობას ლამობდნენ, ამ შემთხვევაში აღარა ვინ ჰყვანდა მწე, მხარი გულშემატკივარი, რომელნიც შორს იყვნენ და ეგრედ მარტოდ იყო განწირული. როცა მოკვდა სპარსთ მეფე არტაშარი და გამეფდა ძე ხოსრო შაბური, დაიჭირა თვალი საქართველოს დაპყრობა-

ზედა, გარნა რომაელთაგან ეფიქრებოდა, რა ჰსცნა ასფაგურმან შეხვედრულობა შაბურ მეფისა, გარდვიდა თვითან ოსეთში შესაკრებლად კავკასის მხნე ჯართა, რომ უნდოდა გალაშქრა სპარსეთს-ზედა გარნა შეეყარა სახადი და მოკვდა იქავე 266. დაშთა მხოლოდ ერთი ასული სახელით აბეშურა [1]).

მაშინ შეჰკრიბა ერისთავნი მაიჯან სპასპეტმან დაურ-ჩა, დამზახლებოდნენ სპარსთ მეფე ხოსრო შაბურსა, ეთხოვათ ძე მისი ყრმა მირიანი შეერთოთ ასფაგურის ასულის აბეშურისათვის და გაემეფებინათ ქართლად, დასთანხმდნენ ყოველნი ერისთავნი მაიჯანს და გაგზავნეს მოციქულნი სპარსეთს შაბურ მეფესთან, რა ჰსცნა შაბურმან ქართველების სურვილი ნება დასცა მიიღო. მაშინვე წამოიყანა თავის ძე მირიანი ზომიერის მხედრობითა და მოვიდა მცხეთად, ნახა ყოველი სამეფო წყობილება, მალა, მიწა, წყალი, სამხედრო ქართველთა მოეწონა დიდად, შერთო თავის 7 წლის ძეს მირიანს აბეშურა ცოლად დაადგა გვირგვინი და გაამეფა 267.

მირიანის მეფობისა რა ავრელიანე კეისარი ებრძოდა ზენოვია დედოფალსა პალმირელსა, სცნა მისი წერილით კეისარმან, რომ სასაკინოსები და სომხებიც მასთან იყვნენ შემწედ, მით დაშინებით უკუ-აყენა ესენი კეისარმა შემწეობისაგან, მაშინ მოციქულების ხელით ძღვენი მიარ-

---

[1]) Freb. pollion. IV.

თვეს კეისარსა მოსამადრიელებლად რომლებთან ქართველთ მოციქულნიც იყვნენ, ამ დროს კეისარმან პარსებისა და სომხების ძღვენი უკუ-აბრუნა და ქართველებისა კი მიიღო, აქედგან ცხადად სჩანს თუ როგორ პოლიტიკას ადგნენ ქართველნი, უთუოდ რომაელთ უახლოვდებოდნენ და პარსთ ჰშორდებოდნენ.

ეს ცხადად გამოჩნდა, როცა აბეშურა დედოფალი მოუკვდა მირიანმა ვიდაც პონტოელი დიდებულის ულიოდორის ასული ნანა შეირთო ცოლად 374.

ეს ულიადორო მამა ნანა დედოფლისა უთუოდ რომაელი უნდა ყოფილიყო, ამის წინად 271 ალანები დაიძრნენ თავიანთ ადგილ სადგომისაგან და აზოვის ზღვის მხარედ გაჰპირეს რომაელთ სამფლობელოში შესასევად, იმპერატორმა აღუთქვა მათ საჩუქარი, ოღომც გაბრუნებულ-იყვნენ და დასცემოდნენ პარსეთის ქვეყნებსა, ეს აღთქმა, რომ ჩაუშალათ ალანებს ავრელიანე იმპერატორის სიკვდილითა, შემოესნიენ აფხაზეთში, სამეგრელოში, და კლარჯეთში 276, ტაკიტის კეისრობისა, გაცარცვეს, აიკლეს მრთელი მაზრები. მერმე პონტოდ და არიისკენ მოეფინნენ. მაშინ ახალმა კეისარმან მისცა დაპირებული საჩუქრები და უკუ-აბრუნა, წასულიყვნენ, გასცილებოდნენ რიონის მარჯვენა მხარეს და იქამდის ფეხი არსად არ უნდა მოედგათ.

როცა წამოვიდნენ ალანები მოემზადა ტაკიტი საბრ-

---

[1]) Freb pollio. IV.

მოლლად ალანებზედა და გამოილაშკრა ზამთარში, ქწყო ძლიერად დაამარცხა და გააქცია საქართველოს საზღვრებითგან; გარნა სიდროულის-გამო გახდა აჳად კავკასიის მთის ძირში და მოკვდა მექქვსე თთვეს მისი გაკეისრებისა.

ამის გამო მისმა მოადგილე პრობ კეისარმან მოიყვანა თავის მისანდო ფრანგები სამესხეთოდ ჩასაყენებლად: გარნა ამათ დაიჭირეს ხომალდები ჩასხდნენ და გამოვიდნენ კლარჯეთის ნაპირებს. გამოსწიეს სამეგრელოდ მოაწიეს რიონის შესართავთან, შევიდნენ ზღვაში ბოსფორს მიჰმართეს და იქითგან შეესნიენ ევროპაში და აოხრებდნენ, სცარცვიდნენ, სადაც რა ზღვის პირის ქალაქს დაბნებს მოიგდებდნენ ხელში [1]).

რა შეიძლო მირიან მეფემ ომში შესვლა, შეჰკრიბა ქართველთ სომხეთის ლაშკარნი და შევიდა კავკასის მთებში ბრძოლად ოსთა, ლეკთა, ხაზართა, დურძუკთა და დიდოთა: თავი მისი საომარი ადგილი იყო დარბანდის ქალაქი, იქ შემაგრდებოდა და ებრძოდა ხოლმე მოსრულ ხაზართა და სხვათა, კვლავ სადაც შეხვდებოდა ჰერეთს თუ მოვაკანს, ყოველგან ურიდლად შეებმოდა და ჰბრძოდა ხშირად რომაელთ და პარსების მტერთა, სადაც დიდ წილი გამარჯვება ქართველთ ჰრჩებოდათ, ისი-

[1]) Gibbon hist de l.emp. XII.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნი თვითქმის სრულ მარცხდებოდნენ, მაგრამ მაინც თავიანთ მტაცავ მცარცვავ ჩვეულებას არ იშლიდნენ.

სწერს ქართლის ცხოვრება: მირიანი 40 წლისა იყო, როცა მამა მოუკვდა, გამეფდა უმცროსი ძმა მისი ბარტომი სპარსეთს, ამას შეეცილა მირიანი: მამი-ჩემის ტახტი მე მეკუთვნის უმფროსობით: გარნა ბარტომი ეუბნებოდა; მართალია შენ უფროსი ხარ, გარნა მხევლის შვილი ხარ და არა დედოფლისა ჩემსავითა, რომ გეკუთვნოდეს ტახტიო. ვითამ ეს ცილობა ამით გარდაწყვეტილ-იყოს, რომ მიეცეს კერძოდ ბარტომს მირიანისთვის სა-უმფროსოდ ჯაზირეთი შამის ნახევარი. (მუსა-მდინარე) და ადარბადაგანი.

ამის სინამდვილეზედ ეს უნდა ვიცოდეთ, რომ მირიანის მამა შაბურ მეფე ოთხი წლის შემდგომ მოკვდა მირიანის გამეფებისა. 271. იმ დროს 11 წლისა იყო მირიანი. სპარსეთში გამეფდა შაბურის შემდგომ ურმიზდი. ორი წლის მერმე ა. ბარამი, სამი წლის მერმე ბ. ბარამი 275—292. მასუკან გ. ბარამი რამდენიმე თთვეს; მას მერმე ნერსეი 292—302, აგრეთვე ბ. ურმიზდი 309-ამდის. შემდგომ ბ. შაბური 309—381. და სადღა დაშთება აქ ჩვენი ქართლის ცხოვრების დასამტკიცებელი ფაქტი?

ხოსრო სომეხთ მეფის შემდგომ 15 წელს დაშთა სომხეთი სპარსების ხელში, როცა მირიანმან ომი შეიძლო მაშინ კი საქართველოსთან სომხეთიც ჩაჯბარდა,

რადგან ხშირად ომი ჰქონდა კავკასიელებთან, შეიძლება ამ მიზეზით სომხეთან მიერთებულად ეთხოვოს შეუ-მდინარე და ადარბაგანი ლაშქარით სიძლიერისათვის, ამ მიზეზით კი ადგილი ექმნება ქართლის ცხოვრებაში წე-რებულსა, ამ შემთხვევითაც 15 წელი მირიანის ხელში დაშთა სასომხეთო. როცა მირიანმან გაილაშკრა საზა-რებზედ დარბანდისაკენ, მაშინ შემოვიდა სომეხთ კოს-როს-მე ტრთატი რომის დიდ-ძალის სამხედროითა სომ-ხეთში, გამოსდევნა მირიანის ერისთავები და თვითან და-იჭირა სომხეთი და გამეფდა 286.

ამ დროს მირიან მეფე ქართველთა შეუერთდა ბ. ბა-რამ სპარსთ მეფეს ტრთატის საწინააღმდეგოდ, რომელ-საც ყოველის ღონისძიებით იცავდნენ რომაელნი, სა-სომხეთოს შემწედ უზინეს მესხეთი და კოლხიდაც, რომ შესძლებოდა, წინააღმდეგობა ქართველთა და სპარსთა. ამისთვის მოაყვანინა მირიანმან თავის მონათესავე ფე-როზი, შერთო თავის ასული ცოლად და მისცა მისან-დო ერთგულებისათვის საერისთაოდ ხუნანიდგან ბარდა-ვამდის მდებარე ქალაქ დაბები და ებრძოდა თავისი და სპარ-სეთის სამხედროით ტრთად სომეხთ მეფესა.

304. დიოკლიტიანეს და მაქსიმიანოს კეისრობას-გამოიდევნენ ქრისტეს სარწმუნოებისათვის საქართველო-ში. ორენტი და მისი ექვსი ძმანი ერმა, ფარნაგი, ფარ-ნაგი, ფირმო, ფირმინო, კურიაკო და ლონგინო. ერმო-გზაში გარდაიცვალა ბაკებსა (გირასონს) 22. ივნისს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

წმ. ორენტს ლოდი მოჰკიდეს და მომავლობასა ირიზის ზღვაში ჩააგდეს, გარნა რაფაილ მთავარ ანგელოზმან ამოიყვანა. ავიდა ერთს მაღალ კედლებზედ და იქ ლოცვაში სული დაავედრა ღმერთსა, 24 ივნისს. წმ. ფარნაგიმ კორდილოსს (კოდორს) მიაწია და იქ მიიცვალა 3 ივლისს. ფირმოსი და ფირმ ოსიც მისრულნი აფსეროსს მოკვდნენ 7. ივლისს. კვირიაკოსმაც მისულმან ოვსეთს ზიდანეოს შინა მიიძინა ძილი მართალთა 14 ივლისსა. ხოლო ლონგინოს ზღვის ღელეთი ტანჯული ზღვაში გარდაიცვალა და დაეფლა ბიტტოს (ბიჭვინთას).

რა გამეფდა ძმის წული მირიანისა, მიიწვია ბიძა მისი მირიანი საბერძნეთს გასალაშქრებლად, შეუერთდნენ მაშინვე ქართველნი სპარსთ, შევიდნენ სომხეთს, ვერ დაუდგა წინ ტრდატი, მოსტყვენეს სომხეთი და შევიდნენ ბერძნეთად, ვერც ბერძენთ მეფე წინააღუდგა, უწყეს ტყვევნა საბერძნეთსაცა. [1]) აქ მოყვანილი კოსტანტინე მეფე შეცდომილებაა მწერალთა, მოხსენებული მირიანის ძმის წული ბ. ბარამ არის, რომელმანც 283—295. ნომერიანო კეისრის დროს შუა მდინარის რომაელთ თემები დაიჭირა.

მართლა თუმც დიოკლიტიანემ 286 ტერდატი სომხეთში გაამეფა, მაგრამ არ აკლდა თავში ცემა, როგორც მეფე მირიანისაგან ისე სპარსებისაგან 294. გამოვიდა

---

[1]) ქართლის ცხოვრების 63. გვ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნერსეს მეფე პარსთა სომხეთიც და შუა მდინარეც და-ჭირა, ამ დროს შეაკრებინა ყოველი ძალი დიოკლიტია-ნემ გალერიოს და გამოალაშქრა პარსებზედა, ისე ძლი-ერად დაამარცხა გალერიომ ნერსეს მეფე, რომ მისი ცოლ-შვილი ქრთიან ხელთ დარჩა გალერიოსსა; გარნა დიდი ალექსანდრე მაკედონელის და შიპიონის მაგალითე-ბის მიხედვით, არ შეეხო მათ და დიდის პატივით შე-ინახა. 296 [1]) მაშასადამე ჩვენ მწერალთ ეს შემთხვევა შეცთომით შემდეგ დროზედ მიუწერიათ კოსტანდინე-სათვის, რომ იმას სრულ არ ჰქონია შემთხვევა პარსებ-თან ბრძოლისა.

თუმც სომხის ისტორია უჩვენებს, როგორ თუ ტერთადს უწყვეტლივ პარსებთან ომები ჰქონიყოს 323. ამოდის და მაშინ დიდ კოსტანდინეს გაელაშქროს პარ-სებზედ დაემარცხებინოს და იმათ მორჩენილიყოს ტირ-თადი პარსთ ომებისაგან, სჩანს ჩვენს ისტორიებსაც ეს აუღიათ ფაკტად და იმისთვის სწერენ, რა კონსტანდი-ნესგან დამარცხებული მირიანი მოიქცა ქართლად ნახა რომ წმ. ნინოს ქადაგებას მრავალნი მოექცია ქრისტია-ნედ და მის შემდგომ ხდება მირიანის მოქცევა ქრისტი-ანედ, რომელსაც სდებენ 328. რომელიც სიცრუეა.

397. მოხდა შეკრულება რომაელთა და პარსთ შუა, რომელმანც გასტანა 40 წელს, რომაელთ თემებს და-

[1]) ზოსიმ ევტროპ. ამიან. მარკ. ევსების ეკკლესიის ცხოვ. წიგ. VIII თ. 18.

ქმატა პარს სატრაპებითგან 5 სატრაპი: არაზი და ტიგრისი დაიდევნენ საზღვრად, ამ დროს უეჭველად ხელ-მეორედ დამტკიცდა ტირითადი მეფედ სომეხთა და მიეცა საზღვრები ამ შეკრებილებით სომხეთსა და საქართველოსა, მაგრამ უფრო მიკერძვით ტირდატისაკენ, რადგან რომაელთ უერთგულესად ითვლებოდა, გარნა ქსრეთი მოკერძვა ძლიერ ჭკუა გასაჭრელია, ხელ-მეორ გასწორდა მირიანის გაქრისტიანების შემდგომ 323. მით ძკვლად აიყვანა მისი ძე ბაკური, რომელიც დიდის თეოდოს დროს 393. ომში მოკვდა.

მირიანის და ტირითადის შერიგება დამტკიცდა მზახლობით. სომეხთ მეფე ტირთატმან მისცა თავის ასული სალომე მირიან მეფის ძეს რევს ცოლად 302.

ამის წინად დიოკლიტიანემ ინება ცოლის შერთვა, მოაძებნინა კარის კაცთ რომაში უმშვენიერესი ქალწული, უტურფესის სახისა, აიღეს მისი სახე და წარუდგინეს, რომაელიც მეტად მოეწონა, გარნა შეერთებამდის დედათ უმფროსმა გაიანემ მრთელი დედანი რიცხვით 75, გააქცია ეგვიპტედ, შემდგომ გარდვიდნენ იქითგან იერუსალიმს წმ. ადგილები მოილოცეს. მერმე გაიარეს ედესიად ხელთ-უქმნელი მაცხოვრის სახის თაყვან საცემლად და ასე სიარულით გამომგზავრდნენ სომხეთისკენ მიაწიეს დიდის ჭირით ძლივს ვალარშაპატის მარნებში! სცნა ეს წერილით დიოკლიტიანესგან ტირითადმან, აპოვნინა დააჭერინა რიფსიმე და მიაყვანინა თავის სასახლეში, მოინდო-

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მა ცოლად შერთვა მისი, გარნა ვერას ღონის ძიებით ვერ დაიყოლია თავის ნებაზედა, მით აწამა არა მარტო რიფსიმე ქრისტესთვის, არამედ გაიანეცა და მრთელი მათთან ხლებული ქალწულნიცა 37. 301 თუ 310.

რიფსიმიანთ ქალწულთაგანი ერთიც წმ. ნინო იყო, რომელიც სომხეთში შესვლისავე ღვთიულის განცხადებით მოშორდა დედათა და საქართველოს დედა ქალაქს მცხეთად ჩავიდა, როგორც მხევლის ერთი, ღვთიულის სიყვარულით აღტყინებულმან, მაშინვე იწყო იესოს სახელით სასწაულების ქმნა, ვიდრე მეფის მე და დედოფალიც გაჰკვირნა ცხადად ქადაგებითა ქრისტეს სახელისა. ერთი დღეს მირიან მეფის განადირებისა შუა-დღისა ხშირის ღრუბლით დაუბნელდა თვალთა, ვიდრე ვეღარ გაიგნო გზა-კვალი, აღუთქვა თუ არა ნინოს ღვთის მსახურება, იმ წამსვე გაუნათლდა თვალის სინათლე, მივიდა მცხეთად და თავის სახლობით და ერთიან გვარით მოიქცა ქრისტიანედ.

მაშინ აცნობა წმ. ნინომ გრიგოლ განმანათლებელსა და მისი ბრძანებით ამართა ძელის ჯვარი და უქადაგებდა ერსა ქრისტეს სარწმუნოებასა, ვიდრე მივიდოდნენ იქ ბერძნის მღვდლები, რომელთაც აღაგეს ეკკლესია. იმის წინად ჯვარის სახის ნათელი ენახათ ურწმუნოთა ნინოს ჯვარზედა და დაემოწაფებოდნენ, ასრე წმიდა, ლოცვით მრავალ სასწაულებს მოქმედობდა, იქამდის ვიდრე სრულის მქადაგებლობით გაანათლა საქართველო და აგრეთვე

მაზქუთებიცა (ჩაჩნები), ასრე კეთილ მოღვაწეობაში იც[illegible]-ხლა თავის დღენი, გარდაიცვალა და დაეფლა დიდის-ავლა დიდებითა, რომლის ხსენების დღესაც ჰყოფენ ქართ-ველნიო [1]).

მირიანის ძის ბაკურისაგან გაგონილს კი ასრე სწე-რენ: ქრისტიანი ქართველი დედაკაცის ერთი მხევალი, მღვიძარეობით და დაუღდებულის ცხოვრებით გააკვირვებს ყოველთა მცხეთაში, განჰკურნამს მეფის ძეს და დედო-ფალსაცა სრულიად, რომელიც დაემოწაფება და შეაგუ-ლიანებს მეფესაცა: გარნა რა მეფე შეაგვიანებს თავის მოქცევასა, ნადირობაში ტყვედ ჩამოაწვება ნისლი, ღრუ-ბელი, დაუბნელდება თვალთა და განთავისუფლდება ქრი-სტიანთ ღვთის სახელის ხსენებითა.

მაშინ კი მეფე დედოფალი დაიყოლიებენ ქართველთ ერთიან გაქრისტიანებაზედა, იმ დედაკაცის მოთავეობითა აიგება ეკკლესია, სადაც ერთს სვეტს ვერას ღონის ძი-ებით რომ ვერ ამართებენ, მისი ლოცვით თავის თავად აიმართება, გაუგზავნია დიდ კოსტანდინეს მოციქულს მღვდლებისათვის და ესრედ მოიქცევიან ქრისტეს სარწმუ-ნოებაზედა [2]).

ქართლის ცხოვრების აღწერით: წმ. ნინოს მამა ზა-ბულონი იყო, კაბადუკიის ქალაქით მეზობელი წმ. გი-

---

[1]) მ. მოსე ხორინელი და სომხის ისტორიკნი.

[2]) რუფინო მღ. აგულელ. ეკკლ. ცხოვრ. ა. 10 სოკრატ. სოზომენი თეოდორიტ.

-ორგისა: ეს წავიდა რომას მაქსიმიანესთან დიოკლიტია-ნეს კეისრობისა სამსახურში შესასვლელად, იმ ხანებშიც -იყო კოლასტრაში ვიღაც კაცი ცოლ-შვილიანი, მის მქს-იობენალი ერქვა ჲ ასულს სოსანა, ამ ძმა-დათ დედ-მამა დაეხოცათ ჲ წარვიდნენ იერუსალიმს. შევიდნენ მო-ნასტერში მსახურად: იობენალი მიემთხვია დეკტალარო-ბასა ჲ სარა ნიაფორსა.

ზაბულონი რა შედის რომას სამსახურში, მიდის მერმე საომრად ბრანჯებზედ, პატალონის კელზედ შე-ებმება მტერს, იმჯერს მათ მეფე მთავარსა ჲ რა ხედვენ ესენი თავიანთ თავს სასიკვდილოდ განწირულს, სთხო-ვენ ზაბულონს გაქრისტიანებას თუ არა, მაშინვე ზაბუ-ლონი პატრიარქს მოანათვლინებს ფარულად ჲ ნათ-ლადაც თვითონ დაუდგება. მეორე დღეს რა გაიყვანე-ბენ დასასჯელად, შეებრალდება ზაბულონს, სთხოვს მეფე მაქსიმიანეს მათ განთავისუფლებას ჲ გადაარჩენს ამათ სიკვდილისაგან.

შემდგომ მიზეზით მათ ქვეყრდომით დამონებისა, რა წავა ზაბულონი მათის ნებარ-თვით წაიყვანს თან მღვდლებსა ჲ მათ სამფლობლოს ათ საერისთაოს (პროვინციათ) მცხოვრებთ დააქრისტიანებს ჲ მობრუნ-დება რომაში, იქ დაჯილდოებული კეისრისაგან წამოვა თავის ქვეყნისაკენ: გზაში მომავლობისა გაივლის იერუ-სალიმს წმ. ადგილების მოსალოცავად. იქ დაურიგებს გლახაკთა დიდ წილს თავის მონაგებსა ჲ დაემეგობრება

იობენალს, რომელიც პატრიარხად კურთხვილ იყო იმ დროს.

რა ასრე დააუხლოვდება ზაბულონი პატრიარხს იობენალს, სარა ნიაფორის რჩევით პატრიარხი თავის დას სოსანას ზაბულონს შერთავს ცოლად, ადგება იქითგან ზაბულონი წამოვა ჲ მოვა თავის სამშობლოს კოლასტრაში, ამათ შეეძინებათ წმ. ნინო. 12 წლის შემდგომ გაყიდიან ყოველ თავიანთ ქონება საცხოვრებელს ჲ წავლენ იერუსალიმს, ცოლ-ქმარნი შემონაზონდებიან ჲ წმ. ნინოს მისცემენ მსახურად დვინელ სომეხს ნიაფორსა: იმ ნიაფორ სომხისგან ისწავლის წმ. ნინო ყოველ მოხთრობასა ქრისტეს კვართ-ზედა, საქართველოს გარემოებასა ჲ მისთანა საჭირო ცნობებსა... გარდა ამისცხადად ტყდება ჲ იქადნის, რომ იმ დროს იერუსალიმს დვინელი სომეხის ნიაფორისთანა მეცნიერი არავინ არ ყოფილა, ცხადად ატყვია სომხების ბრჭყალი.

მერმე წმ. ნინო ნახამს იერუსალიმს მოსულს ელენე დედოფლის მოახლეს მოსალოცავად. ამას გამოჰკითხავს სომეხი ნიაფორი ელენეს აზრს სჯულზედ თუ არა, სურვილი მიეცემა წმ. ნინოს ელენე დედოფლის ნახვისა, სარწმუნოების საქადაგებლად: ამ თავის ნატვრას უცხადებს სომეხს ნიაფორს და ისიც ნებას აართვამს პატრიარხისაგან. მოდის წმ. ნინო რომას, იქ ხვდება წმ. რიფსიმე და ქალწულნი მონასტერში გაეცნობება რა ამათ, დგება მათთანავე მონასტერში 2. წელსა, მაშინ ინათლე-

ზიან ქალწულნი. მერმე შეუდგება დიოკლიტიანეს საქმე-ცოლის მიებაზედ, როცა უნდა რიფსიმეს ცოლად შერთვა, ადგებიან ქალწულნი რიფსიმესთან ერთად გამოიქცევიან და მათ გამოჰყვება წმ. ნინოცა. მოვა სომხეთის ქალაქის დვინის მახლობელ მარნებში, იქ ცხადდება მათი საქმე სომხის მეფე ტირთადთან და მოსდევს მის რიგისად ქალწულთ წამება!...

ამ დროს ნინო ზოგიერთებსავით დამალულია ვარდნარებში და ხედავს ანგელოზსა მთავარ დიაკვნის სახით ჩამოსულს, რომელიც საცეცხლურით სწირავს ღმერთსა მათ წამებასა! მერმე გამოდის სასომხეთოთგან შემოდის რა მესხეთის ქვეყანას ჯავახეთის აწუდება ფარავანის ტბას, სადაც არიან მეცხვარენი სომხურის ენით მლოცველნი არმაზისა და ზადენისა მიმართ. ამათ ჰკითხავს მცხეთის გზას სომხურადვე, რომელიც უსწავლია სომეხის ნიაფორისაგან, ასწავლიან ისინიც გზასა, მოსდევს წყალ წყალ ჩამოდის მტკვრის პირს, დაუყვება ხეობას და ჩადის მცხეთაში! 1)

ა. ზაბულონის მაქსიმიანესთან წასვლა რომს სამსახურში და ბრანჯებზედ გალაშქრება მისი შესაძლებელია. მართლა 287 მაქსიმიანემ საფრანგეთში ბაგაუდიელების აჯანყება დააწყნარა. გერმანელების მოთარეშენი უკუ აქცია, გავიდა რენოსის მდინარეს გაღმა და დაამარცხა ფრანგები და მათი 2. მთავარნი დაიმორჩილა, 288 ზაბულონის დამონავებულნი ბრანჯნი უთუოდ ესენი უნდა იყვნენ. შე-

1) დვინის ცერთადის შვილმან ბ. ზორომ გარდააკმთა დედა ქალაქთ 353

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჩასხებ დაქრისტიანებისა, იმ დროინდელი ქრისტიანენი მრავალნი მომეტებულად დიდ-კაცობა სიკვდილის დროს ინათლებოდნენ, ან როცა რამე დიდი განსაცდელი წინ ედვათ. ასე დიდი კონსტანტინეც სიკვდილის დროს მოინათლა ნიკომიდიის მახლობლად 337. და გარდაიცვალა!

ბ. იობენალ პატრიარხის დის სოსანას ცოლად შერთვა ზაბულონისა მოკრებული უნდა იყოს და სიცრუე! იერუსალიმს იობენალ პარტიარხი იყო მეხუთე საუკუნეში. ეს პატრიარხი მომხრე მწე იყო ნესტორის წვალებისა, როცა 451. დაისაჯა ესეც ნესტორთან ერთად მეოთხე წმ. კრებაში ქალკიდონისა, მაშინ შეინანა იობენალ პატრიარხმან თავისთან ხლებული 4. ეპისკოპოზებთა და შეწყნარებულ იქმნა ისევ მართლმადიდებლობაში! მაშ სხვა პატრიარხის სახელი უნდა იყოს, დიდი კონსტანტინის დროს ვიცით წმ. კირილე იერუსალიმის პატრიარხი იყო. წმ. კირილეს წინად მყოფი პატრიარხი უნდა იყოს მგონი წმ. მაკარი.

გ. დვინელი სომეხი სჯულის მეცნიერი ნაიფორიც სომხებს მოეშლაკუნება და სრული სიცრუე უნდა იყოს. ერთი რომ აქამდის სომხები არ იყვნენ ქრისტიანენი ერთიან კერპთ მსახურნი იყვნენ. წმ. ნინოს დროს წმ. გრიგოლ პართევმან გააქრისტიანა. მეორედ ვინ არ იცის, რომ სომხებიც ჩავარდნენ ნესტორის წვალებაში და თანა უგრძნობდნენ მის მოყვარეთა, როგორც აქ მოყვანილია იობენალ პატრიარხი მწე ნესტორ მწვალე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბელისა და დვინის ქალაქი საწამებელ ადგილად რიფსი-მიან ქალწულთა, რომლის ნაცვლად უნდა ყოფილიყო ვაღარშაპატი ეჩმიაძინის მახლობლად! [1]).

დ. მიკიბ-მოკიბული წმ. ნინოს სურვილი სხვა არა არის რა თუ არ რომად ქალწულთ მონასტერში შესვლის წადილი. 2. წლის შემდგომ დევნულებაში გამოჰყვება რიფსიმიან ქალწულთა და მოვა სომხეთში, სადაც ქალწულთ წამების წინად განეშორება ღვთის განგებით და მოვა მცხეთას. უთუოდ ნინოსთან სხვა ქალწულნიც იქმნებოდნენ, ესენი სამესხეთოდ შეეფარნენ როგორც ქრისტიან მცხოვრებთა და წმ. ნინომ კი გასწია პირდაპირ საქართველოსაკენ, სადაც გზაში ნახული ხილვა მისი ცხადად წარმოგვიდგენს საზოგადოდ ქალწულთ წმ. აღთქმასა: ურიდად ქრისტეს სარწმუნოების საქადაგებლად, ნინოს წინად წმ. მანე ქალწული განეშორა და სეიპუის მთის ქვაბში დაეყუდა. მაშ 75. რიცხვით ყოფილნი, ქალწულნიც ასრე განშორებულან, რომ 37 დაშთნენ საწამებლად!

ე. ნინოს კაპადუკიელობა შესაძლებელია, გარნა ის ასირიის ტომისა იყოს ან ბერძნისა, ძნელი მისაღებელია. ნინო წოდება მოგვაგონებს ჩვენ კერპთ მსახურებაშივე მიღებულს სახელსა ათინა ღმერთის მაგიერ, რომელიც პარსებისაგან და სომხებისაგან შემოსული იყო-

---

[1]) დვინი ტირთადის შვილმან ბ. ხოსრომ გარდააკეთა დედა ქალაქად. 353.

სამესხეთო საქართველოში: მით მირიანის დედოფალსაც ნანა ჰქვიან. ჯერაც მესხებში ხშირად იხმარება ნინოს მაგიერ ნენე და ნანე, ამ სახელებს არათუ ჭირ-და-ჭირ ნათლის ღებაში ნინოსად არქმევენ, არამედ ქლენედ წოდებულთა ნათვლის შემდგომ ნენედ და ნანედ გამოსთქმენ ხოლმე! გარდა ამისა სამესხეთო კოლხიდა კაპადუკიის კესარიის საეპარხიოდ ითვლებოდა, ეს თემები კაპადუკიადაც, რომ თქმულ იყო ძველ ისტორიკოსებთაგან გასაკვირვებელი არ არის, სად დარჩეს, რომ იმ დროს კაბადუკიად და მის მიდამო საზღვრებში მრავალი მესხ ქართველ ქრისტიანენი სცხოვრებდნენ, რომელთაც თავიანთ ნაციის თვისება ენით, ზნით და ყოფა ცხოვრებით სრულიად ჰქონდათ დაცული! მაშასადამე წმ. ნინო ქართველი უნდა ყოფილიყო და ქართული ენაც უნდა კარგად სცოდნოდა: ამისთვის სწერენ ლათინის და ბერძნის ისტორიკები ქართველ ტყვედ, უიჭველად ქართული ენის ცოდნის იმედით ჩავიდა მცხეთად და ქართული ენის საშუალობით ჰქადაგა ქრისტეს სარწმუნოება და მოაქცია სამ წლამდის!

ვ. წმ. ნინოს 3. წლამდის საქართველოს მოქცევა თუ მივიღოთ! უთუოდ ეს უნდა ვსთქვათ: ან სამი ოთხი წელი სამესხეთოში დაშთა წმ. ნინო, ან მცხეთაში ფარულად, მისი სასწაულების გამოცხადებითგან უნდა სთვლიდდნენ ისტორიის დამწერნი 3. წელსა! სამესხეთო კოლხიდის ქრისტიანობა იმ დროს უეჭველ ჭეშმარი-

ტება არს: ამის დასამტკიცებლად სწერს კიზიკელი გე-ლაზიო ისტორიკი აღმწერი ნიკიის წმ. კრებისა: „ლე-ონდიო კესარიის მამა მთავარი არს სამკაული ეკკლესიისა, შეულობელი გამირთა, გალატიისა, პაფლაგონელთ პონ-ტიისა, დიდის სომხეთისა, კაბადუკიისა და პოლიმონი-ულ პონტოისა. ამ უკანასკნელში შეიცვოდა სამესხო-კოლხიდითურთ!

ზ. თუ წმ. ნინო სამესხეთს დაშთა დროებითად მისი მცხეთად ჩასვლა უნდა ყოფილიყო 314. ამის გა-მო სომხის ისტორიკნი სდებენ ქართველთ მოქცევასა წმ. ნინოსაგან 317. რომელიც უფრო მისაღები არს და სარწმუნო წმ. გრიგოლ პართევთან და ტირთადთან ერ-თად მიდის რომს კოსტანდინესთან, აძლევს შვილს ბა-ქურს მძევლად, მით უსწორებს ტრთადსა და მირიანს დიდი კოსტანდინე საზღვრებსა. ღებულობს კურთხევას სილიბისტრე პაპისაგან და მოდის მირიან მეფე საქარ-თველოდ, ამისთვის სწერს ჩვენი ქართლის ცხოვრება რომ, რომის პატრიარხმან წიგნი მოსწერა მირიანს და წმ. ნინოს და წარმოუდგინა დიაკვანი ბრანჯი კურთხე-ვისა მისაცემად. თქმა არს 325. ნიკიის წმ. კრების კონდაკი გამოუგზავნა და თან თავის მაგიერ ვიზიტის გარდასახდელად დიაკვანი წარმოუდგინა! ესენი შემდეგ ბერძნების მცბიერებით გამოკლებულია ისტორიისაგან!

XIV.

წმ. ნინოს ჩასვლა მცხეთად, მისი სასწაულები, მირიან მეფის მოქცევა და შემდგომ მთელი საქართველოისა და სხვათაცა. სომხეთის ამბავი—მირიან მეფის სიკვდილი და მისი შვილების ყოფა-ცხოვრება.

წმ. ნინო რა მიდის მცხეთაში მაშინვე ურიებში დგება ერთ თვის ოდენ ხანსა: იმათგან იკვლევს ადგილებრივს ყოველ გარემოებასა (როგორც ჩვეულებაა ყოველ უცხო პირთა): ხედავს მცხეთაში ცეცხლისა და კერპთაცა მსახურთა. იმ დღეებში ხდება არმაზის დღესასწაული, იკრიბება დიდ-ძალი სიმრავლე კაცთა და დედაკაცთა, ამათთან მიდის წმ. ნინოცა დასასწრებლად; აქ არიან მეფე და დედოფალიცა! შევიდა ნინო ერთს მომაღლო კლდის ნაპრალში და იქითგან ათვალიერებს კერპებსა; ხედავს არმაზს რვალისაგან ქმნულს შეზეწკვილს ოქროს ჯაჭვითა, ხელთ უპყრია ელვარე მახვილი. მარჯვნივ უდგია გაცი ოქროსი და მარცხნივ გაიმი ვერცხლისა! რა იწყობენ ერის სიმრავლე ლოცვა ვედრებასა, აღიმაღლებს წმ. ნინო გონებასა ღვთისადმი და იწყობს ლოცვასა თუ არა, ატყდება დიდი ქარიშხალი, სეტყვა და მეხები კვეთება 6. მარობ, რომლით შეიმუსვრიან კერპები ერთიან!

იქითგან წავა წმ. ნინო მარტომ მეფის საგრილ

ხევან ქვეშ დაშთება 6. დღეს. შესწირავს ღმერთს დიდ მადლობასა კერპების შემუსვრისათვის, ამას ნახავს იქ სხვა ქალი შუშანა, გამოჰკითხავს რა მას მის ვინაობასა, წმ. ნინო იჩემებს ტყვეობასა, შეებრალება შუშანას და მიიწვევს თავისთან მეფის სასახლედ, გარნა წმ. ნინო არ ინებებს! ამის შემდგომ წმ. ნინო გადის მტკვარს გაღმა, მიჰმართავს პირდაპირ მეფის მებაღეს ცოლს ანასტასიას ესტუმრება, 9. თთვე შთება იმათთან. ანასტასია და ქმარი მისი უშვილო იქმნებიან; გარნა ნინოს ლოცვით შვილები შეეძინებათ და დაემოწაფებიან მას! მერმე გადის ქალაქ გარე გალავნისა და ბრწამლის ქოჩებს მაყვლისაგან შედგენილს ტალავარ ქვეშ დაეუდება ლოცვით და მარხულობითა იქ, სადაც ზემო საეპისკოპოსო ეკკლესიის საკურთხეველია! გაიკეთა თვითანვე ვაზისაგან ჯვარი დაასვენა და ლოცულობდა ზედა, რომელსაც ეწოდა შემდგომ ნინოს ჯვარი!

რა ხედავდნენ ანასტასია და მისი ქმარი წმ. ნინოს ამ გვარს ღვაწლთა, განკვირვებულნი ემსახურებოდნენ დღე ყოველ! იქითგან ხშირად მიდიოდა ურიებში ჰკითხევდა ხოლმე ქრისტეს კვართის საქმესა და უქადაგებდა ქრისტეს სარწმუნოებასა! ამასობაში მოაქცია ერთი ურიის ხახამი სახელით აბიათარ, მისი ასული სიდონია და სხვაც ექვსნი ურიის დედა კაცები! ამასთანავე ჰკურნევდა მრავალ უკურნებელ სენთა და იმრავლებდა დღით-

[1]) ქართლის ცხოვრების, 97 გ.

გან დღეზედ მოწაფეთა. ჰკურნავს კიდევ უფლის წულსა მძიმე სენისაგან და შემდგომ ნანა დედოფალსა ამრთელებს. აგრეთვე დასნეულებულ მირიანის მონათესავე მოგვსა შველის და დაიმოწაფებს ამათაც სხვებთან ერთად! ეწევიან წმ. ნინოს ქადაგებაში დიდად აბიათარ მღვდელი და მისი ასული სიდონია!

უკვირს ქსრეთი ნინოს სასწაულები მირიან მეფეს, ეკითხება აბიათარს, როგორც თავის შინაურს, ყოველს გარემოებასა ქრისტეს სარწმუნოებაზედა? და ისიც უხსნის ყოველსა თვითო თვითოდ! პოვნულობს მირიან მეფეცა ნებროთის წიგნში მოწმობასა ქრისტეს მოსვლა შეუფებაზედა; მაგრამ მაინც ყოყმანობს, ვერ ჰბედავს გაქრისტიანებასა... მართლა რვა წიგნთაგან სიბილიელ დედათა, რომელი მოწმობასაც ქრისტეს სარწმუნოების ქადაგებაში ხმარობდნენ ბევრჯერ უსტინო, ათენაგორა, თეოფილე ანტიოქიელი, კლიმა ალექსანდრიელი და ლაკტანტიო. ამ დედათაგანი ერთი თუ სპარსი (ბაკტრი, ან ბაბილონელი) იყო, მეორე დელფოელი (კუმელი, ტროადელი, ანუ ტიპარელი) იყო!

20. ივლისს შაბათ დღეს განადირებისა მუხრანისკენ, მეფე მირიანმან რჩევა ჰქმნა თავისთან ხლებულ ოთხ დიდებულებთან. ქრისტიანობა მოეხსო თავის სამეფოში დაეწყვიტა ყოველი ქრისტიანენი! ამ აზრით რა ავიდა თხოთის მთის წვერზედ შუა დღისა, დაუბნელდა თვალთა მირიანსა მის ყოველ ხლებულთა, ვეღარ გაიგნეს

გზა გვალი: ამ გაჭირვებაში მიემართა თავის ღმერთებსა თვითოეულად ლოცვა ვედრებითა, მაგრამ არ გაქვლნა სიტყვა სრულიად, უკანასკნელ რა ახსენა ნინოს ღვთის სახელი იესო ქრისტე თუ არა, მაშინვე გაუნათლდათ ყოველთა სიბნელე ბრწყინვალე დღეთ! შეეტყო ნანა დედოფალსაც ქსრეთი გზის დაბნევა მეფისა, მომავალთ მიეგება დიდის სიმრავლითა, მოხარული გარდარჩენისათვის განსაცდელთაგან უვნებლად; გარნა მეფე მაშინვე მოვიდა წმ. ნინოსთან, მოისმინა მისი ქადაგება ქრისტეს სარწმუნოებაზე; მოიქცა სრულიად და იწამა იესო ქრისტე.

მაშინ გააგზავნა მოციქულნი მეფე მირიანმან ნინოს წერილითა დიდ-კონსტანდინესთან: სთხოვდა ეპისკოპოსსა, მღვდელთა და დიაკვანთა მოსანათლავად მთელი საქართველოს ერისა. მანიმდის ინება მეფემ აღშენება ეკკლესიისა იქ, სადაც სამეფო ბაღში იდგა ნაძვი, წინათვე ხილვით მიემკვლია წმ. ნინოს იქ დაკრძალვა ქრისტეს კვართისა, მოაჭრევინა ის საკვირვლად მაღალი ნაძვი და 7 სვეტი გამოიკვეთა მისგან! ააგეს საეკკლესიო 6 სვეტი სიადვილით ჭ ამართეს, მისცეს მელ-გასავართა; გარნა მეშვიდე სვეტი ვერას ღონით ძიებით ვერ შესძრეს ადგილითგან! იმ ღამეს რა წავიდა სახლში შეწუხებული მეფე მირიანი, წმ. ნინო იქ დაშთა თავისთან-ხლებული 12. მოწაფე დედები-თურთ, ათია იმ ღამეს ლოცვა ვედრებით გათენებამდის!

შუა ღამისა ნახეს დედათა, რომ ჩამოიქცნენ ორნივე მთანი არმაზი და ზადენი, დაგუბდა მტკვარი, გარდამოასკდა ქალაქს და გაჩნდა საშინელი ხრიალ-ჩოჩქო ილ ტყება, ტირილი და ვაება! აგრეთვე გარდმოხეთქა არაგვმაც ციხეში და იწყო ძლიერი ჩხერა გრიალი, იქამდის ვიდრე გაიქცნენ იქითგან შეშინებული დედანი! გარნა წმ. ნინომ გაამხნევა: ნუგეშინიან, ეგ ხილვა სხვა არა არს რა თუ არ ურწმუნოება, უნდა დაიქცეს საქართველოში ქრისტეს ჯვარის ძლიერებითაო, და ყოველი მისი შედეგებიო და ეგრედ მოაზრუნა ისინი უგანვე! რა მიმღის ყივილის დრო მოვიდა, უეცრად მოისმა მცხეთის ქალაქს, დიდი სიმრავლე ჰარსთ ლაშქრისა, დალეწეს ციხე ქალაქისა და შემოერივნენ საშინელის მრისხანებითა: გაჩნდა საშინელი ხმაურება, ტირილი და გლოვა მთელ ქალაქში. ჰკრეს ხმალი მცხოვრებთ ერთიან და სისხლის ღვარები აადინეს: ამ დროს ისმოდა ხმა ჰარსთ ლაშქართაგან: მეფე ჰარსთა ხვარაი ბრძანებს და მეფეთა მეფე ხვარან ხვასრო; ყოველი ურია გადაარჩინეთ ხმალსაო და სხვანი ასწყვიტეთო! ამასობაში ისმა ხმა: მირიან მეფეც შეიპყრესო; „მაშინ წმ. ნინომ ქირდად აგდებით უთხრა: ვიცი რომ გაგიჭირდათ დიდათ თავი და ველარა გიქმნიათ-რა! სად არიან ჰასრო მეფეები ხვარა და ხვარან ხვასროი? გუშინ წამოსვედით საგასტანით ქ მალე მოხვედით მაგოდენი ურიცხვი ლაშქარი! დალეწეთ ეს ქალაქი და ხმალი ჰკარით ქართა, ნია-

ვთა, ჩრდილოს ზნელთა, მთათა და კედართა (კინტრო-თა)! აგერ მოვიდა თქვენი გამქარვებელი, რომელსაც თქვენ ერიდებოდითო!... გამოსახა ხელით სახე წმიდისა ჯვარისა თუ არ ყოველივე საშინელება განჰქარდა!

განცისკრებისა გარდამოხდა ხელთ ბრწყინვალე ანგელოსი, მიჰყო ხელი სვეტსა და ამართა ჰაერში, გააბრწყინა ნათლითა მეტად, ვიდრე არა მარტო დედათა ნახედა, არამედ ყოველთა მცხოვრებთა ქალაქისა; სცნა მეფემ მირიანმან და მიისწრაფა თავის დიდებულებით სანახავად სასწაულისა მის! მერმე ნელ-ნელა ჩამოვიდა ის სვეტი ჰაერითგან და თავის ხარისხზედ გასწორდა თავის თავად! ამ სასწაულის გამო, მოჰმართეს მრავალ სნეულთა, პირველად დაბადებითგან ბრმა შობილი ურია განკურნა, მერმე ვიდაც ამფასპის ყრმა სეფეწული 8. წლის სნეული და მის შემდგომ მრავალნი სარწმუნოებით მიმმართველნი სნეულნი იკურნებოდნენ! ამისთვის მეფემ მირიანმან საბერველი მოახვია იმ სვეტსა პატივად!

ასრე რა შეასრულა მირიან მეფემან ეკკლესია, მოვიდნენ მოციქულნიცა კოსტანდინე მეფისაგან და მოიყვანნეს თავიანთთან იოანე ეპისკოპოსი, ორი მღვდელი და სამი დიაკვანი, მოეწერა წერილი მოლოცვისა კოსტანდინეს და მოერთმია ძღვნად ჯვარნი და ხატნი. მიეგება მეფე სასულიეროთა, თავის დიდებულებითა და ერითა, მიიღო დიდის ავლა დიდებით იოანე ეპისკოპოსი და მიეცნენ დიდი სიხარულ- განცხრომასა. პირვე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლად მეფე და დედოფალი მოინათლნენ, ნათლის ღუ-
მათი წმ. ნინო, შემდგომ მეფის წულნი, მერმე დიდე-
ბულნი და თავად აზნაურნი მოგვითი ხიდის კართან,
სადაც ყოფილ-იყო სახლი ელიოზ მღვდლისა: მით ეწო-
და იმ ადგილს მთავართა სანათლავი! მის ქვემოდ მღვ-
დელნი და დიაკვანნი ნათლავდნენ მტკვრის პირას ყოველ
მომსვლელ ერს ქალთ, თუ კაცთა უმაწვილთამდის! ურია-
ნი სრულ მცირედნი მოიქცნენ, მხოლოდ ბარამიანნი 50
სახლი მოინათლნენ; მირიან მეფის სიძე ფეროზ კი არ
მოიქცა ყოველი თავის ერით!

რა გაქრისტიანდა მირიან მეფე და ყოველი მისი ერი,
მოუტანეს ცნობა: ერთს მეუვალ კლდეზედ ალვის ნარი-
ნცალა შვენიერი ხე დგას, მუდამ ფოთლებ მწვანე და კარგ
სუნოვანი, რა დაკოდილი ნადირი ან მფრინველი შეეხოს იმ
ხესა, და მისი ფოთოლი მოწყვიტოს მაშინვე იკურნება
დაჭრილობისაგანო! მაშინ იოანე ეპისკოპოსმან მოაკვეთინ-
ის ხე და მოატანინა ტოტებით ერთიან ას კაცსა და
ეკკლესიის კართან აღამართვინა, ეგრედ მოკვეთილი 25
მარტს, პარასკევს დღესა და დაშთა იმ ხის ფოთლები 37
დღეს ფერ-უცვლელად! მერმე შეჰქმნეს ჯვრები და ამარ-
თეს ადგილობრივ: მით ყოველ-ღამ ჩამოდიოდა ზეცით
ნათელი ვარსკლავების ნაირად და ადგა თავთ იმ ჯვრებსა,
გათენებისა ერთი ვარსკლავი აღმოსავლეთისაკენ მიდიო-
და და მეორე დასავლეთისაკენ! მაშინ წმ. ნინოს დავა-
ლებით დაათვალიერეს ის ვარსკლავები და რა მხარესაც

გაუჩინარდნენ, იქ იმ ხის ჯვრები ამართეს: ერთი თხოვის მთაზედ, სადაც სასწაულით თვალთ დაუბნელდა მირიანსა. მეორე კუხეთის უჯარმოს ქალაქის ბუდის დაბასა, სადაც შემდგომ დაივლა წმ. ნინო, მესამე ჯვარი აღემართა იქავ კლდის თავს სითგანაც მოიკვეთა ის ხე.

კვლავ სვეტი ნათლოვანი ⴃ ჯვარი ცხოველი შვრებოდნენ დღითგან დღეზედ მრავალ სასწაულს გურნებასა მთავართა ზედა, ამისთვის არ შორდებოდნენ დღე-ღამ. აღდგომა დღე განუწყესეს დღესასწავლად ნათლის სვეტსა ⴃ ცხოველს ჯვარსა, მარტვილის (სული წმიდის მოვენის) შემდგომ ოთხშაბათ დღეს ჯვარედინი ნათლის სვეტი ჩამოვიდა ჯვარზედა, ⴃ 12 ვარსკლავნი მის გარემოს გვირგვინად: ხოლო ის ბორცვი საკმელივით ქმელოდა! ამ სასწაულით მრავალნი ურწმუნონი მოიქცნენ ⴃ მორწმუნენი განემტკიცნენ ღვთის მსახურებაზედა! გვალად აღმოჩნდა სხვა სასწაული იმ ჯვარზედა, მზისაგან შვიდ ქეცილად ბრწყინვალე ნათელი დაადგა ⴃ ის ჯვრის ბორცვი იძრვოდა ძლიერად! ამ გვარს სასწაულს ყოველ წლივ ხედევდა ერი, მიდიოდნენ ⴃ თაყვან-სცემდნენ მართლის გულითა.

მეფის ძეს რევსა ჰყავდა ერთი სნეული ძე, მიწურული სიკვდილის კარზედა, მიატანინა კუბოთი ⴃ დასდვეს წმ. ჯვრის წინ თუ არა, იმ წამსვე განიკურნა! ჰმადლობდა დიდად და ადიდებდა ღმერთსა, მით აუგო

კუბო ჯვარსა მას და წლითგან წელზედ მოვიდოდა და
შეაწირინებდა მსხვერპლსა (წმ. წირვას აწირვინებდა).
ამის გამო მოდიოდნენ მრავალნი სნეულნი და იკურნე-
ბოდნენ! სხვა მრავალ სასწაულთ გარდა, აღეხილა თვა-
ლები ორივ თვალით ბრმას ერთ კაუ-კაცსა, მოღვაწის
ლოცვა, ღამის თევითა, შემდგომად შვიდის დღისა!
აგრეთვე 8. წლის გიჟი დედა კაცი 12. დღის შემდგომ
განთავისუფლდა თავის სნეულებისაგან! კვალად უჳცად
მომკვდარი დედის ერთა ყრმა მოიტანა ტირილით დედა
მისმან და დაუდვა წინ ცხოველს ჯვარსა, დილითგან
საღამომდის ევედრებოდა ლოცვით თვალ ცრემლიანი,
საღამოს პირად განცოცხლდა და მოუვიდა სუნთქი, რო-
მელმანც შვიდ დღეზედ სრული სიმრთელე მიიღო და
მმადლობელმან ღვთისა, წარიყვანა დიდის სიხარულით
თავის სახლში!

მოდიოდნენ მრავალნი უშვილონი და იკურნებო-
დნენ მცხეთის ცხოველის ჯვარისაგან, რომელთაც მო-
სვლა არ შეეძლოთ და სარწმუნოებით შეევედრებოდნენ,
ისინიც თავისუფლდებოდნენ სნეულებისაგან, კვლავ ყო-
ველ განსაცდელსა და ჭირსა შინა მყოფნი, რა მიჰმარ-
თებდნენ ცხოველის სარწმუნოებით, უთუოდ ჰპოებდნენ
ლხენასა. მტერთაგან გარდარჩენასა, არა მარტო მორწმუ-
ნე ქრისტიანენი, არამედ იგივე წარმართნიცა! ამისთვის
მოდიოდნენ ურცხვნი თაყვანისცემად და მადლობის მო-
ხსენებად: ურწმუნონიცა ინათლებოდნენ და ასრე მრა-
ვლდებოდა ქრისტიანობა.

319. ამბობენ სომხის ისტორიკნი ტირიდატ მე-ფის წასვლას გრიგოლ განმანათლებელთან ერთად რომას დიდ-კონსტანტინეს და წმ. სილიბისტრე პაპის სანახავად[1].) უთუოდ მეფე მირიანიც ამათთან იქმნებოდა მოსაკითხა-ვად კეისრისა და პაპისა, ნინოსაგან მიწერილი წერილი სასულიეროთ მოთხოვნისათვის პირ-და-პირ მიმართული იყო სილიბისტრო პაპასთანა, რომელიც გარდაიცა კო-ნსტანტინეს ხელითა, მისის განკარგულებით წარმოიგზა-ვნენ სასულიერო პირნი კაბადუკიის კესარიითგან და მოენიჭნენ მისგანვე ჯვარნი და ხატნი, მაშასადამე მიუ-ცილებელი საჭიროება ჰქონდა მირიან მეფეს მათის ნა-ხვის დასამტკიცებლად, ახალ მორწმუნე ქართველთა მტკიცე სარწმუნოებაზედა და გასარიგებლად თჳსის სამე-ფო საქმეებისა და დასაბოლოებლად მისსა და სომხის მეფობის შუა ყოფილს ცილობა ბრძოლების საზღვრე-ბის გამოისად, მართლა შემდგომ ვნახამთ, რომ ამ დროს დაპირებული კეთილ საიმედო სიტყვანი დიდის კონსტან-დინისა მის დროს სრულდება!

325. ნიკიის წმ. კრება იქმნა 318. წმიდათა მამა-თაგან, სადაც დაისაჯა შეჩვენებით არიოს მწვალებელი და სხვანი მგმობელნი იესო ქრისტესი ძისა ღვთისა, მით სილიბისტრე წმ. პაპმან საკუთრად კონდაკი გამო-

---

[1]) Adatandel, p. 646—652. თეიმურაზის ისტორია 275.

უგზავნა მირიან მეფეს თავის წერილითა და დიაკვანი თავის მაგიერ სანაცვლო ვიზიტად წარმოუდგინა მეფე მირიანსა, მით სწერს ქართლის ცხოვრება: მათ დღეთა შინა მოაწია წიგნი რომით წმიდისა პატრიარქისა (სილიბისტრესაგან) ნინოსა და მეფესა და ყოველსა ერსა ქართლისასა: და მოუვლინა ბრანჯი დიაკვანი ქების შესხმად და კურთხევისა მიცემად! [1]) 326. მისცა კანონი დიდმა კოსტანდინემ ანტიოქო სპასალარს, თავის ეზოთ მოძღვარს, აღმოსავლეთის საქმეების შესახებ დასამშვიდებლად სომხეთის და საქართველოს სამეფოებისა, ამას მისცა მე თვისი ბაკური მირიან მეფემ მკვლად მტკიცედ დასარჩენლად მოვარკვლობაში რომაელთა.

ამავ წელსვე იპოვა იერუსალიმს ქრისტეს ჯვარი, წმ. ელენე დედოფალმან დედამან დიდის კოსტანდინისა, მით მირიანმან იოანე ეპისკოპოსი გააყოლა თავის შვილსა, რომელმანც ჩააბარა დიდ კოსტანდიანეს ნიკომიდიად, ამ დროს გამოუგზავნა ელენემ კოსტანდიანეს ქრისტეს ჯვრის ერთი ნაწილი და ერთიც სამსჭვალი. ქრისტეს ჯვარის დანაშთი დიდი ნაწილნი მათთან ზედ წარწერილი ფიცარით გაუგზავნა რომად თავის აშენებულს ჯვარის ეკკლესიაში! გარნა ჩვენი დავედრების მიხედვით: [2]) მიუნიჭებია დიდ-კოსტანდინეს იოანე ეპისკოპოზისათვის ქრისტეს ჯვარის ერთი ნაწილი, ფიცარი რომელზედაც

---

[1]) თეიმურაზის ისტორიის, 269 გ. ქართლის ცხოვრების, 97. გ.

[2]) იქავე 263. 264.

ფერხნი დამსჭვალეს და სამსჭვალნი. მასთან საფარე დიდ-
მალი რომლით აღშენდა პირველი ეკკლესია სამცხეს
(ახალციხე), რომელსაც ეწოდა ტაძარი, აქ დასვენდა
ჯვარის ნაწილი, სომხის ისტორიკი ვარდანი სწერს: სამ-
ცხეს ტაძარ წოდებული ეკკლესია სცხო დიდმა ნერსეს
კათალიკოზმან და მის გამო ჯვარის ეკკლესია ეწოდაო.
გარნა სცდება, რადგან ნერსესი ქრისტეს ჯვარის ნაწილს
სამთხვევად მოვიდა და უბრძანა: რომ იქამდის იმ ტაძარ
წოდებულს ეკკლესიას, რომელიც ანდრია მოციქულის
დროს კურთხვისა ტაძარი სწოდებოდა, იმ ქრისტეს
ჯვარის ნაწილის გამო, იმის შემდგომ ჯვარის ეკკლესიად
წოდებულიყო, არს საფლავის ჯვრის ქვა, რომელსაც ამ-
ბობენ ნერსეს დიდს ეცხოს მირვნითაო! ჩვენი ისტო-
რიკი ურთ სწერს ამას: აღაშენა კონსტანდინე მეფემან
მეფობასა შინა მისსა ტაძარ წმიდაო!(?) [1]

მეორე ეკკლესია აღაშენეს ერუშეთს და დაასვენეს
იქ სამსჭვალნი, მესამე ეკკლესია აღაშენეს მანგლისს და
იქ დაასვენეს ფიცარი ფერხთა. უკანასკნელ-რა მივიდნენ
მცხეთად და სცნა მირიან მეფემ ეკკლესიების აღშენება
პირველად სამესხეს შესწუხდა, გარნა იოანე ეპისკოპო-
სმან აუხსნა სურვილი დიდი კონსტანდინესი ეგრედ
იყოო (რადგან ქრისტიანობა თავითგანვე გაბრწყინებულ
იყო)! მეოთხე ეკკლესია აღაშენეს მცხეთის სამთავარ

[1]) თეიმურაზის ისტორიის 263. 264.

ეპისკოპოსთა ზემო ეკკლესია, სადაც წმ. ნინოს მაყ-მლის ქოჩებ ქვეშ დაყუდებით ცხოვრა ზედ იმ, ადგილას ქრისტეს ჯვარის ოთხ კუთხედ ოთხ ერთოვანობის პა-ტივისათვის, ეს ოთხნი ეკკლესიანი აღშენდნენ.

ესრედ ეკკლესიების მაშენებლობას დიდ კოსტან-დინისა ამტკიცებს ევსევბიცა 1. ეკკლესია აღაშენა იერუ-სალიმს ქრისტეს საფლავსა ზედა. 2. ნიკომიდიად. 3. ანტიოქიად. 4. მამბრედ. 5. ელიოპოლს. 6. ვიზანტიად. მოციქულთ ეკკლესია (აწ ჯამი სულეიმანია) და გაუჩნდა მრავალი შემოსავალი.[2])

მოიცალა რა სამეფო საქმეებითგან მეფე მირიანმან, მიაქცია სრულიად ყურადღება ქრისტიანობის გავრცელე-ბასა არა მარტო საქართველოში. არამედ უნდოდა მისი მოსაზღვრე ტომების გაქრისტიანებაცა, რან მოვაკნისა და კავკასიელთაცა. ამისთვის სთხოვა წმ. ნინოს, მიეცა ნება, ხმლით მოექცია კერპთ მსახურებაზედ მითვისებუ-ლი გლისპნი, ურჩი ერნი! გარნა წმ. ნინომ მალად და-ქრისტიანებაზედ არ მისცა ნება: უთხრა, ქრისტემ გვი-ბრძანა თავის ტკბილი სახარებრივი ქადაგება, სიტყვითა და კეთილ მაგალითებითის საქმითაო!... მით აღდგა წმ. ნინო, წარიყვანა იოანე ეპისკოპოსი სასულიერო პირები-თა და შევიდა კავკასში და დადგა წობანსა, მოუწოდა მთიულთა, ჭართალელთა, ფხოველთა, გუდამაყრელთა და

---

[2]) ევსების დიდი კოსტანდინეს ცხოვრებაში III. 25 40. IV. 43. 45. 58. 60.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

უქადაგეს სახარება ქრისტესი, ზოგნი მოიქცნენ მრავალთაგან, აქითგან გარდმოვლეს ყალეთს, უქადაგეს ქრწო-ფანელთა: ამათ გულსმოდგინებით მიიღეს ქრისტიანობა. ხოლო ამათგანნი დანაშთნი შემდგომად აბიბოს ნეკრესის ეპისკოპოსმან მოაქცია.

მერმე წმ. ნინო წავიდა რანისკენ მოსაქცევად მირიანის სიძის ფეროზისა, რა მიახლოვდა კუხეთის ბუდის დაბას, ცოტა რამ შეუძლოდ გახდა, სცნეს კახეთს ქრისტიანეთ და სიმრავლით მოდიოდნენ სანახავად წმიდისა, იღებდნენ ლოცვა კურთხევასა და მიდიოდნენ, რა გაუძლიერდა თან-და-თან სნეულება, აცნობა რევმან მამა მისს მეფე მირიანსა. გამოგზავნეს იოანე ეპისკოპოზი წასაყვანებლად, მაგრამ სიმდაბლისათვის არ ინება წმ. ნინომ წასვლა იქითგან. მით წარვიდა მეფე მირიანი ბუდის სოფელში, მიჰყვა თან დიდი სიმრავლე ერისა: ხედვიდნენ ყოველნი ცოცხლებრივ წმიდასა განბრწყინვებულს ღვთის ნიჭ-მადლებითა, ყოველ ჭირს, შეწუხებას შინა მოხსარულს და დაჰნატრიდნენ მის ცხოვრებასა! მაშინ სთხოვა მეფემან მიეთხრა თავის ცხოვრება საუკუნო სახსოვრად და ღვთის საქებელ სადიდებლად! აღუსრულა წმიდამ სათხოვარი და მიუთხრა მოკლედ თავის ცხოვრების შესანიშნავი წერტილი, რომელიც აღწერეს რევის ცოლმან სალომე უჯარმელმან და ფეროს ავრისვრელმან, შემდგომ შესწირა მსხვერპლი, იოანე ეპისკოპოსმან აზიარა წმიდა, მიიღო ბოლო საიდუმლოება ზეთი და გა-

რდაიცვალა მეთოთხმეტე წელს მისი მსვლითგან საქართველოდ, ანუ ქრისტიანედ მოქცევითგან ქართლისა 328. ანუ 331. და დაიმარხა ჭყრეთის ბუდის სოფელსა დიდის პატივითა. [1])

სასომხეთო საქართველოს გაქრისტიანებამან დიდი პოლიტიკური ცვლილება მოახდინა აღმოსავლეთში. მოშორდნენ სრულიად წარმართთა და პარსთ მეფეებთან დაკავშირებას, როგორც ურწმუნო სჯულის მტერთა და შეეკვეთნენ, შესთვისდნენ სრულიად დიდ კონსტანტინეს რომის კეისარსა და მის მორწმუნე ქვეშევრდომ ქრისტიან ტომთა, ასირთა, ბერძენთა და რომაელთა ყოველი მოვაჭრე, ხელოსანი თუ მოსწავლენი ცდილობდნენ დღითგან დღეზედ ქრისტიან ტომებთან დაეჭირათ თავიანთ საქმე, აღებ მიცემა, მისვლა, მოსვლა, მზახლობა და ყოველი გვარი კავშირობის დამწინაურებელი დამოკიდებულება!

ამ გვარმა მოძრაობამ დიდად გააბრაზა წარმართნი. მეტადრე პარს მეფენი და მათი ქვეყნები: საკუთრად ადგა ფეხზედ დიდ-კაცობა, რომელთაც ჰქონდათ მზახლობით კავშირი ქართველებთან და სომხებთან, დიდად დააკლდათ ქრისტიანთ შვენიერი ქალები: აღებ მიცემობა, ხელოსნობა და სხვა მისთანა მეზობლური კეთილ-განწყობილება: ამის გამო აიღეს ხელში პარსებმან თავიანთ

---

[1]) ქართლის ცხოვრების, 99.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჩვეულებრი მზაკვრობა, მცბიერობა და ღვარძლის მთე-სველობა, თუ თავიანთ მსგავს პირებში და თუ მოსაზღვრე კავკასის წარმართ მეფე მთავრებში, რაც შეეძლოთ გაავრცელეს. დიდის შურის სამიებლად სომხეთის და ქართლის მეფეთაგან ქრისტიანობისათვის!

პირველი შედეგი პარსთ ღვარძლ მთესველობისა ეს იქმნა, რომ გაუდგნენ ტრთად მეფეს მრავალნი თავად-აზნაურნი, მიჰყვეს ხელი სჯულის გარდამავალობას. დიდ კაცობამ შეირთეს მრავალი ცოლები, შეინახეს ხასები, სხვის ცოლების ტაცვა და ამისთანა დამაქცეველი ავ-კაცობა მრავლდებოდა დღითგან დღეზედ, რომლის გამოც ხდებოდა მრავალ-გვარი გარყვნილობა, უსამართლობა, კაცის კვლა, ტაცვა, გლეჯა და მისთანა უბედურებანი! ტირთად მეფემ ვერც სიტკბოებით, ვერც დასჯვის მუქარით და ვერცა-რა ყოველ გვარი ღონე საშვალების ხმარებით შეიძლო მათი შეკავება. ადგნენ თავადები ერთმან ერთზედ, გაუჩნდათ ომები და რამდენიმე თავადთ მოდგმა ამოწყვიტეს, მოსპეს ერთიან, რომ ველარ გაუვიდა ტირთად მეფესთანა მხნე, კეთილ მოღვაწე მეფე, დასტოვა მეფობა და მთაში წავიდა, იქ იწყო მეუდაბნოელსავით დაუდებით წმ. ცხოვრება. პ40. [1]) ერთის წლის შემდგომ შეკრბა დიდ-კაცობა, ითაკილეს ტრთად მეფის ამ გვარი გულის გაცივება, აცრუება მეფობაზედა,

---

[2]) მ. მოსე ხორინელი II თავ. 92.

მოილაპარაკეს ერთმანეთში და გააგზავნეს უბოროტესნი პირნი, რომელთაც მელებივით თავი მოიმკვდარუნეს, აჩვენეს პირად ოხვრა, გდოვა და სინანული თავიანთ შეცთომილებაზედა, პირობა მისცეს ნამდვილად, რომ ოდესმე მიჰყოლიყო იმათ ნებაზედა ისევ ემეფა იმათ-თვის და ყოველ უწესოება უსჯულოებას მოიმზნევდნენ! გარნა ტირთად მეფემ ზედ მიწევნით, რომ იცოდა მათი გლისპური მოუქცეველობა, არ იკისრა მათი თხოვა, არღარ ინება თავის თავისა საცთურში მიცემა ხელ-ახლად გამეფებითა. ამისთვის მისცეს საწამლავი საჭმელ-სასმელ-ში და ეგრედ მოჰკლეს 341.

342. გარდაიცვალა მირიან მეფის ძე რევი, რომელიც მირიან მეფეს თავის სიცოცხლისავე გაემეფებინა და დაიმარხა თავის მომზადებულ აკლდამად. ტირთად მეფის სიკვდილის ხმა დაგარდა თუ არ, განუდგნენ სომხის სამეფოს ალვანელები, კიცლა სანატრუკ არშაკუნიანმან დაიდგა გვირგვინი თავსა და გამეფდა! აგრეთვე განდგა სამხრეთისკენ ბაკურ ბუდეშხი და მოუმხრეს ამ ორთავემ პარსებსა! ამის გამო შეკრბნენ სომხეთის სამეფოს ერთგულნი მათ სასულიეროთ მეცადინეობითა და მიჰმართეს დიდ კოსტანდინეს ძეს კოსტანდსა: სთხოვეს შემწეობა განდგომილთ ზედა. მათ გამოუგზავნა ანტიოქო პალატის მაგისტრი დიდ-ძალის ლაშქრითა, წაიმძღვანა წინ მირიან მეფე საქართველოს მხედრობითა, ეწვივნენ სანატრუკს, აუწყვიტეს ლაშკარი დაამარცხეს

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დიდად და განაქცევს პარსეთსა, წავიდა ბ. შაბურ მეფეს-თან გარდახვეწილი! აგრეთვე დაამარცხეს სამხრეთელი სომხებიცა, აიღო დიდ-ძალი ნაშოვარი ანტიოქომ ზო-გი მირიანს მისცა და უმრავლესი თვითან წაიღო კო-ნსტანდინეპოლედ 346.

ამისთანა საქმეებით რომ არ აუსრულდა საწადელი ბ. შაბურ პარსთ მეფესა, მოისყიდა ჩრდილოელ კავ-კასელთ ტომნი მასქუთების სასანეს მეფის წინამძღვრო-ბითა, გამოცვინდნენ დიდის სიმრავლითა და გამოვიდნენ მტკვრის გამოღმა, რომელთ რიცხვი ოც ათასზედ მე-ტი იყო და მოეფინნენ სომხეთს ასაოხრებელ-ასაკლებ-ლად. სომხის მეფე ბ. ხოსრო, ძე ტირთადისა უმაწვი-ლი კაცი და გამოუცდელი ომ ბრძოლაში, შეიჭურვა სომხეთის ლაშქრითა, იმწია მირიან მეფე ქართველთ მხე-დრობითა და დაუახლოვდა მტერს შესაბმელად, როცა ატყდა ომი ჩვეულებისაებრ განაწყო მირიან მეფემ ქარ-თველნი დაუწყო ძლიერად ბრძოლა. გარნა ომის დაწყო-ბისავე უღალატეს სომეხთა და გაიქცნენ ერთიან თავიანთ მეფითურთ, დარჩნენ ქართველნი მარტოდ, რა ოთხ-კუთხივ მოეჯარნენ მტერნი მეფე მირიანი დაიკოდა ძლიერად, გამოიყვანეს ომითგან მხლებელთა თუ არა, იძლია ქართველთ მხედრობა, მრავალნი მოისრნენ და მცირედნი გაიქცნენ ციხე სიმაგრეებში. ამ დროს შეესი-ვნენ კავკასიელნი სომხეთში და აოხრეს ერთიან მათი ქვეყანა!

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მირიან მეფე რა მოვიდა მცხეთად დაკოდილი, შემოკრიბნა დიდებულნი, ერისთავნი და წარჩინებული პირნი, უანდერძა შვილს ბაქარს ღვთის მსახურება, კაცთ მოყვარება და სიმართლე, დაადგა თავს გვირგვინი და გაამეფა ქართველ მეფედ. შემდგომ მიიღო წმ. საიდუმლო ყოველი ღვთის მსახურებრივის მხურვალებითა, გარდაიცვალა. 350. ღრმა მოხუცებული და დაიფლა მცხეთად ზემო ეკკლესიაში. მეორე წელსაც გარდაიცვალა ნანა დედოფალი და დაეფლა მეფე მირიანთან.

იწყო რა მეფობა ბაქარმან მამისა ებრ ღვთის მსახურმან, მოაქცია კავკასიელნი უმრავლესნი ქრისტიანედ, რომელნიც მამა მისის დროს არ მოქცეულიყვნენ: მაშინ მოინათლა სიმე მირიანისა ფეროზში ყოველი თავის ერითა ერთიან. გარნა სომეხნი აუჩნდნენ მტრად და ლამოდნენ მეფობითგან გარდადგინებასა. უნდოდათ ტრთად მეფის ქალის შვილის რევის მის გამეფება. თუმც ქართლის ისტორია ამას გარჩევით არ გვეუბნება, გარნა ამ მიანო ცხადად სწერს: 297. შეკრულების ძალით კალე კეისარს გამეფებინა რევის მე საურმაგი, ამ დროს მეფე ბაქარს მიემართა ზ. შაბურისთვის, ამისთვის სწერს: ბაქარ ეზრახა პარსთა მეფესა, დაემოყვრა და გაუცვალა ქვეყანა, მისცა (საწინდრად მორჩილებისა) რანი ბარდავმდის და მის მაგიერი მისცა ფეროზსა სამშვილდე აბოცამდის [1]) მაშინ მოირთეს ძალი ხოსროთაგან, ეწვი-

---

[1]) ქართლის ცხოვრების 101. გვ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ვნენ სომეხთ ჯავახეთს და გააქციეს... საურმაგის გამეფება გვაჩვენებს, რომ მამის ადგილას შვილი უნდა გამეფდეს და არა სხვა უმცროსი მისი მეფის ძმა იყოს თუ სხვა: ეს თუ იყო ადრინდელი შეკრულება. რა მეფე ზ. შაბურმან განსდევნა საურმაგი და ბაქარ მეფე დაამტკიცა, ამაზედ გაჩნდა ვალე კეისრის და შაბურის შუა არეულობა!

უბრძანა ვალე კეისარმან არიანთეს და ტერენტის ერთი სამხრეთის მივარკელად დაშთენილ-იყო და მეორე საქართველოს მეფის საურმაგისა, მართლა 12. ლეგეონით შემოვიდა ტერენტო რა საქართველოში, მტკვრის მახლობლად მიეგება ბაქარი და მისცა პირ-იქით თხოვნის ქაღალდი, გაყო საქართველო ორ ნაწილად ქართლ-კახეთი ბაქარისთვის დაუტოვა და მესხეთი მის ძმის-წულს საურმაგისთვის მიეცა. ამასაც ეუბნებოდა: უთუოდ ჩემ ნაწილს ქართლ-კახეთსაც მაგას დაუტევებ და განვალ სრულიად მეფობითგან, თუ რომ პარსებისაგან არ მეშინოდეს ვერ მოურჩები ცოცხალი ზ. შაბურ მეფესა, შვილი ჩემი ულთურა მყავს მიცემული პირობაში მძევლადო; ამ თხოვნაზედ დასთანხმდა ვალე კეისარი, დაუტევა ქართლ-კახეთი ბაქარს და სამესხეთო მისცა საურმაგსა.

რა სცნა ეს პარსთ მეფე ზ. შაბურმან განრისხდა მეტად! როგორ თუ რომაელები ჩემს უნებურად სომხებს ეწეოდნენ და ქართლ-მესხეთს თავიანთ ნებისად

სჭირდნენ, ჰყოფდენ წილევდნენო! შეჰკრიბა დიდ-ძალი ლაშქარი და უნდოდა გაზაფხულის პირზედ შესევა რომაელების ქვეყნებში[1]) 15. წელიწადი დაშთა ტერენტი მხედართ-მთავარი მფარველად საურმაგისა სამესხეთოდ, 373. შემოცვინდნენ სპარსნი და დაამარცხეს კვლე კეისარის სპასალარი ტრაიანო, შემდგომ 3. წლამდისაც წვრილი ომები ჰქონდათ, იქამდის მოუყვიდა ბოლოს საქმე, რომ გამოაგზავნა ნ. შაბურმან თავის სპასალარი სურენა დიდ-ძალის ლაშქრით სამესხეთოდ ტერენტიზედ; უვიცად თავს დაესხა, დაამარცხა და გასდევნა ტერენტიცა და მასთან საურმაგიცა და სამესხეთო ისევ ბაქარ მეფეს მისცა 376.

ქართლის ცხოვრებითგან სჩანს, ბოლოს პირობა ეს მოხდენილა, რომ სანამ ბაქარის ჩამამავლობა იყოს, რევის შვილების ჩამამავალთ არ შეეძლოსთ მეფობის ძიება, მისცა ბაქარმან ძმის წულებს და სძალს სალომეს კუხეთი სამფლობლოდ და დადგნენ რუსთავსა. ამმიანი ბაქარს ბიძაშვილად ამბობს საურმაგისა და არა ბიძად! ტერენტიმ დიდი სარგებლობა მისცა სამესხეთო საქართველოს სასულიეროთა მართლ მადიდებლობით, არიოსიანების მზაკვრებასა, ბოროტობასსა და მეშფოთრობასა ცხადად უხსნიდა და იცვედა მართლ-მადიდებლობაში ყოველის ღონის ძიებით. მით ბაქარმან მისცა დიდ წარმატებაში

[1]) Ammiau. XXVI. chap. XII.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ქრისტიანობა, განამრავლა მღვდელნი, დიაკვანი და ყოველი კეთილი მიმართულება, აღაშენა წილკნის ეკკლესია და გარდაიცვალა ღვთის მსახურებაში! ამის მეფობაში გარდაიცვალა იოანე ეპისკოპოზი და იგურთხა იაკობი ეპისკოპოზად 369.

379. გამეფდა ბაქარის ძე მირდატი მამისებრ ღვთის მსახური და მაშენებელი ეკკლესიათა: ამან აღაშენა თუხარისის ციხეში ეკკლესია და კლარჯეთის ხევში ეკკლესიანი. განუმრავლა კლარჯეთა მღვდელნი და მისცა სულიერს წარმატებაში ქრისტიანენი, განაახლა და შეამკო სხვაგანაც მრავალნი ეკკლესიები, როგორც წუნდისა და ერუშეთის ეკკლესიანი განაახლა და მორთო. ამის მეფობისა მოეფინა მრთელ ქართლ-მესხეთში სვეტის ცხოველის ნაწილნი, აგრეთვე მოკვდა იაკობ ეპისკოპოსი და იგურთხა ეპისკოპოსად სომეხთ ნერსეს გათალიკოზის დიაკვანი იობ.

393. დიდმა თეოდო კეისარმან გაილაშქრა განდგომილს მძლავრს ევგენზედა, რომელიც პირად ქრისტიანობას იჩენდა და საქმით კერპთ-მსახურებას აძლიერებდა, სადაც იყვნენ მწედ გოთები, არაბნი, სომეხნი და ქართველნი. სამხედროს მხედართ-მთავარნი იყვნენ გაიანას გოთი, აღარივი და მირიან მეფის ძე ბაკური. ესენი შეებნენ მტერს ფრიგიდის მდინარის ნაპირას (ჯფახკორიცაში) პირველ შეურასავე დამარცხდა დიდად, გაინარისა ლაშკარი და განიბნივნენ. ამ დროს აღმოიჩინა დიდი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მხნეობა, ბაკურმან შეკრიბა საშუროდ განბნეული მხედრობა, გოთნი და ქართველნი ათი-ათასსამდის დაუწყო ბრძოლა ძლიერად, იქამდის ვიდრე შეაწყვეტა მთელი მხედრობა მტრის დიდ-ძალ ლაშკარს და თვითანაც იქავე მოკვდა ბრძოლაში მხნედ. [1]) მირდატ მეფემ იცოცხლა ერთი წელი კიდევ, ამ ბაკურის სიკვდილის და ქართველთ სამხედროს დამარცხების შემდგომ და მოკვდა 394. წ.

[1]) სწერენ მამანი, ამბროსიო, რუფინი და ავგუსტინე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა